

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Մտերձագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել կրթքը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա կրթքը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1834
1835
1836

Ռ-յուճա Ա.

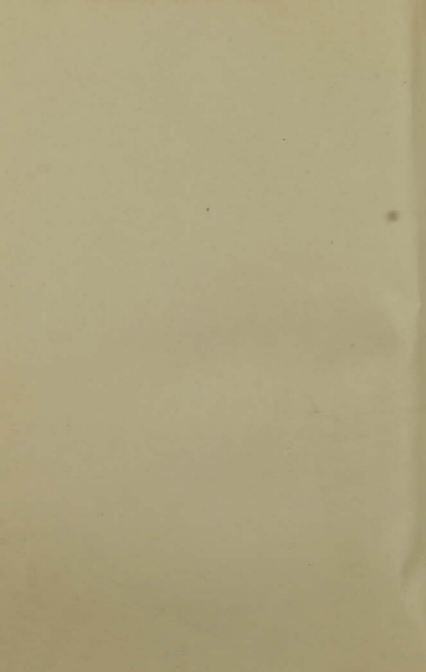
Եր Եժ հրայտեակիրք

Հւն Ա-Գ-

84

7-60

Զ Եյուռնիա
1871

84

Ա. ՏԻՒՄԱ

ԵՐԵՎ ՀՐԱՅԱՆԱԿԻՐԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՀԱՏՈՐ Գ.

ՏԷՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ

ՏԻԳՐԱՆ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

2-78

ՉՄԻՒՆԻՏԵ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

1872

871-549

Ե Ր Ե Ք

Հ Ր Ա Յ Ա Ն Ա Կ Ի Ր Ք

Ա.

ԱՆԺՈՒԻ ԳԻՆԻՆ

Թագաւորին հիւանդութեան վրայ յուսահատական լուրեր դաւելն ետև՝ բանակին մէջ իր նորարոժութեան ձայնն սկսեց էր տարածուիլ, և որովհետև անձամբ պաշարման վայրը դալու մեծ փոյթ ունէր, կ'ըսէին թէ ձի հեծնել կարենալուն՝ ճամբայ պիտի ելնէ :

Նոյն պահուն՝ Տեղակալ-Սպարապետն որ գիտէր թէ օրէ օր իր հրամանատարութիւնն ուրիշ պիտի յանձնէ, այսինքն կամ Անկուլէմի գլխին, կամ Պասօնքիէրի կամ Շօնպէրին որ նոյնին համար իրարու հետ կ'մրցէին, մեծ դործ չէր տեսնէր, իր օրերը հետադօտութիւններ ընելով կ'անցընէր և անկլիացիները Ռէկղիէն և Բրէ ամբողջն վաճակելու համար ընդ յառաջ չէր խիզախէր, մինչդեռ միւս կողմն դաղղիացիք Ռօշէլը կ'պաշարէին :

Տ'Արզանեան, ինչպէս որ արդէն բոինք, աւելի հանդարտելով ինչպէս որ մշտ կ'պատահի վտանդն անցնելն ետև՝ հոգ մը միայն ունէր, այսինքն իր բարեկամներէն լուր մը չէր անտր :

Բայց՝ առաւօտ մը , նոյեմբեր ամսեան սկիզբը՝ ամէն ինչ փ-
մացու սա նամակէն որ Վիլլրուարի թուականը կ'կրէր .

«Պարոն Կ'Արղանեան ,

«Պ. Պ. Աթոս , Բորթոս և Արամիս , տանս մէջ աղոթք հաց-
կերոյթ մ'ընելէն և շատ մը զուարճանալէն ետե՛ այնքան մեծ աղ-
մուկ հանեցին , որ զղեկին վերակացուն՝ զաժանարարոյ մարդ մը ,
քանի մ'օրուան համար արդիւեց . բայց ես անոնց տուած հրա-
մանը կ'կատարեմ , իմ Անժուի զինիէս տաս շիշ զրկէլով քեզի ,
որմէ շատ ախորժեցան , կ'փափային որ իրենց սիրական զինիով
իրենց կենաց խմես :

«Եմ՝ և մնամ , պարոն , մեծ յարգանօք

«Քա խոնարհ և հնազանդ ծառայ

Պ Օ Տ Օ

Պ. Հրացան-կիւրծը-- դանդ-կ-դե-դը՝ :

— Քաջ է — զոչեց Կ'Արղանեան — ինձ կ'մտածեն իրենց
զուարճութեանց մէջ , ինչպէս որ ես կ'մտածեմ՝ անոնց իմ հո-
գերուս մէջ . 'ի հարկէ՛ անոնց կենաց պիտի խմեմ՝ սրտովին ,
բայց մինակս չպիտի խմեմ :

Եւ Կ'Արղանեան երկու պահակներու քովը գնաց , որոց հետ
տելի բարեկամութիւն կապեր էր քան այլոց հետ , որպէս զի
Վիլլրուայէն եկած անուշիկ Անժուի զինին միասին ըմպելու հրա-
ւիրէ :

Պահակներէն մին՝ նոյն իրկունն իսկ հրաւիրեր էր , իսկ միւսն՝
հետեւեալ օրուան համար , հետեւապէս ինչոյքն երկրորդ օրուան
համար որոշուեցաւ :

Տ'Արղանեան՝ իր բնակարանը դատեալուն՝ Պահակաց մտանը
զրկեց տասն երկու շիշ զինին , ապսպրելով որ զգուշութեամբ
պահեն զանոնք . յետոյ՝ հացկերոյթին օրը՝ որովհետեւ ճաշի կէս
օրին պիտի նստէին՝ Կ'Արղանեան ժամն իննէն Բլանշէն զրկեց
որպէս զի ամէն բան պատրաստէ :

Յլանէ՛ սեղանապետի պատուին հասնելուն համար օրանձալով՝

Թեւ ըբով ամէն ինչ պատրաստելու հոգ տարաւ, և այս առթիւ՝ իր տիրոջ կոչնականներուն մէկուն սպասաւորն իրեն օգնական առաւ, և այս օգնականին անունն էր Ֆուրբօ, նոյնպէս այն սուտ գինուորն որ ա՛րքղանեանը սպաննել ուզեր էր, և որ և ո՛չ մէկ գնդի մը մէջ պաշտօն ունենալուն՝ ա՛րքղանեանի սպասաւորութեան մտեր էր, կամ լաւ ես ըսեմ՝, Բլանշէի, ա՛րքղանեան իր կեանքն ազատելէն վեր:

Ինչոյքի ժամը հասաւ, երկու կոչնականներն եկան, սեղան նստան և կերակուրները սեղանին վրայ շարեցին, Բլանշէ զենջակը թեին վրայ դրած կերակուրը կ'մեծարէր, Ֆուրբօ շիշերուն իցանը կ'հանէր, և Պրիզմօն, այս էր նորարոյժ պատանիին անունը, բլշակի մէջ կ'պարպէր գինին, որ կ'երեւէր թէ ճամբան ցնցուելով աւրուեր էր: Այս գինիին առաջին շիշը քիչ մը պղտոր էր վարի գին, Պրիզմօն բաժակի մը մէջ լցուց այս դիրտը, և ա՛րքղանեան հրաման տուաւ որ զայն խմէ, վասն զի այն թըշուտակահանը տակաւին իր դժը չէր դասած:

Հիւրերն ապուրը խմելէն ետե՛ առաջին բաժակն իրենց բերանը պիտի տանէին՝ երբ յանկարծ թնդանօթը հնչեց Առի ամբողջն և Նեօֆ ամբողջն. պահանքն անմիջապէս իրենց սուրերն առին, կարծելով որ անամկնկալ յարձակում մ'ըրած են պաշտօնները, կամ անկլխացիները. ա՛րքղանեան միտներուն չափ արագաշարժ, անոնց պէս ըրաւ, և երեքնին ալ շտապօտ դուրս ելան, որպէս զի բանակին մէջ իրենց տեղը բռնեն:

Բայց այն ինչ սեղանատունէն դուրս ելան որ այս մխոթին պատճառն իմացան. կեցցէ թաղաւորը, կեցցէ կարախնալը, աղաղակներն ամէն կողմէ թնդացին և փողերը շորս գին կ'հընչէին:

Արքարե թաղաւորը, ինչպէս որ ըսեր էին, անհամբեր՝ երկու կայանէ հապճեպ անցեր, և նոյն սրահուն բոլոր իր արքունեաց հետ և տաս հազար նոր զօրքով կ'հասնէր. իր հրացանակիրներուն մէկ մասն առջևէն, միւսն ետևէն կ'երթային: Տ՛արքանեան իր ընկերներուն հետ շրջապատ կեցած լինելով, նշանական շարժումով

իր բարեկամները բարեկեց, որ աչօք անոր կ'հեռակէին, և Պ. տը Գրէվիլն որ ամենէն առաջ զանի ճանչեց:

Ընդունելութեան արարողութիւնն աւարտելէն ետև՝ շորս բարեկամները քիչ ատենէն իրարու փարեցան:

— Տէր վկայ — զոչեց ա'Արդանեան — կարելի չէ պատեհագոյն ժամ մը հասնիլ, և միտերը պաղելու ատեն ունեցած չեն, այնպէս չէ, պարոններ. — յարեց նա երկու պահակներուն կողմը դառնալով, զորս իր բարեկամներուն ներկայացուց:

— Հա, հա, կ'երևի թէ հացկերոյթի վրայ էիք — ըսաւ Բորթոս:

— Յուսամ որ — ըսաւ Արամիս — ճաշի կին հրաւիրած չէք:

— Միթէ խմելու գինի ունին գինետանդ մէջ — հարցոց Աթոս:

— Բայց, մուցար, սիրելի բարեկամ որ ձեր գինիէն ունիմ
— պատասխանեց ա'Արդանեան:

— Մեր գինին — ըսաւ Աթոս զարմացած:

— Այո, ձեր զրկած գինին:

— Մենք քեզի գինի զրկեցինք:

— Բայց գիտես, Անժուի բլուրներու անուշիկ գինիէն:

— Այո, գիտեմ որ գինին ակնարկել կ'ուզես:

— Քու նախադաս համարած գինիդ:

— Անտարակոյս, երբ ոչ շանբայն ունիմ և ոչ շանպէրդէն:

— Լա, առ 'ի չղոյէ շանբայնի և շանպէրդէնի, ասով զոհ պիտի լինիք:

— Աւրեմն Անժուի գինիէն բերել տուինք — ըսաւ Բորթոս — որչափ գինեսէր ենք:

— Բայց ոչ, այն գինին է զոր ձեր կողմէն ինձի զրկեցին:

— Մեր կողմէն — ըսին երեք հրաշանակիրները:

— Միթէ դո՛ւ, Արամիս — ըսաւ Աթոս — գինի զրկեցիր:

— Ո՛չ, և դո՛ւ, Բորթոս:

— Ո՛չ, և դո՛ւ, Աթոս:

— Ո՛չ:

— Եթէ դուք չէք — ըսաւ ա'Արդանեան — ձեր պանդոկապետն է:

— Մեր պանդոկապետը:

— Անշունչս, ձեր պանդոկապետը, Կոստն, հրացանակիրներու պանդոկապետը :

— Իրաւ որ, թող սուկից կ'ուզէ զայ, փոյթ չէ — ըսաւ Բորթոս — ճաշակենք զայն, և եթէ լաւ է, խմենք :

— Ամենեւին — ըսաւ Աթոս — անձանթ աղբիւրէ մ'եկած զինի շխմենք :

— Իրաւունք ունիս, Աթոս — ըսաւ տ'Արդանեան : — Միթէ իրօք ձեզմէ և ո՛չ մէկը Կոստ պանդոկապետին շապարեց ինձ զինի զրկելու :

— Ո՛չ, և սակայն ինչպէս մեր կողմէն կրնայ զրկել :

— Ահա ասիկ նամակը — ըսաւ տ'Արդանեան, և զայն իր ընկերներուն ներկայացուց :

— Այս իր ձեռագիրը չէ — ըսաւ Աթոս — ես զայն կ'ճանչեմ, ես ինքս, մեկնելէն առաջ, մեր կերութեամբն հաշիւները մաքրեցի :

— Սուս նամակ — ըսաւ Բորթոս — մենք բնաւ չարգիլուեցանք :

— Տ'Արդանեան — ըսաւ Արամիս յանդիմանական կերպով մը — ինչպէս կրցար հատուալ որ մենք աղմուկ հանեցինք . . . :

Տ'Արդանեանի գոյնը նետեց, և ջլային սարսուռ մը բոլոր մարմինը ցնցեց :

— Գու ահ ու զող կ'ազդես ինձ — ըսաւ Աթոս, որ անոր հետ դուրդելով կ'իսուէր ծանր պարագաներու մէջ — ինչ պատահեցաւ :

— Ապենք, վազենք, բարեկամներս — զոչեց տ'Արդանեան — սոսկալի կասկած մ'առաւ միտքս, միթէ դարձեալ նոյն կրնական կողմէն է այս վրէժխնդրութիւնը :

Ըստ կարգի Աթոսին գոյնը նետեց :

Տ'Արդանեան գէւղ 'ի սեղանատունը վազեց, երեք հրացանակիրներն ու երկու պահակներն անոր ետեւէն գացին :

Սեղանատունը մտնելուն տ'Արդանեանի աչքին զարնող առաջին առարկան եղաւ Պրիզմօն որ գետին փռուեր ահռելի կերպով կ'թառալէր ջղաձիգ շարժումներով :

Բլանշէ և Գորբո՝ մեռելի պէս դունատ՝ անոր օգնելու կ'ջանային, բայց յայտնի էր որ ընդունայն կ'օգնէին. հողեվարին զէմբն օրհասական տաղնաօղէ կարկամեր էր:

— Ա՛հ, զօչեց նա ա՛Նրդանեանը տեսնելով — ա՛հ, սոսկալի բան, ինձ ներելու կերպարան գտաւ զիս կ'թունաւորե՛ս:

— Ե՛ս — զօչեց ա՛Նրդանեան — ե՛ս, ողորմելի մարդ, բայց ինչ կ'ըսես դու:

— Ես կ'ըսեմ որ դու տուիր ինձ այս գինին, կ'ըսեմ որ դու հրախրեցիր զիս որ անկից խմեմ, կ'ըսեմ թէ դու ուզեցիր վրէժդ առնուլ, կ'ըսեմ թէ ահռելի բան է այս:

— Մի կարծեր այդպէս, Պրիզմօն — ըսաւ ա՛Նրդանեան — մի այդպէս կարծեր, կ'երգնում, կ'հաւաստեմ. . . :

— Ա՛հ, բայց Աստուած կայ վերք, Աստուած քեզ պիտի պատէ: Աստուած իմ, թող օր մ'իմ քաշածս նա ևս քաշէ:

— Աւետարանի վրայ կ'երգնում — զօչեց ա՛Նրդանեան հողեվարին վրայ վազելով — կ'երգնում որ չգիտէի թէ այս գինին թունաւոր էր, և ես ալ քեզի պէս պիտի խմէի:

— Չեմ հաւատար ըսածիդ — պատասխանեց զինուորը, և սամբլանքը կրկնապատկելով հողին փչեց:

— Սոսկալի՛, սոսկալի բան — կ'մրմուռ Աթոս մինչդեռ Բորթոս շիշերը կ'խորտակէր, և Արամիս, թէև քիչ մ'ուշ, հրամաններ կ'տար որ երթան խոտտովանահայր մը կոչեն:

— Ո՛ր բարեկամներս — ըսաւ ա՛Նրդանեան — այս անգամ դարձեալ ո՛չ միայն իմ, այլ և այս պարոններուն կեանքն աղատեցիք: Պարոններ — յարեց նա պահակներուն գտնալով — իրնդրեմ, լուծիւն պահէք բոլոր այս արկածին վրայ. կարելի է մեծ մարդեր այս ձեր տեսած գործին մէջ մատ ունին, և այս ամէն բանին ազէտը կրնայ ձեր զլխին վրայ իջնել:

— Ա՛հ, պարոն — կ'մրմնջէր Բլանշէ մեռած քան ողջ — ա՛հ, պարոն, ինչպէս աման պրծայ այս վտանգէն:

— Ինչպէն, չարած՝ թի — զօչեց ա՛Նրդանեան — միթէ գինիէն խմելու միտք ունէիր:

— Թագաւորին կենացը , պարոն , փոքրիկ բաժակ մը պիտի սնկէի , եթէ Պուրրօ չըսեր ինձ որ զիս կ'կանչեն :

— Աւաղ — ըսաւ Պուրրօ , որուն ակօսաները վախէն իրարու կ'զարնէին — Հեռացնել էր միտքս զանի որ մինակս խմամ :

— Պարոններ — ըսաւ տ'Արդանեան՝ պահակներուն դատնալով — կրնաք հասկնալ որ անցած դարձածէն ետքը՝ այսպիսի խնջոյք մը շատ ախտը պիտի լինի . ուստի ինձի ներողամիտ եղէք , և կ'աղաչեմ մեր այս հացիերոյթն ուրիշ օրուան ձգեցէք :

Երկու պահակները քաղաքավարութեամբ ներողամիտ եղան տ'Արդանեանի , և դիտելով որ չորս բարեկամներ մինակ մնալ կ'փափաքէին , քաշուեցան զացին :

Երբ տ'Արդանեան և երեք հրացանակիրներն առանց վկայի մնացին , այնպիսի դէմքով իրարու նայեցան որով իւրաքանչիւրն ըսել կ'ուզէր թէ իրենց կացութեան ծանրութիւնը կ'զլային :

— Ամենէն առաջ — ըսաւ Աթոս — սա սենեկէն դուրս ելնենք , մտելը դէշ ընկեր մ'է , բոռն մահտամբ մեռած :

— Բլանշէ — ըսաւ տ'Արդանեան — քեզի կ'յանձնեմ այս խեղճ մարդուն զիակը : Գերեզմանի մը մէջ թաղել տուր . իրաւ է որ յանցանք մը գործեր էր , բայց ապաշուեր էր :

Եւ չորս բարեկամներ սենեկէն դուրս ելան , թողլով որ Բլանշէ և Պուրրօ թաղման համար պարտ ու պատշաճն ընեն Պրիզմօնի :

Պանդոկապետն ուրիշ սենեակ մը տուաւ անոնց և խաշած հաւկիթ ու ջուր մեծարեց , և նոյն ինք Աթոս զնաց մօտաւոր ազբիւրէն ջուրը բերաւ : Քանի մը խօսքով տ'Արդանեան եղելութիւնը Բորթոսին ու Արամիսին բացատրեց :

— Լաւ ուրեմն — ըսաւ տ'Արդանեան Աթոսին — կ'սեսնես , սիրելի բարեկամ , որ ցմահ պատերազմ պիտի մղինք :

Աթոս զլուխը ցնցեց :

— Այո՛ , այո՛ , — ըսաւ նա — քաջ կ'դիտեմ . բայց միթէ կարծես թէ նոյն կիւնն է :

— Ստոյգ եմ :

— Սակայն կ'իտաստովանիմ որ տակաւին տարակոյս ունիմ :

— Հապա ուսին վրայի խարանը :

— Անկլուհի մ'է որ թերևս Քրանսայի մէջ ոճիր մը գործած է, և այս ոճրին պատճառաւ զանի աղարտած են :

— Աթոս, քու կի՛նդ է այն, կ'ըսեմ քեզի — կ'կրկնէր տ'Արգանեան — միթէ չես յիշեր թէ երկու նկարագիրներն ալ ինչպէս իրարու կ'նմանին :

— Սակայն կարծէի թէ միւսը մեռած էր, վասն զի 'ի վառուց կորուսեր էի :

Այս անգամ տ'Արգանեան իր գլուխը ցնցեց :

— Բայց վերջապէս ի՛նչ ընել պէտք է — ըսաւ պատանին :

— Արգարե կարելի չէ անհոգ մնալ երբ մարդ իր գլխին վառայ յարատե կախուած սուր մը կ'տեսնէ — ըսաւ Աթոս — և թէ պէտք է այս վիճակէն ազատիլ :

— Բայց ի՛նչպէս :

— Մտիկ ըրէ. ջանա՛ զանի տեսնելու և անոր հետ բացատրութիւն մ'ունենալու. ըսէ անոր. խաղաղութիւն կամ պատերազմ. իմ ազատորդիի խօսքս կ'տամ, ըսէ, որ քեզի դէմ բռն մը չըսեմ. դու ևս քու կողմէդ հանդիսապէս երդում կ'ընես իմ մասին չէղօք դիրք մը բռնելու. թէ ոչ պիտի երթամ օրինապետը պիտի գտնեմ, թագաւորը պիտի տեսնեմ, դահիճը պիտի գտնեմ, քեզի դէմ բոլոր արքունիքը պիտի գրգռեմ, պիտի ըսեմ որ խարան ունիս, քեզ դատաստանի պիտի կոչեմ, և եթէ անպարտ ելնես, լաւ, քեզ պիտի սպաննեմ, վկայ իմ ազատորդիի խօսքս, մութ փողոցի մ'անկիւնը, ինչպէս որ կատաղի շուն մը կ'սպաննեն :

— Այդ միջոցը դէշ չեմ գտներ — ըսաւ տ'Արգանեան — բայց ի՛նչպէս տեսնել պէտք է այն կի՛նը :

— Ժամանակը, սիրելի բարեկամ, ժամանակն առիթ կ'երբէ, առիթը մարդուս վզկապն է. մարդ որչափ բռնուած լինի, այնչափ կ'չահի երբ սպասել դիտէ :

— Այո՛, բայց ի՛նչպէս սպասել երբ մեր չորս կողմը մարդասպաններ և թունաւորողներ կ'գտնուին :

— Ա՛նհ — ըստ Աթոս — Աստուած մինչ ցարդ պահեց մեզ, Աստուած դեռ ևս պիտի պահպանէ մեզ:

— Այ՛ո, մե՛ղ, արդարեւ մենք մարդ ենք, և ի՛նչ որ է, մեր պաշտօնն է վաճանգներու դիմադրու կեննալ. բայց նէ — յարեց նա կիսաձայն:

— Ո՛ղ, նէ — հարցուց Աթոս:

— Գօնասանս:

— Տիկին Պօնասիէօ, ա՛հ, ճիշտ է — ըստ Աթոս — խեղճ բարեկամ, մոռցայ որ սիրահար ես:

— Լա՛ւ ուրեմն. բայց — ըստ Արամիս — միթէ շտեմար թըշուառ մեռելին վրայ դատած նամակէդ որ սիրուհիդ վանքի մը մէջ է, վանքի մէջ մարդ շատ հանդիստ կ'ապրի, և երբ մի անգամ Ռօշէլի պաշարումը վերջանայ, ես իմ մասիս կ'իտասանամ քեզի . . . :

— Քա՛ջ է — ըստ Աթոս — քա՛ջ է, այ՛ո, սիրելիդ իմ Արամիս, դիտենք որ ուխտ ըրած ես կրօնական լինելու:

— Էս առ ժամանակեայ կերպով հրացանակիր մ'եմ — ըստ խոնարհութեամբ Արամիս:

— Կ'երևի թէ շատ ատենէ վեր սիրուհիէն լուր առած չէ — ըստ մեղմիկ Աթոս — բայց ոչադրութիւն մի ընէք, արդէն դիտենք այդ բանը:

— Լա՛ւ ուրեմն — ըստ Բորթոս — կարծեմ թէ պարզ միջոց մը կրնայ գտնուիլ:

— Ի՞նչ — հարցուց ա'Արդանեան:

— Չե՛ս ըսեր թէ վանքի մը մէջ է — հարցուց Բորթոս:

— Այ՛ո:

— Լա՛ւ ուրեմն, պաշարումը վերջանալուն՝ զանի վանքէն կը յափշտակենք:

— Բայց դարձեալ, միթէ պէտք չէ՞ դիտնալ թէ ո՞ր վանքն է:

— Ճշմարիտ է — ըստ Բորթոս:

— Բայց, միտքս բան մը կ'զայ — ըստ Աթոս — միթէ չե՛ս հաւատներ, սիրելի ա'Արդանեան, որ նոյն ինք թաղուհին ընտրեր է այն վանքը սիրուհիիդ համար:

ներու . բայց ակամայ ուշացաւ Անկուլէմի դքսին դէմ՝ Պասօնբիւ-
էրի և Շօնպէրկի մէջ ծագած երկպառակութիւններէն :

Պասօնբիւէր և Շօնպէրկի Քրանսայի մարաշախտ էին , և թա-
ղաուորին հրամանին ներքեւ բանակին հրամայելու իրենց իրա-
ւունքը կ'պահանջէին . բայց կարտինալը՝ վախճալով որ Պասօն-
բիւէր՝ 'ի սրտէ բողոքական՝ տկար կերպով չկուտի անկլիացոց
և Ռօշէլցոց դէմ , որ իր կրօնակիցներն էին , Անկուլէմի դուքսն
առաջ կ'քշէր , և թաղաուորն ալ իր թելադրութեամբ քարա-
պետի տեղակալ անուաներ էր զանի : Ասոր արդիւնքը սա եղաւ
որ առ ահի թէ Պասօնբիւէր և Շօնպէրկ բանակէն խոյս չտան ,
ամէն մէկուն զատ զատ հրամանատարութիւն մը ստեղծեցին . Պա-
սօնբիւէր իր զօրակայանը քաղքին հիւսիսային կողմը դրաւ Լեօ-
էն մինչ 'ի Տօնբիւէր , Անկուլէմի դուքսն արևելեան կողմը՝ Տօն-
բիւէրէն մինչև Բէրինյի , և Շօնպէրկ հարաւային կողմը , Բէրին-
յիէն մինչև Անկուլէն :

Արքային եղբօրը բնակարանն էր 'ի Տօնբիւէր :

Թաղաուորին բնակարանն էր երբեմն յԷդրէ , երբեմն 'ի Լա
Ժարի :

Վերջապէս կարտինալին բնակարանն էր աւազարլօն վրայ
Լա Բիէրի կամուրջը , անպատե՛չ պարզ տուն մը :

Այս կերպով արքային եղբայրը Պասօնբիւէրի վրայ կ'հսկէր ,
թաղաուորն՝ Անկուլէմի դքսին վրայ , և կարտինալը՝ Շօնպէրկի վրայ :

Այն ինչ այս կարգադրութիւնը լմնցաւ , որ անկլիացիները
Ռէ կզգիէն վանելու ետեւ եղան :

Պարագայից բերմունքը յաջողէր էր . անկլիացիք՝ որ ամէն բա-
նէ առաջ լաւ ուտեստի կարօտ են որ լաւ զինուորներ լինին , լոկ
աղած միս և անշահ պաքսիմատ ուտելով՝ շատ հիւանդներ ու-
նէին իրենց բանակին մէջ . ասկէ դատ՝ ծովք՝ որ տարուան այն
ժամանակը շատ դէժ էր ովկիանտ բոլոր եզերքի վրայ՝ ամէն օր
նա մը կ'խորտակէր . և ծովափը՝ Էկիյօնի հրուանդանէն մինչև
խրամը՝ բոլորովին բեռնաւակներու (pinasse), մակոյցներու և
ակասներու բեկորներով կ'ծածկուէր ամէն անգամուն որ ջրերու

տեղատու թիւն պատահէր. հետեապէս՝ եթէ թագաւորին մարդիկները բանակէն դուրս չելնէին անգամ, յայտնի էր թէ օրին մէկը Պըքինկհէմ՝ որ կամակորութենէ միայն Ռէ կղզին կ'ընտելէր, պիտի պարտաւորէր պաշարումը բառնալու :

Բայց որովհետեւ Պ. Գուարակ իմաց տուա թէ նոր յարձակում մ'ընելու համար մեծ պատրաստութիւններ կ'տեսնեն թըշնամիին բանակը, թագաւորը մտածեց թէ պէտք էր վախճան մը տալ դորժին, և պէտք եղած հրամանները արձակեց վճռական հարուած մը տալու համար :

Մեր միտքը պաշարման օրագրութիւնն ընել չլինելով, այլ ընդ հակառակն միայն մեր պատմած պատմութեան վերաբերող դէպքերը մէջ բերել, բաւական պիտի համարինք քանի մը խօսքով ըսել որ այն ձեռնարկութիւնը յաջողեցաւ ՚ի մեծ զարմացումն թագաւորին և ՚ի պարձանս կարտինալին : Անկլիացիք քայլ առ քայլ վանուելով, ամէն կռիւներուն մէջ նիւն մնալով, Ղուա կղզիին անցքին մէջ սոսկալի ջարդ մ'ուտելով, ստիպուեցան նստերը մանել, պատերազմի դաշտին վրայ երկու հազար հողի թողլով, որոց մէջ կ'դանուէին հինգ հազարապետ, երեք տեղակալ-հազարապետ, երկու հարիւր յիսուն հարիւրապետ, քսան ազատանի մարդիկ, չորս կտոր թնդանօթ և վաթսուն դրօշ, որ Բարիզ տարուեցան Գլօա Սէն-Սիմօնի ձեռօք և մեծ շքեղութեամբ՝ Նօրթ-Տափի կամարներէն կախուեցան :

Բանակը՝ Ջէյզ Ասթօրն երգեցին, և բոլոր Քրանսայի մէջ նոյն դոհութեան երգերը տարածուեցան :

Ռրեմն կարտինալն ազատ էր պաշարումը շարունակել, առանց՝ դէժ նոյն ժամուն, անկլիացոց կողմէն երկիւղ մ'ուեննալու :

Բայց ինչպէս որ հիմակ ըսինք՝ անդորրութիւնը վայրկեանական էր՝ Պըքինկհէմ դըքին մէկ պատգամաւորը՝ Մօնդէկիւ անուն, բռնուեր էր, և արդէն հաստատ ապացոյցներ ունէին որ նիզակակցութիւն մը կ'նկտուէր Վայսրութեան, Սպանիոյ, Անկլիոյ և Լօրէնի մէջ :

Այս նիզակակցութիւնը Քրանսայի դէմ կ'կազմուէր :

Ասկէ զատ՝ ՊրքինկՏէմի բնակարանը՝ զոր իր կարծածէն աւելի շտապաւ թողլու ստիպուեր էր, թողթեր գտեր էին որ այս նիզակակցութիւնը կ'հաստատէին, և որ՝ ինչպէս կարտինալը կը հաւաստէ իր յիշագիրներու մէջ, տիկին Շէվրէօզի և հետևապէս թագուհւոյն պատիւը կ'վտանդէր:

Բոլոր պատասխանատուութիւնը կարտինալի վրայ կ'ծանրանար, վասն զի քանի որ կարտինալն ինքնիշխան պաշտօնեայ էր, հարկ էր որ պատասխանատու ևս մնար. ուստի իր մեծ հանձարին բուլոր հնարքը գիշեր ցերեկ 'ի գործ կ'դնէր և Եւրոպայի մեծ պետութիւններու մէջ ելած ամենէն թեթեւ շշուկը մտիկ ընելու փոյթ կ'տանէր:

Կարտինալը կ'ճանչէր ՊրքինկՏէմի գործունէութիւնը՝ մանաւանդ ատելութիւնը, եթէ Քրանայի դէմ սպառնալի նիզակակցութիւնը յաղթանակէր, իր բոլոր ազդեցութիւնը պիտի կորուսէր. սպանիական քաղաքականութիւնն ու աւստրիական քաղաքականութիւնը Լուվրի դահլճին մէջ իրենց յատուկ ներկայացուցիչներն ունէին, ուր դեռ ևս կուսակիցներ կ'գտնէին. ինք, Ռիշլիէօ, զազդիացի պաշտօնեայն, ազգային գերազանց պաշտօնեայն, կորսուած էր: Թագաւորը՝ տղու մը պէս անոր հնազանդելու միջոցին, կ'ատէր նաև ինչպէս կ'ատէ տղայ մ'իւր վարպետը, Պարոնին և թագուհին մասնաւոր վրէժխնդրութեան զանի կ'թողոր անպաշտպան. հետևապէս կարտինալը կորսուած էր, և թերևս Քրանսա անոր հետ կորսուէր: Աւստի այս բաներուն առաջն առնուլ պէտք էր:

Այս պատճառաւ սուրհանդակներ՝ որ ժամէ ժամ կ'աւելնային, գիշեր ցերեկ կ'մտնէին կ'ելնէին Լա Բիէր կամրջին տան մէջ, ուր կարտինալն իր բնակութիւնը հաստատեր էր:

Կրօնաւորներ էին և այնչափ դէշ հազեր էին իրենց զգեստն որ դիւրին էր ճանչել որ մանաւանդ զինուորեալ Եկեղեցւոյն կը վերաբերէին. նոյնպէս կիներ որ իրենց սպասաւորի հազուատով կ'նեղուէին և որոց լայնարձակ լաթերը բոլորովին չէին կարող սքողել իրենց կլոր ձևերը, 'ի վերջէ կային նաև սեցած ձեռնե-

բով, այլ բարակ սրունդներով զեղացիներ որ մլոն մը հեռուէն ազնուական մարդ կ'հօտէին :

Գարձնալ նուազ ախորժեղի այցելուներ կ'գային, վասն զի երկու երեք անգամ ձայն ելաւ թէ քիչ մնաց որ կարտինալը պիտի սպաննէին :

Իբաւ է որ Նորին բարձրութեան թշնամիները կ'ըսէին թէ նոյն ինքն անձարակ մարդասպաններ զաղանի իրեն դէմ կ'զինէր, որպէս զի, 'ի հարկին, վրէժ լուծելու առիթ ունենայ. բայց պէտք չէ հստալ ոչ սրաշտօնէից ըսածին և ոչ իրենց թշնամիներուն ըսածին :

Սակայն այս բանս արգելք մը չէր կարտինալին (որուն ամենէն անհաշտ չարախօսներն իր անձնական քաջարտութիւնն երբէք կասկածի ներքև չէին ձգեր), ստէպ զիշերային արշաւանդներ ընել, երբեմն Անկուլէմի դքսին կարևոր հրամաններ հաղորդելու, երբեմն թագաւորին հետ խորհրդակցելու, երբեմն քանի մը պատգամաւորներու հետ բանակցելու, զոր չէր ուզեր թողուլ իր բնակարանը մտնելու :

Միւս կողմէն հրացանակիրները՝ որ պաշարման գործին մէջ մեծ բան մը չունէին ընելու, խիստ հսկողութեան ներքև չէին և ուրախ զուարթ կեանք մը կ'անցընէին : Այս այնքան զիւրին էր մեր երեք ընկերներուն համար մանաւանդ, որչափ որ Պ. ար Գրէվիլի բարեկամներ լինելով՝ առանց դժուարութեան արտօնութիւն կ'ստանային ուշանալու և բանակին փակումէն ետքը մասնաւոր հրամանագիրներով դուրս մնալ :

Արդ՝ իրկուն մ'երբ տ'Արդանեան՝ որ խրամի պահպանութեան կ'հսկէր, Աթոս, Բորթոս և Արամիս, իրենց մարտական երկվարներու վրայ հեծած, պատերազմի վերարկուներով ծածկուած, և իւրաքանչիւրն իր մէկ ձեռքն ատրճանակին կոթին վրայ դրած երեքն 'ի միասին զինետունէ մը կ'դառնային, զինետուն մը զոր Աթոս գտեր էր երկու օր առաջ Լա Ժարիի ճամբուն վրայ և զայն Գօլանպիէ-Ռուժ կ'անուանէին, հետեւելով այն շաւղն որ բանակը կ'տանէր, միշտ մեծ զգուշութիւն ընելով, ինչպէս որ Ը-

սինք, որպէս զի որողայթի մը չընկնին, երբ Պաւանար գեղէն մէկ քառորդ մըն հետուէն կարծեցին լսել այրուծի գնդի դափ-
 րըն որ գէւղ իրենց կ'ըսէր: Իսկոյն երեքնին ալ կանկ առին,
 իրարու փական և ճամբուն մէջ տեղ սպասեցին. վայրկեանէ մը
 ետքը, և որովհետեւ նոյն սահուն լուսինն ամպէ մը դուրս կ'ել-
 նէր, տեսն որ ճամբու մը ծայրէն երկու ձիաւոր կ'երևին, որ
 զանոնք տեսնելով ըստ կարգի կանկ առին և կարծես թէ կ'իտր-
 չէին թէ արդեօք պէտք էր շարունակել իրենց ճամբան թէ ոչ
 ետ դառնալ: Այս վարանումը կասկած մը տուա երեք բարե-
 կամներուն, և Աթոս՝ քանի մը քայլ ընդ առաջ քալելով, իբ
 ամուր ձայնով պոռայ.

— Ո՛վ է այն:

— Գն՝ք ո՛վ էք — պատասխանեց այն ձիաւորներէն մին:

— Այդ պատասխան չէ — ըսաւ Աթոս: — Ո՛վ էք դուք, պատասխան տուէք, թէ ոչ կրակ պիտի ընենք:

— Պարտններ, լու մտածեցէք ձեր ընելիք բանին վրայ —
 ըսաւ այն ատեն քաջահնչուն ձայն մ'որ կարծես թէ հրամայե-
 լու սովոր էր:

— Բարձրագոյն սղայ մ'է որ գիշերային շրջանը կ'ընէ — ը-
 սաւ Աթոս — ինչ կ'ուզէք ըսել, պարտններ:

— Գու ո՛վ ես — ըսաւ նոյն ձայնը հրամայական կերպով —
 հիմակ դո՛ւք պատասխան տուէք, թէ ոչ ձեր անհնազանդութեամբ
 վերջը փորձանքի կրնաք հասնիլ:

— Թաղաւորին հրացանակիրներն ենք — ըսաւ Աթոս, հեռ-
 ցեալէ համազուելով որ իրենց այս հարցումն ընողն իրաւունք
 ունէր:

— Ո՞ր գնդէն:

— Գրէվիլի գնդէն:

— Առաջ անցէք հրամանիս, և եկէք համար տալու ինչ թէ
 այս ժամուս ինչ կ'ընէք այս տեղ:

Երեք ընկերակիցներ ընդ առաջ անցան, փոքր ինչ ականջնին
 կախած, վասն զի երեքնին ալ այժմ համազուած էին որ իրենցմէ

գօրատորագոյնին հետ է իրենց գործը, միշտ Աթոսին թողալով իրենց կողմէ սրատախան սալու հողը:

Երկու ձիաւորներէն մին՝ այն որ երկրորդ անգամուն խօսեր էր, իր ընկերէն տաս քայլ առաջ կեցեր էր, Աթոս Բորթոսին և Արամիսին նշան ըրաւ որ իրենք ալ ետին մնան և ինքը մինակ առաջ անցաւ:

— Ներեցէք ինձ, սարսիղ իմ — ըսաւ Աթոս — բայց չգիտէինք թէ որո՞ւ հետ է մեր գործը, և կրնաք նկատել որ լաւ պահպանութիւն կ'ընէինք:

— Ի՞նչ է անուշդ — ըսաւ սպայն, որ մասամբ մ'իբր զէմքը կ'զոցէր վերարկուովը:

— Բայց դուք ևս, սարսն — ըսաւ Աթոս՝ որ սկսեր էր ընդ-վիզիլ այս հաստաբնոց թեան զէմ — նախ ապացոյց մը տուէք որ զիս հարց տ. փորձ ընելու իրաւունք ունիք:

— Անուշդ — վրայ բերաւ երկրորդ անգամ ձիաւորն իր վերարկուն թողալով այնպէս որ զէմքը բաց մնայ:

— Պարօն կարտինալը — գոչեց հրացանակիրն ազլած:

— Անուշդ — վրայ բերաւ Նորին բարձրութիւնն երրորդ անգամ:

— Աթոս — ըսաւ հրացանակիրը:

Կարտինալը նշան մ'ըրաւ ձիասարնին՝ որ մօտեցաւ:

— Այս երեք հրացանակիրները մեզի պիտի հետեին — ըսաւ նա ցած ձայնով — չեմ՝ ուզեր զիսնան որ բանակատեղին գուրս ելեր եմ, և անոնց մեզի հետեւելովը պիտի ապահով լինինք որ այս բանս ուրիշի չպիտի ըսեն:

— Մենք ազատորդի ենք, տէր իմ — ըսաւ Աթոս — մինակ մեր խօսքն ուղեցէք և ուրիշ բանի վրայ անհոգ եղիք, փառք Աստուծոյ, գաղանիք մը պահել զիտենք:

Կարտինալն իր սուր աչերն այս ազատախօս խօսակցին վրայ սևեռեց:

— Նորբ ականջ ունիս, Պարսն Աթոս — ըսաւ կարտինալը — բայց այժմ սա ըսելիքս մտիկ ըրէ. անխտահարութենէ չէ որ

կ'ինդրեմ ձեզնէ ինձ հետեւելու, այլ իմ տարահովութեանս համար, անտարակոյս քու երկու ընկերներդ Պ. Պ. Բորթոսն ու Արամիսն են:

— Այո, բարձրագատիւ տէր — ըստ Աթոս, մինչդեռ ետե մնացած երկու միւս հրացանակիրները գլխարկ 'ի ձեռին կ'մտնեային:

— Ձեզ կ'ճանչեմ, պարոններ — ըստ կարտինալը — ձեզ կ'ճանչեմ, գիտեմ որ բոլորովին իմ բարեկամներս չէք, և այս բանիս վրայ կ'ցաւ իմ, բայց գիտեմ որ քաջ և հաստատրիմ ազատորդիներ էք և մարդ կարող է ձեզի վստահիլ: Պարոն Աթոս, շնորհ ըրէ ուրեմն ինձի ընկերանալու քու երկու բարեկամներուդ հետ մէկ տեղ, և այն ատեն՝ եթէ հանդիպինք՝ Նորին վեհափառութեան նախանձը շարժելու շափ պահապան ընկերակիցներ պիտի ունենամ:

Երեք հրացանակիրները մինչև իրենց ձիերուն վզին վրայ ծռեցան:

— Ան, պատուոյս վրայ կ'երդնում — ըստ Աթոս — Ձեր բարձրութիւնն իրաւունք ունի մեզ իրեն հետ ստանելու, ճամբուն վրայ ահա ելի դէմքերու հանդիպեցանք և անոնցմէ չորսին հետ կռիւ մ'անգամ ունեցանք Գօլճնայիէ — Ռուժի մէջ:

— Ասիւ մը, և ինչ պատճառաւ, պարոններ — ըստ կարտինալը — ես կուտարարները չեմ սիրեր, արդէն գիտեք:

— Ճիշտ ասոր համար է որ պատիւ ունիմ կանխաւ իմաց տալու Ձեր բարձրութեան անցած դարձածը. վասն զի թերևս ուրիշէ իմանաք, և սխալ տեղեկութեան վրայ մեզ յանցաւոր դատեք:

— Եւ այդ կռուին արդիւնքն ինչ եղաւ — հարցոյ կարտինալն ունքերը պոստելով:

— Բայց իմ Արամիս բարեկամս որ աստ է, սրի սլզտիկ հարուած մ'ընդունեց թևին, և այս բանս արգելք մը չպիտի լինի, ինչպէս որ Ձեր բարձրութիւնը կրնայ գիտել, վաղը յարձակումս ընել, եթէ Ձեր բարձրութիւնը պարսպին վրայ ելնել հրամայէ:

— Բայց դուք այնպէս գիւրտ թեամք սրի հարուածներ ընդունող մարդիկ չէք — ըստ կարտինալը — արի ազատ համարձակ բռէք, պարտններ, անշուշտ դուք ևս քանի մը հարուած սուրբ խոստովանեցէք, գիտէք որ իբրտունք ունիմ ձեզի ներում շնորհել :

— Ե՛ս, տէր իմ — ըստ Աթոս — և ո՛չ իսկ սուրս ձեռքս առի, այլ միայն իմ հակառակորդիս մէջքէն բռնեցի և պատահանէն վար նետեցի, կ'երևի թէ վար ընկնելու ատենը — շարունակեց Աթոս փոքր ինչ վարանելով — ազգըը խորտակեց :

— Հա՛, հա՛ — ըստ կարտինալը — հասլա դո՛ւ, Պ. Բորթոս :

— Ե՛ս, տէր իմ, գիտնալով որ մենամարտ թիւնն արդիւնեղ է, բազմաբան մ'առի և անով առաջակներէն մէկուն այնպիսի հարուած մը տուի որ կարծեմ թէ ուր խորտակեցի :

— Ահա՛ — ըստ կարտինալը — իսկ դո՛ւ, Պ. Արամիս :

— Ե՛ս, տէր իմ, ըստ որում անուշ եմ 'ի բ՛նէ, և ասկէ զատ, ինչ որ թերևս տակաւին չգիտէք, կրօնական կարգ մըտնելու վրայ եմ, կ'ուզէի զատել իմ ընկերներս, երբ այն ապիրատներէն մին ձախ թնխս սրի հարուած մը տուա ննդօրէն, այն ատեն համբերութիւնս հատա, ևս ալ իմ սուրս քաշեցի, և որովհետև վերստին յարձակելու կ'պատրաստուէր, կարծեմ թէ վրաս նետուելու պահուն սուրս մարմնոյն միւս կողմը թափ անցեր էր. քաջ գիտեմ որ վար ընկա, և այնպէս երկար ինձ որ միւս երկու ընկերներուն հետ առին տարին :

— Սասանայ — ըստ կարտինալը — ինչպէս, պարտններ, զինետան մը մէջ վէճի առ թիւ երեք մարդու գլուխն էք կերէր. կ'նայիմ որ շատ ճարպիկ էք այսպիսի գործերու մէջ. և կուրն ինչ պատճառաւ ձեր մէջ ծագեր էր :

— Այն սպիրտաները զի՛նով էին — ըստ Աթոս — և գիտնալով որ իրկունը կին մ'եկեր էր գինետունը, կ'ուզէին բռնի ներս մտնել :

— Բռնի գուռ բանալ — ըստ կարտինալը — և ինչ ընելու էին :

— Անտարակոյս կինը բռնաբարելու համար — ըստ Աթոս —

պատիւ ունեցայ յայտնել Ձեր բարձրութեան որ այն թշուառ-
կանները զինով էին :

— Եւ միթէ այն կիներ զեռահասակ և սիրուն էր — հարցոյց
կարտինալը գոյզն ինչ անհանդատութեամբ :

— Ե, յն կիներ շտեամբ, աէր իմ — ըսաւ Աթոս :

— Չտեսա՞ք, ա՛հ, շատ լաւ — վրայ բերաւ կարտինալն աշ-
խտժիւ — սղէկ ըրիք կնկան մը պատիւը պաշտպանելով, և ո-
րովհետեւ ես ալ Գօլժնպիւե-Ռուժ օթեկանը պիտի երթամ, պիտի
հասկնամ թէ ճշմարտութիւնն ըսիք ինձ թէ ոչ :

— Տէր իմ — ըսաւ հպարտութեամբ Աթոս — մենք ազատոր-
գի ենք, և մեր գլուխն ազատելու համար իսկ սուս շէնք խօսիր :

— Աստի ես ալ բնաւ չեմ կասկածիր ձեր ըսածին վրայ, Ա.
Աթոս, և ո՛չ դոյզն կասկած ունիմ, բայց — յարեց նա խօսակ-
ցութիւնը փոխելու համար — ուրեմն այն կիներ մինակ էր :

— Ե, յն կիներ ձիաւորի մը հետ սենեակը փակուեր էր — ը-
սաւ Աթոս — բայց որովհետեւ դրսի ձայնին անտարբեր մնալով
ձիաւորը չերեցաւ, հաւանական կ'երևի որ վառ մ'է :

— Մի դատէք յանդիմարար, կ'ըսէ Աւետարանը — պատաս-
խանեց կարտինալը :

Աթոս ծոեցաւ :

— Հիմակ խնդիրը պարզուեցաւ, սրբո՞ններ — շարունակեց
կարտինալը — իմ ուզածս խմացայ, ետեւս եկէք :

Երեք հրացանակիրները կարտինալին ետեւ մնացին, որ վե-
րտախն իր վերարկուով փաթթուեցաւ և ձին ծանր քալեցոց իր
չորս ընկերներէն ութ տաս քայլ ընդ առաջ դնալով :

Քիչ ատենէն ըսին և մենակաց օթեկանը հասան. օթեկանա-
պետը զիտէր անշուշտ թէ ինչ անուանի այցելուի մը կ'ստատէր,
և հետեապէս ամէն զլիտացաւ յաճախորդները ճամբեր էր :

Գուռը հասնելէն տաս քայլ առաջ կարտինալը նշան ըրաւ իր
ախոռասարանին և երեք հրացանակիրներուն որ կայ առնուն. բո-
լորովին թամբեալ ձի մը փայտէ փեղկին կապուած էր, կարտի-
նալն երեք անգամ յատուկ կերպով մը զարկաւ :

Վերարկուով ծածկուած մարդ մը շուտ մը դուրս ելաւ և կարտինալին հետ քանի մը խօսք փոխանակեց . յետոյ ձի հեծաւ և Սիրժէրի ճամբով մեկնեցաւ , և այս ճամբան միանգամայն Բարիզինն էր :

— Յառաջ անցէք , պարոններ — ըսաւ կարտինալը :

— Ճշմարտութիւնն ըսիք ինձ , ազատորդիներս — ըսաւ նա երեք հրացանակիրներուն ուղղելով խօսքը — և եթէ ըստ արժանոյն վարուիք , այս երեկոյեան հանդիպումը ձեզի կրնայ շատ օգտուէտ դառնալ . բայց առ այժմ՝ իմ ետեւէս եկէք :

Կարտինալը վար իջաւ , նոյնն ըրին և երեք հրացանակիրները . կարտինալն իր ձիուն սանձն ակտեպանին ձեռքը նետեց , երեք հրացանակիրներն իրենցը պատահանին փեղկերուն կապեցին :

Օթեանասպետը դրան սեմին վրայ կ'ստասէր . իրեն համար կարտինալը սպայ մ'էր որ կնկան մ'այցելութեան կ'դար :

— Միթէ գետնայարկը սենեակ մ'ունիս , որպէս զի այս պարոններն աղ որ կրակի մը մօտ ինձի սպասեն — ըսաւ կարտինալը :

Օթեանասպետը մեծ սրահի մը դուռը բացաւ , ուր նոր դրեր էին տակաւին մեծ և պատուական վառարան մը դէշ կրակարանի մը տեղ :

— Ահա այս ունիմ — ըսաւ նա :

— Այո է — ըսաւ կարտինալը . — այն տեղ մտէք , պարոններ , և հաճեցէք ինձի սպասելու , կէս ժամէն պիտի դառնամ :

Եւ մինչդեռ երեք հրացանակիրները գետնայարկին սենեակը կ'մտնէին , կարտինալը , անանց ուրիշ տեղեկութիւններ հարցունելու , սանդղէն վեր ելաւ այնպիսի մարդու մը պէս որ իր ճամբան ուրիշին հարցնելու պէտք չունի :

ՊԲԸԿԸԲԸՆԻ ԿԻՆՆԵՐՈՒ ՕԳՏԸԿԸԲՈՒԹԻՒՆԸ.

Յայտնի էր թէ՛ առանց գիտնալու և մինակ իրենց ասպետական և բազմախնդիր բնագորութենէ՛ յորդորեալ, մեր երեք բարեկամները քիչ մ'առաջ ծառայութիւն մը մատուցեր էին մարդու մը զոր կարտինալն իր մասնագոր սաշտպանութեամբը կը պատուէր :

Այժմ, ո՞վ է այն մարդը : Երեք հրացանակիրները նախ այս հարցումն անանձին ըրին, յետոյ տեսնելով որ իրենց իմացականութեան տուած և ո՛չ մէկ պատասխանը զոհացուցիչ չէր, Բորթոս պանդոկապետը կոչեց և տապելուլունք խնդրեց :

Բորթոս և Արամիս սեղանի մ'առջև նստան խաղալու : Աթոս ժուռ եկաւ մամուսալով :

Մամուսալով և պարտելով Աթոս կ'անցնէր կ'դառնար կէսէն խորտակած կրակարանի մը ծխանին առջևէն որուն միւս ծայրը վերի տենեակը կ'հասնէր, և ամէն անգամուն որ կ'անցնէր կը դառնար՝ խօսքերու մրմունջ մը կ'լսէր որ 'ի վերջէ իր ուշագրութիւնը դրուեց : Աթոս մօտեցաւ և քանի մը բառ լսեց և անշուշտ իրեն այնքան մեծ կարևորութեան արժանի երևցան որ իր երկու ընկերներուն նշան ըրաւ լուռ կենալու, ինքն ալ ականջը սնկած ծխանին ներքին բերնին բարձրութեամբը կենալով :

— Մտիկ ըրէ՛, Միլէտի — կ'ըսէր կարտինալը — զործը կարևոր է, սա տեղ նստէք և խօսի՛ք :

— Միլէտի՛ — մրմնաց Աթոս :

— Չեր բարձրութեան մտիկ կ'ընեմ խիստ մեծ ուշագրութեամբ — պատասխանեց կնկան մը ձայնն որ հրացանակրին սարսուռ մը ազդեց :

— Անկլլացի նաւակով փոքրիկ նաւ մը՝ որուն նաւապետն հաւատարիմ է ինձ, Շարանդի գետաբերանը քեզի կ'սպասէ, Բուէնդի բերդին մօտ, վաղն աւտոտ առազաստ պիտի պարզէ ու մեկնի :

— Ուրեմն պէտք է որ այս գիշեր երթամ :

— Ա'նմիջապէս, այսինքն երբ իմ հրահանգս ընդունիս : Երկու մարդիկ զոր դուրս ելնելուց պիտի դանեն՝ քեզի պիտի ուղևորին իբրև սրահապան. պիտի թողուս որ ես առաջ մեկնիմ, յետոյ, իզնէ կէս ժամ ետքը, դու ալ պիտի ելնես :

— Այո, տէր իմ : Էլիմակ ձեր ինձի յանձնելիք գործին դառնանք, և որովհետև կ'փափագիմ Ձեր բարձրութեան վստահութեանն արժանանալ, շնորհ ըրէք յստակ և ճշգրիտ սճով խընդիրը բացատրել ինձ որպէս զի վրիպակ մը չընեմ :

Պահ մը խորին լուսթիւն տիրեց երկու խօսակիցներու մէջ. յայտնի էր որ կարտինալը կանխաւ կ'կշռէր գործածելիք սճը, և թէ Միլէտի իր բոլոր մտադրական կարողութիւնները կ'ամփոփէր որպէս զի անոր ըսելիք բաները լաւ հասկնայ և լսելէն ետև իր յիշողութեան մէջ գրողմէ :

Աթոս այս պահէս օգուտ քաղելով իր երկու ընկերներուն ըստ որ ներսէն դուրը գոցեն և նշմայր ըրաւ որ դան իրեն հետ մտիկ ընեն :

Երկու հրացանակիրներն որ իրենց հանդստութիւնը կ'սիրէին՝ աթոռներ առին միասին զատ զատ իրենց և հաս մ'ևս Աթոսին համար :

Այն ատեն երեքնին ալ նստան՝ զլուսներն իրարու մօտ և առ կանջն ՚ի սրահ :

— Լոնտօն պիտի երթաս — շարունակեց կարտինալը : — Անգամ մ'որ Լոնտօն հասնիս, պիտի երթաս Պըքլինկհէմը գտնելու :

— Ա'խնդրեմ Ձեր բարձրութենէ դիտել — ըսաւ Միլէտի — որ անգամանչէ ատիկներու գործէն վեր, որուն համար դուքսն իմ վրայ կապած առած է, վստահութիւնը բարձած է վրայէս :

— Անոր համար այս անգամ — ըսաւ կարտինալը — անոր վրայ

տահութիւնը դրուելու խնդիր չկայ բնաւ, այլ ազատօրէն և անկեղծօրէն անոր պիտի ներկայիս իրբև բանակցուհի:

— Ազատօրէն և անկեղծօրէն — կրկնեց Միլէտի երկմտութեան անասելի շեշտով մը:

— Այո, ազատօրէն և անկեղծօրէն — վրայ բերաւ կարտի նալը նոյն ձայնով — բոլոր այս բանակցութիւնը յայտ յանդիման ընել պէտք է:

— Չեր բարձրութեան հրահանգաց տառ առ տառ պիտի հետնիմ, և կ'սպասեմ որ զանոնք ստք ինձի:

— Իմ կողմէս պիտի երթաս Պրքինկհէմը պիտի դտնես, և անոր պիտի ըսես թէ իր ըրած բոլոր պատրաստութիւնները դիտեմ, բայց բնաւ հոգ չեմ ընել, վասն զի՝ եթէ առաջին յանդուգն քայլ մ'առնու, թաղուհին 'ի կորուստ կ'մատնեմ:

— Միթէ պիտի հատայ, Բարձրապատիւ տէր, որ անոր ձեր ըրած սպառնալիքը կատարելու վիճակին մէջ էք:

— Այո, վասն զի փաստեր ունիմ:

— Պէտք է որ այս փաստերն իր նկատողութեան ենթարկեմ:

— Անշուշտ, և պիտի ըսես որ կ'հրատարակեմ Պուա Ռօպլերի և Պօտրիւ մարքիզին տեղեկագիրքը, որ կ'վերաբերի իր և թագուհին տեսակցութեան սպարապետին տիկնոջ տունը, այն իրկունն որ այս տիկինը զիմակառոր հանդէս մը տուաւ, պիտի ըսես անոր, որպէս զի լիովին հատայ, թէ Մեծ-Մօկօլի հաղուստով զոր Աիզի ասպետը պիտի կրէր, եկեր էր նա, և թէ այն հաղուստն անորմէ գներ էր հազար հինգ հարիւր ոսկի տալով:

— Շատ աղէկ, տէր իմ:

— Իտալացի կախարդի մը կերպարանով զիշեր մը Պալատը մանելուն և ելնելուն բոլոր պարագաները դիտեմ, պիտի ըսես անոր, որպէս զի իմ առած տեղեկութեանցս ստուգութեան վրայ կատկած մը չտաննայ, թէ իր վերաբրկուին մէջ սև արտաքննութիւն, մտելի գլուխով և շեղադիր ոսկրներով նկարուած սպիտակ շրջագլխատ մ'ունէր, վասն զի եթէ բռնուէր ինքզինքը Տամ-Պլանչի (սպիտակ տիկին) օրուակամին տեղը պիտի անցընէր, որ,

ինչպէս ամէն մարդ գիտէ, Առվը կ'գոյ ամէն անգամուն որ մեծ գէպք մը պատահի:

— Այս է բոլոր ըսելիքդ, տէր իմ:

— Ըսէ նաև անոր որ Ամիէնի գործին բոլոր մանր պարագաները գիտեմ, թէ անո՞վ մտայի կերպով հիւսուած վէպ մը պիտի յորինեմ, պարտիզին յատակագիծն և նոյն գիշերային տեսարանին գլխուոր գերասաններուն պատկերն ալ նկարելով:

— Այդ բանն անոր պիտի ըսեմ:

— Ըսէ նաև թէ Մօնդէկիւն ձեռքս է, թէ Մօնդէկիւն Պասղէյն է, թէ արդարև իր վրայէն նամակ մը չգտան, բայց տանջանքի ենթարկուելով պիտի ստիպուի գիացածն և մինչև անգամ. . . չգիտցածն ըսելու:

— Սքանչելի է:

— Աերջապէս աւելցուր նաև թէ դուքսը՝ Ռէ կղզիէն հեռանալու շտապէն՝ իր բնակարանին մէջ մտցեր է տիկին Շէվրէօզի մէկ գիրն որ թագուհւոյն պատուոյն շատ արատաւոր է, սա նկատմամբ որ ո՛չ միայն կ'հաստատէ թէ թագուհին թագաւորին թշնամները կրնայ սիրել, այլ նաև Ֆրանսայի թշնամաց հետ կը դաւակցի: Այս ամէն ըսածներս միաբոլ պահեցիր, այնպէս չէ:

— Չեր բարձրութիւնը հիմակ պիտի գատէ. Սպարապետի տիկնոջ պարահանդէսը, Առվրի գիշերը, Ամիէնի երեկոյթը, Մօնդէկիւի ձերբակալութիւնը, Շէվրէօզ տիկնոջ գիրը:

— Ճիշտ այդպէս — ըստ կարտինալը — Ճիշտ այդպէս. գուշատ ընտիր յիշողութիւն մ'ունիս, Միլէտի:

— Բայց — վրայ բերաւ այն՝ որուն կարտինալն այն դրուելի դովեսանն ուղղեր էր — եթէ այս բոլոր փաստերուն հակառակ դուքսը չդիջանի և Ֆրանսայի դէմ սպառնայ, այն ատեն ի՞նչ ընելու է:

— Դուքսը խենդի պէս սիրահար է, կամ լաւ ևս, ապուշի պէս — վրայ բերաւ Միշլիէօ խորին դառնութեամբ մը — հին բաղդաթմուղի բոստաններու պէս՝ այս պատերազմին ձեռնարկեց իր գեղանի սիրուհւոյն մէկ ակնարկին արժանի լինելու համար: Եթէ

իմանայ որ այս պատերազմը կրնայ իր մտածմանց առարկայ տիկնոջ ինչպէս որ կ'ըսէ, պատիւն և թերևս ազատութիւնը վտանգի մէջ դնել, վստահ եմ որ գործի չսկսած լաւ մը կ'խորհի:

— Եւ սակայն — ըսաւ Միլէտի այնպիսի յամառութեամբ որով կ'երևէր փափաք մ'որոշակի հասկնալու թէ իր ստանձնած պաշտօնը մինչև ուր կրնայ քշել — սակայն եթէ յամառի:

— Եթէ յամառի — ըսաւ կարտինալը, . . . — բայց հաւանական չէ:

— Կարելի է — ըսաւ Միլէտի:

— Եթէ յամառի . . . — Նորին բարձրութիւնը կանկ մ'առաւ և ապա շարունակեց. — Եթէ յամառի, լաւ ուրեմն, յոյս պիտի դնեմ այն դէպքերուն մէկուն մէջ որ պետութեանց կերպարանը կ'փոխեն:

— Եթէ Ձեր բարձրութիւնը բարեհաճէր այս դէպքերէն մէկ քանին պատմութենէ քաղելով յիշել — ըսաւ Միլէտի — թերևս ես ալ ձեր վստահութեան մասնակից գտնուիմ ապագային մէջ:

— Լաւ, օրինակի համար յիշէ միանգամ — ըսաւ Քիշլիէօ — թէ երբ 1610ին, Հանրի Գ. շքայիշատակ թագաւորը, գոքսը շարժող պատճառին նման զրզիռէ մը շարժեալ՝ կ'պատրաստուէր Ֆլանտրան և Իտալիան միանգամայն արշաւել որպէս զի երկուստէք հարուածէ Աւստրիան, լաւ, միթէ այն ժամանակ դէպք մը տեղի չունեցաւ որ զԱւստրիան ազատեց: Ինչո՞ համար Ֆրանսայի թագաւորը կայսեր ունեցած յաջող բազը չպիտի ունենայ:

— Ձեր Բարձրութիւնը կ'ուզէ խօսիլ Ֆէրօնրի փողոցին մէջ արուած դանակի հարուածին վրայ:

— Ճիշտ է — ըսաւ կարտինալը:

— Ձեր բարձրութիւնը չ'վախնար արդեօք որ Ռաֆայաքի տանջանքը չահարեկէ այն սնձերն որ սլահ մ'անոր օրինակին հետեւելու միտում մը կ'ունենան:

— Ամէն ատեն և ամէն երկիրներու մէջ, մանաւանդ երբ այն երկիրները կրօնիւ բաժնուած են, մտլեոսնոցներ կան որ տրիշ բան չեն փափաքիր այլ միայն մարտիրոս լինիլ: Ահա ճիշտ այս պար-

Հուս կ'ըլիշեմ որ մաքրակրօնները (puritain) Պրօթէստէնտական գաւառներն դէմ կատարած են և իրենց քարոզիչները զանի իրրև Հակաքրիստոս կ'ներկայեն :

— Ան ուրեմն — ըստ Միլէտի :

— Ան ուրեմն — շարունակեց կարտինալն անտարբեր դէմքով մը — այս պահուս, օրինակի համար, կարեւորն է զեղանի, նորահաս, ճարպիկ կին մը գանել, որ նոյն իսկ գրէն վրէժ լուծելու միտում ունենայ : Այսպիսի կին մը գիրքին է գանել, զուքսը սիրտինդիր մարդ մ'է, և եթէ յախտեանական հաստատամտութեան խոստամներով սէր ցանեց շատ տեղ, հարկաւ իր յախտեանական անհաստատութեան թիւններով ևս բաւական տակաւ թիւն ցանած պիտի լինի :

— Անտարակոյս — ըստ Միլէտի պաղտութեամբ — այդպիսի կին մը դժուարին չէ գանելը :

— Ան, այնպիսի կին մ'որ ժաբ ֆլէմանի կամ Ռալֆայտի գաշայնը մօլեռանդի մը ձեռքը տալու յաջողի, Քրանսան պիտի ազատէ :

— Այո, բայց ասով մարդաստանութեան մը գաւակից պիտի լինի :

— Միթէ երբէք Ռալֆայտի կամ ժաբ ֆլէմանի գաւակիցներն երեան եկան :

— Այ, վասն զի, թերևս այնքան բարձրագիր մարդիկ էին որ իրենց գանուած տեղն երթալ զանոնք գանելու իշխող մարդ չէլու. տէր իմ, Արդարութեան Պաշտօնատունն ամէն մարդու համար չեն այրեր :

— Ուրեմն կարծես թէ Արդարութեան Պաշտօնատան հրդեհին պատճառը դիտուածը չէ այլ ուրիշ բան մը — հարցոց Ռիչըլիէօ այնպիսի ձայնով մ'որպէս թէ բրածն անկարեւոր հարցում մ'է :

— Ես, տէր իմ — պատասխանեց Միլէտի — չեմ ըսեր թէ կ'կարծեմ, լոկ իրողութիւն մը կ'ըլիշեմ և այլ ոչ ինչ. միայն կ'ըրեմ որ եթէ օրիորդ Մօնրանտիէ կամ Մարի Մէտիսի թա-

դուհի անուանելի իր առած զդուշտ թիւններէս նուազ զդուշտ
թիւններ կ'ընէի, քանի որ սարգապէս տիկին Քլարիկ կ'կոչուիմ :

— Աչմարիտ է — ըստ Ռիշլիէօ — ուրեմն ինչ կ'ուզէիր :

— Արամանայիր մը կ'ուզէի որ կանխառ վաւերէ ինչ որ ընելու
լու յարմար դատեմ՝ Քրամնայի մեծագոյն օգտին համար :

— Բայց նախ հարկ է իմ ըսած կի՛նս գտնել որ դքսէն վրէժ
լուծելու պէտք ունենայ :

— Ահնը գտնուած է — ըստ Միլէտի :

— Ապա պէտք է գտնել այն թշուառ մոլեռանդն որ Աստու-
ծոյ արդարութեան դործի պիտի գառնայ :

— Այն ալ պիտի գտնուի :

— Այո՛ւ ուրեմն — ըստ դուքսը — այն ատեն պատեհ առիթ
պիտի լինի այժմ՝ խնդրած հրամանագիրդ տալու :

— Ձեր բարձրութիւնն իրաւունք ունի — ըստ Միլէտի — և
ես միայն իրաւունք չունիմ տեսնելու այն պաշտօնին մէջ՝ որով
զիս կ'պատուէք, իրականէն տարբեր բան մը, այսինքն Ձեր բար-
ձրութեան կողմէ՛ յայտնել Նորին շնորհափայլութեան Պրքինկ-
հէմի դքսին թէ՛ Սորարապետի կնոջ տուած հանդիսին ժամանակ՝
Թագուհոյն ժօտե՛նալու համար առած զանազան ծպտումները զի-
տեք, թէ արաջոյցներ ունիք հաստատելու այն տեսակցութիւնը
զոր թագուհին Աուրի մէջ շնորհեց իտալացի աստղագիտի մ'որ
ուրիշ մէկը չէր բայց եթէ Պրքինկհէմի դուքսը, թէ Ամիէնի ար-
կածին վրայ փոքրիկ վէպ մը, խիստ ներամիտ կերպով շինելու
հրաման առած էք, պարտէզին յատակադժով, ուր այն արկա-
ծը պատահեր էր, նոյնպէս նոյնին մէջ երեցող զերտաններու
նկարագիրները, թէ Մօնդէկիւն Պատրիլլ կ'գտնուի, և թէ տան-
ջանքը կրնայ ստիպել զանի յայտնելու յիշած նոյն իսկ մոռցած
բաները, թէ վերջապէս Նորին շնորհափայլութեան բնակարա-
նին մէջ գտնուած տիկին Ըլվրէօզի մէկ նամակը ձեռք ձգած
էք, որ սչ միայն գրողին՝ այլ և անոր՝ որո՛ւ կողմէ՛ որ գրուած
է՛ պատիւը մեծ վտանգի մէջ կ'ընէ : Յետոյ՝ այս ամէն բանէ
հետքը, եթէ Պրքինկհէմ յամատի, սրովհետեւ իմ պաշտօնս այժմ՝

յայտնած բաներու տահմանին մէջ պիտի մնայ, հետեւողէս պիտի աղաչեմ վրայն զԱստուած որ հրաշք մ'ընելով Քրիստոսան աղատէ: Այս է խնդիրը, այնպէս չէ՛, տէր իմ, և ուրիշ բան չունիմ ընելու:

— Այո, այդ է — վրայ բերաւ կարտինալը շոր ու ցամաք կերպով:

— Արդ՛ հիմակ որ — ըսաւ Միլէտի՛ իրր թէ չգիտեց կարտինալին ձայնին փոփոխութիւնն իր մասին — հիմակ որ ձեր հրահանգներն ընդունեցայ ձեր թշնամիներու նկատմամբ, պիտի ներէք արդեօր ինձ որ ես ալ երկու խօսք ըսեմ իմիներուս վրայ:

— Եւ միթէ դո՛ւ ալ թշնամիներ ունիս — հարցոց Ռիշլիէօ:

— Այո, տէր իմ, թշնամիներ որոց գէ՛մ պարտաւոր էք ձեր պաշտպանութիւնն ինձ շորհել, վասն զի Ձեր բարձրութեան ծառայելու օտ թիւս զանոնք շահեցայ:

— Եւ որո՞նք են — հարցոց դոքսը:

— Նախ Պօնասիէօ անուն փոքրիկ բանասրկու կին մը կայ:

— Մանգի բանտին մէջ է:

— Այսինքն անդ էր — վրայ բերաւ Միլէտի — բայց թաղութիւն հրաման մ'ընդունեց թաղաւորէն, և անով Պօնասիէօ տիկիւնը վանք մը փոխադրեց:

— Վանք մը — ըսաւ դոքսը:

— Այո, վանք մը:

— Եւ ո՞ր վանքը:

— Չգիտեմ, գաղանթքը լաւ պահած են:

— Ե՛ս, ես կ'իմանամ:

— Եւ Ձեր բարձրութիւնն այնուհետեւ պիտի իմաց տայ ինձի անշուշտ թէ որ վանքին մէջ կ'գտնուի այն կինը:

— Անպատեհութիւն մը չեմ տեսներ ասոր մէջ — ըսաւ կարտինալը:

— Այո, հիմակ քան փոքրիկ տիկին Պօնասիէօ շատ աւելի վախճալու թշնամի մ'ունիմ:

— Եւ ո՞վ է:

— Անոր սիրահարը :

— Անունն ի՞նչ է :

— Ո՛հ, Ձեր բարձրութիւնը քաջ կ'ճանչէ զանի — զոչեց Միլէտի բարկութենէն բորբորած — նա մեր երկութիւն շար ողին է. այն մարդն է որ ձեր պահանջներու հետ պատահած մէկ կըռււին մէջ՝ թագաւորին հրացանակիրներն յաղթական կանգնեց իր զինակցութեամբը, այն է որ Աւարդի, ձեր բանբերին երեք սրի հարուած տուաւ և աղիկներու գործն անյաջող հանեց, այն է վերջապէս, որ՝ զիտնալով թէ տիկին Պօնասիւիտն ձեռքէն յափշտակեցի, իմ մահն երդմենք է :

— Հա՛, հա՛ — ըսաւ կարաինալը — զիտեմ որո՛ւ վրայ է խօսող :

— Խօսքս այն ապիրատ տ'Արդանեանի վրայ է :

— Յանդուզն զինուոր մ'է — ըսաւ կարաինալը :

— Ճշդիւ յանդուզն զինուոր մը լինելուն համար է որ ամենէն աւելի ահարկու է :

— Պէտք պիտի լինի — ըսաւ դուքսը — ապացոյց մը զանել թէ Պըքինկհէմի հետ յարաբերութիւն ունի՞ :

— Ապացոյց մը — զոչեց Միլէտի — ես տանս հաս կրնամ գտնել :

— Լա՛ւ ուրեմն, այն ատեն գործը կ'զիւրանայ. տուր ինձ այն ապացոյցն և իսկոյն Պասդէյլ կ'զրկեմ զանի :

— Լա՛ւ տէր իմ, հապա վերջը :

— Երբ մարդ անգամ մը Պասդէյլ մտնէ, այնուհետեւ ապա չկայ — ըսաւ կարաինալը խուլ ձայնով մը : — Ա՛հ, Տէր վկայ — շարայարեց նա — եթէ ինձ ևս զիւրին լինի սրծիլ իմ թըշնամիէս այնպէս ինչպէս որ զիւրին է ինձ քեզ քուկիներէդ ազատել, և եթէ այս տեսակ անձերու դէմ միայն անպատժութիւն պահանջէիր . . . :

— Տէր իմ — վրայ բերաւ Միլէտի — փոխն ընդ փոխ, կեանքի տեղ կեանք, մարդու տեղ մարդ, տուր ինձ այն անձն և քեզի կ'տամ միւսը :

— Զղխակեմ թէ ինչ ըսել կ'ուզես — վրայ բերաւ կարտինալը — և ոչ իսկ կ'ուզեմ իմանալ թէ ինչ է, բայց քեզի հաճելի լինելու փափաք ունիմ, և այնպիսի անարդ արարածի մը մասին խնդրածդ տալու անպատահաւթիւն մը չեմ գտներ, նա մանաւանդ՝ ինչպէս որ կ'ըսես, այն փոքրիկ Երզնէական անառակ մ'է, մեծամարտիկ մ'է, մասնիչ մ'է :

— Անտառզգի, տէր իմ, վնասազգի մ'է :

— Աւրեմն թուղթ, գրիչ և մեզան տուր ինձ — ըսաւ կարտինալը :

— Ահա տակ, տէր իմ :

Պահ մը լուծիւն տիրեց որով կ'իմացուէր թէ կարտինալը կ'մտմտար թէ ինչ ոճով պէտք էր գրել տալ, կամ նոյն իսկ գրել տամալը : Աթոս՝ որ այս խօսակցութեանէ բաւ մը չէր կորուսած, իր երկու բնկերներուն ձեռքէն բռնեց և սենեկին մոտ ծայրը տարաւ :

— Լուսուրբ — ըսաւ Բորթոս — ինչ կ'ուզես, և ինչն համար չես թողոր որ խօսակցութեան վերջը մտիկ ընենք :

— Լուծիւն — ըսաւ Աթոս ցած ձայնիւ խօսելով — մեզի պէտք եղածը լսեցինք, սակայն դարձեալ ձեզ չեմ արգիլէր մնացածը մտիկ ընելու, իսկ ես պէտք է որ դուրս ելնեմ :

— Պէտք է որ դուրս ելնես — ըսաւ Բորթոս — բայց եթէ կարտինալը քեզ ուզէ, ինչ պատասխան պիտի տանք :

— Մի սպասէք որ զիս ուզէ, դուք իցնէ առաջ պիտի ըսէք թէ դուրս ելայ իբրև զէտ, վասն զի պանդոկապետին քանի մը խօսքերէն մտածեցի որ ճամբան արահտով չէ. սակէ զատ՝ ես ալ քանի մը խօսք պիտի ըսեմ կարտինալին ախտապանին, մնացածն ինձ թողէք, և հոգ մի ընէք :

— Իսհակ եղիբ, Աթոս — ըսաւ Արամիս :

— Անիոյթ եղիբ — պատասխանեց Աթոս — զիտես արդէն որ պազարին եմ :

Բորթոս ու Արամիս դաշին իրենց տեղը բռնեցին կրակարանին մօտ :

Իսկ Աթոսին գալով՝ համարձակ դուրս ելաւ, զնայ փեղկերուն ձողին՝ միւս բարեկամներուն ձիերուն հետ կապուած երիվարն առաւ, քանի մը խօսքով համոզեց ախոռապանը թէ անհրաժեշտ է մեկնելէն առաջ՝ իբրև յառաջապահ դուրս ելնել, իր հրացանակին խանձը կեղծութեամբ քննեց, սուրն ախոռաներովը բռնեց և՛ իբրև անվահեր մարտիկ՝ բանակատեղին տանող ճամբան զարկաւ:

Դ

ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ՏԵՍԵՐԱՆ

Ինչպէս որ Աթոս գուշակեր էր՝ կարտինալը վար իջնելու շուշացաւ: Բացաւ սենեկին դուռը, ուր հրացանակիրներն էին մտեր և Բորթոսը գտաւ որ Արամիսին հետ կատաղօրէն տապեղուլունք կ'իտաղար: Արագ ակնարկով մը սրահին բոլոր անկիւնները գիտեց, և տեսաւ որ իր մարդերէն մին բացակայ էր:

— Ի՞նչ եղաւ Պ. Աթոսը — հարցուց նա:

— Տէր իմ — պատասխանեց Բորթոս — մեր պանդոկապետէն իմանալով որ ճամբան ապահով չէ, դուրս ելաւ լրտեսելու համար:

— Իսկ դու ի՞նչ ըրիր, Պ. Բորթոս:

— Արամիսը զթեցի և երկուք ու կէս ոսկին առի:

— Հիմակ կրնաք ինձի հետ գալ:

— Չեր բարձրութեան հրամանին պատրաստ ենք:

— Արեմն հեծէք ձեր ձիերը, որովհետև ժամանակն ուշ է: Ախոռապանը դուռն էր, և կարտինալին ձին սանձէն բռնեց էր: Անկից քիչ մը հեռու, երկու մարդէ և երեք ձիէ կազմեալ խումբ մը ստուերի մէջ կ'երևէր. այս երկու մարդիկ պաշտօն ունէին Միլէտին Լա Բուէնդ բերդը տանիլ և զանի նաւ մտցնելու հոգ տանիլ:

Ախոռապանը՝ կարտինալին կրկնեց ինչ որ արդէն երկու հրա-

ցանակիրներն Աթոսին նկատմամբ ըսեր էին : Կարտինալը հաճանութեան շարժում մ'ըրաւ, և ճամբայ ելաւ, և մեկնելուն ինչ զգուշութիւններ որ ըրեր էր վերագարձին նոյն զգուշութիւններն ըրաւ :

Թողունք զանի որ բանակատեղին վերադառնայ, երկու հրացանակիրներու և ախտապանին սրահպանութեան ներքև, և Աթոսին գառնանք :

Հարիւր քայլի չափ տեղ Աթոս մի և նոյն ընթացքով յառաջ քաշէր էր, բայց երբ մի անգամ աչքէ հեռացաւ, իր ձին աջ կողմը քշեր էր, շրջան մ'էր ըրեր, և վերագարձեր էր քսան քայլի չափ հեռու անտառակին մէջ՝ որպէս զի փոքրիկ խմբին անցքը ծածուկ զիտէ. իր ընկերներուն եզրաւոր զլիտարիներն և կարախնալին վերարկուին ասկեթել ծոպերը ճանչելով, սպասեց որ ձիաորները ճամբուն զլիտէն շրջան ընեն, և երբ աչքէ հեռացաւ, արագընթաց դարձաւ սանդուկը, զոր իրեն քայլին առանց դժուարութեան :

Պանդոկապետը զանի ճանչեց :

— Իմ հարիւրապետս — ըսաւ Աթոս — մտալով վերի գետի կոնի կնկան կարևոր բան մ'ապսպրել, և զիս կ'ըրկէ մտալով յայսմնելու համար :

— Աեր ելիք — ըսաւ պանդոկապետը — կկնը դեռ իր խոցն է : Աթոս այս հրամանէն օգտու քաղեց, թեթևագոյն քայլով սանդղէն վեր ելաւ, քառակուսին վրայ հասաւ, և կիսրաց զընէն զիտեց որ Միլէտին իր զլիտարիը կ'կապէ :

Սենեակը մտաւ և իր ետևէն դուռը զոցեց :

Պարզունակը քաշելով հանած աղմկէն, Միլէտի գլուխը դարձուց :

Աթոս կանգուն կ'կենար դրան առջև՝ իր վերարկուին մէջ փաթտուած և զլիտարին աչերուն վրայ իջած :

Այս արձանի պէս համբու անշարժ գէմքը տեսնելուն, Միլէտի վախոյաւ :

— Դու ո՞վ ես, և ինչ կ'խնդրես — զոչեց նա :

— Այո, նոյն ինքն է — մրմնաց Աթոս :

Եւ իբ վերարկուն վար ձղելով և զլիարկը բարձրացնելով
դէպ 'ի Միլէտին առաջ անցաւ :

— Միլէտ զիս կ'ճանչեն, տիկին — ըսաւ նա :

Միլէտի քայլ մ'առաջ դնաց, և յետոյ իբրև օձի մը տեսքէն
ես քաշուեցաւ :

— Այո — ըսաւ Աթոս — լաւ է, կ'նայիմ որ զիս կ'ճանչես :

— Լա Ֆէր կամեն է — մրմնաց Միլէտի զեղնելով և ես ես
քաշուելով մինչև որ սրտն արդելք եղաւ և զինքը կեցուց :

— Այո, Միլէտի — պատասխանեց Աթոս — նոյն ինքն ան-
ճամբ Լա Ֆէր կամեն է, որ յատկապէս քեզ տեսնելու ուրա-
խութիւնը վայելելու համար կ'դայ : Աւրեմն նստինք, և ինչպէս
կ'ըսէ Պ. կարաինալը, խօսակցինք :

Միլէտի՛ անբացատրելի սարսափով համակեալ՝ առանց բառ
մ'արտասանելու նստաւ :

— Աւրեմն դու տաղան մ'ես երկրիս վրայ երեցող — ըսաւ Ա-
թոս : — Քու իշխանութիւնդ մեծ է, գիտեմ, զիտես նաև որ
Աստուծոյ օգնութեամբբը ամենէն ահուելի մարդիկ տաղաններու
ստեպ յազմեցին : Արդէն իմ ճամբուս վրայ զանուեցար, կար-
ծեր էի թէ քեզ տապալեր եմ, տիկին, բայց, կամ կ'սխալէի
և կամ զժոխքը քեզ վերակենդանութիւն տուաւ :

Միլէտի, այս խօսքին, որ իբն զարհուրելի յիշատակներ յի-
շել կ'տար, խուշ հեծեծանքով զլուխը ծռեց :

— Այո, զժոխքէն ելած ես — շարունակեց Աթոս — զժոխքը
քեզ հարստացուց, զժոխքը քեզի ուրիշ անուն մը տուաւ, զժոխ-
քը զրեթէ քեզի ուրիշ կերպարան մը տուեր է, բայց չարքեց
հոգւոյդ աղտեղութիւնները, և ո՛չ մարմնոյդ անպատիւ նշանը :

Միլէտի ոտք ելաւ որպէս թէ զսպանակէ մը կ'շարժէր, և իբ
աչերը փայլակներ արձակեցին : Աթոս նստած մնաց :

— Գու զիս մեռած կ'կարծէիր, այնպէս չէ, ինչպէս ես ալ
քեզ մեռած կ'կարծէի : Եւ այս Աթոս անունը Լա Ֆէր կ'մտք
պահեր էր, ինչպէս որ Միլէտի՛ Քլարիկ անունը, միթէ այսպէս

չէ իր կոչուեր երբ քու պատասարժան Աննա ար Պրէշլ անունը
 ծածկեր էր : Արդարեւ տարօրինակ է մեր կայտ թիւնը — շարու-
 նակեց Աթոս խնդալով — դու և ես մինչև ցարդ ասրեցանք , վասն
 զի կարծէինք թէ մեռած ենք , և թէ յիշատակ մ'տեւի ի նեղէ
 զմարդ , թէև լափող բան մ'է երբեմն յիշատակը :

— Բայց վերջապէս — ըստ Միլէտի խուլ ձայնով մը — ով
 քեզ կ'յորդորէ ինձի դալ , և ինչէ ինչ կ'ուզես :

— Ա՛ռ զեմ՝ քեզի ըսել թէ , քու աչացդ անտեսանելի երեցած
 ասեմս , ես քեզ աչքէ չհեռացուցի :

— Միթէ գիտես բոլոր ըրածներս :

— Կարող եմ օրն օրին բոլոր գործերդ պատմել , կարտինալի
 ծառայութեան մտած օրէդ մինչև այս իրկունս :

Թերահաստութեան ժպիտ մը սահեցաւ Միլէտիին գունաս
 շրթերուն վրայ :

— Մտիկ ըրէ . դու Պրէինկէմի դքսին ուսին վրայէն անգա-
 մանդէ երկու ասդիկները կարեցիր , դու տիկին Պոնասիէօն ա-
 ուեանդել տուիր , դու՝ Աւարդի սիրահարած լինելով , և կարծե-
 լով թէ գիշերն անոր հետ պիտի անցընես , դու ող Պ . Կար-
 դանեանի բացիր . դու՝ կարծելով թէ Պ . Աւարդ քեզ խաբեր
 էր , անոր ոստիին ձեռօք սպաննել ուզեցիր . դու՝ երբ որ այն ո-
 ստիը քու վատահամբաւ դադտնիքդ երևան հանեց , ուզեցիր նաև
 զանի սպաննել տալ երկու մարդասպաններու ձեռօք զոր անոր ե-
 տեւէն զրկեցիր . դու՝ տեսնելով որ գնդակներն իրենց նպատա-
 կէն վրիպեցան , թունուոր գիւնի մը զրկեցիր սուս նամակով մը՝
 հաստացնել ուղելով վրէժխնդրութեան առարկային թէ այն գի-
 նին իր բարեկամներու կողմէն զրկուած է . վերջապէս դու՝ այս
 սենեկիս մէջ իմ սա նստած աթոռիս վրայ Ռիշլիէօի խօսք տուիր
 քիչ մ'առաջ Պրէինկէմի դուքսը սպաննել տալու՝ ինքն ալ
 փոխարէն խոստանալով թող տալ քեզ Կարդանեանը սպան-
 նելու :

Միլէտի կապտագոյն էր :

— Արեմն դու սպաննես ես — ըստ նա :

— Կարելի է — ըստ Աթոս. — բայց ինչ և է, լաւ միտ
 գիր սա խօսքիս .

— Սպաննէ՛ կամ Պրփինկ՛հէմի դոքսը սպաննել տուր, փոյծս
 չէ՛ բնաւ . ես զինքը չեմ՝ ճանչեր . ստիայն անկլիացի մ'է . բայց
 և ոչ տ'Արղանեանի մազին անգամ մի դպչիր, որ իմ սիրած և
 պաշտպանած մէկ հաւատարիմ բարեկամս է, ապա թէ ոչ հօրս
 զլիսին վրայ կ'երդնում որ այն գործելիք ոճիրդ վերջինը պիտի
 լինի :]

— Պ. տ'Արղանեան զիս անդթարար նախատեց — ըստ Մի-
 լէտի խոր ձայնով մը — Պ. տ'Արղանեան պիտի մեռնի :

— Յիրաւի, միթէ կարելի՛ է որ քեզ նախատեն, տիկին —
 ըստ Աթոս ծիծաղելով — քեզ նախատեց և պիտի մեռնի :

— Այո, պիտի մեռնի — վրայ բերտ Միլէտի — նախ սիրու-
 չին և ապա ինքը :

Կարծես թէ Աթոսի զլուխը ցնորեցաւ . այս արարածին տես-
 քը՝ որ բնաւ կնային բան մը չունէր, աղէխարչ յիշատակներ
 իրեն ուշը կ'բերէին . մտածեց թէ օր մը, իր գտնուած վիճա-
 կէն նուազ վտանգաւոր վիճակի մը մէջ, կամեր էր արդէն իր
 պատոյն զոհել զանի, մարդասպանութեան տենղը զինքը բոր-
 բոքեց յանկարծ, և իբրև անզսպելի տենղ մը զինքը համակեց .
 Աթոս ըստ կարգի ոտք ելաւ, ձեռքը կամարին տարաւ, հրա-
 ցանակ մը հանեց և գննեց :

Միլէտի՛ դիակի մը պէս գունատ՝ պտալ ուղեց, բայց իր սառ
 լեզուն լոկ խոստաւ ձայն մը հանեց որ մարդկային ձայնի չէր
 նմաներ և կարծես թէ վայրագ կենդանիի մը հռնչիւնն էր . մտթ
 վիժակին փակած՝ Միլէտի հերարձակ իբրև սարսափի կենդանիի
 պատկերը կ'երևէր :

Աթոս ծանր ծանր վերուց իր հրացանակը : Թևն երկնցուց
 այնպէս որ հրազէնը Միլէտիին ճակտին դպաւ, ապա այնպիսի
 ստակալի ձայնով մ'որ անողոքելի որոշման մը ծայրագոյն հան-
 դարտութիւնն ունէր :

— Տիկին — ըստ. — հիմակ իսկ պիտի յանձնես ինձ կար-

տինալին ստորագրած թուղթը, ապա թէ ոչ՝ հոգեյս վրայ կերպ
նում, որ ըղեղդ պիտի դուրս պայթեմ:

Եթէ Աթոսէ զաս մարդ մը լինէր այս ըտողը, թերևս Միլէտի
կասկածէր, բայց նա կ'ձանչէր Աթոսը. սակայն գարձեալ ան-
շարժ կեցաւ:

— Երկվայրկեան մ' ունիս միայն սրտումդ ընելու — ըսաւ անոր:

Միլէտի անոր դէմքին կարկամութենէն նշմարեց որ հրացա-
նակին կրակ պիտի տար. ուստի ձեռքն աշխուժիւ կուրծքին տա-
րաւ, թուղթ մը հանեց և Աթոսին երկնցուց:

— Ա՛ն — ըսաւ նա — և անիծեալ եղիր:

Աթոս թուղթն առաւ, հրացանակը գօտիէն անցուց, կանթե-
ղին մօտեցաւ ստուգելու համար թէ իրօք ուղած թուղթն էր,
բացաւ և կարդաց.

«Ի՞նչ հրամանաւ և պիտի զգարն համար է որ իրօքէն ըր-
նչ որ ըր--:

«3 Դեկտեմբեր 1627

«ՌԻՇԼԻԿՕՅ»:

— Եւ հիմակ — ըսաւ Աթոս իր վերարկուն սունլով և զըլ-
խարկը զլուխը դնելով — հիմակ որ ախաներդ խլեցի, ի՞նչ
խանձ եթէ կարող ես:

Եւ անեկէն դուրս ելաւ առանց ետին անգամ նայելու:

Գրան մօտ երկու մարդիկը գտաւ, նայնպէս ձին զոր սանձէն
բռներ էին:

— Պարոններ — ըսաւ Աթոս — ինչպէս որ դիտէք, Բարձրա-
պատիւ կարտինալին հրամանն է այս կիսնն առաջնորդել, առանց
ժամանակ կորուսելու, Լա Բուէնդ բերդը, և մինչև որ նա չը
մտնէ քովէն չհեռանալ:

Որովհետև այս խօսքերն իրենց ընդունած հրամանին հետ կը
համաձայնէին իրօք, իրենց զլուխը ծռեցին իրր հպատակութեան
նշան:

Իսկ Աթոս թեթևակի ձին հեծաւ և արագընթաց մեկնեցաւ,
միայն՝ փոխանակ մեծ ձամբան բռնելու, գաշտերու համա տա-

կաւ, ուժղին ձին խթելով և ատեն ատեն սկանջ դնելու համար կանկ առնելով :

Մինչդեռ այսպէս մի անգամ դադար տւեր էր, ճամբուն վրայ շատ մը ձիերու տափունք լսեց : Անկասկած մնաց որ կարտինան էր իր այրուծիով : Իսկոյն սրացաւ նորէն ընդ առաջ, իր ձին թառառով և ծառի ակերևներով ծածկեց և գնաց ճամբուն վրայ կեցաւ, գրեթէ բանակասեղէն երկու հարիւր քայլ հեռի :

— Ո՛վ է այն — պոռայ նա երբ հեռուէն տեսաւ ձիաորները :

— Կարծեմ լժէ մեր քաջասիրտ հրացանակիրն է — ըսաւ կարտինայը :

— Այո՛, աէր իմ — պատասխանեց Բորթոս — նոյն ինքն է :

— Պարտն Աթոս — ըսաւ Ռիչլիէօ — իմ շնորհակալիքս ընդունէ ըրած լսո սրահպանութեանդ համար : Պարտներ, ահա հասանք. ձախ կողմի դռնէն զարկէք, կարգախօսն է, Բոս և Ռէ :

Այս բտելով կարտինայը գլխով բարևեց երեք բարեկամները, և աջ կողմէն գնաց իր ախտապանին ուղեկցութեամբ. վասն զի ինքն ալ նոյն գիշեր բանակասեղին պիտի պառկէր :

— Լաւ ուրեմն — ըսին միասին Բորթոս և Արամիս երբ կարտինան իրենց ձայնը չլսելու չափ հեռացաւ — լաւ ուրեմն, ըստորադրեց արդեօք կնկան խնդրած թուղթը :

— Ստորագրեց — ըսաւ հանգարտօրէն Աթոս — վասն զի ահա իմ քովս է թուղթը :

Եւ երեք բարեկամները մինչև զօրակայանը հասնելէն խօսք մը չտրտասանեցին, բայց ելժէ պահակներուն կարգախօսը ըսելու համար :

Միայն Մուսրղօնը զրկեցին Բլանշէի ըսելու որ խրամին սրահպանութենէ ազատելուն, ա՛րքանեան իսկոյն բարեհաճի հրացանակիրներուն բնակարանը գալու :

Միւս կողմէն Միլէաի, ինչպէս որ Աթոս զուշակեր էր, իրեն սպասող մարդիկը դրան առջև դանելով, դժուարութիւն մը չցուցանոնց հեռանելու. արդարև սրահ մը փախաբեցաւ կարտինային առջևն ելնել և ամէն բան անոր պատմել, բայց իր կողմէ

որ և է յայսմութիւն Տարկառ պիտի ստիպէր Աթոսն ալ ամէն բան յայտնելու . եթէ ըսէր թէ Աթոս զինքը կախեր էր , Աթոս ալ կրնար ըսել թէ նա ևս խարկած էր . ուստի մտածեց որ լաւագոյն էր լռութիւն պահել , խոհեմութեամբ մեկնել , իր սովորական ճարպիկութեամբն իր վրայ առած դժուարին պաշտօնը կատարել , ապա՝ ՚ի գոհունակութիւն կարտինալի ամէն բան աւարտելէն ետեւ , զալ և իր վրէժխնդրութիւնը պահանջել :

Հետեւապէս՝ բոլոր գիշեր ճամբորդելէն ետեւ՝ առաւօտեան ժամը եօթին Լա Բուէնդ բերդը հասաւ , ժամն ութին նա մտեր էր , և ժամն իննին այն նաւն որ , կարտինալին արտօնագրով Պայօն երթալու սահմանուած էր , երկաթը կ'վերցնէր և գէտ յԱնկլիա ճամբայ կ'եւէր :

Ե

ՍԵՆ—ԺԷՐՎԷ ՄԱՐՏԿՈՅԸ

Տ'Արզանեան զալով իր բարեկամներուն բնակարանը՝ զանոնք մի և նոյն սենեակը դումարուած դտաւ , Աթոս կ'մտմտար , Բորթոս իր պեխերը կ'ոլորէր , Արամիս իր աղօթքը կ'ընէր կապոյտ սնդուսով ծածկուած ժամագրքի մը մէջ :

— Տէր վկայ , պարոններ — ըստ նա — յուսամ որ ձեր ինձի բնելիքը կարեորութիւն ունի , ապա թէ ոչ՝ չպիտի ներսմ' ձեզ որ զիս կանչել տուիք փոխանակ թողլու որ հանգստանամ ամբողջ գիշեր մը մարտիոց մ'առնլու և քանդելու աշխատելէն ետեւ : Ա՛հ , պարոններ , պէտք էիք այն տեղ զանուիլ , շատ տաք էր կուիւր :

— Արի՛շ տեղ էինք , և այն տեղն ալ ցուրտ չէր ընել — պատասխանեց Բորթոս իր պեխին տալով այնպիսի ծալք մ'որ իրեն յատուկ էր :

— Կռու թիւն — ըստ Աթոս :

— Հօ , Հօ — ըբառ ա՛՛ Արդանեան հրայանակրին ունքերուն թեթեւ շարժումն ըմբռնելով — կ'երևի թէ այս տեղ նոր բան կայ :

— Արամիս — ըստ Աթոս — կարծեմ՝ թէ առջի օր Բարբայօ պանդոկը նախաձաշիկ ըրիր :

— Այո՛ :

— Ի՞նչպէս է այն պանդոկը :

— Բայց իմ մասին լաւ ճաշ չըրի . առջի օր պահքի օր էր , և մինակ ուտիքի կերակուրներ կային :

— Ինչպէ՛ս — ըստ Աթոս — ծովեզրեայ վայր մը ձուկ չկար :

— Կ'բսն թէ — վրայ բերաւ Արամիս իր բարեպաշտական աղօթքն սկսելով — թէ Պ , կարտինալի շինել տուած թմբէն ձրկները խոյս կ'տան բաց ծովը :

— Բայց ես այդ չեմ հարցներ քեզի , Արամիս — վրայ բերաւ Աթոս — կ'հարցնէի քեզի թէ արդեօք ազնաւ էիք , և անհանգիստ եղանք գրսէն :

— Բայց կ'երևի ինձ թէ շատ զլխացաւ մարդիկ չունեցանք . այո՛ , կ'իմանամ , Աթոս , ըսել ուզած բանիդ համար , Բարբայօ մեր գործին կ'գայ :

— Արեմն , օն , Բարբայօ երթանք — ըստ Աթոս — վասն զի այս տեղ պատերը թղթի թերթերու կ'անանին :

Տ'Արդանեան որ իր բարեկամին վարուց վարժ էր , և որ անոր մէկ խօսքէն , շարժումէն , նշանէն իսկ անմիջապէս կ'հասկնար որ պարագաները ծանրակշիռ են , Աթոսի թեւէն բռնեց և առանց խօսք մ'ըսելու դուրս ելաւ . Բորթոս ալ Արամիսին հետ խօսակցելով ետեւէն դնաց :

Ճամբան՝ Արիմօին հանդիպեցան . Աթոս նշան ըբաւ անոր որ զայ . Արիմօ՛ իր սովորութեան համեմատ՝ լռիկ մնջիկ հնազանդեցաւ , խեղճ տղան ՚ի վերջէ խօսելու ձիւղքը բոլորովին կորուսեր էր :

Բարբայօի պանդոկը հասան . առաւօտեան ժամը եօթն էր , արևն սկսեր էր երևիլ , երեք ընկերներ նախաձաշ մը պատրաստ-

տելու պատուէր տուին, և սրահ մը մտան, ուր, պանդոկապետին խօսքին նայելով՝ անվրդով պիտի մնային:

Գծարդը որէն գաղտնի խորհրդի մը համար ժամն էր դժպտահ. առաւօտեան զանգակն այն ինչ զարկեր էր, ամէն մարդ գիշերային քունը կ' [թոթուէր, և առաւօտեան տամուկ օղը փարատելու համար պանդոկը կ' գար բան մը տնկելու. վիշտայներ, հելլէտիացիներ, պահակներ, հրացանակիրներ, թեթեալէն այբուձիեր իբարու կ' յաջորդէին այնպիսի արագութեամբ որ անտարակոյս պանդոկապետին քսակին նպաստտօր էր, և սակայն չորս բարեկամներու խորհուրդներն 'ի դերն կ' հանէր: Հետեապէս խիստ սէր կերպով կ' ընդունէին իրենց ընկերներուն բարեւները, կենդանութեան բաժակներ և կատակներ:

— Օն — ըստ Աթոս — հիմակ գէշ կուռի մը պիտի բրունուինք, և այս միջոցիս կուռի պէտք չունինք: Տ' Արդանեան, պատմէ մեզ անցուցած գիշերը, և ապա մերն ալ քեզի կ' պատմենք:

— Արդարև — ըստ հեծելազօր մ' որ կ' կոտորուէր ձեռքն օղիի բաժակ մը բռնած, զօր քիչ քիչ կ' ճաշակէր — արդարև, այս գիշեր խրամի պահպանութեան կ' զբաղէիք, Պ. Պահակներ, և կ' երևի ինձ թէ Ռօշէլցուց հետ բարակ մանեցիք:

Տ' Արդանեան Աթոսին նայեցաւ հասկնալու համար թէ պէտք էր պատասխանել այս միջամտողին որ խօսակցութեան կ' խտնուէր:

— Լաւ ուրեմն — ըստ Աթոս — միթէ չէն լսեր Պ. ար Պոսինյին որ քեզի իր խօսքն ուղղելով կ' պատուէ: Պատմէ այս գիշեր անցած դարձածը քանի որ այս պարոնները փափօք ունին իմանալու:

— Չէ՞ մի որ մարտից մ' առիք — հարցուց հելլէտիացի մ' որ զարեջրի գառաթով բո՞ջ կ' խմէր:

— Այո, պարոն — պատասխանեց տ' Արդանեան ծռելով — այդ պատիւն ունեցանք. ինչպէս որ լսած պիտի լինիք, մինչև անգամ վառօդի տակառիկ մը դրինք անկիւններուն մէկուն տակը, որ սոյթնելով՝ աղոր խրամատ մը բացաւ. ասկէ զատ՝ բոլոր միւս շէնքը քայքայեցաւ մարտիցն արդէն բաւական հնաչէն լինելուն:

— Եւ որ մարտկոցն էր — հարցոց վիշապ մ'որ թրին ծայրէն սազ մ'անցուցեր էր խորովել տալու համար :

— Սէն-ժէրվէի մարտկոցը — սրատասխանեց Երզրանեան վանն զի անոր ետեէն Ռօշէլցիք մեր զորձաորները կ'նեղէին :

— Եւ զործը բաւական տա՞ք էր :

— Անշուշտ, մենք այս կռուին մէջ հինգ մարդ կորուսինք և Ռօշէլցիք ութ կամ տաս հոգի :

— Անիծից արմատ — ըստ հելվէտիացին, որ թէև գերմանական լեզուն յիշոցներու զարմանալի հաւաքածոյ մ'ունի, սովորեր էր ֆրանսերէն յիշոցներ ըսելու :

— Բայց հաւանական է — ըստ թեթևազէն այրուծին — որ այս առտու Ռահահորդներ զրկեն մարտկոցը նորոգելու համար :

— Այո, հաւանական է — ըստ Երզրանեան :

— Պարոններ — ըստ Աթոս — զբաւ մը :

— Հա, հա, մէկ զբաւ մը — ըստ հելվէտիացին :

— Ի՞նչ զբաւ — հարցոց թեթևազէնը :

— Կեցիք — ըստ վիշապը՝ շամփուրի պէս գնելով իր թորն երկամէ երկու մեծ երկոտանի մը վրայ, որ կրակաբանին կրակը կ'րոնէր — ես ալ մասնակից եմ : Թշուառ պանդոկապեա, շուտ տապակի պատառ մը բեր որպէս զի այս յարգի հախն եղէն կաթիլ մ'անգամ չկորնցնեմ :

— Իբրաունք ունիս — ըստ հելվէտիացին — սաղիզ եղը շատ լաւ բան է բանդակներու համար :

— Ահաւասիկ եմ — ըստ վիշապը : — Հիմակ զբաւը նայինք : Ձեզ մասիկ կ'ընենք, Պ. Աթոս :

— Այո, զբաւը — ըստ թեթևազէն զինորդը :

— Լաւ ուրեմն, Պ. տը Պուսինյի, քեզի հետ զբաւ կ'գնեմ — ըստ Աթոս — որ իմ երեք ընկերներս Պ. Պ. Բորթոս, Արամիս, Երզրանեան և ես երթանք պիտի Սէն-ժէրվէի մարտկոցին մէջ նախաձաշիկ ընելու, և այն տեղ պիտի մնանք՝ ժամացոյց 'ի ձեռին՝ ճիշտ ժամ մը, ինչ որ ընէ թշնամին մեզ անկից վանելու համար :

Բորթոս և Արամիս իրարու երես նայեցան, սկսեր էին դործը հասկնալ :

— Բայց — ըստ ա' Արդանեան Աթոսին ականջին ծռելով — մեզ պիտի սպաննել տաս անգթօրէն :

— Եթէ այն տեղ չերթանք — պատասխանեց Աթոս — աւելի լաւ պիտի սպաննուինք :

— Ա՛հ, հաւատս վկայ, պարոններ — ըստ Բորթոս կոնակի վրայ կռթնելով աթոսին և պէին ոլորելով — ահա ահա սիկ գեղեցիկ գրաւ մը, յուսամ :

— Ուստի ե՛ս ալ կ'ընդունիմ — ըստ Պ. տը Պուսինյի — հիմակ պէտք է խաղարկը (enjeu) որոշել :

— Բայց դուք չորս հոգի էք, պարոններ — ըստ Աթոս — մնք ևս չորս հոգի ե՛նք. ութ հոգոյ համար ըստ հաճոյս սեղան մը տալ կ'որոշենք. ախ ձեր բանին կ'գայ :

— Սքանչելի կերպով — վրայ բերաւ Պուսինյի :

— Վատարեւապէս — ըստ վիշապը :

— Այդ իմ բանս է — ըստ հելվէտիացին : Չորրորդ ունկընդիւրն՝ որ բոլոր այս խօսակցութեան մէջ համը դեր մը խաղացեր էր, գլխով նշան մ'ըրաւ որ նոյն առաջարկութեան կ'հասնէր :

— Այս պարոններուն նախաձաշիկը պատրաստ է — ըստ պանդոկապետը :

— Լաւ ուրեմն, բեր — ըստ Աթոս :

Պանդոկապետը հնազանդեցաւ : Աթոս Կրիմօն կանչեց, մեծ սապատ մը ցոյց տուաւ անոր որ անկիւն մը դրուած էր և նշան ըրաւ անոր որ բերուած միսերն անձեռոյներուն մէջ փաթթէ :

Կրիմօ իսկոյն հասկցաւ որ կերակուրը դալար խոտի վրայ պիտի ուտեն, ուստի սապատն առաւ, միսերը ծրարեց, անոնց միացուց շիշերն և սապատը թէն առաւ :

— Բայց նախաձաշիկս ո՛ւր երթաք պիտի ուտելու — հարցուց պանդոկապետը :

Քեղէ ի՛նչ — ըստ Աթոս — բաւական է որ դու ստակդ առնուս : Եւ վեհանձնօրէն ոսկի մը նետեց սեղանին վրայ :

— Միթէ մնացորդը տսմ՛, սպայդ իմ — ըսաւ պանդոկապետը :

— Ո՛չ, միայն շանբայնի երկու շիշ գինի աւելցուր ճաշին, և տարբերութիւնն անձեռոցնեբուն համար պահէ :

Պանդոկապետն առաջ կարծածին չափ մեծ շահ մը չէր ընէր, բայց մնասը հանեց չորս կոշնականներուն Անժուի երկու շիշ տաւլով Շանբայնի գինիի տեղ :

— Պարոն Պուսինյի — ըսաւ Աթոս — կ'ուզիս արդեօք ժամացոյցդ իմինիս վրայ շտկել, եթէ ոչ կ'ուզես որ իմ քուկինիդ վրայ շտկեմ :

— Սքանչելի, պարոն — ըսաւ թեթևադէնն իր ժամացոյցի գրպանէն ականակուռ գեղեցիկ ժամացոյց մը հանելով — ժամը եօթ ու կէս է :

— Ժամը եօթ երեսուն հինգ վայրկեան անցած է — ըսաւ Աթոս — պարոն, պէտք է գիտնալ որ իմ ժամացոյցս հինգ վայրկեան առաջ է :

Եւ ներկայ հիացած հանդիսականները քաշուելով դուրս ելան, երիտասարդները Սէն-Ժէրվէի մարտկոցի ճամբան ըոնեցին, իրենց ետէն տնենալով Արիմօն՝ որ սապատը կ'կրէր, ուր երթալիքը չգիտնալով, բայց Աթոսի առջև հլու հնազանդութեան վարժ լինելուն, չէր հարցնէր իսկ որոշուած վայրը :

Որչափ ատեն որ բանակին շրջապատին մէջ գտնուեցան, չորս բարեկամները խօսք մ'անգամ իրարու հետ չփոխանակեցին. ասկէ զատ՝ իրենց ետէն շատ մը հետաքրքիրներ կ'երթային, որոնք որոշեալ դրաւը գիտնալով, հասկնալ կ'ուզէին թէ ինչպէս պիտի վարուին : Բայց երբ մի անգամ բանակին պատնէչէն անցան և բաց օդին մէջ գտան ինքզինքնին, տ'Արդանեան՝ որ բոլորովին անտեղեակ էր անցած դարձածին, կարծեց թէ բացատրութիւն մը խնդրելու ժամն է :

— Հիմակ ակ, սիրելի Աթոս — ըսաւ նա — բարեկամօրէն յայտնէ ինձ թէ ո՞ր կ'երթանք :

— Արդէն կ'տեսնես — ըսաւ Աթոս — մարտկոցը կ'երթանք :

— Բայց այն տեղ ինչ պիտի ընենք :

— Արդէն քաջ գիտես որ ճաշ ընելու կ'երթանք :

— Բայց ինչո՞հ համար Բարբայօ կերակուր չկերանք :

— Վասն զի շատ կարեօր բաներ ունինք ըսելու իրարու, և անհնար էր հինգ վայրկեան խօսիլ այն պանդոկին մէջ բոլոր այն գլխացու մարդոց հետ որ կ'երթան կ'գան, կ'բարեկեն, խօսքի կ'բռնեն, գոնէ այս տեղ — շարայարեց Աթոս մարտկոցը ցոյց տալով — ո՛չ որ պիտի գոյ մեզ անհանգիստ ընելու :

— Կ'երեխի ինձ — ըստ. ա՛՛ Արդանեան այն խոհեմութեամբ որ այնչափ լաւ և բնական կերպով չարագանց քաջութեանը կ'միանար — կ'երեխի ինձ որ ծովեզրը՝ աւազակոյցտի մը մէջ կարող էինք գաղտնի վայր մը գտնել :

— Ո՛ր մեզ պիտի տեսնէին 'ի միտակն խորհրդի նստած, այնպէս որ քառորդէ մը կարտինայլը կանխապէս պիտի իմանար իր լըրտաններու միջոցաւ որ գաղտնի խորհուրդ տնինք :

— Ա՛յո՛ — ըստ. Արամիս — Աթոս իրաւունք ունի. Animadvertuntur in desertis . . . :

— Ենասպատ մ'անյարմար չէր լինէր — ըստ Բորթոս — բայց հարկ էր զայն գտնել :

— Չկայ անասպատ մ'ուր թուչուն մը չկարենայ անցնիլ մեր գլխին վրայէն, ուր ձուկ մը ջրին վրայէն չցատկէ, ուր նասպատակ մ'իւր որջէն չփախչի, և կարծեմ թէ թուչուն, ձուկ, նասպատակ կարտինայլին լըտեսները գարձեր են : Աստի լաւ ևս է մեր ձեռնարկութիւնն 'ի գլուխ հանել, քանի որ նահանջել մեծ ամօթ պիտի լինի մեզ այստե՛տեւ. գրաւ մը գրինք, գրաւ՝ որ չէր կրնար դուշակուիլ, և ո՛վ որ կարող է թող ելնէ նայիմ անոր ճշմարիտ շարժառիթն ըսելու. հիմակ նոյն գրաւը շահելու համար մարտկոցին մէջ ժամ մը պիտի մնանք : Այ՛մ թշնամին պիտի յարձակի մեր վրայ, կամ չպիտի յարձակի : Եթէ չյարձակի, ատեն պիտի ունենանք խօսելու և ոչ որ մեզ պիտի մտիկ ընէ, վասն զի վտաս հոմ որ նոյն մարտկոցին պատերն ակունջ չունին : Եթէ յարձակի, ինքզինքնիս պաշտպանելով մեծ փառաց պիտի հասնինք : Կ'տեսնէք ուրեմն որ ամէն կողմէ շահ տնինք :

— Այս — ըստ. տ'Արղանեան — սակայն անտարակոյս գնդակ
մը պիտի ընդունինք :

— Է՛հ, սիրելիդ իմ — ըստ. Աթոս — քաջ գիտես որ ամենն
ահարկու. գնդակները թշնամոյնը չեն :

— Բայց կ'երևի ինձ որ այսպիսի արշաւանքի մը համար գոնե
պարտաւոր էինք մեր հրացանները մէկ տեղ աւնուլ :

— Դու ապուշ մ'ես, Բորթոս բարեկամ — ինչո՞ւ համար ան-
օգուտ բեռ մը կրէինք :

— Ես անօգուտ չեմ գտներ թշնամոյն առջև՝ մեծկակ հրա-
ցան մը, տասներկու փամփշուկ (cartouche) և վառօդի քանդակ
(աման) (poire) մը :

— Ո՛հ, լա՛ւ — ըստ. Աթոս — միթէ չիմացար տ'Արղանեանի
ըսածը :

— Ի՛նչ ըստ. տ'Արղանեան — հարցոց Բորթոս :

— Տ'Արղանեան ըստ. որ երէկ գիշերուան կռուին մէջ ութ
կամ տաս դաղդիացի և նոյնչափ Ռօշէլցի սպաննուեր են :

— Ապա՛ :

— Ատեն չէ եղեր զանոնք կողոպտելու, այնպէս չէ, վասն
զի նոյն պահուն աւելի ստիպողական բան մը կար ընելու :

— Լա՛ւ ուրեմն :

— Լա՛ւ, անոնց հրացանները, վառօդի քանդակներն և փամ-
փշուկները պիտի գտնենք այն տեղ, և չորս հրացանի և տասն
երկու գնդակի տեղ, տասն հինգի չափ հրացան և հարիւրի չափ
գնդակ նետելու նիւթ պիտի գտնենք :

— Ո՛ւր Աթոս — ըստ. Արամիս — արգարև դու մե՞ծ մարդ մ'ես :

Բորթոս զլուրը ծուեց իբրև հաւանութեան նշան :

Միմակ տ'Արղանեան համոզուած չէր երևեր :

Անտարակոյս Կրիմօն ալ երիտասարդին կասկածներն ուներ .
վասն զի տեսնելով որ դէպ 'ի մարտկոցը կ'յառաջանան շարու-
նակ, թէև այս բանին վրայ ցայն կէտ տարակուսեր էր, իր սի-
րոջը քղանցքէն քաշեց :

— Ո՛ւր կ'երթանք — հարցոց նա շարժումով մը :

Աթոս մարտկոցը ցոյց տուաւ անոր :

— Բայց — ըստ լուսկայ Կրիմո՝ միշտ նոյն բարբառով —
անր կաշին անդ պիտի թողունք :

Աթոս աչերն ու մատը դէպ ՚ի երկին վերուց :

Կրիմո իր սասպատը գեախնը դրաւ և դլուխն օրելով նստաւ :

Աթոս հրացանակ մը քաշեց կամարէն , դիտեց թէ խանձը
տեղն է , զինեց և փողը Կրիմօին ականջին մօտեցուց :

Կրիմո իր ոտից վրայ կանգ ելաւ իբր զսպանակէ մը շարժեալ :

Այն ատեն Աթոս նշան ըրաւ անոր սասպատն առնլու և առ-
ջևէն քալելու :

Կրիմո հնաղանդեցաւ :

Այս վայրկեանական մնջկատակութենէն Կրիմօի վանտկածը ա
եղաւ որ յետնապահ զնդէն յառաջապահ գունդն անցաւ :

Եբբ մարտկոցը հասան , չորս բարեկամներ դարձան ետև նայեցան :

Ամէն տեսակ զօրագնդէ երեք հարիւրի չափ զինուորներ բանա-
կին գուռը կեցեր էին , և զատ խմբի մը մէջ դիւրին էր նշմա-
րել Պ. Պուսինյի , վիշապը , հելվէտիացին և չորրորդ գրաւադիրը :

Աթոս գլխարկը հանեց , իր սրին ծայրը գրաւ և օդին մէջ
ծածանեց :

Բոլոր հանդիսականները փոխարէն ողջոյն տուին , այս քաղա-
քավարութեան միացնելով ստակալի աղաղակ մ'որ մինչև իրենց
հասաւ :

Այնուհետև՝ չորսերնին միասին մտան անհետ եղան մարտկո-
ցին մէջ՝ ուր Կրիմօ արդէն ոտք կօխեր էր :

9

ՀՐԱՑԱՆԱԿԻՐՆԵՐՈՒ ԽՈՐՀՈՒՐԳԸ

Ինչպէս որ Աթոս գուշակեր էր՝ մարտկոցին մէջ տասնճերկաքի
չափ՝ թէ գաղղիացի և թէ Ռօշէլցի մեռելներ կային :

— Պարոններ — ըսաւ Աթոս, որ այս արշաւանքին հրամանա-
տարութիւնը ստանձնելու էր — մինչդեռ Արիմօ սեղանը պիտի դնէ,
մենք ամենէն առաջ հրացաններն ու փամփշուկները հաքելու ըս-
կսինք, այս գործն ընելու ատեն կրնանք նաև խօսակցել: Այս
պարոնները — յարեց նա՝ մեռելները ցոյց տալով — մեզ մտիկ
չեն ընել:

— Բայց դարձեալ կրնանք զանոնք փոքր նետել — ըսաւ Բոր-
թոս — կանխառ տուգելով թէ անոնց զբաւաններուն մէջ բան
մը չկայ:

— Այո՛ — ըսաւ Աթոս — այդ Արիմօին գործն է:

— Այո՛, ուրեմն — ըսաւ Թերզանեան — թող Արիմօ անոնց
վրան գլուխը նայի և պատէն վար նետէ:

— Այդ բանը չընենք բնառ — ըսաւ Աթոս — կրնան մեզի
ծառայել:

— Այս մեռելները մեզին կրնան ծառայել — ըսաւ Բորթոս:
Ա՛հ, ճշմարիտը, սիրելի բարեկամ, դու խելքդ փախուցեր ես:

— Մի գատէք յանդգնարար, կ'ըսեն Աւետարանն ու Պ. կար-
տիկայը — պատասխանեց Աթոս — քանի՛ հատ են հրացանները,
պարոններ:

— Տաներկու հատ — պատասխանեց Արամիս:

— Քանի՛ հատ դնդակ կրնանք նետել:

— Հարիւրի չափ:

— Մեզի ալ այդչափը կ'բաւէ, լեցնենք հրազէնները:

Չորս հրացանակիրները գործի սկսան: Աերջին հրացանը լե-
ցնելու վրայ էին, երբ Արիմօ նշան ըրաւ որ նախաճաշիկը
պատրաստ է:

Աթոս պատասխանեց՝ միշտ շարժումով, որ լաւ է, և Արի-
մօին ցոյց տուաւ տեսակ մը դիտանոց (poivrière) ուր սարսա-
ւորն իբրև պահակ մնալիքն հասկցաւ: Միայն իր պահակութեան
տաղտուկը մեղմելու համար, Աթոս թոյլ տուաւ որ հաց մը, եր-
կու կողիկ և շիշ մը դինի աւնու իր հետը:

— Հիմակ մենք ալ սեղան նստինք — ըսաւ Աթոս:

Չորս բարեկամներ գետին նստան, թիւրքերու կամ գերձակներու պէս ոտուրնին ամփոփելով :

— Ա՛՛՛՛՛, հիմակ — ըսաւ տ՛Արդանեան — որ լսուելու երկիւղ շունիս, յուսամ որ մեզ հաղորդ պիտի ընես քու գաղտնիքիդ :

— Յուսամ որ թէ զուարճութիւն և թէ փառք կ'հայթայթեմ ձեզ, պարոններ — ըսաւ Աթոս : — Ձմայլելի շրջապայութիւն մ'ընել տուի ձեզի, ահա ձեզի խիստ համեղ նախաճաշ մը և հինգ հարիւր հոգի վարն իբրև հանդիսապիր, ինչպէս որ կրնաք դիտել հրամուտներէն (meurtrière), և անոնք մեզ յիմարի կամ դիւցազուններու տեղ կ'դնեն, և երկու կարգ ապուշներ որ իրարու բաւական կ'նմանին :

— Բայց գաղտնիքն ո՞ր է — ըսաւ տ՛Արդանեան :

— Գաղտնիքը սա է — ըսաւ Աթոս — որ երէկ իրկուն Միլէտին տեսայ :

Տ՛Արդանեան բաժակը շրթերուն կ'սանէր, բայց Միլէտի անունը լսելուն՝ ձեռքն այնչափ սաստիկ գողաց, որ զայն վար գրաւ դինին շթափելու համար :

— Գո՛ւ տեսար ուրեմն քու կին, . . . :

— Լուռ թիւն — ընդմիջեց Աթոս — կ'մտնաս, սիրելիդ իմ, որ այս պարոնները քեզի պէս տեղեակ չեն իմ առտնին գործերուս, արդ՝ Միլէտին տեսայ :

— Եւ ո՞ր տեսար — հարցուց տ՛Արդանեան :

— Ասկից գրեթէ երկու մղոն հեռու տեղ մը, Գօլժուպիէ՝ Ռուժ պանդոկը :

— Եթէ այդպէս է, իմ օրս բուսաւ — պատասխանեց տ՛Արդանեան :

— Ո՛չ, լիովին — վրայ բերաւ Աթոս — վասն զի այս ժամուս Ֆրանսայի եղբրքէն հեռացած պիտի լինի :

Տ՛Արդանեան շունչ առաւ :

— Բայց, վերջապէս — հարցուց Բորթոս — ո՞վ է այն Միլէտին :

— Չբնաղ կին մը — ըսաւ Աթոս փրփրալի բաժակ մը ճաշ :

շակելով: — Սինչքոր սրանդոկապե՛տ — գոչեց նա — որ մեզի
Հանրայնի տեղ Անժուի գիւնի կ'տայ, և կարծէ թէ մեզ կրնայ
խաբել: Այո՛ — յարեց նա — չքնաղ կին մ'որ մեր բարեկամ
տ'Արդանեանի շատ երախտիք ունի, մեր այս բարեկամն ալ չգի-
տեմ թէ ինչ անզգամութիւն ըրաւ անոր, զի կինը վրէժ հա-
նել ուզեց, ամիս մ'առաջ հրացանի հարուածներով զանի սպան-
նելու փափաքելով, և ութ օր առաջ ալ՝ զանի թունաւորելու
փորձ ընելով, իսկ երէկ ալ կարտինալէն անոր գլուխն ուզելով:

— Ինչպէ՛ս, իմ գլուխս կարտինալէն ուզելով — գոչեց տ'Ար-
դանեան, և ահ ու սարսափէն գոյնը փոխեց:

— Այս ըսածը — ըսաւ Բորթոս — Աւետարանի չափ ճշմա-
րիտ է, ես իմ երկու ականջովս լսեցի:

— Ե՛ս ալ լսեցի — ըսաւ Արամիս:

— Արեմն — ըսաւ տ'Արդանեան վհատութեամբ իր երկու թե-
ւերը վար ձեղելով — անօգուտ է աւելի ևս մաքաւիլ. աւելի կ'ըն-
տրեմ գլուխս կրակի տալ որ ամէն բան լմնայ:

— Այդ խենչութիւնը մէկ զի ձգէ — ըսաւ Աթոս — վա՛ն զի
այդ ըսածիդ դարմանը միայն չդանուիր:

— Բայց այնպիսի թշնամիներու ձեռքէն վերստին ազատելիք
չունիմ երբէք — ըսաւ տ'Արդանեան: — Նախ իմ Մէծնի անծա-
նօթս, յետոյ Աարդ կոմսը, որուն երեք սրի հարուած տուի,
այգա Միլէտի՝ որուն զաղանկը վարպետութեամբ իմացայ, վեր-
ջապէս կարտինալը, որուն վրէժինչրութիւնն 'ի դերե հանեցի:

— Ան ուրեմն — ըսաւ Աթոս — ամենքը չորս հոգի են, և
մենք ևս չորս ենք, միոյն դէմ մէկ: Ճշմարիտ վկայ, եթէ Արի-
մօի ըրած նշանները բանի տեղ դնենք, աւելի շատ մարդոց
հետ գործ պիտի ունենանք: Ի՞նչ կայ, Արիմօ — ըսաւ Աթոս:
— Պարագային ծանրութեան նայելով, կ'ներեմ քեզ խօսելու,
բարեկամդ իմ, բայց լակոնական լինի ոճդ, կ'աղաչեմ, Ի՞նչ
կ'տեսնես:

— Խումբ մը:

— Բանի հոգիէ:

— Անպիտան քահանայ — ըստ Բորթոս — որ հերետիկոսներու վրայ կ'ըթայ :

— Իրաւի — ըստ Աթոս — Արամիս իրաւունք ունի, երթամ պիտի անոնց ձայն տալու :

— Յիմար ես ինչ ես — ըստ տ'Արզանեան — բարեկամ, ինքզինքդ անոնց հրացաններուն ճարակ պիտի տաս :

Բայց Աթոս այս խորհուրդը բանի տեղ չգրաւ, և խրամատին վրայ ելնելով, հրացանը մէկ ձեռքն ու գլխարկը միւս ձեռքը բռնած,

— Պարոններ — ըստ խօսքն ուղղելով զինորներուն և զորձաւորներուն, որ այս երեւոյթէն զարմացած՝ մարտկոցէն գրեթէ յիսուն քայլ հեռի կեցան, և մարդավարութեամբ բարե տալով — պարոններ, այս մարտկոցին մէջ մէկ քանի բարեկամներս և ես նախաձաշիկ ընելու վրայ ենք : Արդ՝ զիտէք որ շատ անախորժ բան է անհանդիստ լինիլ ճաշելու ատեն, ուստի կ'ազաւենք ձեզ, եթէ այս տեղ զորժ մ'ունիք անվրէպ, սպասել որ մեր կերակորը լմեցնենք, կամ քիչ մ'տեւի թշ գալ, բայց խնդիրը կը փոխուի եթէ ասպատարութեան կողմը թողլու գովելի փափաքով հասանիք Փրանսայի թագաւորին կենաց մեզի հետ գինի խմելու գալ :

— Զղոյշ կեցիր, Աթոս — գոչեց տ'Արզանեան — չես տեսներ որ քեզի նշան կ'տանուն :

— Կ'նայիմ, կ'նայիմ — ըստ Աթոս — բայց ասոնք ուսանիկներ են որ շատ զէշ նշան կ'տանուն և ինձի զպելու միտք չունին :

Արզարե նոյն պահուն չորս հրացանի գնդակներ արձակուեցան և եկան Աթոսի չորս դին տափակ ընկան, այնպէս որ և ո՛չ մին իրեն դպաւ :

Նոյն միջոցին իսկ չորս հրացանի հարուածներ անոնց պատասխանեցին, բայց նախարձակներուն հարուածներէն տեւի ճիշտ նշանին հասնելով, երեք զինուոր տասպատու գետին ընկան և զորձաւորներէն մին վիրաւորուեցաւ :

— Արիմօ, օւրիշ հրացան մը տուր նայիմ — ըսաւ Աթօս միշտ խրամատին վրայ կեցած :

Արիմօ խեղոյն հրամանը կատարեց : Միւս կողմէն երեք բարեկամներ իրենց հրազէնը լեցուցեր էին, առաջին պայթումին երկրորդ մ'ալ յաջորդեց, տասնապետն և երկու ռահահարդ ընկան մեռան, և խմբին մնացած մասը փախուստ տուա :

— Օ՛ն յտոաջ, պարոններ, դուրսը յարձակում մ'ընենք — ըսաւ Աթօս :

Եւ չորս բարեկամներ բերդէն դուրս սլանալով՝ մինչև պատերազմի գաշար հասան, զինուորներուն չորս հրացաններն և տասնապետին տորձանակն առին, և հաւաստի լինելով որ փախուտականները մինչև քաղաքը շունչ պիտի առնուն, մարտկոցին ճամբան բռնեցին, իրենց յաղթութեան նշանները միասին բերելով :

— Արիմօ, հրացանները նորէն լեցուր — ըսաւ Աթօս — իսկ մենք, պարոններ, մեր նախաճաշիկն ու խօսակցութիւնն ընելու շարունակենք : Ա՛նք ձգեցինք խօսքը :

— Ա՛յիշեմ — ըսաւ Ե՛ւրդանեան — կ'ըսէիր թէ Միլէտին իմ գլուխս կարտինալէն խնդրելէն ետե՛ Գրանսայի ախուրքէն հեռացեր էր : Եւ ո՞ր կ'երթայ արդեօք — վրայ բերաւ Ե՛ւրդանեան, որ շատ հետաքրքիր էր իմանալու թէ Միլէտին զէպ ո՞ր պիտի ուղևորի :

— Անկլիա կ'երթայ — պատասխանեց Աթօս :

— Եւ ի՞նչ նպատակաւ :

— Պըքինկհէմը սպաննելու կամ սպաննել տալու նպատակաւ :

Տ'Եւրդանեան զարմացման և սրտմտութեան աղաղակ մ'արձակեց :

— Բայց այդ վատահամբաւ է — գոչեց նա :

— Ո՛հ, այդ մասին — ըսաւ Աթօս — խնդրեմ հաւատալ ինձ որ փոյթն չէ բնաւ : Հիմակ որ գործդ լինցուցիր, Արիմօ — շարունակեց Աթօս — առ սա մեր տասնապետին նիդակը, անկից անձեռոց մը կապէ և մարտկոցին վրայ տնկէ, որպէս զի Ռօշէլըցի պոստամենները տեսնեն որ թագաւորին հաւատարիմ և քաջ զինուորներու հետ է իրենց գործը :

Արիմօ հնազանդեցաւ առանց պատասխան տալու : Պահ մը ետքը , սպիտակ դրօշը չորս բարեկամներուն գլխին վերևը կ'ծածանէր . որոտանման ծափահարութիւններ բարևեցին այս երևոյթը , բանակին կէսը դռներէն գորս ելեր էր հանդիսատես լինելու :

— Ինչպէ՞ս — վրայ բերաւ տ'Արզանեան — փոյթդ չէ՞ բնաւ եթէ Պր. քինկհէմը սպաննէ կամ սպաննել տայ այն կիներ : Բայց դուքսը մեր բարեկամն է :

— Դուքսն անկլիացի է , դուքսը մեզի դէմ կ'պատերազմի , ինչ որ կ'ուզէ թող ընէ նա դքսին , սա պարսպ շիշին չափ հոգ չեմ ըներ :

Եւ Աթոս տասն հինգ քայլ հեռու նետեց ձեռքը բռնած շիշ մը , որուն մինչև վերջին կամօքին իր բաժակին մէջ լեցուցեր էր :

— Բայց — ըսաւ տ'Արզանեան — այսպէս անօգնական չեմ թողուր Պր. քինկհէմը . մեզի խիտտ գեղեցիկ ձիեր տուա :

— Մանաւանչ շատ աղոթր թամբեր — ըսաւ Բորթոս , որ այն միջոցին իր թամբին ոսկեհոռ ժապտէնն իր վերաբիւրին վրայ կը կրէր :

— Ասկէ զատ — ըսաւ Արամիս — Աստուած մեղաւորին վերագարձը կ'ուզէ և չէ թէ մահը :

— Ահ — ըսաւ Աթոս — և այս բանին վրայ վերջէն պիտի խօսինք . եթէ այս է ձեր փափաքը . բայց այս պահուս իմ մեծ հոգս էր , և ստոյգ եմ որ պիտի իմանաք միտքս , տ'Արզանեան , այն կնոջ ձեռքէն առնուլ կարտինալէն ստացած տեսակ մը բաց հրամանագիր մ'որուն ուժովք պիտի սպաննէր քեզ և կարելի է նաև մեզ :

— Ձրոնք որ սաղան մ'է այդ արարածը — ըսաւ Բորթոս իր պնակն Արամիսի երկնցնելով , որ նոյն միջոցին հաւ մը կ'ջարդէր :

— Եւ այն բաց հրամանագիրը — ըսաւ տ'Արզանեան — այն հրամանագիրն արդեօք իր ձեռքը մնաց :

— Ո՛չ , իմ ձեռքս անցաւ . չեմ ըներ թէ դիւրութեամբ ստացայ զայն , ո՛չ , վասն զի սուտ խօսած պիտի լինիմ :

— Սիրելիդ իմ Աթոս — ըսաւ տ'Արզանեան — չեմ համբեր ալ թէ քանի քանի անգամ կեանքս քեզի պարտաւոր եմ :

— Արեմն այն կնկան մտ զնալու համար էր որ մեզնէ հե-
ռացար — հարցուց Արամիս :

— Ճիշտ անոր համար :

— Եւ միմէ կարտինալին այն նամակը քննիչ է — ըստ տ'Ար-
զանեան :

— Ահա ասիկ — ըստ Աթոս :

Եւ թանկագին թուղթն իր վտտակին գրաբանն հանեց :

Տ'Արզանեան բացաւ ձեռքով մ'որուն զողջոջումն իսկ չէր
ուզեր ծածկել, և կարգաց :

« Ի՞նչ հրահանգս և պետութեան օգոյն հար է որ գրքերս ըր-
նչ որ ըր-- :

« 3 ԳԵՂԵՎԵՐ 1627

« ՌԻՇԼԻԿՕ » :

— Արզարե — ըստ Արամիս — խիստ կանոնաւոր թուղթեան
թուղթ մ'է :

— Պէտք է այս թուղթը պատուել — ըստ տ'Արզանեան, ո-
րուն մէջ կարծէր կարգալ իր մահուան վճիռը :

— Ընդ հակառակն — ըստ Աթոս — պէտք է ուշի ուշով զայն
պահել, և եթէ զայն ոսկիով իսկ ծածկեն, դարձեալ չպիտի տամ :

— Եւ հիմակ այն կինն ի՞նչ պիտի ընէ — հարցուց երեսա-
սարդը :

— Բայց — ըստ թոյլօրէն Աթոս — հասնօրէն կարտինալին
պիտի գրէ որ պատժապարտ հրացանակիր մը, Աթոս անուն, բը-
նի ձեռքէն առաւ իր անցագիրը. նոյն նամակով պիտի յորդորէ
որ զանի սպաննել տայ, ինչպէս նաև իր երկու բարեկամերը
Բորթոսն և Արամիս. կարտինալը պիտի յիշէ որ միշտ իր ճամ-
բուն վրայ հանդիպող մարդիկն ենք, այն ասան գեղեցիկ առ-
տու մը, տ'Արզանեանը ձերբակալ ընել պիտի տայ, և որպէս
զի առանձին չձանձրանայ, մեզ ալ Պատրիլլ պիտի զրկէ անոր
հետ ընկերանալու :

— Ա՛հ, ճշմարիտը — ըստ Բորթոս — կ'երևի ինձ որ քիտր
կատակներ կ'ընես այդ տեղ, սիրելիք իմ :

— Ո՛չ, կատակ չեմ ըներ — ըստ Աթոս :

— Գիտես արդեօք — ըստ Բորթոս — որ այն անիծեալ Միլէտիին վիզն ուրբելն այնչափ մեծ մեղք չհամարուիր որչափ այս խեղճ հիւկնօնբու վիզն ուրբելա, որոց միակ յանցանքն է Ֆրանսերէն երգել սողմուններ զոր մննք լատիներէն կ'երգենք :

— Ի՞նչ կ'ըսէ ասոր արբան — հարցոյ Աթոս հանդարտօրէն :

— Ես ալ կ'ըսեմ թէ Բորթոսին համալիտ եմ — պատասխանեց Արամիս :

— Ես ալ նոյնպէս — ըստ տ'Արզանեան :

— Աղէկն այն է որ կինը հեռու է — ըստ Բորթոս — վան զի կ'իտաստլանիմ որ եթէ այս տեղ լինէր, զիս շատ պիտի նեղէր :

— Նա որչափ յԱնկիւս նոյնչափ 'ի Ֆրանսա կ'նեղէ զիս — ըստ Աթոս :

— Նա ամէն տրեք կ'նեղէ զիս — ըստ տ'Արզանեան :

— Բայց քանի որ ձեռքիդ տակն էր նէ (elle) — ըստ Բորթոս — ինչո՞ համար զանի չխղզեցիր, չկտտեցիր : Մինակ մեռեցներն ես չեն դառնար :

— Դու այդպէս կարծես, Բորթոս — պատասխանեց հրացանակիրը տխուր ժպտով մը զոր տ'Արզանեան մինակ հասկցաւ :

— Միտքս բան մը կ'զայ — ըստ տ'Արզանեան :

— Նայինք, ի՞նչ է — ըսին հրացանակիրները :

— Ի զէն — աղաղակեց Արիմօ :

Երիտասարդներն աշխուժիւ վեր ելան և իրենց հրացանները ձեռք առին :

Այս անգամ փոքրիկ դռնոք մը՝ քսան քսան հինգ հոգիէ բաղկացեալ յառաջ կ'զար, բայց ասոնք նորէն գործաւորներ չէին, այլ զօրանոցի զինուորներ :

— Գէշ չլինիր եթէ բանակը դառնանք — ըստ Բորթոս — կ'երևի ինձ որ պայքարը հաւատար չէ :

— Անկարելի է սյդ երեք պատճառաւ — պատասխանեց Աթոս — առաջինը սա է որ զեռ մեր նախաձաշիկը շաւարանեցինք :

երկրորդը սա է որ գեռ կարևոր բաներ ունինք ըսելու : երրորդը սա է որ ամբողջ ժամ մը լինելու համար գեռ տաս վայրկեան կայ :

— Նայինք — ըստ Արամիս — պէտք է զոնէ ճակատամարտի յատակագիծ մը պատրաստել :

— Շատ պարզ է այն — ըստ Աթոս . երբ թշնամին հրացանավարի չափ մտանայ , կրակ կ'ընենք , եթէ աեւիկ կամ յառաջանայ , նորէն հրացանները կ'պարպենք , վերջապէս անզայար կրակ կ'տեղանք որ չափ որ մեր հրացանները լեցուն գտնուին . եթէ մնացած զինուորները յարձակում ընելու ելնեն , կ'թողունք որ պաշարողները փոսն իջնեն , և այն ատեն իրենց գլխին վերայ պատին մէկ մասը՝ որ հաւասարակշռութեան հրաշքով մը կեցած է , կ'զլորենք :

— Ահցցէ — ըստ Բորթոս — իրտի , Աթոս , զօրապետ մը լինելու համար ստեղծուած էիր , և կարտինալն որ կարծէ թէ ինքը մեծ սպարապետ մ'է , քու քովդ արժէք մը չունի :

— Պարոններ — ըստ Աթոս — պաշտօնները շշփոթենք , խնդրեմ , ձեզնէ ամէն մէկը թող ճիշտ նշան առնէ իր թշնամիին :

— Ե՛ս իմն կ'նկատեմ — ըստ Թրգանեան :

— Ե՛ս ալ իմն — ըստ Բորթոս :

— Նոյնպէս ես — ըստ Արամիս :

— Արեմն կրակ — ըստ Աթոս :

Չորս հրացանի հարուածները մէկ ճայթիւն հանեցին , բայց չորս հոգի տապաստ ընկան :

Իսկոյն թմբուկը զարկին , և փոքրիկ գունդը սրընթաց մարտկոցին վրայ քալեց :

Այն ատեն հրացանի հարուածներն իրարու յաջորդեցին անկանոն կերպով , թէև միշտ նոյն ճշգրտութեամբ գնդակները նշանին կ'հասնէին : Սակայն Ռօշէլցիք՝ գիտէին որ հրացանակիրները փիշոր են , և հապճեպ ընդ առաջ կ'գային :

Երեք հրացանի գնդակէ երկու հոգի ընկան , բայց մնացորդները կանգուն էին և շարունակ կ'յառաջանային :

Երբ մարտկոցին ոտքը հասան՝ թշնամիները տակաին տաներկու կամ տան հինգ հոգի էին. վերջին անգամ մ'ալ հրացանի գնդակներ անոնց վրայ տեղացին. բայց անոնք կանկ շառին, այլ փոսին մէջ ցատկեցին, և խրամաւան 'ի վեր մագլեւումը ելնելու պատրաստուեցան :

— Օ՛ն, բարեկամներ — ըստ Աթոս — մէկ հարուածով լքամցնեք գործը. պատին մտակցէք, պատին :

Եւ չորս բարեկամներ, Արիմնի օգնութեամբ, իրենց հրացաններուն փողովն սկսան հրել պատին մէկ մասն որ՝ իրբև հովաշարով ծոկցաւ, և հիմն քակուելով՝ ստակալի շառաշմամբ փոսին մէջ ընկաւ. յետոյ մեծ աղաղակ մը լսելի եղաւ, փոշիի անոց մը դէպ 'ի երկին բարձրացաւ և ամէն ինչ վերջ աւաւ :

— Երդեպ առաջինէն յշեախը խորտակեցինք — ըստ Աթոս :

— Ճշմարտան, այդպէս կ'երևի — ըստ տ'Արդանեան :

— Ա՛չ — ըստ Բորթոս — ահաւասիկ երկու երեք զինոր որ կաղն 'ի կաղ փախուստ կ'տան :

Երգարև, այն գծբաղդ զինորներէն երեք չորս հոգի, աղղմով և արինով ծածկուած, դարուփոս ուղիին մէջ կ'վազէին և դէպ 'ի քողաք կ'երթային. փոքրիկ գնդէն անոնք միայն մնացած էին :

Աթոս իր ժամացոյցը նայեցաւ :

— Պարոններ — ըստ — ժամ մը կայ որ աստ ենք. հիմակ գրաւը շահեցանք. բայց պէտք է քաջ խաղասէրներ լինիլ. ասկէ զատ՝ տակաւին տ'Արդանեան իր նոր խորհուրդը մեզի չքյայտնեց :

Եւ հրացանակիրն իր սովորական պաղարխնութեամբը գնաց նախաճաշի մնացած կերակուրներուն առջև նստաւ :

— Ի՛մ խորհուրդս — ըստ տ'Արդանեան :

— Ա՛յո, կ'ըսէ իր թէ խորհուրդ մ'ունիս — ըստ Աթոս :

— Ա՛հ, կ'յիշեմ — վրայ բերաւ տ'Արդանեան. — կ'ուզէի ըսել թէ երկրորդ անգամ մ'ևս Անկլիա կ'անցնիմ, կ'երթամ Պրքինկհէմը գանելու :

— Այդ բանը մարդ հանէ, տ'Արդանեան — ըստ պաղու
թեամբ Աթոս :

— Եւ ինչո՞ւ համար, միթէ արդէն անգամ մը չգացի :

— Այո, բայց այն ատեն պատերազմ չունէինք. այն ատեն
Պ. Պրքինկհէմ գաշնակից մ'էր և չէ թէ թշնամի մը. հիմակ
քու ընելիքդ մատնութեան տեղ պիտի անցնի :

Տ'Արդանեան այս պատճառին զօրութիւնը հասկցաւ և լռեց :

— Բայց — ըսաւ Բորթոս — կ'երևի ինձ որ ես ալ կրնամ
խորհուրդ մը տալ :

— Լռութիւն, մտիկ ընենք Պ. Բորթոսի խորհուրդը — ըսաւ
Արամիս :

— Պ. տը Գրեվիլէն արձակուրդ մը կ'իսնդրեմ, որ և է բա-
րոյրով մը զոր դուք պիտի գտնէք. ես բարոյրներ գտնելու մա-
սին ճարտար չեմ : Միլէտի զիս չճանչեր, անոր կ'մտեանամ
մինչդեռ նա անկասկած է իմ վրայ, և երբ այն կիներ կ'գտնեմ,
զանի կ'խղզեմ :

— Լաւ — ըստ Աթոս — ես Բորթոսի խորհուրդն ընդունե-
լու տրամադիր կ'գտնուիմ :

— Վահ — ըստ Արամիս — կիս մը սպաննել : Ո՛չ, ահա ես
գործնական խորհուրդ մը պիտի տամ :

— Նայինք, ինչ է քու խորհուրդդ — ըստ Աթոս որ շատ
յարգ կ'ընծայէր նորասի հրացանակրին :

— Պէտք է գործն իմացնել թագուհւոյն :

— Ա՛հ, հաւատ վկայ — ըսին Բորթոս և տ'Արդանեան միա-
բերան — կարծենք թէ գործնական միջոց մը գտնելու մտ ենք :

— Թագուհւոյն իմացնել — ըստ Աթոս — և ինչպէս : Մի-
թէ Պալատին մէջ ծանօթներ ունինք : Արնանք Բարիզ մարդ մը
ղրկել առանց բանակին մէջ աղմուկ հանելու : Ասկից Բարիզ
հարիւր քառսուն մըն է, զեռ մեր նամակն Անժէր չհասած՝ մնալ
զնգանը պիտի մտնենք :

— Նամակն աստիճանի թագուհւոյն ձեռքը յանձնելու գործն
ինձի թողէք, ես վրաս կ'առնուիմ — ըստ Արամիս կարմրելով —
Դուրի մէջ հնարագէտ անձ մը կ'ձանչեմ . . .

Արամիս կանկ առաւ տեսնելով որ Աթոս կ'ժպտի :

— Լաւ ուրեմն , միթէ այս միջոցը չես ընդունիր , Աթոս —
ըստ տ'Արդանեան ,

— Բոլորովին չեմ մերժեր — ըստ Աթոս — բայց մինակ կ'ու-
ղէի դիտել տալ Արամիսին որ չէ կարող բանակէն հեռանալ ,
թէ մեզնէ զատ մէկը չկրնար ապահով անձ մը սեպուիլ , թէ
պատգամաւորը մեկնելէն երկու ժամ ետքը , բոլոր կնդդակիր
կրօնաւորները , բոլոր փառաւորները , կարաինալին բոլոր սև գդակ-
ները նամակը գոց սորված պիտի լինին և քեզ ու քու հնարա-
գէտ անձդ ձերբակալ պիտի ընեն :

— Այս ալ կայ — ըստ Բորթոս — որ թաղուհին Պըքինկ-
հէմի գոքսը պիտի ազատէ , բայց մեզ բնաւ չպիտի ազատէ :

— Պարոններ — ըստ տ'Արդանեան — Բորթոսին ըսածը շատ
իրաւացի է :

— Հա՛ , հա՛ , ինչ նոր բան կայ քաղքին մէջ — ըստ Աթոս
— թմբուկները կ'զարնեն :

Չորս բարեկամներն ահանջ դրին , և թմբկին ձայնն իրօք մին-
չեւ իրենց հասաւ :

— Հիմակ պիտի տեսնէք որ մեր վրայ զօրագունդ մը պիտի
դռկեն — ըստ Աթոս :

— Յուսամ որ ամբողջ զօրագնդի մը գիմադրելու միտք չու-
նիս — ըստ Բորթոս :

— Ինչո՞ւ չէ — ըստ հրացանակիրը — արդէն եռանդա վառ
է և ամբողջ բանակի մը գէմ պիտի դնէի , եթէ միայն տասն
երկու շիշ գինի ևս ստանլու զգուշութիւնն ընէինք :

— Իբրա որ թմբուկը կ'մտանայ — ըստ տ'Արդանեան :

— Թող որ մտանայ — ըստ Աթոս . — ասկից քաղաքը քա-
ռորդ մը կ'տեւէ և հետևապէս քաղքէն աստ : Մեզի պէտք ե-
ղած փամանակէն առելի ունինք մեր յատակադիժը պատրաստե-
լու . եթէ ասկից մեկնինք , յարմարագոյն վայր մը չպիտի գըտ-
նենք : Եւ ահա ճիշտ հիմակ միտքս կ'զայ , պարոններ , գործ-
նական խորհուրդ մը :

— Ուրեմն յայանէ :

— Ներեցէք ինձ որ Արիմօին քանի մ'անհրաժեշտ հրամաններ տամ :

Աթոս նշան ըրաւ իր սպասաւորին մօտենալու :

— Արիմօ — ըսաւ Աթոս, ցոյց տալով անոր մարտկոցին մէջ ընկած մեռելները — պիտի երթաս այս պարոններն առնուս, պատին կռթնած պիտի կեցնես, իրենց ղլխարկները ղլուխնին պիտի դնես և հրացանները ձեռքերնին պիտի տաս :

— Ո՛ր մեծ մարդ — ըսաւ Թորթոսնեան — միտքդ կ'հասկնամ :

— Կ'հասկնա՞ր — ըսաւ Բորթոս :

— Իսկ դու հասկցա՞ր, Արիմօ — ըսաւ Արամիս :

Արիմօ հաստատական նշան ըրաւ :

— Այս պէտք է միայն — ըսաւ Աթոս. — հիմա իմ խորհուրդիս դառնանք :

— Սակայն կ'ուզէի լաւ հասկնալ — ըսաւ Բորթոս :

— Անօգուտ է :

— Այո՛, այո՛, Աթոսի խորհուրդը նայինք — ըսին միաբերան Թորթոսնեան և Արամիս :

— Այն Միլէտին, այն կիներ, այն արարածը, այն սաղանն աներձագ մ'ունի կարծեմ, Թորթոսնեան, ինչպէս որ ինձ ընկր :

— Այո՛, մանաւանդ քաջ կ'ճանչեմ, և կարծեմ նաև որ մեծ համակրութիւն չունի իր հարսին համար :

— Այդ փնաս չունի — պատասխանեց Աթոս — և եթէ ատէր աւելի լաւ կ'լինէր :

— Ուրեմն մեր հաճոյից համեմատ կրնայ մեզ նպաստել :

— Սակայն — ըսաւ Բորթոս — կ'փափաքէի հասկնալ թէ Արիմօ ի՞նչ կ'ընէ :

— Լուրթիւն, Բորթոս — ըսաւ Արամիս :

— Ի՞նչ է այն աներձագին անունը :

— Լորա Վինդր :

— Ո՛ւր է այժմ :

— Պատերազմի ձայնն ելնելուն Լոնտօն դարձաւ :

— Լաւ ուրեմն, ահա մեզի պէտք եղած մարդը — ըսաւ Աթոս — պէտք է անոր իմաց տալ զործը. անոր կ'յայտենք թէ իր հարսը մէկը սպաննելու մօտ է, և կ'աղաչենք որ զանի ձեռքէ չհեռացնէ: Կարծեմ թէ Լոնտօնի մէջ Մատլօնէզի կամ Ապաշաւեալ-Աղջկանց պատսպարանի նման բան մը կայ, իր հարսն այն տեղ փակել կ'տայ և մենք այն ատեն հանգիստ կը լինինք:

— Այո՛ — ըսաւ տ'Արդանեան — մինչև որ անկից ելնէ:

— Ա՛հ, ճշմարիտը — ըսաւ Աթոս — շատ պահանջող ես, տ'Արդանեան, բոլոր գիտցածս ըսի քեզի, և կ'յայտենմ որ ուրիշ բան չունիմ:

— Ես կ'նայիմ որ այդ ամենէն լաւ միջոցն է — ըսաւ Արամիս — բայց թէ թազուհույն և թէ լորտ Ախնդրի իմաց տանք զործը:

— Այո՛, բայց որո՞ւ ձեռք պիտի հասցնենք գիրերը Լոնտօն և Դուր:

— Ես Պազէնի վրայ վստահ եմ — ըսաւ Արամիս:

— Ես ալ Բլանչէի վրայ — ըսաւ տ'Արդանեան:

— Արդարև — ըսաւ Բորթոս — եթէ մենք չենք կարող բանակէն հեռանալ, գէթ մեր սպասաւորները կրնան:

— Անշուշտ — ըսաւ Արամիս — և այսօրուանէ գիրերը կ'գրենք, անոնց ստակ կ'տանք և ճամբայ կ'հանենք:

— Անոնց ստակ կ'տանք — վրայ բերաւ Աթոս — ուրեմն դու ստակ ունիս:

Չորս բարեկամներ իրարու երես նայեցան, և ամպ մ'անցաւ ճակատներուն վրայ որ սիւհ մը պարզուեր էին:

— Արթուն կեցիք — գոչեց տ'Արդանեան — վարը կարմիր և սև կէտեր կ'տեսնեմ որ կ'շարժին. ինչ, կ'ըսէ իր թէ զօրագունդ մ'է, Աթոս, լաւ գիտէ, ճշմարիտ բանակ մ'է:

— Ճշմարիտ վկայ, իրաւ է — ըսաւ Աթոս — ահա հասան: Կ'նային սա խաբեբաներն որ լուիկ մնջիկ առանց թմբուկ զարնելու կ'գային: Հէ, հէ, միթէ լմնցուցիր, Կրիմօ:

Արիմօ նշան ըրաւ թէ լիցցուց, և տանն երկուքի շափ մետել յուցուց՝ զոր խիստ ծիծաղաշարժ դիւրբով մը կեցուցեր էր. ոմանք զէն ՚ի նետին, ոմանք իբր թէ նշան կ'առնուն, ոմանք սուր բռնած :

— Ահցցէ — ըսաւ Աթոս — ահա այս բանս քու երեակացութեանց պատիւ կ'ըրերէ, Արիմօ :

— Ի՞նչ է — ըսաւ Բորթոս — ես կ'ուզէի սակայն խնամալ այս ամէն կարգադրութեան նշանակութիւնը :

— Նախ ճամբայ ելնենք — ըսաւ ա'Արդանեան — յետոյ կ'իմանաս :

— Պահ մը սարսեցէք, սարսններ, պահ մը Քիչ մը ժամանակ տանք Արիմօի որ սեղանը վերջնէ :

— Ա՛հ — ըսաւ Արամիս — ահա ապիկ սե կէտերն ու կարմիր կէտերն որ հեղցհեակ կ'մեծնան, և ես ալ ա'Արդանեանի համամիտ եմ, կարծեմ թէ սուանց ժամանակ անցընելու պէտք է որ բանակը դառնանք :

— Իբրա որ — ըսաւ Աթոս — ընդդիմութիւն մը չունիմ նահանջելու. ժամուան մը համար զբառ զրբեր է ինք. մենք մէկ ու կէս ժամ կեցանք. ասոր ըսելիք չկայ. մեկնինք ուրեմն, սարսններ, մեկնինք :

Արիմօ արդէն առջև ընկեր էր սապատով և կերակուրներու մնացորդով :

Չորս բարեկամներն անոր ետեւէն դուրս ելան և տաս քայլի շափ առին :

— Է՛հ — գոչեց Աթոս — ի՞նչ կ'ընենք մենք, սարսններ :

— Միթէ բան մը մտցանք — հարցուց Արամիս :

— Հապա գրօշակն ինչպէս մտցանք, պէտք չէ թշնամեաց նետքը գրօշակ մը թողուլ, եթէ այն գրօշակը զենջակ մ'անգամ լինի :

Եւ Աթոս մարտկոցը վաղեց, տանետանին վրայ ելաւ և գրօշակն առաւ. բայց որովհետև Ռօշէլցիք հրացանավարի շափ մօտեցեր էին, սոսկալի կրակ ըրին այն մարդուն վրայ, որ իբր զուարճութիւն, գնդակներուն զիմադիր կ'կենար :

Բայց կարծես թէ Մթոս իր անձին վրայ հմայք ունէր, այնպէս որ գնդակները սուլելով իր շորս գին կ'անցնէին ստանց և ոչ մին իրեն գոյելու :

Մթոս իր գլխարկը շարժեց քաղաքին պահակներուն դարձնելով իր կռակն ու բաժակատեղին ուղն նկատելով, Երկու կողմէն ալ ահաբին աղաղակներ հանեցին, մէկ կողմէն բարկութեան աղաղակներ, մյուս կողմէ անհնարին խնիւթեան :

Երկրորդ անամ' ևս հրացաններ պարպեցին, և երեք գնդակ զենջակը ծակելով արշարն զանի գրօշակ մ'ըջին : Բանակին կողմէն եկամ ձայները կ'զուէին. « Իչէք, վար իջ ք » :

Մթոս վար իջաւ, իր քնկերներն որ անձկութեամբ անոր կ'ըստարտէին, խնդութեամբ անոր երեկը տեսան :

— Օն, երթանք, Մթոս — բոստ ա' Երջանեան — երկնամբ, միաշար քայլեր երկայն, հիմակ որ ամեն ինչ գտածք, բաց ի գրամէ, ազու թիւն է սպանուի ք :

Բայց Մթոս վեհափառ կերպով շարունակեց իր քալումքը, թէ և իր բարեկամները յորչոր կ'կարչային անոր որ շտապի, և երբ տեսան որ իրենց յորչարն անխելի կ'մնայ, իրենք ալ իրենց քայլն անոր քալումքին համեմատ շտկեցին :

Կրիան և իր ստորան արդէն առջեւն գացեր էին և երկուքն ալ գնդակներու հարումէն զերծ կ'անտէին :

Պահ մ'ետրը հրացաններու ստեղծի փոխորիկ մը լսուեցաւ :

— Ի՞նչ է այս — հարցոց Բորթոս — և ի՞նչ բանի վրայ հրացան կ'նետէն, շեմ լսեր գնդակներու սուլելն և մարդ մը շեմ տեսներ :

— Մեռելներն են վրայ կ'նետեն — պատասխանեց Մթոս :

— Բայց մեր մեռելները չպիտի պատասխանեն :

— Ճշմարիտ է, այն տան պիտի կարծեն թէ դարան մը լարուած է, խորհորչի պ ախ յասին, հաշտարար մը պիտի զբոջեն, և երբ կատակն իմանան, մերք հետոցամ պիտի լինիք այնչափ որ գնդակները մեզի չպիտի հասնին : Եհա ասոր համար անօգուտ է կողպստութեան հանդիպիլ շտապելով :

— Ո՛Տ, հիմակ կ'հասկնամ — ըստ Բորժոս հրացմամբ :

— Շատ բան — ըստ Աթոս ուսերը բարձրացնելով :

Միւս կողմն դադղիացիք տեսնելով որ չորս բարեկամները ծանրաբայլ կ'յառաջանան՝ խանդաղին աղաղակներ կ'արձակէին :

Ի վերջէ նոր պայթիւն մը լսուեցաւ, և այս անգամ՝ գնդակներն եկան կայծքարներու վրայ՝ չորս բարեկամներու բոլորտիքը ասփակ րնկան, իրենց ախանջին սուլելով ախրացին : Աւերջապէս Ռօշէլցիք մարտկոցին տիրեր էին :

— Ահա տակ խիստ անձարակ մարդիկ — ըստ Աթոս — քանի՜ հոգի սպաննեցինք, տասներկու :

— Կամ տասն հինգ :

— Քանի՜ հոգի ճշմնեցինք :

— Ութ կամ տաս հոգի :

— Եւ ասոր փոխարէն վէտ մ'անգամ չառինք. ո՛Տ, կ'սխալիմ, ինչ ոնիս ձեռքդ, տ'Արզանեան, արխն է կարծեմ :

— Բան մը չէ — ըստ տ'Արզանեան :

— Անարդին գնդակ մը :

— Եւ ո՛չ իսկ գնդակ :

— Հասցա ինչ է :

Արդէն ըսինք, Աթոս՝ իրրե իր որդին կ'սիրէր տ'Արզանեանը, և այս միջին և անողորելի բնասրտութիւնը պատահոյն համար հայրական հոգասիրտութիւն մ'ունէր :

— Ահա մը — վրայ բերաւ տ'Արզանեան. — մատերս երկու քարի մէջ մնացին, պատին և մասնիկս քարին մէջ, այն ատեն կաշին սկրդեցաւ :

— Կայլ աղո՛ր բուն է անգամանց ունեալ, պարոն — ըստ Աթոս արհամարհանօք :

— Աղէկ ըսիր — գոչեց Բորժոս — արդարեւ անգամանց մը կայ, և ինչո՞ւ համար ուրեմն կ'զանդատունք որ ստակ չունինք, քանի որ, շուտիկ, անգամանց մ'ունի՞ք :

— Գործը զիս բացաւ — յարեց Արամիս :

— Քննէ է, Բորժոս, այս անգամ գործադրելի խորհուրդ մը սուիր :

— Անտարակիցս — ըստ Բորթոս՝ Աթոսի գովեստին վրայ կոկորակից երես մ՝ առնելով — քանի որ անդամանդ մը կայ, ծախենք երկայ :

— Բայց — ըստ ա՛րքանեան — թագուհին անդամանդն է :

— Կոր պատճառ մ՛ է այդ — վրայ բերաւ Աթոս — որով թագուհին իր սիրահարն Պ. Պրքիկէ՛է մը պիտի ազատած լինի, ինչ կայ արշարագոյն քան այդ, թագուհին մեզ ազատած պիտի լինի, մենք որ իր բարեկամներն ենք, ինչ կայ բարոյագոյն քան այդ, ուրեմն ծախենք անդամանդը : Ինչ կ'ըսես դու, Պ. արքայ, Պ. Բորթոսին կարծիքը չեմ հարցնէր, արդէն նա իբր յայտնեց :

— Բայց ես կ'մտածեմ — ըստ Արամիս կարմրելով — որ իր մասնին սիրտ հայ մը ձեռքէ շլինելուն, հեռակալես սիրոյ գրասական մը շլինելուն՝ ա՛րքանեան կրնայ զոյն ծախել :

— Սիրելիչ իմ, դու իբրև անձնաորեալ աստուածարնութիւն կ'իտասես : Այսպէս ուրեմն սա կարծիքը կ'յայտնես թէ . . . :

— Պէտք է ծախել անդամանդը — պատասխանեց Արամիս :

— Կա ուրեմն — ըստ ա՛րքանեան զարթագին — ծախենք անդամանդն ու խօսքը գոցենք :

Հրացանները դեռ ես կ'պարպէին, բայց չորս բարեկամները վտանդէ հետի էին, և Թօշէլցիք մինակ գործ մ'ըրած լինելու համար հրացան կ'արձակէին :

— Հուսաւ վկայ, պատեհ ժամուն այս կարծիքը ծնաւ Բորթոսի մտքին մէջ, ահա բանակատեղն հասանք : Այսպէս, պարաններ, այս գործին վրայ աւելի խօսք մը պէտք չէ, մեզ գիմաորելու կ'զան, և առք փառք պիտի առնուն տանին :

Արդարե՛ ինչպէս որ արդէն ըսինք, բոլոր բանակը մեծ իրար անցումի մէջ էր, երկու հազարեն աւելի մարդիկ հանդիսացիր եղեր էին, իբրև թաարանի մը, չորս բարեկամներու յաջող անձաբանութեան, որուն ճշմարիտ գրդիւն ինչ էր ընաւ. չգիտէին : Անդադար սա ազադակը կ'ըսուէր. Կեցցեն պահակները, կեցցեն հրացանակիրները : Պ. ար Պաւսինյի ամենէն առաջ եկեր էր Ա-

Թոսին ձեռքը սեղմելու և խոստովանելու համար թէ գրառը կարուսած է : Ախշապն ու հելվէտիացիին անոր ետեւէն եկեր էին : Բոլոր ընկերակիցները վիշապին և հելվէտիացիին հետեւեր էին : Երկու կողմէն անվերջանալի շորհատորութիւններ, գրկախառնութիւններ և բարեններ կ'ընէին : և Պօշէլցուց վրայ անսպառելի ծիծաղներ լսելի կ'ընէին . վերջապէս այնչափ մեծցաւ գոռու գոչումն որ Պ. կարաինալը կարծեց թէ խռովութիւն մը պատահած է , և Հուսինիէրը՝ պահակներուն հարկութեանը զրկեց անցած դարձածն իմանալու համար :

Եղելու թիւնը պատմեցին պատգամաւորին խանդալից ճարտարապետութեամբ մը :

— Ի՞նչ կայ — հարցոց կարաինալը Հուսինիէրը տեսնելով :

— Սա կայ , տէր իմ — ըստ նա — որ երեք հրացանակիր և պահակ մը գրառ գրեր են Պ. տը Պուսինյիի հետ Սէն-Ժէրվէմարակոյը նախաճաշիկ ընելու , և այս նախաճաշիկն ընելու ատեն՝ երկու ժամ թշնամոյն գէմ գրեր և չլիսեմ քանի Պօշէլցի սարսններ են :

— Միթէ իմացար այն երեք հրացանակիրներուն անունները :

— Այո , տէր իմ :

— Ի՞նչ կ'կոչուին :

— Պ. Պ. Աթոս , Բորթոս և Արամիս :

— Մեր երեք քաջերը — մտնաց կարաինալը — հաստ պահակն ո՞վ է :

— Պ. տ'Արդանեան :

— Միշտ իմ նորահասակ շարաճճիս : Բրախ' պէտք է որ այս շորս մարդիկ ինձի անցնին :

Նոյն իրկուն իսկ՝ կարաինալը Պ. տը Գրէվիլի պատմեց առատեան շահատակութիւնը , որ բոլոր բանակին խառակցութեան նիւթն եղեր էր : Պ. տը Գրէվիլ՝ որ այն արկածին պատմութիւնը նոյնին զիջազուններուն բերնէն իմացեր էր , մանր պատմեց Պ. կարաինալին , անձեռոցին յարակից գէպն ալ շմուռալով :

— Հնոս ըստ , Պ. տը Գրէվիլ — ըստ կարաինալը — խընչ-

բնժ, այն անձեռոցն ինձի գրկէ : Կրեք ոսկի շուշան բանել պիտի տամ անոր վրայ, և իբրև գրօշ քօս զնդիդ ընծայ պիտի բնեմ :

— Տէր իմ — ըստ Պ. ար Գրէվիլ — անիրաւութիւն մ'եղած կ'լինի պահանջներուն համար, Պ. Երզնանեան իմ մարչս չէ, այլ Պ. Տէգէտարի :

— Լաւ որեմն, Երզնանեանն ալ քօս զնդիդ մէջ առ — ըստ կարտինայը — իրաւացի չէ որ այն շքս զօրականները մի և նոյն զնդի մէջ չձառային, քանի որ իրար այնքան կ'օրենն :

Նոյն իրկուն Պ. ար Գրէվիլ այս աղ որ լուրն երեք հրացանակիրներուն և Երզնանեանի ինացոյց, հրաւեր տալով շքսին ալ որ միս օրն իրեն գան ճաշի :

Տ'Երզնանեան որտառութենէ կ'թուէր : Արշէն ընթերցողը չիտէ որ անոր կենաց երազն էր հրացանակիր լինիլ :

Երեք բարեկամներն ևս շատ զոտարթ էին :

— Ճշմարիտ վկայ — ըստ Երզնանեան Աթոսին — զու յաղթական զազափար մ'ունեցար, և ինչպէս արդէն ըսիր, այն դորձին մէջ փառք շահեցանք և միանգամայն կարող եղանք խիստ կարեոր խօսակցութիւն մ'ընել :

— Իս այն խօսակցութիւնը կ'ընանք այժմ կրկնել առանց որ ըրիչի կասկած տալու, վասն զի՝ Աստուծոյ օգնութեամբը, այստէս աև կարտինայեան պիտի համարուինք :

Նոյն իրկուն՝ Երզնանեան իր յարգանաց նուէրը Պ. Տէգէտարի տալու զնաց, և միանգամայն իր նոր բարձրացոյն պաշտօնը յայտնելու :

Պ. Տէգէտար՝ որ շատ կ'օրէր Երզնանեանը, առաջարկեց անոր պիտայքը հարալ. այս զօրացնդի փոփոխութիւնը հանչերձանքն ծախսոց կարօտ էր :

Տ'Երզնանեան մերժեց, բայց՝ յարմար առիթ սեպելով, աղաչեց Պ. Տէգէտարն որ ունեցած անգամանդին զինն իմանայ, ըստ օրում ծախել ստակ ընել կ'ուզէր :

Հետևեալ օրը՝ առաւօտեան ժամն ութին՝ Պ. Տէգէտարի սպաս

սա որը տ'Արզանեանի սենեակը մտաւ . և անոր սկիւզիք պարկ մը տուաւ , որ եօթմ հազար ֆրանք կ'պարունակէր :

Այս էր թագուհոյն անդամանդի գինը :

Է

ԸՆՏԱՆՆԻՔԻ ԳՈՐԾ

Աթոս յարմար բառը գտեր էր . ընտանիքի գործ : Ընտանիքի գործ մը կարախնալին հետազօտութեան չէր ենթարկուեր . ընտանիքի գործ մը մարդու մը չէր վերաբերեր . ամէն մարդու առջև ընտանիքի գործի մը պայտիլ ներելի էր :

Այսպէս՝ Աթոս յարմար բառը գտեր էր . ընտանիքի գործ :

Արամիս՝ զազափարը գտեր էր . սպաստաորները :

Բորթոս՝ միջոցը գտեր էր . անդամանդը :

Տ'Արզանեան միայն բան մը չէր գտեր , այն որ չորսէն աւելի հնարագէտն էր , բայց սկսեց էր բեռն նստն որ լոկ Միլէտիին անունը զինքը կ'ըլլատէր :

Ա՛հ , սակայն կ'սխալինք . անդամանդին համար զնոյ մը զըտեր էր :

Պ . որ Գրեվիլի տունը տրուած նախաձաշիկը չքնաղ եղաւ . տ'Արզանեան արդէն իր համազգեստն ունէր . և որովհետեւ գրեթէ Արամիսի հասակն ունէր , և որովհետեւ Արամիս՝ ինչպէս որ յայտնի է , իր քերթուածին փոխարէն առատաձեւ նորն ստակ կ'ընդունէր , և կրկին սկսեց եղածն ունէր , իր բարեկամին ստեր էր կատարուող հանդերձանք մը :

Տ'Արզանեան իր բաղձանաց կատարը հասած պիտի լինէր , եթէ շտանէր՝ իրրե սև ամպ մը հորիզոնին վրայ , Միլէտիի գէմքը :

Նախաձաշէն ետքը՝ խօսքը մէկ բրին իրկունն Աթոսին բնակա-
բանը գումարուելու, և այն տեղ գործն աւարտելու:

Տ՛Արզանեան բալբ օրն անցուց հրացանակրի համազգեստը
շոյց տալու բանակատեղոյն անցքերուն մէջ:

Իրկունը՝ որոշեալ ժամուն՝ չորս բարեկամները միացան. մի-
նակ երեք բան կար որոշելու:

Ի՞նչ պիտի գրէին Միլէտիին աներձագին.

Ի՞նչ պիտի գրէին Գուրի ճարպիկ անձին.

Եւ ո՞չք պիտի լինէին նամակները տանող սպասաւորները:

Եմէն մէկն իշը կ'ստաջարկէր. Աթոս Կրիմօի խոհեմ թիւնը
կ'զոյլէր, որ կ'խօսէր միայն երբ իր աէրն անոր լեզուն կ'բա-
նար. Բորթոս Մուսքլօնի ոյժը կ'զոյլէր, որ կարող էր չորս սո-
վորական կազմ ձգի աէր մարդիկ առանձին կոփել. Արամիս՝ Պա-
զէնի ճարտարութեան վրայ վստահ իր հետամուտին պանծալի
ներբողը կ'ընէր. վերջապէս՝ ա՛րզանեան Բլանշէի արխութեան
վրայ կատարեալ հաստարմութիւն ունէր և կ'յիշէր թէ ինչ
կերպով վարուեր էր Պուլօնյի փշալից գործին մէջ:

Այս չորս առարկնութիւններն ընդ երկար մրցանակը տանե-
լու մրցում ըրին, և փտաւոր ճառերու գրգիտ եղան, զորս չպի-
տի գրենք այս տեղ որպէս զի երկարաբանութեան մէջ չընկնինք:

— Գժբաղչօրէն — ըսաւ Աթոս — պէտք էր որ զրկուելիք
մարդն առանձին իր վրայ ունենար այն չորս յատկութիւնները
միահամուռ:

— Բայց ո՞ր գտնել պէտք է այնպիսի սպասաւոր մը:

— Անգտանելի է — ըսաւ Աթոս — քաջ գիտեմ. ուրեմն Կրի-
մօն առէք:

— Մուսքլօնն առէք:

— Պազէնն առէք:

— Բլանշէն առէք. Բլանշէն արի է և ճարպիկ, արդէն չորս
հանդամանք ն երկուքն ունի:

— Պանոններ — ըսաւ Արամիս — էական կէտը՝ զիտնալ չէ
թէ՛ մեր չորս սպասաւորներէն ո՞րն աւելի խոհեմ, ումեղ, ճար-

պիկ կամ քաջն է . զլիաւոր բանն է հասկնալ թէ որն ամենէն աւելի ստակ կ'սիրէ :

— Երամբին ըսածը շատ մտացի է — վրայ բերաւ Եթոս — պէտք է մարկիան թերութիւններու վրայ շահալիտել և չէ թէ անանց աւարինութիւններու վրայ . Պ . արբայ , դու երեկէի բարոյախօս մ'ես :

— Ենտարակոյս — ըսաւ Երամբս — վասն զի ոչ միայն յաջողելու համար հաստատրիմ՝ ծաւայն թեան պէտք ունիւք , այլ նաև ձախող քայլ մը շտանլու , վասն զի , եթէ գործը ձախողակի դառնայ , ոչ միայն սպասաւորներուն զլս խը վտանգի մէջ կ'իյնայ . . . :

— Աւելի ցած խօսէ , Երամբս — ըսաւ Եթոս :

— Իրաւունք ունիս , ոչ միայն սպասաւորներուն — վրայ բերաւ Երամբս — այլ նաև մեծաւորին , միւշէ անդամ բոլոր մեծաւորներուն զլս խը : Միթէ մեր ծառանելն իրենց մահը մեզի համար աչք աւնչու շափ անձնու էր են , ոչ :

— Իրաւոր — ըսաւ ա' Երզանեան — ես , ես զբեթէ Բլանչէի մասին վտահ կ'մ :

— Լաւ ուրեմն , սիրելի բարեկամ , անոր բնական անձնու իրութեան միացոր բնակ աղտոր դաւար մ'որով քիչ մ'որ տեսնէ , և այն տեսն , փոխանակ մի անգամ վտահ լինելու , կրկնապարտինգ կ'իւնիս :

— Ե՛հ . Եստուած իմ , գարձեալ պիտի խաբուիք — ըսաւ Եթոս , որ իրերու մասին լաւասեւ (optimiste) էր , իսկ մարդկան մասին չարասեւ (pessimiste) : Ստակ շահելու համար ամեն բան պիտի խոտաւանան , և ճամբան առ ահի գործելէ պիտի դարչին : Եթէ մի անգամ բնութիւն , նեղի պիտի դնեն , նեղը մտնելով , ամեն գաղտնիք պիտի խոտաւանին : Արո՞ղ , մենք աղայ չե՞ք : Ենկիտ եթմալու համար (Եթոս ձայնը մեղմց) պէտք է բոլոր Փշանայէն անցնիլ , որ լրտեսաներ և կարախնալի արբանեակները կ'վտանան , անցալիք մը պէտք է նաւ մտնելու համար . պէտք է անկիտարէն դիմաւ Վնտոն ճամբան հարցնելու համար : Ճըշ մարիալ , ես այս գործը շատ դժուարին կ'գտնեմ :

— Քայց ամենեկին — ըստ Թեոփիլակտի, որուն հոգին էր գործին կատարումը սեռանել — ես, ընչ հակառակը, շատ դիւրին կը գտնեմ: Ի հարկէ՛ յայտնի բան է, որ եթէ լորս Ալեքիքի քաղաքական բաներ, կարաւնալին ահռելի գործերը հաղորդենք. . . :

— Աւելի ցած խօսէ՛ — ըստ Աթոս:

— Գաւեր և պետ թեան զաղանթներ — շարունակեց Թեոփիլակտի Աթոսին պատուէրին անսալով — անտարակոյս որչ որչ անասնէն (roué) կ'ստատակինք. բայց, յանուն Աստուծոյ, մի մանար, ինչպէս որ դու ինքնին ըսիր, Աթոս, որ ընտանիքի գործի վրայ պիտի գիր գրենք անոր, այս նպատակու միայն պիտի իմաց տանք անոր որ Միլէտին Լոնտոն հասնելուն, այնպիսի վիճակի մէջ դնէ զանի որ շկարենայ վնասել: Աստի գրեթէ սա սձով անոր նամակ մը պիտի գրեմ:

— Նայիրիք, ինչ սձով — ըստ Արամիս կանխաւ քննադատի երես անշով:

— « Գարուն և սիրելի բարեկամ, . . . »:

— Ա՛հ, լա՛ս, սիրելի բարեկամ, պիտի գրես անկէիացիի մը — ընչհատեց Աթոս — աղէկ սկսար, կեցցէ Թեոփիլակտի: Լոկ այդ բանով անուամահ սոյաննուելու տեղ՝ կատամահ պիտի ըստանանք քեզ:

— Լա՛ս, կ'հաւանիմ, որեմն կ'մտամ՝ գրել, միայն պարոն:

— Կրնաս միւրտ գրել — վրայ բերաւ Աթոս, որ պատշաճութեանց կոսակից էր:

— « Միլէրտ, միթէ՛ կ'յիշեն Լոնտոնպարիկի արտերու ցանկը »:

— Քա՛ջ է. հիմակ ալ Լոնտոնպարիկը կ'յիշես: Պիտի կարծուի թէ մայր թագուհոյն անարկութիւն մ'է: Իրաւ որ շատ հնարաղէտ ես — ըստ Աթոս:

— Լա՛ս որեմն, ըսենք պարզապէս. « Միլէրտ, կ'յիշեն այն վտորիկ ցանկն որ կեանքդ ազատեցին »:

— Սիրելի Թեոփիլակտի — ըստ Աթոս — կ'նայիմ որ դու միշտ անշահ խմբաւոր մը պիտի լինիր. « Ա՛ր կեանքդ ազատեցրն »: Ա՛ռ, անարժան խօսք է այդ: Այդպիսի ծառայութիւն-

Ներ կենցաղագէտ մարդու մը չեն յիշեր : Յանդիմանել երախտիք մը նախատինք ընել է :

— Ա՛հ, սիրելիդ իմ — ըստ տ՛Արդանեան — անտանելի մարդես, և եթէ այդպէս պիտի գրաքննես գրածս, իրաւի, ես կ՛հրաժարիմ այս գործէն :

— Եւ շատ աղէկ կ՛ընես : Դու հրացան և սուր շարժէ, սիրելիդ իմ, այս երկու արուեստին մէջ ալ քաջամուտ ես, բայց գրիչը Պ. արբային անցուր, անոր կ՛վերաբերի այն :

— Ա՛հ, Ջշմարիտ է — ըստ Բորթոս — Արամիսին անցուր գրիչը, որ լատիներէն բնարաններ կ՛գրէ նա :

— Լաւ ուրեմն, թո՛ղ ըսածդ լինի — ըստ տ՛Արդանեան — գրէ նայիմ սա զիրը, Արամիս. բայց յանձն մեր սրբազան պապին, ազդու եղիբ, վասն զի ես ալ ըստ կարգի քեզ կ՛փետեմ, գիտցած եղիբ :

— Ես ալ այդ կ՛ուզեմ — ըստ Արամիս այնպիսի անմեղ վատաստ թեամբ որ ամէն քանահիւսի ընդարոյս է — բայց պէտք է որ կանխաւ գործին տեղեկանամ. արդէն ասդիէն անդիէն լըսած եմ որ այն Միլէտին, լորտ Աինգրի հարսն անզգամ կին մ՛է, և ասոր սպացոյցն իսկ տեսայ կարտինալին հետ ունեցած խօսակցութեան :

— Թշուառական, տելի ցած խօսէ — ըստ Աթոս :

— Բայց — շարունակեց Արամիս — մանր պարագաները չը գիտեմ :

— Ես ալ անտեղեակ եմ — ըստ Բորթոս :

Տ՛Արդանեան և Աթոս պահ մ՛իբարտ երես նայեցան լռին : Աերջապէս Աթոս, քիչ մ՛ամբողջութիւն ետե, և սովորականէն տելի գունատելով՝ հաւանութեան նշան մ՛ըբտ, տ՛Արդանեան հասկցաւ որ կրնար խօսիլ :

— Լաւ ուրեմն, ահա սա բաները պիտի գրուին — վրայ բերաւ տ՛Արդանեան : « Միլէտ, քու հարսդ ապիրատ մ՛է, որ քեզ սպաննել տալ ուղեց ժառանգելու համար, բայց չէր կարող եղբորդ հետ կարգուիլ, քանի որ արդէն Քրանսա կարգուեր

էր, և քանի որ . . . » : Տ'Արղանեան կանկ առաւ որպէս թէ
յատուկ բար կ'փնտռէր, Աթոսին նայելով :

— Իր էրկան կողմէ վաճառուած էր — ըսաւ Աթոս :

— Վասն զի խարան ունէր — շարունակեց տ'Արղանեան :

— Վայ — զոչեց Բորթոս — անկարելի բան . նա՞ ուզեց իր
աներձայր սպաննել տալ :

— Այո՞ :

— Երգէն կարգուած էր — հարցուց Արամիս :

— Այո՞ :

— Եւ միթէ իր էրիկը տեսեր էր որ ուսին վրայ խարան մը
ունի — զոչեց Բորթոս :

— Այո՞ :

Այս երեք պաներն արտասաներ էր Աթոս, ամէն մէկուն տը-
խուր հնչելն մը տալով :

— Եւ ո՞վ տեսաւ այն խարանը — հարցուց Արամիս :

— Տ'Արղանեան և Նս, կամ լաւ ևս, ժամանակագրական
կարգը պահելու համար, պարտիմ ընել, Նս և տ'Արղանեան —
ըսաւ Աթոս :

— Եւ միթէ այս ստակալի արարածին ամուսինը զեռ կ'ապրի՞
— հարցուց Արամիս :

— Տակալին կ'ապրի :

— Միթէ ստոյգ ես :

— Ստոյգ եմ :

Պահ մը ստանալին լուծիւն մը տիրեց, և նոյն միջոցին ա-
մէն մէկն իր բնաւորութեան համեմատ այլայլուծիւն մ'զգաց :

— Այս անգամ — վրայ բերաւ Աթոս, լուծիւնն ընդհատե-
լով — տ'Արղանեան սքանչելի ծրագիր մը տուաւ մեզ, և ամենէն
առաջ այս գրել պէտք է :

— Կրող, իրաւունք ունիս, Աթոս — վրայ բերաւ Արամիս —
և խմբա թու թեան գործը փշալի է : Կոյն իսկ Պ, կարտինալը
պիտի շփոթէր այս գունակ նամակ մը խմբագրելու համար, և
տակալն իրաւաստեւոր շատ հաճելի կերպով ատենագրութիւն մը
կ'խմբագրէ : Լոգ չէ, լուեցէք, ահա կ'գրեմ :

Արդարև Արամիս գրիչն առաւ, քանի մը վայրկեան մտածեց, և սկսաւ ութ տաս տող գրել կնկան յատուկ մանր և սիրուն գիրերով, յետոյ, որպէս թէ մէն մի քան խղճահարութեամբ կշռեր էր, անուշ և ծանր ձայնով կարդաց հետեւեալը .

« Միւրտ ,

« Այս սողերը ձեզի դրող անձը պատիւ ունեցած է՝ Անֆէր և փողոցին մէկ փոքրիկ ցանկին մէջ ձեզի հետ սրով մենամարտ աիլ : Որովհետև՝ անկից ետքը՝ շատ անգամ հաճեցաք յայտնելու թէ նոյն անձին քարեկամն էք , ինքն ալ պարտի այս քաղցրեկամութիւնը ճանչել լաւ ազդարարութիւն մը տալով : Արեւիկու անգամ մազ մնաց որ զոհ պիտի երթայիք մտաւոր ազգականութիւն մը ձեռք , զոր ձեր ժառանգութիւն կ'համարիք , և վասն զի չ'իտեք թէ Անկլիա կար, տելէն առաջ , արդէն Քրանս և սա ամուսնացած էր : Բայց , երրորդ անգամ , որ այս է , թեք թես կորնչիք : Չեր ազդակցութիւն գիշերայն Ռոշէլէն մեկնեցաւ և դ'պ'ի Անկլիա : Այդ կողմը դալու՝ վրան հսկեցէք , որովհետև հետէ մեծ և սոսկալի խորհուրդներ կ'տածէ : Եթէ կ'փոփոքիք և իմանալ անվրէպ թէ՛ ինչ քանի կարող է , կարդացէք անոր և անցեալը ձախ ուսին վրայ » :

— Լաւ , ասա քրանչելի է այդ ոճը — ըսաւ Աթոս : — Սիրելի Արամիս , պետութեան քարտուղարի գրիչ ունիս : Լորտ Ալինը այստեղ հետևեալ մեծ զոհ շուրթին պիտի ընէ , եթէ միայն այս ազդարար նամակը ձեռքը հասնի , և եթէ կարախնային ձեռքն անգամ ընկնի , դարձեալ մեզի վտանգ մը չկայ : Բայց որովհետև զոյուելիք սպասուորը կրնայ մեզ հաւտացնել թէ՛ Լոնտոն դացած է , և իրօք Շանլէրո մնայ , նամակին հետ մինակ գումարին կէտը տանք , միւս կ'սը՝ բերելիք պատասխանին փոխարէն տալու խոստանալով : Միթէ՛ անգաման ըրէ՛ք — շարունակեց Աթոս :

— Եւելի աղէկն ունիմ , գումարն ունիմ . — և ա' Արդանեան պարկը սեղանին վրայ նետեց . ոսկիին ձայնին Արամիս աչերը վերուց , Բորթոս սարսուռ զգաց , իսկ Աթոս՝ անդրառելի կեցաւ :

— Այս փոքրիկ պարկին մէջ սրշափ ստակ կայ — ըսաւ :

— Եօթ հազար ֆրանք :

— Եօթ հազար ֆրանք — զոչեց Բոբթոս — միթէ այն անշահ պարկի անգամանին եօթ հազար ֆրանք կ'աժէր :

— Այնպէս կ'երևի — ըսաւ Աթոս — վասն զի ահա դու մարդ մեր առջևն է : շեմ կարծեր թէ մեր բարեկամը Պ. Թ. Արդանեան իր կողմէն բան մ'առելցոցած լինի :

— Բայց, պարոններ — ըսաւ Թ. Արդանեան — մեք քնաւ թագուհի այն շնոր մտածեր այս խնդրոյն մէջ : Անոր սիրական Պրֆինկհէմի առողջութեան փոքր ինչ հոյ տանինք : Ասկէ աւելի ընելու պարտաւոր չիք անոր համար :

— Ճշմարիտ է — ըսաւ Աթոս — բայց այդ կէտն Արամիսին կ'պատկանի :

— Լաւ տրեմն — պատասխանեց Արամիս կարմրելով — ինչ կ'ազէք որ ընեմ :

— Բայց — վրայ բերաւ Աթոս — ընելիքդ շատ պարզ է : Երկրորդ դիր մը խմբապրել Գուր բնակող ճարպիկ անձին համար :

Արամիս զբիշն առաւ, նորէն սկսաւ խորհիլ, և հետևեալ տողերը գրեց ու իսկոյն իր բարեկամներուն հաւանութեան եմթարկեց :

— « Իմ սիրական մօրքեռաղջի՛ս . . . » :

— Հա՛, հա՛ — ըսաւ Աթոս — տրեմն այն ճարպիկ անձը քու ազգականդ է :

— Մօրքեռոս թող — ըսաւ Արամիս :

— Թող այդպէ՛ս լինի :

Արամիս շարունակեց :

« Սիրելի ազգակցուհիս, Բարձրագատիւ կարտինալը, որո՞՞ծ է կեանքն Աստուած ընդ երկար սրահէ Պրանսայի բարօրութեան և և տէրութեան թշնամիներու շփոթութեան համար. Ռօշէլի առ պատամբ հերետիկոսներն 'ի սպառ նուաճելու վրայ է. հաւաստական է որ անկլիական նաւատորմին օգնութիւնը չպիտի հասանի նոյն իսկ քաղաքը պաշտպանելու. պիտի ժողով ըսել իսկ որ քստայգ եմ թէ Պ. Պրֆինկհէմ մեծ դէպքէ մը պիտի արգելուի »

« Կամբոյ ելնելու : Բարձրագոյնս կարտինալն անցեալ , ներկայ
 « և թերևս ապագայ ժամանակներու ամենէն անուանի քաղաքա-
 « զէան է : Արեւն խնկ մարելու պիտի ելնէր եթէ արեւը զինքը
 « նեղէր : Այս բերկրալի լուրերը քրոջ հաղորդէ , սիրելի ազ-
 « զակցուհիս : Երազիս մէջ տեսայ որ այն անիծեալ անկլիապին
 « մեռած է : Չեմ կրնար յիշել թէ սրով թէ ոչ թոյնով , մի-
 « նակ ստուգապէս կ'յիշեմ որ երազեցի թէ մեռեր է , և զիտես
 « արդէն թէ իմ երազներս զիս չեն խարեր երբէք : Հանդարտէ ,
 « քիչ ասենէն իրարու հետ պիտի տեսնուինք » :

— Սքանչելի է — զոչեց Աթոս — զու քերթողներու թաղա-
 « ւորն ես , սիրելիդ իմ Արամիս , Յայնտ թեան պէս կ'իտսիս և
 Աւետարանին պէս ճշմարտարան ես : Վճնայ միայն նամակին հա-
 « յէն զրեղ :

— Շատ զիւրին է — ըսաւ Արամիս :

Վայելուչ կերպով զիրը ծալեց , և ապա վրան զրեց .

« Առ օրիորդ Միշօն , կտաւագործ , 'ի Գուր » :

Երեք բարեկամներ իրարու երես նայեցան խնդալով . բռնուեր
 էին :

— Հիմակ — ըսաւ Արամիս — կ'հասկնաք , սրբոններ , որ մի-
 նակ Պաղէն կրնայ այս զիրս Գուր տանիլ . իմ ազգակցուհիս
 Պաղէնը միայն կ'ճանչէ և անոր վրայ միայն վստահութիւն ունի .
 ուրիշ որ և է անձ զործը կրնայ աւրել : Ասկէ դատ՝ Պաղէն փա-
 « առաւէր և զիտուն է , Պաղէն պատմութիւն կարդացեր է , պա-
 « րոններ , զիտէ որ Սէքսոս խոզեր արածելէն ետե Պապ եղաւ ,
 լուս , քանի որ ինձի պէս եկեղեցական լինիլ կ'ուզէ , յոյս ունի
 ինքն ալ օրին մէկը Պապին աթոռը նստիլ կամ զէթ կարտի-
 նալ գառնալ . քաջ կ'իմանաք որ այսպիսի փառասէր խորհորդ-
 ներ տածող մարդ մը շտաով չբռնուիր , կամ , եթէ բռնուի ,
 աւելի կ'ընտրէ մարտիրոս լինիլ , քան մասնատու :

— Լուս , լուս — ըսաւ ա'Արզանեան — սրտովին կ'հասանիմ
 Պաղէնի պատգամաւորութեան , բայց զուք ալ Բլանչէն սահմա-
 նեցէք միւս զործին համար . օր մը , Միլէտին դռնէն զուրս վորն-

անէ տուաւ Բլանշէն. արդ՝ Բլանշէ լա յիշողութիւն ունի, և հաւասարի եղիք, որ եթէ վրէժ լուծելու պատեհ առիթ գտնէ, աւելի լա պիտի համարի գանակած մեռնիլ քան խորհուրդէն հրամարիլ: Եթէ Գուրի գործերը ձեր գործերն են, Արամիս, Լոնտօնի գործերն ալ իմս են: Աստի կ'աղաչեմ Բլանշէն ընտրել, քանի որ արդէն Լոնտօն գացած է ինձի հետ և շատ ճշդութեամբ կրնայ ըսել. London, sir if you please, և my master lord d'Artagnan. ասով, վստահ եղիք, իր ճամբան պիտի գտնէ թէ երթալուն և թէ գալուն:

— Արեմն — ըսաւ Աթոս — պէտք է որ Բլանշէ եօթ հարիւր Ֆրանք ընդունի երթալու և եօթ հարիւր ալ գալու համար. իսկ Պազէն, երեք հարիւր Ֆրանք երթալու և երեք հարիւր ալ գալու համար. ասով մեր գրամաղլուխը հինգ հազար Ֆրանքի պիտի իջնէ. մեզնէ խրաքանչիւրը հազար Ֆրանք պիտի առնու յարմար գատած տեղերը ծախս ընելու համար, և հազար Ֆրանք մ'ալ իբրև պահեստի դումար արբային քովը կ'դնենք արտաքոյ կարգի սլաքազաներու կամ հասարակաց պիտոյից համար: Միթէ այս ըսածս ձեր բանին կ'զայ:

— Միրելիդ իմ Աթոս — ըսաւ Արամիս — դու Նեստորի պէս կ'իտօսիս, որ, ինչպէս ամէն մարդ գիտէ, յունաց ամենէն իմաստուն անձն էր:

— Լա ուրեմն, այս է մեր որոշումը — վրայ բերաւ Աթոս — Բլանշէ և Պազէն պիտի մեկնին. ճիշդը խօսելով՝ Արիմօն քովս մնալուն դժգոհ չեմ. իմ սովորութիւններուս վարժ է և առանց անոր չեմ կրնար ընել. երէկուան գործն անշուշտ զինքը սասանած է, այս ուղևորութիւնը թերևս զինքն 'ի կորուստ տանէր:

Բլանշէն կանչել տուին, և անոր պէտք եղած հրահանգները հաղորդեցին. տ'Արչանեան կանխառ գործը յայանք էր անոր, և առջի խօսքէն՝ իմաց տուեր էր որ վառք, ստակ և վստանգ կայ պատգամաւորութեան մէջ:

— Հաղուստիս պատատալին մէջ պիտի պահեմ նամակը — ըսաւ Բլանշէ, և եթէ բռնուիմ, պիտի կուլ տամ,

— Բայց այն ատեն պատգամաորութիւնդ չպիտի կարենա՞ծ կատարել — ըսաւ Եւրդանեան :

— Արեմն այս իրկուն նամակին մէկ օրինակը կ'տաք ինձի որ վաղը գոց սորված լինիմ :

Տ'Եւրդանեան իր բարեկամներուն նայեցաւ որպէս թէ ըսելու մտօք :

— Լաւ , ի՞նչ խոստացեր էի ձեզի :

— Հիմակ — շարունակեց նա Բլանշէի դառնալով — ութ օր ունիս լորտ Ալինլի մօտ հասնելու , և ութ օր մ'ալ այս տեղ վերադառնալու հասար , ընդ ամէնը տան վեց օր կ'ընէ . եթէ չուիլ տասն վեցերորդ օրը , երեկոյեան ժամն ութին հասած չը լինիս , քեզի ստակ չկայ , եթէ ժամն ութ հինգ վայրկեան իսկ անցած լինի :

— Արեմն , պարոն — ըսաւ Բլանշէ — ինձի ժամացոյց մը դնէ :

— Ահա ա՛ռ սա ժամացոյցն — ըսաւ Աթոս՝ իրենը տալով զանդադկոտ վեհանձնութեամբը — և քաջ ազայ եղիք : Մտածէ մի անգամ որ եթէ խօսիս , եթէ լեզու թափես , եթէ աստ անդ թափառիս , տիւրջդ գլուխը պիտի կարել տաս , որ հաստարմութեանդ վրայ շատ վստահութիւն ունենալուն՝ պատասխանատու մնաց մեր առջև : Բայց մտածէ նաև որ եթէ քու սխալմունքովդ Եւրդանեանի գլխուն փորձանք մը գայ , քեզ ամէն ուրեք պիտի փնտռեմ որպէս զի փորդ պատռեմ :

— Ո՛հ , պարոն — ըսաւ Բլանշէ որ հրացանակրին կասկածն իրեն սղարկութիւն համարեց , մանաւանդ անոր հանդարտ կերպարանէն զարհուրեալ մնաց :

— Իսկ ես — ըսաւ Բորթոս իր խոշոր աչիւրը գարձնելով — մորթի պիտի դերձեմ , ազ՛կ նայէ :

— Ա՛հ , պարոն :

— Եւ ես — ըսաւ Արամիս իր անուշ և դաշնակա որ ձայնով — քաջ դիտցի՛ր՝ որ քիչ քիչ կրակով կ'այրեմ՝ քեզ իրբև վայրենի մը :

— Ա՛հ , պարոն :

Եւ Բլանշէ սկսաւ լալ, շնոր համարձակիր ըսելու թէ այն սպառնալիքը ըսելով տարափէն լացաւ թէ ոչ չորս բարեկամներ այնպէս սերախ կապուած տեսնելուն սիրան ելաւ :

Տ'Արդանեան անոր ձեռքը բռնեց և զանի գրկեց :

— Անայիս, Բլանշէ — ըսաւ անոր — մեր սպառններն այս բաները կ'ըսեն քեզի որովհետեւ զիս աստիկ կ'սիրեն, բայց իրօք քեզ ևս կ'սիրեն :

— Ա՛հ, սպանն — ըսաւ Բլանշէ — կամ պիտի յաջողիմ, կամ զիս չորս կտոր պիտի ընեն, սակայն վստահ եղիր որ և ո՛չ մէկ կտորս գաղանիքն երևան պիտի հանն :

Արոշուեցաւ որ Բլանշէ հետեւեալ օրը ճամբայ ելնէ առաւօտեան ժամն ութին, որպէս զի, ինչպէս որ ըսեր էր, կարող լինի գիշերը գոց սորվիլ նամակը : Այս կարգութեամբ ճիշտ տասն երկու ժամ շահեցաւ, սպառաւոր էր տասն վեցերորդ օրը ժամն ութին իրկունը վերադառնալ :

Առտու՝ այն միջոցին՝ որ Բլանշէ ձի պիտի հեծնէր՝ ա'Արդանեան՝ որ դ.բսին համար գաղանի համակրութիւն մ'ունէր, Բլանշէն մէկ զի առաւ և անոր ըսաւ .

— Մտիկ ըրէ, երբ նամակը լորտ Ախնդրի կ'ունենես և կը տեսնես որ զայն կ'կարգայ կ'ըմեցնէ, անոր պիտի ըսես նաև սա խօսքս . « Ըսիէ Ասեմափայլ Պրքինկհէմի դ.բսին վրայ, վասն զի զանի սպաննել կ'ուզեն » : Բայց քաջ գիտէ, Բլանշէ, այս խօսքս այնքան ծանր ու կարեւոր է որ նոյն իսկ իմ բարեկամներուս չհաղորդեցի թէ այս գաղանիքը քեզի պիտի վստահիմ :

— Անհոգ եղիր, սպանն — ըսաւ Բլանշէ — պիտի տեսնես թէ վրտահոթութեան արժանի եմ թէ ոչ :

Եւ բնախի ձի մը հեծնելով, զոր անկից քսան մըն հեռու տեղ մը պիտի թողուր թողթաարով գնալու, Բլանշէ վազ ընդ վազ մեկնեցաւ, սիրտը փոքր ինչ ճնշեալ հրայանակիրներուն ըրած եռակի խոստումէն, բայց դարձեալ խիտ լաւ արամադրութեան մէջ :

Պաղէն հետեւեալ առաւ Գուր երթալու համար ճամբայ ելաւ :

և իր յանձնարարութիւնը կատարելու համար ութ օր ունեցաւ :

Չորս բարեկամներ՝ այս երկու սպասաորներու բացակայութեան ժամանակ՝ ինչպէս որ զիւրին է երեակայել, ակն ՚ի դէտ, քիթ ՚ի հոմ, ականջ ՚ի լուր տուած կ'սպասէին : Ամէն օր փորձ կը փորձէին որ իմանան թէ ինչ կ'խօսուի, զիտեն թէ կարտինալն ինչ ընթացք կ'ըսէ, և եկող սուրհանդակները հետաքննել : Քանի քանի անգամ անզոսելի դող մ'զղոցին, երբ անակնկալ ծառայութեան համար կանչուեցան : Ասկէ զատ իրենց անձնական ապահովութեան վրայ հսկելու պարտաւոր էին : Միլէտի ճիւղ մ'էր որ՝ երբ մի անգամ մարդոց երևէր, շէր թողոր որ հանգարտ քնանան :

Աթերորդ օրուան առտուն՝ Պաղէն՝ որպէս միշտ կայտատ և ըստ սովորականին զեղածիծաղ, Բարբայօի զինեաունը մտաւ, մինչդեռ չորս բարեկամներ նախաճաշիկ ընելու վրայ էին, և ըստ, նախորոշ սլայմանին համեմատ :

— Պարսն Արամիս, ահա ասիկ ազգականիդ սպասախանը :

Չորս բարեկամներ իրարու հետ զուարթագին ակնարկ մը փախանակեցին. զործին կէսն աւարտած էր, իրա է որ ամենէն հեշտ և զիւրինն էր :

Արամիս՝ ականց կարճրելով՝ նամակն առաւ, որ կոշտ զիր և տառասխալ տնէր :

— Աստուած իմ — զոչեց նա ծիծաղելով — իրա ի կ'յուսահատիմ, երբէք այս խեղճ Միշօնը Պ. Առադիւրին պէս չսխալի դրէ :

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, խեղճ Միշօն ըսելով — հարցուց հելվէտիացին, որ չորս բարեկամներու հետ խօսակցութեան բռնուեր էր երբ նամակը հասաւ :

— Մ՛հ, Տէր Աստուած, ո՛չ ինչ բան — ըսաւ Արամիս — փոքրիկ չքնաղ կտաւագործուհի մ'է զոր շատ կ'սիրէի, և իբրև յիշատակ իր ձեռքէն քանի մը տող զիր ուղեցի :

— Արճ — ըսաւ հելվէտիացին — եթէ ինքն ալ զիրին պէս մեծ կին է, ընկեր, շատ բազաւոր մարդ ես :

Արամիս նամակը կարգաց և Աթոսին անցուց :

— Նայէ մի անգամ ի՞նչ գրած է, Աթոս — ըստ նա :

Աթոս նամակին վրայ ակնարկ մը նետեց, և որպէս զի որ և է կասկած փարսակ : բարձր կարգաց :

« Իմ ազգականս, քոյրս և ես՝ շատ լուս կ'մեկնենք երազներ, և և մանուանդ շափազանց կ'վախնանք, բայց քու երազիդ գաւ լով, յուսամ թէ կարելի է ըսել, ամէն երազ տարազ է : « Մնաս բարև, ողջ լեր, և մեզի աստն աստն վրադ լուրեր հաւ զորդէ : « ԸՆԿԼԵԿ ԲԻՇՕՆ » :

— Եւ ի՞նչ երազի վրայ է խօսքը — հարցուց վիշապը որ՝ ընթերցման ժամանակ՝ մօտեցեր էր :

— Հո՛ւ, ի՞նչ երազ է այդ — ըստ հելվէտիացիին :

— Է՛՛հ, Տէր վկայ — ըստ Արամիս — շատ պարզ է. իմ տեսած և անոր պատմած մէկ երազիս վրայ է խնդիրը :

— Ո՛հ, այո՛, Տէր վկայ, բնական է երազ պատմել, բայց ես բնաւ չեմ երազեր :

— Դու շատ երջանիկ ես — ըստ Աթոս ոտք ելնելով — և երանի թէ ես ալ քեզի պէս լինէի :

— Բնաւ — կրկնեց հելվէտիացիին, զմայլելով որ Աթոսին պէս մարդ մ'իրեն երջանիկ կ'կարգայ — բնաւ, բնաւ :

Տ'Արզանեան տեսնելով որ Աթոս ոտք կ'եկնէր, նոյնն ըրաւ, անոր թեր մտաւ և գուրս ելաւ :

Բորթոս և Արամիս մնացին որպէս զի վիշապին և հելվէտիացիին խեղկատակ խօսքերուն պատասխան տան :

Իսկ Պազէն՝ յարդէ արձակի մը վրայ պառկելու դնաց, և որովհետեւ հելվէտիացիէն աւելի շատ էր իր երեակայտ թիւնը, երազեց որ Արամիս Պապ լինելով իր զլուխը կարտինալի գդակ մը կ'դնէր :

Բայց, ինչպէս որ ըսինք, Պազէն՝ իր յաջող վերադարձով, չորս բարեկամներուն մտատանջութիւնը մասամբ փարատեր էր : Ակնկալութեան օրերն երկար են, և մանուանդ տ'Արզանեան

պատաստաւ էր գրաւ. դնելու թէ այժմ՝ օրերը քառասուն ութ ժամ կ'աւելն : Ամուսնար նա նաւարկութեան անգարմանն ի կրկարած ձգտութիւնները , Յիլէտիին գօրութիւնը կարգէ գուրս կ'կարծէր : Այնպէս կ'իմուէր իրեն թէ այս կինը սաղան մ'է և իրեն նման զերբնական օգնականներ ունի . թեթեւ ազմուկ մ'անդամ լսէր՝ կ'երևակայէր թէ զինք ձերբակալ ընելու կ'ան , և Բլանշէն կը բերէին որպէս զի իրեն և բարեկամներուն հետ երես ընեն : Այս բառական չէ , իր վստահութիւնն որ երբեմն այնքան մեծ էր իր բիզարտացի սպաստորին վրայ , օր օրի կ'նուազէր : Այս հնչընաքն այնչափ շատ էր որ քիչ քիչ Բորթոսն աւարամիտ ալ ճարակեց : Ամոս միայն անյողգող կ'մնար , որպէս թէ իր չորս կողմը բնաւ վստանոյ մը չկար , և իր սովորական մթնաբարակն մէջ կ'ապրէր :

Նա մանուսանոյ տասն վեցերորդ օրը՝ այս վրդովման նշաններն այնքան զգալի էին աւարտանեանի և իր երկու բարեկամներու վերայ , որ վայր մը չէին կարող կենալ և ստուերներու պէս կը թափառէին այն ճամբուն վրայ ուստի Բլանշէն պիտի վերագոսնար :

— Իրաւի — կ'ըսէր անոնց Ամոս — գուք մարդ չէք այլ տղայք քանի որ կին մ'այդչափ ահ կ'ազդէ ձեզի : Բայց վերջապէս շատ շատ ինչ պիտի ընեն մեզ . պիտի բանտարկեն : Այո , բայց մեզ բանտէն ազատող պիտի գտնուի , ինչպէս որ ազատեցին տիկին Պոնասիէօն : Պիտի գլխատեն մեզ , բայց ամեն օր խրամին վրայ՝ ոսկից աւելի մեծ վստանոյի զինուորս կ'մնանք , վստան զի զնոյակ մը կրնայ մեր սրունքը խորտակել , և հաւատարի եմ որ վերաբոյժ մը մեզ աւելի կ'ատաւազէ մեր սաքը կարելով քան դահիճ մը մեր գլուխը : Աստի հանդարտ սպասեցէք , երկու , չորս , կամ շատ շատ վեց ժամէ՝ Բլանշէն այս անգ պիտի գտնուի . խոստացաւ գտնուելու , և ես մեծ հաւատարմութիւն ունիմ Բլանշէնի խոստամներուն , վստան զի նա խիստ ընտիր տղայ մը կ'երևի :

— Բայց եթէ չհասնի — բառ աւարտանեան :

— Այո , եթէ չհասնի , ըսել է թէ ոչ մտադած է , և այլ

նչ ինչ : Կարելի է ձիւն վար ընկած է , կարելի է կամրջէն վար
ցատկած է , կարելի է այնչափ արագ վազած է որ կուրծքի հո-
տով մ'առած է : Կ՛հ , պարոններ , քիչ մ'ալ դէպքերն ՚ի հա-
մար առնունք : Անանքը մանր թշուառութիւններու վարդարան
մ'է զոր փիլիսոսփան Էգրեներ (égréner) ծիծաղելով : Պարոն-
ներ , դուք ալ ինձի պէս փիլիսոսփայ եղիք , սեղան նստէք և զի-
նի անկէնք , չկայ բան մ'որ սարսղան այնքան վարդադոյն ցուցնէ
որչափ զինի բաժակի մը մէջէն զանի նկատելը :

— Քանչ է — սրտատխանեց ա՛՛րդանեան — բայց երկուշ
դղալէ տաղանկացեր եմ , և նոր զինի խմելով՝ զգուշանաք որ
զինին Միլէտին շեմամբանէն ելած չլինի :

— Շատ բժականդիր ես — ըսաւ Աթոս — այնպիսի զեղանի
կի՛ն մը :

— Խարած կի՛ն մը — ըսաւ Բորթոս իր խոշոր քրքիջը թողլով :

Աթոս սարսուռ մ'զգաց , ձեռքը ճակատին վրայ բերաւ քրտինքը
սրբելու , և ըստ կարգի սաք ելաւ ջլածիկ շարժումով մը՝ զոր
չկրցաւ զսպել :

Սակայն օրն անցաւ , և իրկունն աւելի ծանր հասաւ . իբայց
վերջապէս հասաւ . զինեառունները յաճատորդներով լցան . Ա-
թոս՝ որ անդամանդէն իրեն ընկած մասը գրգաներ էր , չէր հե-
ռանար Բարբայօի սանդոկէն : Շատ յարմար ընկերակից գտեր
էր իրեն Պ . ար Պուսինյին՝ որ սակայն փառաւոր սեղան մը տուեր
էր անոր : Աստի միասին կ'աղային , ըստ սովորութեան , երբ
ժամը եօթ զարկաւ . նոյն միջոցին զիշերապահ խմբերու զօսիւնը
լսուեցաւ՝ որոնք սրահնորդներու թիւը կրկնասարտակելու կ'երթա-
լին . ժամը եօթ ու կէսին զօրահանդիսաւ հնչեցին :

— Կորտուեցանք — ըսաւ ա՛՛րդանեան Աթոսին տկանջին :

— Ըսել կ'ուզես թէ կորտուինք — ըսաւ հանդարտօրէն Աթոս

իր գրպանէն երկու սակի հանելով և սեղանին վրայ նետելով :

— Օն , պարոններ — յարեց նա — հանդատեան թմբուկը կ'զար-
նեն , երթանք ննջելու :

Եւ Աթոս զուրս ելաւ Բարբայօ սանդոկէն ա՛՛րդանեանի հետ :

Արամիս ալ ետեւէն կ'դար Բորթոսին թեւ մտած : Արամիս ստանաւ որնէր կ'ձամծմէր , և Բորթոս ատեն ատեն իր պիտէն քանի մը թեւ կ'փետէր իրրև յուսահատութեան նշան :

Բայց ահա յանկարծ մութին ստուեր մը կ'երևի , որուն ձևը ա'Արդանեանի ընտել է , և խիստ ծանօթ ձայն մ'անոր կ'ըսէ .

— Պարոն , քեզի վերարկուդ կ'բերեմ , վասն զի այս իրկուն քիչ մը ցրտիկ է :

— Բլանշէ՛ — զոչեց ա'Արդանեան խնդութեամբ արբշխո :

— Բլանշէ՛ — կրկնեցին Բորթոս և Արամիս :

— Այո՛ , նոյն ինքն Բլանշէն է — ըսաւ Աթոս — ինչո՛ւ կը զարմանար : Խօսք տուեր էր ժամն ութին վերադառնալու , և ահա ժամն ութ կ'զարնէ : Աեցցէ՛ , Բլանշէ՛ , դու խօսքիդ վրայ կեցող տղայ մ'ես , և եթէ երբէք մեծաւորիդ ծառայութիւնը թողուս , քեզ իմ քովս պիտի առնում :

— Ո՛հ , ո՛չ երբէք — ըսաւ Բլանշէ — երբէք Պ . ա'Արդանեանը չպիտի թողում :

Նոյն պահուն ա'Արդանեան զգաց որ Բլանշէ տոմսակ մը կը սահեցնէր իր ձեռքին մէջ :

Տ'Արդանեան մեծ փափաք ունէր զրկելու Բլանշէն վերադարձին , ինչպէս որ զրկեր էր երբ մեկնեցաւ , սակայն վախցաւ որ այս գրկախառնութիւնը փողոցին մէջ քանի մ'անցորդներու տարօրինակ չերևի , ուստի ինքզինքը զսպեց :

— Տոմսակը ձեռքս է — ըսաւ նա Աթոսին և իր բարեկամներուն :

— Շատ լաւ — ըսաւ Աթոս — մեզի երթանք և զայն կարգանք :

Տոմսակը ա'Արդանեանի ձեռքը կ'այրէր . կ'ուզէր արտօրալ , բայց Աթոս անոր թեւը բռնեց և իրենին անցուց , և երիտասարդը ստիպուեցաւ իր քայլն իր բարեկամին քալուածքին համեմատ առնուլ :

Վերջապէս վրանը մտան , կանթեղ մը վառեցին , և մինչդեռ Բլանշէ՛ զրան վրայ կ'կենար որպէս զի չորս բարեկամներու վրայ մարդ չհասնի , ա'Արդանեան զողգոջուն ձեռքով կ'նկրէ խորտակեց և անքան ցանկալի գիրը բացաւ :

Նոյն գիրք կէս տող կ'սլարունակէր, ասուերը բոլորովին բրիտանական ձև և լականական համաօտու թիւն մ'ունէին :

«Thank you, be easy.»

Եւ այս կ'նշանակէր .

« Շնորհակալութիւն, հանգարտ եղիք » :

Աթոս նամակը տ'Արղանեանի ձեռքէն ատաւ, կանթեղին մօտեցուց, այրեց և ձեռքէն չթողուց մինչև որ մօխիբ չզարձաւ :

Յետոյ Բլանշէն կոչելով,

— Հիմակ, տղայ — ըսաւ անոր — կրնաս քու եօթ հարիւր ֆրանքդ պահանջել, բայց այս տեսակ տոմսակով վտանգի մը չէիր հանդիպեր :

— Սակայն քանի քանի հնարներ մտածեցի զայն լաւ պահելու համար — ըսաւ Բլանշէն :

— Լաւ ուրեմն — ըսաւ տ'Արղանեան — պատմէ մեզի այդ բանը :

— Իրաւ որ շատ երկար է, պարոն :

— Գու իրաւունք ունիս, Բլանշէ — ըսաւ Աթոս — ասկէ զատ հանդատեան թմբուկը զարկին և մեր վրանին տակ միւսներէն աւելի երկար ժամանակ լոյսը պահելով թերևս կասկածներ ազդենք :

— Թող ըսածդ լինի — ըսաւ տ'Արղանեան — պատկինք . դու ալ քնացիր, Բլանշէ :

— Ճշմարիտ վկայ, պարոն — տասն վեց օրէ վեր առաջին անգամ զլուխս բարձին պիտի դնեմ :

— Ե՛ս ալ նոյնպէս — ըսաւ տ'Արղանեան :

— Ե՛ս ալ նոյնպէս — ըսաւ Բորթոս :

— Ե՛ս ալ նոյնպէս — ըսաւ Արամիս :

— Լաւ, կ'ուզէ՞ք որ ձեզի ճշմարտութիւնը խոստովանիմ, Ես ալ նոյնպէս — ըսաւ Աթոս :

ՃԵԿԵՏԵԳԻՐ

Սակայն Միլէտի՝ բարկութեամբ մուտրած՝ նստուն կամբջին վրայ մատակ առնալի պէս մենջեւով՝ տրամադրուեր էր ծովը նետուելու որպէս զի եղեղքն ելնէ, վասն զի չէր կրնար վարժիլ այն գաղափարին թէ ինք ա՛րքղանեանի կողմէն նախատուեր Մթոսի կողմէն սպառնալիք բնդուներ և Ֆրանսաէն հեռանալու ստիպուեր էր առանց վրէժ լուծելու: Շատ չանցաւ այս գաղափարն այնքան անտանելի եկաւ իրեն՝ որ ամէն ստակալի արկած իր աչքն առնլով, աղաչեր էր նաւասիսան որ զինք ծովկարը հանէ ձգէ, բայց նաւասիսոր՝ որ իր երկղիմի վիճակէն պրծելու կարտորար՝ անկլիացի և գաղղիացի լրտեսներէ շրջապատուեր էր մտկերու և թուշուններու մէջ ջղջկան պէս, մեծ փոյթ ունէր Անկլիա հասնելու, և յամառութեամբ մերժեց հնազանդելու Միլէտիին խնդրոյն զոր կանացի անխորհուրդ հաճոյից արդիւնք կ'համարէր, և խօսք սուսաւ անոր՝ որ իրեն յատկապէս յանձնարարեալ էր կարախնալին կողմէն, Պրըզանցի մէկ նաւահանդիստը հանելու եթէ ծովն ու գաղղիացիները ներեն, այսինքն կամ Լօրիան, կամ Պրէտք, սակայն՝ նոյն պահուն հովը հակառակ կը փչէր, ծովն ալէկած էր և հեռուապէս նաւը շրջաններ կ'ընէր և կ'երթևեկէր: Ինն որ կար որ Շարանդէն ելեր էին, երբ Միլէտի իր վիշտերէն և կատաղութեանն մտիկը զարձամ՝ կ'դիտէր որ Ֆինիսդէրի կապապոյոյն ծովափունքը կ'երեւէին:

Միլէտի հաշուեց որ Ֆրանսայի այն կողմէն անցնելով կարախնալին երթալու համար դոնէ երեք օր պէտք էր, օր մ'ալ նաւէն ելնելու զործողութեան համար պիտի անցնէր, որով չորս օր կ'ընէր, այս չորս օրն ալ միւս ինն օրին աւելցուր, և ա-

սով ատան երեք օր պիտի կորուսէր, և այն միջոցին շատ նշանաւոր դէպքեր կրնային տեղի ունենալ Աննանի մէջ: Միլէտի մտածեց որ անտարակոյտ կարտինալն իր վերադարձին վրայ պիտի կատարէր և թէ հեանապէս աւելի տրամադիր պիտի լինէր իրեն դէմ լինելիք դաճաւանները մտիկ ընելու քան թէ միտնեալուն դէմ ընելիք ամբաստանութիւնները: Աւստի առանց բան մ'ըսելու թողուց որ նաւը Ղօրթիանն և Պրէսպէն անցնի, և իր խնդիրը կրկնելով նաւասպետին մօտ չայնչեց, իսկ նաւասպետն ալ իր կողմէ զգուշացաւ անոր գրգիւ մը տալ: Աստի Միլէտի շարունակեց իր ճամբան, և այն օրն իսկ որ Բլանշէ Բօրդամօ թէն նա կ'մտնէր Քրանսա դառնալու, Ղօրթին բարձրութեան բանբերը յաղթական կ'հասնէր նաւահանդիսար:

Բոլոր քաղաքը տարօրինակ շարժման մէջ կ'գտնուէր. չորս մեծ նաւեր՝ որ նոր շինուեր էին, այն ինչ ծովը իջեցուցեր էին, Պրքինկհէմ թմբին վրայ կանգուն էր, սակհճու հազուաս էր հաղեր, ըստ սովորականին, անդամանդներով և զոհարներով կը փաւփուէր, գլխարկը սպիտակ փետուրով մը զարդարուած էր և ուսին վրայ կ'ծածանէր, և չորս կողմն ալ իրեն պէս շողողուն տապասպայն կ'տեսնուէր:

Չմեռային այն աղոր և հազուագիւտ օրերն մին էր, երբ Անկլիա կ'յիշէ թէ արեւ մը կայ: Տնոյն աստղը, թէև տակաւին գեղանշող, հորիզոնին վրայ մարը կ'մտնէր, հրային շողերով երկին ու երկիրը ծիրանաներկ կ'գործէր և քաղքին աշտարակներուն և հին տուններուն վրայ յետին սակեղոյն շառախղ մը փաւփուով կարծես թէ հրդեհի մը նշոյլին պէս ապակիները կը շողայնէր: Միլէտի՝ երկրին քանի մտնեմար՝ աւելի առոյզ և անուշարոյր օգ մը կ'շնչէր, և նկատելով այն ահեղ պատրաստութիւնները զոր կործանելու պաշտօն ունէր, բոլոր այն հզօր բանախն որուն դէմ առանձին պիտի մարտաւէր — ինք թէև կին — քանի մը սակի պարկով, ինքզինքը, ահարկու հրէայ աղջկան, Յուդիթի հետ բաղլատեց, երբ սա Աստրեստանցոյ բանակը մըտաւ, և այն տեղ անթիւ անհամար կտաքեր, ձիեր, մարդեր և

զէնքեր տեսաւ, և զոր լոկ իր ձեռքի մէկ շարժմամբ իրրև մու-
խի ամպ մը պիտի ցրուէր փարատէր:

Նաւը նաւահանգիստ մտաւ. բայց մինչդեռ երկաթ նետերու
կ'պատրաստուէին՝ փոքրիկ սրանաւ (cutter) մ'որ ահագէն էր,
վաճառական նաւուն մտնեցաւ, իրրև եղրապահակ, և իր մա-
կոյկը ծովն իջեցոց որ դէպ 'ի ելնարանը դիմեց: Այս մակոյկին
մէջ սպայ մը, նաւազապետ մը և ութ թիաւարներ կային, մի-
նակ սպայն վեր նստն ելաւ, և համազգեստի ներշնչած ամէն
յարգանօք ընդունուեցաւ:

Սպայն քանի մը վայրկեան նաւապետին հետ խօսեցաւ, հետն
ունեցած քանի մը դրեր անոր կարգաց և վաճառական նաւուն
նաւապետին հրամանին վրայ, բոլոր նաւազը՝ նաւաստի և ան-
ցորդ՝ կամրջին վրայ կանչուեցան:

Երբ այս կոչումն եղաւ, սպայն հարց ու փորձ ըրաւ թէ ուրիշ
(նաւ-երկկայմ) յուսկից ելաւ, ինչ ճամբայ բռնեց, ինչ բեռ
ունի, և նաւապետն այս ամէն հարցումներու առանց վարամման
և դժուարութեան պատասխանեց: Յետոյ սպայն սկսաւ բոլոր նա-
ւորդները հետզհետէ աչքէ անցընել, և Միլէտինն առջև կենա-
լով մեծ ուշագրութեամբ նկատեց, սակայն խօսք մ'անգամ ան-
որ չուղղեց:

Յետոյ նաւապետին մօտ եկաւ, նորէն քանի մը խօսք ըսաւ ան-
որ, և որպէս թէ այնուհետև նստն իր հրամանին հնազանդե-
լու պարտաւոր էր, շարժում մը հրամայեց և նաւազն իսկոյն
կատարեց: Այն ատեն նաւը ճամբայ ելաւ, միշտ սրանաւին հըս-
կողութեան ներքև, որ անոր հետ կ'նաւարկէր մօտ առ մօտ, և
իւր կողմն վեց թնդանօթի փողեր կ'սպառնային, մինչդեռ մակոյկը
սրանաւին ահօսին մէջ կ'հետևէր, իրրև փոքրիկ կէտ մ'ահագին
կոյտին մօտ:

Մինչդեռ սպայն Միլէտին կ'քննէր, Միլէտին ալ, ինչպէս որ
գիւրին է երևակայել, իր նայուածքով զանի կ'հետազօտէր: Բայց
որչափ որ այս հրավառ աչօք կ'ինը սովոր էր թափանցել այն
սիրտերն որոց զազանիքը զուշակելու պէտք ունէր, այս անգամ

զիմացը զանուպ սպայն այնպիսի անդրդուելի կերպարան մը կը ներկայէր որ իր հետազօտութենէ սչ ինչ շքաղեց : Իր առջև կեցող և ուշի ուշով և լռին զինքը քննող սպայն կրնար քսան հինգ քսան վեց տարեկան լինիլ, սպիտակ երես, մթազոյն ծառի աշեր ունէր . իր քնքուշ և զեղազիծ բերանն անշարժ կ'երևէր ողիղ ձևովը . իր պնդակազմ ծնօտը՝ կամաց զօրութիւն մը կը յայտնէր որ, բրիտանական զուհի կերպարանի վրայ՝ սովորաբար կամակորութեան նշան է . խորասոյղ ճակատ մ'որ քերթողներու, մոլեռանդներու և զինուորներու յատուկ է, այն ինչ կը հօվանատրէր կարճ և ցանցառ զէս մ'որ իր ծնօտին ստորևը ծածկող մօրուսին պէս՝ մութ և աղւոր խարտեշ գոյն մ'ունէր :

Երբ նառահանդիստը մտան, արդէն մութ էր : Մշուշն աւելի ևս կ'մանձրէր այն մթութիւնն և թմբերու վրայի լայտերներու ու փարոսներու բոլորտիքը շրջանակ մը կ'յօրինէր նման այն շրջանակին որ լուսինը կ'պատէ երբ օդն անձրևային դառնալու կ'սպառնայ : Օդը զոր կ'շնչէին՝ տխուր, տամուկ և ցրտազին էր :

Միլէտի՝ այս յետին ծայր ուժեղ կիներ՝ ակամայ սարսուռ մը կ'զգար :

Սպայն՝ Միլէտիին ծրարները տեսնել ուզեց և բոլոր գոյքը մակոյղը փոխադրել տուաւ, և երբ այս գործողութիւնն աւարտեցաւ, իր ձեռքն անոր կարկառելով՝ հրախրեց որ նա ևս մակոյղն իջնէ :

Միլէտի այս մարդուն երեսը դիտեց և վարանում յայտնեց :

— Գու սիլ ես, պարոն — հարցուց կիներ — որ մասնատրապէս իմ վրայ այդչափ հող տանելու բարեսրտութիւնն ունիս :

— Իմ համազգեստէս պարտաւոր ես նիկտել, տիկին, ես անկլիական ծովային զօրաց սպայ մ'եմ — պատասխանեց երիտասարդը :

— Բայց վերջապէս՝ միթէ այս տեղի սովորութիւնն է որ անկլիական զօրաց սպաներն իրենց հայրենակիցներուն ծառայելու կը փութան երբ Մեծն-Բրիտանիոյ նառահանդիստը հասնին, և զանոնք մինչև ցամաքն առաջնորդելու մարդավարութիւնն ունին :

— Այո, Միլէտի, այս է սովորութիւնը, չէ թէ մարդավար

բուժենէ, այլ խոհեմութենէ, պատերազմի ժամանակ օտարներն որոշեալ պանդոկ մը տանիլ, որպէս զի կառավարութեան հսկողութեան ներքե մեան, մինչև որ կատարեալ աեղեկութիւններ աւնուին անոնց վրայ :

Այս խօսքերն արտասանեց սպայն խիստ ճշգրիտ քաղաքավարութեամբ և կատարեալ հանդարտութեամբ : Սակայն Միլէտին համոզելու դօրութիւնը չունեցան :

— Բայց ես օտարական չեմ, պարոն — ըսաւ Միլէտի այնպիսի յստակ շեշտով մ'որ երբէք հնչած լինի Բօրգամութէն ՚ի Մանչէսթր — իմ անուն Միլէտի Քլարիկ է, և այդ միջոց . . .

— Այս բնդհանուր միջոց մ'է, Միլէտի, և ընդունայն պիտի փորձես անկից ազատելու :

— Արեմն քեզի պիտի հետեւիմ, պարոն :

Եւ սպային ձեռքն ընդունելով սկսաւ ելնարանէն վար իջնել որուն ստորեք մակոյկը կ'սպասէր : Սպայն անոր ետէն գնաց, մակոյկին խելաց վրայ մեծ վերարկու մը փռած էր, սպայն նոյն վերարկուին վրայ նստեցուց կինն և ինքն ևս անոր մօտ նստաւ :

— Լողացէք — ըսաւ նստաստիներուն :

Աթ թիակներ ծոփն բնկան՝ մէկ ազմուկ հանելով, մէկ հարուած զարնելով, և մակոյկը կարծես թէ ջրին երեսը կ'թռէր : Ընդ վայրկեանէն ցամաքը մօտեցան :

Սպայն քարափը ցտակեց և ձեռքը Միլէտիին տուաւ :

Պատք մը կ'սպասէր :

— Միթէ մեզի համար է այս կառքը — հարցուց Միլէտի :

— Այո, աիկին — սրտատխանեց սպայն :

— Արեմն պանդոկը շատ հեռու է :

— Քաղքին միւս ծայրն է :

— Երթանք — ըսաւ Միլէտի :

— Եւ աներկիւղ կառքը մտաւ :

Սպայն ապուրեց որ ծրարները կառքին ետեք խնամօք կապեն, և այս դարձը լմնալէն ետև, Միլէտիին մօտ նստաւ և զոնակը գացեց :

Անմիջապէս՝ կառարարանն՝ առանց հրաման մ'ընդունելու բրտ-
նելիք ընթացքին վրայ, վաղն ընդ վաղ մեկնեցաւ և քաղքին
փողոցներուն մէջ մտաւ :

Այսպիսի այլաճղակի ընդունելութիւն մը Միլէտիին համար
խորհրդածութեան անհամեմատ նիւթ կ'ընծայէր . ուստի՝ դիտե-
լով որ նորաստի սպայն հետը խօսակցելու արամազէր չէր երևեր,
կառքին մէկ անկեան վրայ արժուկը դրաւ և ամէն տեսակ ենթա-
դրութիւններ մի առ մի մտքէն անցուց :

Ստիպան՝ քառորդ մ'ետքը՝ ճամբուն երկայնութեան վրայ զար-
մանալով՝ գէպ ՚ի գոնակը ծռեցաւ և դիտեց թէ ուր կ'տանին
գինք : Տուներ չէին երևեր, միջին ահադին սև ուրուականներու
պէս կ'երևէին ծառերը՝ իբր թէ իրարու ետեւէ կ'վազէն :

Միլէտի սարսուռ մ'զգաց :

— Բայց քաղքէն անցանք, սրարոն — ըսաւ նա :

Նորաստի սպայն լուծիւն պահեց :

— Ըսելի հեռուն չպիտի երթամ, եթէ չըսես թէ զիս ուր
կ'տանիս, ահա կանխաւ կ'յայտնեմ, պարոն :

Այս սարսուռալիքը պատասխան մը չտաացաւ :

— Ահ, այդ անտանելի է — գոչեց Միլէտի — օգնութիւն,
օգնութիւն :

Չայն մ'իբրե՛նին չարատասխանեց, կառքը շարունակ կ'զլորէր
սրբնթաց . սպայն արձան մը կ'երևէր :

Միլէտի սպային նայեցաւ այնպիսի ահուելի երևոյթով մ'որ
իր կերպարանին յատուկ էր և հազիւ ուրեմն իր ներդործութիւ-
նը կ'զբխէր, բարիութեանէ միջին աչերը կ'չողային :

Երիտասարդն անդրդուելի մնաց :

— Չգուշացիր, տիկին — ըսաւ երիտասարդը սառնապին —
եթէ վար ցատկես, ինքզինքդ կ'սպաննես :

Միլէտի փրփրալով տեղը նստաւ . սպայն ծռեցաւ, ըստ կար-
գի անոր նայեցաւ և զարմանք յայտնեց դիտելով երես մ'որ քիչ
մ'առաջ այնքան դեղանի էր, կատաղութեան խոռվեր և գրեթէ
նողկալի դարձեր էր : Նենդամէտ կի՛նն զգաց որ եթէ այսպէս

իր հոգւոյն խորը ցոյց տայ, պիտի կորսուի, ուստի իր երեսը պարզեց և հեծեծագին ձայնով մը,

— Յանսն երկնից, պարոն, յայտնէ ինձ թէ անձիս դէմ եղած բռնաբարութեան պատճառն ո՞վ է, կառավարութիւնդ է թէ ոչ թշնամի մը:

— Քեզ բռնաբարող չկայ, տիկին, և քեզի եղածը պարզ գղութութեան մ'արդիւնքն է զոր Անկլիա եկողներուն դէմ դորձած ելու ստիպուած ենք:

— Ուրեմն միթէ զիս չեն ճանչեր, պարոն:

— Չեղ առաջին անգամ տեսնելու պատիւն ունիմ:

— Եւ պատուոյդ վրայ երդուիր, ինձի դէմ ատելութեան առիթ մը չունիս:

— Վերցնում որ չունիմ:

Այնքան հանդարտութիւն, պաղարիւնութիւն, նոյն իսկ անուշութիւն կային երիտասարդին ձայնին մէջ, որ Միլէտի հանդարտեցաւ:

Վերջապէս՝ ժամ մը ճամբայ կտրելէն ետե՛ կառքն հասաւ երկաթ վանդակէ: դրան մ'առջև՝ որ սգատեսիլ, յաղթ ու մե՛նակայ զգեալ մը տանող դարուփոս ճամբան կ'զոյէր: Այն ատեն՝ ըստ որում անխնորը բարակ աւազի մը վրայ կ'դառնային՝ Միլէտի ահագոչ մունչիւն մը լսեց՝ և հասկցաւ որ սեպաձև ափանց վրայ փշրող ալեաց ձայնն է:

Կառքն երկու կամարներու տակէ անցաւ և ՚ի վերջէ մտթ ու չորեքկուսի գտթի մը մէջ կայ առաւ. դրեթէ նոյն պահուն կառքին դռնակը բացուեցաւ, երիտասարդը թեթեալի գետին ջատկեց և ձեռքը Միլէտիին ներկայեց. Միլէտի անոր վրայ կըրթնելով վար իջաւ ըստ կարգի բառական հանդարտութեամբ:

— Այս իրաւ է — ըսաւ Միլէտի իր շորս գին նայելով և աչերը շորհալի ժպիտով մը սպային վրայ դարձնելով — այս իրաւ է որ կալանաւոր մի եմ. բայց հա՛ւաստի եմ — յարեց նա — իմ բանտարկութիւնս երկար չպիտի տևէ, իմ ինդըս և քաղաքավարութիւնդ ինձի մէ՛ն մի գրտափաններ են:

Որչափ որ դուրսի էր այս գովեստը՝ սուրբն ձայն չհաննեց, այլ իր դասիէն փոքրիկ սուլիչ մը հանելով՝ պատերազմի նաւորու մէջ նաւազապետներու գործածած սուլիչին նման՝ երեք անգամ սուլեց, երեք տարբեր եղանակաւ, այն ատեն շատ մը մարդիկ երևցան, փրփրացող ձիերը կառքէն քակեցին և կառքը կայանը տարին:

Այն ատեն սուրբն՝ միշտ մի և նոյն հանդարտ մարդավարութեամբը, հրախրեց իր կալանաւորը տուն մանելու: Միլէտի՝ միշտ իր ժպտուն դէմքով՝ անոր թեր մտաւ և հետը ցած ու կամարած և զոնէ մը մտաւ որ՝ միայն վերէն լուսաւորուած՝ քարաշէն անկեան մը բողբոջ դարձող քարաշէն սանդղի մը կ'ստանէր. յետոյ ձուլածոյ դրան մ'առջև կայ առին որ, երկտասարդին քովն եղած բանալին կղզակին մէջ մտնելով՝ իր ծխնիններու վերայ ծանրորէն դարձաւ և Միլէտիին սահմանուած սենեկին մտաւ:

Մէկ ակնարկով միայն՝ կալանուհին սենեկին բոլոր կահ կարասին կրնար դիտել:

Սենեակ մ'էր այն՝ որուն կարասին շատ մաքուր էր թէ բանտաւորի և թէ ազատ մարդու մը համար. սակայն պատահաններու երկաթ ձողերէն և դրան պարզունակներէն ակն յայտնի կ'երևէր որ բանտ մ'էր:

Պահ մ'այն էակը՝ կորովի կազմածի և բնաւորութեան տէր թէ և, լիովին ուժածափ մնաց. թիկնաթոռի մը վրայ ընկաւ, թևերը խաչածն և գլուխն ակնկոր բռնելով, և ամէն վայրկեան կ'սպասէր որ գատաւոր մը պիտի գայ հարցափորձ ընելու:

Սակայն ոչ ոք ներս մտաւ, բայց միայն երկու կամ երեք ծովային զինուորներ որ ծրարներն ու սնտուկները բերին, անկիւն մը տեղաւորեցին և առանց խօսք մ'ըսելու հեռացան գացին:

Սուրբն այս մանր մունր գործողութիւններու վրայ կ'հսկէր այն հանդարտութեամբ որուն փորձն արդէն Միլէտի տեսեր էր, առանց խօսք մ'արտասանելու, և իր հրամանները կատարել տալով ձեռքի շարժում մ'ընելով կամ սուլելով:

Այնպէս իմն կ'երեւէր որ այս մարդուն և իր նստրակարգեալ մարդոց մէջ խօստն լեզուն գոյտ թիւն շունէր կամ ա՛նողուա բան մը դարձեր էր :

Ա. Երջապէս Միլէտի սուլի ևս շկրցաւ գիմանալ, և լուսթիւնն ընդհատեց .

— Յանուն երկնից, սրբոն — գոչեց նա — այս ամէն անցած դարձածն ի՛նչ կ'նշանակէ : Ի՛մ կասկածներս փարաւէ : արիտթիւն ունի՛մ երբ վտանց մը կ'նախատեսեմ, երբ դժբաղդոթիւն մը կ'իմանամ : Ա՛ր և ի՛նչ եմ այս տեղ, աղան եմ, ուրեմն ի՛նչ կ'նշանակեն այս ձողերն ու գո՛ները, կալանաւոր եմ, բայց ի՛նչ յանցանք բրի :

— Տիկին, քեզի յատկացած սենեակն ևս : Հրաման տուին ինձ դալ նստէն առնուլ և քեզ այս դղեակս բերել, այս հրամանը կատարեցի, կարծեմ, զինուորի մ'անաշտու թեամբ, բայց նաև աղանանի լայել ամէն մարդավարութեամբ : Ահա, գէթ առ այժմ, այս տեղ կ'ստորտի, քեզ նկատմամբ ունեցած սաշտոնս, մնացածն տրիշի կ'սրտկանի :

— Եւ այն տրիշ ոնձն ս՛վ է — հարցոց Միլէտի — արդեօք չես կարող իր անունը յայտնել ինձ . . . :

Նոյն սրհանն սանդուղներու վրայ մտրակներու շաշխն մը լսուեցաւ . քանի մը ձայներ անցան և մտրեցան, և մենակի ստից ստիկն մը գրան մտակցաւ :

— Այն անձն ահաասիկ կ'դայ, տիկին — ըստ սրայն ճամբայ բանալով և յարդարան ու հարատակութեան գիրքով մէկի կենալով :

Նոյն միջոցին գուռը բացուեցաւ . գրան սեմին վրայ մարդ մը երեցաւ :

Ասանց գլխարկի էր, քովընտի սուր ունէր, և ձեռաց մէջ թաշկինակ մը կ'ճմլէր :

Միլէտի կարծեց ճանչել այս ստուերը ստուերին մէջ, մէկ ձեռքով աթուխն թեկն վրայ կռթնեցաւ, և գլուխն երկնցոց սրպէս թէ ստուղութեան գիմնը կ'փախաքէր :

Այն տանն օտարականը յամբարայլ յառաջացաւ, և քանի կը մօտենար կանթեղին արձկամ լուսոյ շրջանակին մէջ մտնելով, Միլէտի ահամոյ կ'ընկերկէր :

Յետոյ երբ ամէն կասկած փարատեց,

— Է՛հ, ինչ, եղբայր իմ — գոչեց նա յետին ծայր ապշած — միթէ գո՛ւ ես :

— Այո՛, գեղանի տիկին — սլատախանեց լորս Ալինդը՝ կէս մարդավար կէս հեղնական ողջոյն մը տալով — այո՛, ես ինքս :

— Աւրեմն այս գղեակն ինչ է :

— Ի՛մս է :

— Այս սենեակը :

— Քուկդ է :

— Աւրեմն քու գերիդ եմ :

— Գրեթէ :

— Բայց զօրութեան ստակալի զեղծում մ'է այդ :

— Խոշոր բառեր պէտք չեն, նստինք, և ինչպէս վայել է եղբոր և քրոջ մէջ, հանդարտ խօսակցինք :

Յետոյ գէտլ ՚ի գուռը դառնալով, և տեսնելով որ նորատի սպայն իր հրամանին կ'սպասէ,

— Քաջ է — ըստ — քեզի շնորհակալ եմ, հիմակ քիչ մը առանձին թող մեզ, Պ. Գէլտօն :

Թ

ԵՂԲՕՐ ԵՒ ՔՐՈՋ ՄԸ ԽՕՍԵՎՏՈՒԹԻՒՆԸ

Այն միջոցին որ լորս Ալինդը գուռը գոցելու, փեղկին մէկը հրեւու և իր հարսին թիկնաթոռին մօտ աթոռ մը քշելու կ'զբաղէր, Միլէտի, մտայոյդ, իր ահնարկը հնարաւոր ենթադրութիւններու մէջ թափանցեց և ընդնշմարել չկրցած դարան իմա-

ցառ : Գիտէր թէ իր տայգըը բարի աղատարդի , քաջ որսորդ ,
անվեհեր խաղամուլ , կանանց մօտ ձեռներէց էր , սակայն խաբ-
դաւանաց մասին անզօր և անյաջողակ : Հետեապէս ինչպէս իր
զալուստան իմացեր , զինք ձերբակալ ընել տուեր էր և ինչո՞-
համար ՚ի գիպահ կ'պահէր :

Արշարև՝ Աթոս քանի մը խօսք ըսեր էր իրեն որմէ կ'իմաց-
ուէր թէ կարտինալին հետ ունեցած խօսակցութիւնն օտար ա-
կանջներու հասեր էր , բայց չէր կարող ըմբռնել որ այնպէս ա-
բազ և յանդուգն հակական (contre-mine, հակադառ) փորած
լինի : Աւելի կերկնչէր որ իր նախորդ գործողութիւնները յԱնդ-
լիա երևան ելած չչինին : Պրփինկհէմ թերևս գուշակած լինէր
որ ինքն երկու ասդիկները կարած է և այս փոքրիկ մասնութեան
վրէժը հանել . բայց Պրփինկհէմ անկարող էր կնկան մը դէմ
այսպիսի բռուն ընթացք մը բռնել , մանաւանդ եթէ այս կինն
իրը նախանձու զգացումով մը վառուած սեպէր :

Այս ենթադրութիւնն իրեն ամենէն հաւանականն երեցաւ . ի-
րեն այնպէս երեցաւ որ անցելոյն վրէժը լուծել կ'ուզէր , և չէ
թէ ապագային առաջն առնուլ : Սակայն , որ և է կերպիւ , կը
բերկրէր իր տագրին ձեռքն ընկնելուն , որուն հետ զլուխ ել-
նել աւելի կ'յուսար քան թէ ողորակի և մտացի թշնամիի մը հետ :

— Այո՛ , խօսակցինք , եղբայր իմ — ըսաւ նա կերպ մը զուար-
թութեամբ , ըստ որում միաքը գրեթէ չ' լորսա Վինդրի ամէն
կեղծ ու պատիր ձեերուն հակառակ՝ սոյն խօսակցութենէն իրեն
սէտք եղած բացատրութիւնները քաղել ապագայ ընթացքն ըստ
այնմ կանոնաորելու համար :

— Ինչպէս տրամադիր եղար Անկլիա զալու . — ըսաւ լորս
Վինդր — թէ և Քարիզ արգէն յայտներ էիր ինձ Մեծն-Քրիտա-
նիոյ հողին վրայ երբէք ոսք չկոխելու որոշումը :

Միլէտի այս հարցման ուրիշ հարցմամբ պատասխանեց :

— Ամէն բանէ առաջ — ըսաւ նա — յայտնէ ինձ թէ ինչպէս
իմ վրայ խտիր հսկել տուիր որ ոչ միայն կանխաւ իմ զալուստ
խնայար , այլ նաև օրը , ժամն ու մանկիք նառահանդիսաւ :

Լորտ Ախնգր՝ Միլէտիին այս բանակառուի ձեռ գործածեց ՝ մտածելով թէ՛ ըստ սրում իր հարսը կ'գործածէր զայն՝ հարկաւ լաւագոյն կերպը պիտի լինէր :

— Բայց , դուն ալ ինձի ըսէ , իմ սիրելի քոյրս — վրայ բերաւ նա — թէ ինչ եկար բնելու յԱնկիւս :

— Բայց քեզ տեսնելու եկայ — պատասխանեց Միլէտի , առանց գիտնալու թէ այս պատասխանով որչափ կ'ձանրացնէր տ'Արդանեանի նամակին առիթ տուած կասկածներն իր տայգրին՝ մտքին մէջ , թէև իր փափաքն էր սուտ մ'ըսելով իր ունկեղբին քարեսիրտ թիւնը գրառել :

— Ա՛հ , զիս տեսնելու — ըսաւ լորտ Ախնգր ծածկամտաբար :

— Անշուշտ , քեզ տեսնելու : Ի՞նչ զարմանալի բան կայ այս խօսքիս մէջ :

— Եւ Անկիւս զալով՝ զիս տեսնելէն զատ նպատակ մը չունիս :

— Ո՛չ :

— Այսպէս ուրեմն ինձի՛ համար միայն Մանշէն անցնելու ծանրութիւնն առիր :

— Մինակ քեզի՛ համար :

— Արճղ , այդ ինչ գորով է , քոյր իմ :

— Բայց միթէ քու ամենէն մտտաւոր տղջականդ չեմ — հարցուց Միլէտի սրտաշարժ անմեղութեան ձայնով մը :

— Նաև իմ միակ ժառանգորդս ես , այնպէս չէ՛ — ըսաւ ըստ կարգի լորտ Ախնգր , աչերը Միլէտիին աչերուն վրայ սեռեցելով :

Թէև մեծ էր Միլէտիի իշխանութիւնն իր վրայ , բայց դարձեալ չկրցաւ զսպել սարսուռ մը , և որովհետև լորտ Ախնգր վերջին խօսքերն ըսելու ատեն ձեռքը քրօջը թևին վրայ գրեց էր՝ այն սարսուռը գիտեր էր :

Արդարեւ՝ հարուածն ուղիղ և խորունկ էր : Միլէտիին միտքն ամենէն առաջ սա կասկածն սուտ թէ Բէդի զինքը մատնած է , և թէ սրտամած է լորտին այն շահադէտ ատելութիւնն որուն նշանները ստէպ իր նաժշտին առջև յայտնած էր անխօսհետ-թեամբ : Միլէտի յիշեց նաև տ'Արդանեանի դէմ ըրած կատաղի

և անխոհեմ յարձակումը, իր սոյգրին կեանքն ազատելուն առթիւր :

— Չեմ հասկնար միտքդ, միւրտ — ըսաւ նա ժամանակ շահելու և իր ընդդիմաբանը խօսել տալու համար — Ինչ ըսել կ'ուզես, և մի՞թէ խօսքիդ մէջ թաղուն իմաստ մը կայ :

— Ո՛հ, Աստուած իմ, ո՛չ — ըսաւ լորտ Ախնդր երեւոյթական միամտութեամբ մը — դու փափաք ունիս զիս տեսնելու և Անկլիա կ'դաս : Այդ փափաքդ կ'իմանամ, կամ լաւ ևս, կ'երկմամ այդ փափաքիդ անկեղծութեան վրայ, և որպէս զի զիշերային դաւըստեան մը տաղաւակն ու նաւէն դուրս ելնելու դժուարութիւններ չկրես, իմ սղաններէս մին կ'ըրկեմ որ քեզի գիմառորէ, աւար կառք մը կ'տամ և քեզ կ'բերէ : այս զղեակն որուն կառավարիչն եմ, ուր ամէն օր կ'դամ, և որպէս զի զիս տեսնելու փափաքդ դո՛հ ընեմ, այս տեղ քեզի սենեակ մը պատրաստել կ'տամ : Այս իմ ըսածներուս մէջ կայ աւելի զարմանալու բան մը քան թէ քու ըսածներուդ :

— Ո՛չ, սա զարմանալի կ'ցանեմ որ իմ զալուստս կանխաւ իմացեր ես :

— Սակայն շատ պարզ բան մ'է այդ, սիրելի քոյր : մի՞թէ շտեմար որ նաւահանդիստ մտնելուն նաւապետն ընդ առաջ զըրկեր էր նաւակ մ'որ իր ուղևորութեան շափաղիւն և նաւորդներու արձանագիրը կ'կրէր, որպէս զի ներս մտնելու հրաման խլնդրէ : Աս նաւահանդստիս հրամանատարն եմ, այն արձանագիրն ինձի բերին, անոր մէջ անունդ կարգացի : Սիրտս ըսաւ ինչ որ բերանդ քիչ մ'առաջ հաստատեց, այսինքն ինչ նպատակով տանգալի, կամ զէթ այս պահուստ տաժանելի ուղևորութեան մը վտանգներու գիմագրու կեցար, և իմ սրամառս քեզ գիմառորելու դրկեցի, մնացածը գիտես :

Միլէտի հասկցաւ որ լորտ Ախնդր սուտ կ'իտուէր, և ասոր վրայ աւելի մեծ սարսափ զգաց :

— Եղբայր իմ — շարունակեց նա — մի՞թէ լորտ Պլեքինկէ մը չէր իրկուեր թմբին վրայ տեսած անձս երբ նաւահանդիստ կ'մտնէի :

— Նոյն ինքն էր : Ա՛Տ , կ'իմանամ թէ ինչու համար անոր տեսքն ուշ գրաւեց — վրայ բերաւ լորտ Ա.ինդր . — այնպիսի երկրէ մը կ'դաս ուր հարկաւ անոր վրայ շատ կ'խօսին , և գիտեմ թէ իր զինական պատրաստութիւնները Գրանսայի դէմ շատ կ'զբաղեցնեն կարտինալ բարեկամը :

— Իմ կարտինալ բարեկամն — գոչեց Միլէտի , գիտելով որ թէ այս և թէ միւս կէտին վրայ լորտ Ա.ինդր տեղեակ կ'երևէր :

— Միթէ բարեկամդ չէ — վրայ բերաւ Ա.ինդր սեպուհն անհոյս . — ա՛հ , ներէ , ևս այնպէս կ'կարծէի , բայց վերջէն պիտի խօսինք կարտինալին վրայ , առ այժմ չհետանանք մեր խօսակցութենէն որ գորովալիք ձե մ'առեր էր , ուստի՝ կ'ըսէիք թէ զիս տեսնելու համար կ'դայիր :

— Ա.յո՛ :

— Աւառութիւն , ևս ալ պատասխան տուի որ ըստ հաճոյից քեզ ծառայելու պատրաստ պիտի դանձնս զիս և ամէն օր իրար պիտի տեսնենք :

— Արեմն յաւիտեան այս տեղ պիտի բնակիմ — հարցուց Միլէտի կերպով մը զարհուրած :

— Բնակարանդ չէն հունիք պրդեօք , քոյր իմ , ինչ պահաս որ ունիս խնդրէ , և պիտի փութամ հրամայելու որ խնդրածդ քեզի տան :

— Բայց ո՛չ իմ նաժիշտներս ունիմ և ոչ սպասաւորներս . . . :

— Ամենքն ալ պիտի ունենաս , տիկին . ըսէ ինձ թէ առաջին էրիկդ ինչ ձևով զարդարեր էր տունդ , ու թէ և քու տայգրդ եմ , ևս ալ նոյն ձևով պիտի կահեմ :

— Իմ առաջին էրիկս — գոչեց Միլէտի՝ շուտեալ աչօք լորտ Ա.ինդրի նայելով :

— Ա.յո՛ , դադղիացի էրիկդ . խօսքս եղբօրս վրայ չէ : Սակայն էթէ մտցեր ևս , ըստ որում տակաւին կ'ապրի , կրնամ անոր զրեւ և այս մասին իրմէ տեղեկութիւններ խնդրել :

Պաղ քրտինք մ'անցաւ Միլէտիին ճակտին վրայէն :

— Գնա՛ կատակ կ'ընես — ըսաւ նա խոր ձայնով մը :

— Գրիգոր Երեւելի կ'երևի որ կատակ կ'ընեմ — հարցոց սեպուհն ոտք ելնելով և քայլ մ'եա առնելով :

— Կամ լաւ եւ ըսեմ, զիս կ'նախատես — շարունակեց կարկամ ձեռքը աթոռին երկու թևերը սեղմելով և դաստակներուն վրայ ելնելով :

— Ե՛ս քեզ նախատեմ — ըսաւ լորտ Ախնդր արհամարհանօք — իրաւի, տիկին, միթէ կարծես թէ այդ կարելի բան է :

— Իրաւի, պարոն — ըսաւ Միլէտի — կամ զինով ես կամ յիմար. դուքս ելեր և ինձի կին մը զրկէ :

— Աիններն անխոհեմ են, քոյր իմ, միթէ ես չեմ կրնար ծառայել քեզի իբրև նամիշտ. այս կերպով մեր բոլոր պաշտօնիքը մեր մէջ կ'մնան :

— Եներես — գոչեց Միլէտի, և՛ իբր զսպանակէ շարժեալ՝ սեպուհին վրայ ցատկեց, որ թևերը խաշաձև կ'կենար, սակայն մէկ ձեռքը սրին դաստապանին վրայ :

— Հէ, հէ — ըսաւ լորտը — զիտեմ որ սովոր ես մարդիկը սպաննելու, բայց՝ ահա կանխաւ կ'յայտնեմ քեզի, ես ինքզինքս քեզի գէմ՝ անպամ պիտի պաշտպանեմ :

— Ո՛հ, իրաւունք ունիս — ըսաւ Միլէտի — և կ'նայիմ որ ձեռքդ կնկան մը վրայ վերցնելու չափ վատ ես :

— Թերևս ճիշտ է. բայց միթէ ասով չեմ արդարանար. կերևակայեմ որ իմ ձեռքս առաջին մարդու ձեռք չէ որ քու վերադ պիտի վերցուի :

Եւ լորտ Ախնդր ծանր ու ամբաստանիչ շարժումով մը Միլէտիին ձախ ոտք ցցոց, որու զրեթէ մատով կ'դպէր :

Միլէտի խոր մոնչում մը հանեց, սենեկին մինչև անկիւնն եւ քաշուեցաւ, իբրև յովազ մ'որ ընկրկիլ կ'ուզէ սրանալու համար :

— Ո՛հ, որչափ կ'ուզես մոնչէ — գոչեց լորտ Ախնդր — բայց խածնելու փորձ մի փորձեր, վասն զի, ահա կանխաւ կ'իմացնեմ քեզի, վնասով պիտի ելնես. այս տեղ չկան փոխանորդներ որ ժառանգական գործերը կանխաւ կարդագրեն, չկայ վտարանդի

առաջնա որ ելնէ ինձի հետ կուռի բռնութի զերի պահած զեղանի կնկանս համար, այլ ունիմ պատրաստ դատաւորներ որ անսովթ կին մը պատժել զիտեն, քանի որ այն կինը թէև երկամուսին, իմ անդրանիկ եղբորս, լորտ Ալինդրի անկողինը սպրդելու յաջողեր է, և քաջ զիտցիր, որ այն դատաւորները՝ քեզի դահճի մը պիտի զրկեն որ կարող է երկու ուսերդ ալ իրարու նման ընել:

Միլէտիին աչերն այնպիսի կայծակներ կ'արձակէին որ լորտ Ալինդր թէև մարդ և անզէն կնկան մ'առջև սպառազէն՝ մինչև հոգւոյն խորն երկիւղի ստունագին մատն զգաց, սակայն զարձեալ խօսքը շարունակեց հետզհետէ զայրանալով.

— Այո՛, կ'իմանամ թէ քանի ասործելի պիտի երևէր քեզ, իմ եղբորս ժառանգութիւնը ստանալէն ետև՝ իմս ևս ժառանգել. սակայն, այժմէն դիտցիր, կրնաս զիս սպաննել կամ սպաննել տալ, ես արդէն ամէն զգուշութիւններ ձեռք առած եմ. ունեցածէս և ո՛չ իսկ տասնոց մը քեզի չպիտի հասնի: Միթէ արդէն բառական հարուստ չե՛ս, դու որ գրեթէ միլիոնի տէր ես, և միթէ չէ՛իր կարող այդ աղէտարեւր ճամբուդ մէջ կանկ առնուլ, եթէ մի միայն չարիք ընելու անբառ և յետին վայելքի համար չընէ՛իր: Ա՛հ, ահա քեզի կ'ըսեմ, եթէ եղբորս յիշատակն ինձ նուիրական չլինէր, պետութեան մէկ զնդանին մէջ փոխելու պիտի զրկէի քեզ կամ նառաստիներու հետաքրքրութիւնն՝ ի Թիպլըն գոհ ընելու. պիտի լռեմ, բայց դու այդ գերութեանդ հանդարտօրէն հանդուրժէ. տասն հինգ կամ քսան օրէն բանակին հետ Ռօշէլ պիտի դնամ, սակայն իմ մեկնելուս առջի օրը նա մը պիտի գայ քեզ առնլու, անոր շուն պիտի տեսնեմ, այն նաւը մեր հարաւային գաղթականութեանց պիտի տանի քեզ, և անհոգ եղիր, քեզի այնպիսի ընկեր մը պիտի տամ որ զլուխդ հրացանի պիտի բռնէ եթէ թեթև փորձ մ'անգամ ընես Անկլիա կամ ցամաք ելնելու:

Միլէտի այնպիսի ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր որ իր բոցաձառ աչերը կ'ըրանար:

— Այո, այս ժամուս — շարունակեց լորս Ախնդր — այս դղեկիս մէջ կ'ընակիս. անոր պատերը հաստ են, զոներն ամուր, վանդակները հաստատուն. ասիկէ զատ՝ պատահանոց առ 'ի լեփ կ'նայի ծովու վրայ. իմ նստապս՝ որ հոգւով մարմնով ինձ անձնուէր են, այս սենեկիս բոլորախոր պահպանութիւն կ'ընեն, և գառիթը տանող բոլոր անցքերը կ'հսկեն. յետոյ, եթէ գառիթը հասնիս, նորէն առջևդ պիտի ելնեն երեք հաստ վանդակ: Հրամանը խիստ է, խոյս տալու համար քայլ մը, շարժում մը, նըշան մ'որ ընես, իսկոյն հրացանի կ'ըռնուիս. եթէ քեզ սպաննեն, անկլիտայի գատառորներ շնորհապարտ պիտի լինին ինձ որ զիրենք գործէ մ'ազատեցի: Ա՛հ, նորէն կերպարանդ իր հանդարտութիւնը կ'ստանայ, զէմքդ իր առջի աներկեանութիւնը կ'առնու: Տասն հինգ օր, քսան օր, կ'ըսես անշուշտ, բա՛, ևս հնարագէտ միտք ունիմ, անշուշտ դաղափար մը կ'ունենամ, դժոխային միտք մ'ունիմ, և անշուշտ զո՛հ մը կ'գտնեմ: Մինչև տասն հինգ օր, կ'ըսես խրոզի, ասկից կ'պրծիմ: Հա՛, հա՛, փորձէ՛ նայիմ:

Միլէտի տեսնելով որ լորս Ախնդր իր միտքը դուշակեց, միսերուն մէջ ըղձնդը մղեց որպէս զի զսպէ որ և է շարժում որ իր կերպարանին անձկութենէ տարբեր իմաստ մը կրնար տալ:

Լորս Ախնդր շարունակեց.

— Իմ բացակայութեանս ատեն այս տեղ հրամայող սպայն արդէն տեսար, ուրեմն զանի կ'ձանչես, դիտէ, ինչպէս կ'տեսնես, պատերազմի ժամանակ մեծաւորին հրամանը կատարել, վասն զի, կ'ձանչեմ քեզ, Բորգամութէն գալու ատենդ փորձ փորձած ևս անոր բերնէն բան մ'առնչու: Ի՛նչ կարծիք ունիս անոր վերայ, միթէ քարէ արձան մ'անորմէ տակի համբ ունդրդուելի կրնայ լինիլ: Արդէն շատ մարդերու վրայ քու հրապարանաց ներդրածութիւնը փորձած ևս, և դժբաղդորէն միշտ յաջողեցար, բայց փորձէ նաև անոր վրայ, Տէր վկայ, եթէ անոր գլուխն ալ դարձնես, քեզ նոյն ինք սողանը պիտի համարիմ:

Լորս Ախնդր զէս 'ի գուռը դնաց և յանկարծ բացաւ.

— Կանչեցէք Պ. Ֆէլտօնն — ըստ նա : — Փոքր ինչ ևս սպասէ և քեզ անոր պիտի յանձնեմ :

Այս երկու անձերու մէջ տարօրէն լռութիւն մը տիրեց նորէն , և նոյն պահուն ծանր և կանոնաւոր քայլափոխի մը դոփինը լսուեցաւ որ կ'մօտենար . քիչ ատենէն նորագաւթին ստուերին մէջ մարդկային կերպարանի մը պատկերը ձևացաւ , և նորատի տեղակալն , որուն հետ արդէն ճանօթութիւն ըրինք , սեմին վերայ կայ առաւ սեպտահին հրամանին սպասելով :

— Ներս մտիր , սիրելի Ճօհն — ըստ լորտ Վինդր — ներս մտիր և դուռը դոցէ :

Նորատի աչայն ներս մտաւ :

— Հիմակ — ըստ սեպտահը — սա կիներ նայէ , դեռատի , դեղանի և ամէն տեսակ հրապուրելի յատկութիւններ ունի , լաւ , հրէշ մ'է որ քօսն հինգ տարուան հասակին մէջ այնչափ օճիրներ գործած է որչափ հնար է քեզի կարգալ տարի մ'ամբողջ մեր դատաստանական դիւաններու մէջ . իր ձայնը սիրտ կ'գրտէ , իր գեղեցկութիւնը զսհերու համար խայծ մ'է , իր մարմինն իսկ խոստացածը կ'վճարէ , և այս մասին պէտք է իրաւունք տալ անոր . ուստի պիտի աշխատի քեզ հրապուրել , թերևս քեզ սքաննելու ևս փորձ փորձէ : Ես քեզ թշուառ վիճակէ մը քաշեցի առի , Ֆէլտօն , քեզ տեղակալ անուանեցի , անշամ մը կեանքդ ազատեցի , դիտես ինչ առթիւ , ես ոչ միայն քեզ պաշտպան մը այլ և բարեկամ մ'եմ , ոչ միայն բարերար մ'այլ և հայր մը , այս կիներն Անկլիա եկած է կենացս դէմ դուաձանելու , այս օճն իմ ձեռքին մէջն է , լաւ , քեզ կ'կոչեմ և կ'ըսեմ . Ֆէլտօն բարեկամ , որդեակ իմ Ճօհն , պահպանէ զիս , և մանաւանդ պահպանէ ինքզինքդ այս կնկանէ : քու փրկութեանդ վրայ երգում ըրէ արժանի եղած պատուհասին համար զանի պահել : Ճօհն Ֆէլտօն , ես խօսքիդ կ'վստահեմ , և քու հաւատարմութեանդ կ'հաստամ :

— Միւրա — ըստ նորատի սպայն , իր յատակ ակնարկը սրտին մէջ գտած ատելութեամբ զինելով — միւրա , կ'երգում սր ամէն ինչ բաղձանացդ համեմատ պիտի կատարուի :

Միլէտի այս ակնարկն ընդունեց իբրև հլու զոհ մը . կարելի չէր անսնել աւելի համբերատար և անուշ երևոյթ մը քան այն որ նոյն պահուն իր զեղանի դէմքին վրայ կ'տիրէր : Հազիւ ուրեմն լորտ Վինդր անդամ ճանչեց այն վազրուհին որ պահ մ'առաջ իրեն դէմ զինելու կ'պատրաստուէր :

— Այս սենեկէն գուրս չպիտի ելնէ , կ'լսես , Ճօհն — շարունակեց սեպուհը — որ և է մէկու հետ չպիտի գրակցի , մինակ քեզի պիտի խօսի , եթէ սակայն հաճիս զանի պատուել խօսքովդ :

— Բաւական է , միլոբտ , երդում ըրի :

— Եւ այժմ , տիկին , ջանա՛ Աստուծոյ հետ հաշտուիլ , վասն զի արդէն մարդկան կողմէն դատուած ես :

Միլէտի գլուխը վար ծռեց որպէս թէ կ'զգար թէ այս վճիռը զինք կ'ճզմէ : Լորտ Վինդր գուրս ելաւ ֆելտօնին նշմայր մ'ընելով , և սպայն ալ անոր ետեկէն երթալով դուռը զոցեց :

Պահ մ'ետքը նրբագութիւն մէջ զինուորի մը ծանր քայլը կը լսուէր որ պահնորդ էր , տասարը դօտկէն անցած և հրնայանն 'ի ձեռին :

Միլէտի քանի մը վայրկեան նոյն վիճակին մէջ մնաց , վասն զի մտածեց որ թերևս զինքը պարզունակէն կ'դիտեն . յետոյ ուշիկ գլուխը վերուց , որ անհուն ստառնալի և դիմազրտ երևոյթ մ'ատեր էր , վազեց դրան մօտ մտիկ ըրաւ , պատուհանէն նայեցաւ և լայն թեւաթուի մը մէջ թաղուելու գառնալով

Մտմտաց նա :

Ժ

ՍՊԱՅ

Սակայն կարախան Անկլիայէն լուր կ'սպասէր , բայց լուր մը հասած չունէր , եթէ ոչ ցաւալի և սպառնալի :

Որչափ որ Ռօշէլ լու պաշարուած էր, որչափ որ յաջողութիւնը ստոյգ էր, շնորհիւ արդէն եղած զգուշութիւններու, և մանաւանդ այն թմբին որ այլ ևս չէր թողոր պաշարեալ քաղքին մէջ նստակ մը մանկելու, սակայն պաշարումը կրնար զեռ ևս ընդ երկար տեւել, և այս ալ թաղաւորին զինուոց մեծ նախատինք և կարտինալին համար մեծ նեղութիւն մ'էր, որ թէև այնուհետև ԺԳ Լուին Աւստրիոյ տան Աննայի հետ զժտել տալու պէտք չունէր, այլ Պ. Պասօնրիէր ու Անկուլէմի գոփքը, որ զժտեր էին, իրարու հետ հաշտեցնել:

Իսկ թաղաւորին եղբայրը՝ որ պաշարումը սկսեր էր, կարտինալին կ'իթողուր զայն աւարտելու հոգը:

Քաղաքապետին անհաւատալի երկայնմտութեան շնայելով Ռօշէլ քաղաքը տեսակ մը խռովութիւն հաներ էր անձնատուր լինելու. քաղաքապետը կախել տուեր էր խռովարարները: Այս դատապարտութիւնն ամենէն հետո զլուխները հանդարտեցուց, որոնք անօթութենէ մեռնելու աչք առին: Այս մահն իրենց ծանր ու նուազ ստոյգ կ'իթուէր քան խեղդամահը:

Միւս կողմէն պաշարողներն ատեն ատեն կ'ընէին այն բաներն որոնք զոր Ռօշէլցիք կ'ըրկէին առ Պրքինկհէմ կամ լրտեսներ՝ զոր Պրքինկհէմ կ'ըրկէր առ Ռօշէլցիս: Այս երկու պարագայից մէջ դատաստանը շտաով կ'կտրէին: Պ. կարտինալը մինակ սա խօսքը կ'ըսէր. Ի կախաղան: Թաղաւորը կ'հրաւիրուէր որ կախեալը տեսնէ: Թաղաւորը դանդաղ կոտ կերպով կը դար, լու տեղ մը կ'նստէր որպէս զի զործողութեան ամէն պարագաները տեսնէ. ասով քիչ մը կ'սփոփէր և համբերութեամբ պաշարման զլուխ կ'ծուէր, բայց դարձեալ շուտ կ'տաղտիանար, անդադար Բարիդ դառնալու խօսք կ'ընէր, այնպէս որ եթէ բաներն և լրտեսներ պակսէին, Նորին բարձրութիւնը, բոլոր իր երևակայութեամբը շատ պիտի շփոթէր:

Սակայն ժամանակը կ'անցնէր, Ռօշէլցիք անձնատուր չէին լինէր, վերջին բռնուած լրտեսը նամակ մը կ'կրէր: Այս նամակը Պրքինկհէմի կ'ըսէր, — Իրաւ որ քաղաքը յետին նեղութեան մէջ

է. բայց՝ փոխանակ յարեւու. Աթէ տասն հինգ օրէն ձեր օգնութիւնը մեզի չհասնի, պիտի անձնատուր լինինք: Պարզապէս կ'ըսէր. Աթէ օգնական զօրք չհասնի տասն հինգ օրէն, ամենքնիս սովամահ մեռած պիտի լինինք երբ որ հասնի:

Արեւմե Ռօշէլցիք մինակ Պր. քինկհէմի վրայ յոյս ունէին. Պր. քինկհէմ իրենց Մեսիան էր: Յայտնի էր որ Աթէ օրին մէկն իմանային ճշգրտապէս որ Պր. քինկհէմի վրայ վստահիլ պէտք չէ, իրենց յոյսին հետ արիւթ թիւննին ալ պիտի դաղրէր:

Աստի կարտինալն անհամբեր կ'սպասէր Անկլիայէն այն լրին որ պիտի յայտնէր թէ Պր. քինկհէմը չպիտի գար:

Քաղաքը բուռն զօրութեամբ գրաւելու խնչիրը՝ որ ստեպ թագաւորին խորհրդին մէջ վիճարանութեան ենթարկուէր էր, միշտ մերժուէր էր. նախ Ռօշէլ անատիկ կ'երեւէր, երկրորդ՝ կարտինալը՝ ինչ որ ըսէր, զարձեալ գիտէր որ այս կուռին մէջ ուր գաշիւացի գողղիացոյց գէմ՝ պիտի մաքաւէր, ահա որ արիւնհեղու թիւնը վաթսուանմայ յետագէմ շարժում մ'էր քաղաքականութեան համար, և կարտինալն այն ատենն էր ինչ որ այսօր կ'անուանեն յառաջադիմութեան մարդ: Երգարն, լա Ռօշէլի կոտորածն և երեք չորս հազար բողոքականի ջարդն որ անտարակոյս կուռելով պիտի սպաննուէին 1628ին, Սէն-Պարթէլէմի 1572ի կոտորածին պիտի նմանէր, և ասկէ զատ՝ մանաւանդ՝ այս ծայրայեղ միջոցը, որուն գէմ՝ բնու չէր թագաւորն իրրն բարի կաթոլիկ, միշտ սխալաբող զօրաստանբուն սա առարկութեան առջև կ'փարատէր. այսինքն թէ Ռօշէլ անատիկ է և մինակ սովով կարելի է սանուլ:

Կարտինալը չէր կարող իր մտքէն փարատել երկիւղ մ'որուն զրգիւ իր սոսկալի գործակալութիւն էր, վասն զի նա ևս հասկցեր էր նոյն կնկան տարօրինակ հանգամանքը, երբեմն օձ, երբեմն առիւծ: Երգեօք զինքը մատներ էր, արգեօք մեռեր էր: Յակայն քաջ գիտէր որ Միլէտի թէ բարեկամուհի և թէ թըշնամուհի լինէր, զարձեալ անշարժ չէր կրնար մնալ առանց մեծ արդելքի. բայց օւսկից կ'ծագէին այս արդելքը, ահա այս բանս չէր կրնար բմբունել:

Այլ տակայն՝ իրաւամբ Միլէտիի վրայ կ'յուտար. նոյն կնկան անցելոյն մէջ այնպիսի ահուելի բաներ գուշակեր էր զոր միայն իր կարմիր վերարկուով կրնար ծածկել, և կ'զգար թէ, որ և է պատճառաւ, այն կինն իր կողմն էր, քանի որ յինքն միայն կարող էր գտնել իրեն սարսնացող վտանդին դէմ նեցուկ մը: Աստի որոշեց առանձին մարտ մղել և իրեն օտար յաջողութիւն մը սպասել ինչպէս կ'ստատէ մարդ բարեպաշտակ բաղդի մը: Էս Ռօշէլը սովալլուկ ընելու սահմանեալ նշանաւոր թումբը շինել տալու շարունակեց, առ այժմ նայուածքն այն դժբաղդ քաղքին վրայ դարձուց, որ այնքան խորունկ և գիւցաղնական առաքինութիւն կ'սրահէր, և յուշ ամելով Լուի ԺԱի խօսքը, թողաւ որ մ'որ իր քաղաքագէտ նախորդն էր, ինչպէս որ ինքն ալ Ռօշէլ սրիւնէրի նախորդն էր, յիշեց Գրիսդանի սա առածը. « Բաժանել իշխելու համար »:

Երբ Հանրի Գ Բարիդ կ'պաշարէր, պարսպին վրայէն հաց և ուտելիք նետել կ'տար քաղքին մէջ. կարտինալը փոքրիկ տաճոակներ նետել տուաւ որով կ'յայտնէր Ռօշէլըոց թէ քանի անիրաւ, ինքնասէր և անդու լէր իրենց գլխաւորներուն ընթացքը. այս գլխաւորներն առատ ցորեն ունէին և չէին բաժներ. իբրև առած կ'դաւանէին, վասն զի անոնք ալ իրենց առածներն ունէին, թէ փոյթ չէր եթէ կանայք, տղայք և ծերունիներ մեռնին, բաւական էր որ քաղքին պարիսպները պաշտպանելու որոշուած մարդիկ տժեղ և քաջաւոր լինային: Մինչև այն ատեն՝ թէ և այս առածն ընդհանրապէս ընդունուած չէր, սակայն անձեռ իրութենէ սեպէ, կամ անոր դէմ դնելու անկարողութենէ, տեսականէն զործնական դարձեր էր. բայց տոմսակներն անոր փնաս բերին: Տոմսակներն անոնց միտքը կ'բերէին թէ այն տղաքը, այն կիները, այն ծերունիներն որ սովամահ կ'սպաննէին՝ իրենց որդիքը, իրենց ամուսիններն և իրենց հայրերն էին, թէ առելի արդարացի էր որ ամէն մարդ ընդհանուր թշուառութեան մասնակից լինի որպէս զի մի և նոյն կացութիւնը միաձայն որոշումներ ընել տալու յորդորէ:

Այս տոմսակները՝ գրողին ակնկալած ամէն արդիւնքն ունեցան, վասն զի շատ բնակիչներ յորդորուեցան թագաւորական բանակին հետ մասնաւոր բանակցութիւններու մտնել :

Բայց այն միջոցին որ կարտինալն իր հնարքին սրտող կ'սեանէր և զայն ՚ի գործ զնկելուն վրայ կ'հրձուէր, Ռօշէլի բնակիչ մը, որ կարող եղեր էր, Ասատած զխակ ինչպէս, անցնիլ արքայական զօրաց մէջէն, այնքան մտա էր Պատօնքի երի, Հոնպերկի և Անկուլէմի դքսին հսկողութեանը, որոց վրայ նաև կարտինալս կ'հսկէր, Ռօշէլի բնիկ մ'ըսինք, քաղաքը մտա Բօրգամոն թէն գտալ և յայտնեց թէ փառաւոր նաւատորմ մ'է տեսեր ու թ օրէն առաջ ճամբայ ելնելու կազմ ու պատրաստ : Ասկէ զատ՝ Պրքինկհէմ քաղաքագետին կ'յայտնէր թէ վերջապէս Քրանսայի զէմ կազմուած նիդակակցութիւնը գործի պիտի սկսէր և թէ անկիլիական, կայսերական և սպանիական բանակները միահամուռ պիտի արշաւէին տէրութեան վրայ : Այս նամակը հրատարակու ամէն տեղ կարգացին, փողոցներուն անկիւններն անոնց օրինակները փակցուցին, և նոյն իսկ անոնք որ բանակցելու սկսեր էին, իրենց բանակցութիւնն ընդմիջեցին, սպասելու որոշումով այն օչնութեան որ այնպէս փառաւորապէս խոստացուած էր :

Այս անակնկալ պարագան վերստին զրդուեցին Ռիշլիէօի առաջին մտատանջութիւնները, և տկամայ ստիպուեցաւ իր աչքը նորէն ծովուն միւս կողմը դարձնելու :

'Նոյն միջոցին՝ արքայական բանակն իր ճշմարիտ զօրաստին մտատանջ հոգիներն զերծ՝ ուրախալի կեանք մը կ'վարէր, զօրքն առանց պաշարի չէր մնար, ստակ ալ պակաս չէր. բոլոր զօրաբաժինները յանդդնութեան և զուարթութեան կողմէ իրարու հետ կ'մրցէին : Արտեսներ բռնել կախել, վտանգալի արշաւանքներ ընել թմբին և ծովուն վրայ, յանդուգն ձեռնարկութիւններ երեւակայել և սառնութեամբ կատարել, ասոնք են այն զուարճութիւններն որ բանակին աչքին այն երկայն օրերը կ'կարծեցնէին, ոչ միայն Ռօշէլցոց համար, որ սովէն և անձկութեանէ կ'մա-

չէին, այլ նաև կարտինալին համար՝ որ այնքան խառն կ'ստա-
շարէր դանձոնք :

Երբեմն՝ երբ կարտինալը՝ որ միշտ իբրև յետին զօրական կը
ձիւղարէր, իր խոհուն ակնարկը կ'ածէր այն շինու թիւններուն
վրայ, որ շատ ուշ կ'յտաջանային իր բողձանաց հակառակ, և
զոր իր հրամանատ ֆրանսայի չորս կողմէ եկող ճարտարապետներ
կ'կանգնէին, երբեմն, կ'ըսէնք, եթէ Գրէվիլի գնդէն հրացանա-
կրի մը հանդիսէր, անոր կ'մօտենար և տարօրէն կերպով մը
անոր երեսը կ'նայէր, և երբ կ'զիտէր որ մեր չորս ընկերներէն
մին չէ, իր խորին ակնարկն ու լայնարձակ խորհրդածութիւնն
ուրիշ տեղ կ'ածէր :

Օր մ'երբ դառն ձանձրոյթով մը կ'մտաչէր, քաղքին հետ ե-
ղած բանակցութիւններէն յոյսը կտրեր էր և Անկլիայէն լուր մը
չէր առեր, կարտինալը գուրս ելեր էր մի միայն գուրս ելնելու
նպատակաւ, իրեն հետ առնլով Գահլուսակ և Ղա Լուտինիէր,
և ծովեզերքը կ'ստարտէր իր անհուն խորհուրդներն անհուն ու-
կիանու հետ խառնելով, իր ձին ծանր ծանր քալեցնելով ըլլի
մը վրայ հասաւ և ցանկապատի մ'ետեր տեսաւ եօթ հօդի որ
տապի վրայ պառկեր էին պարսպ շիշերով շրջապատուած և ո-
րոց վրայ արևուն մէկ վաղանցիկ նշոյլը՝ որ այնչափ հազուադիւս
է նոյն եզանակին մէջ, կ'ծառայէր : Այս մարդերէն չորսը մեր
հրացանակիրներն էին որ կ'ստարաստուէին իրենցմէ մէկուն ըն-
դունած նամակին ընթերցումը մտիկ ընելու : Այս նամակն այն-
քան կարևոր էր որ թմբուկի մը վրայ ձգել տուեր էր թէ խա-
ղի թղթեր և թէ տապեղուունք :

Միւս երեք մարդիկ Գօլիուրի գիւնիի հաղաղակ մը բանալու
կ'ըրաղէին, և այն պարտններուն սպասարներն էին :

Կարտինալը՝ ինչպէս որ ըսինք, շատ սրտնեղութեան մէջ էր,
և երբ մտքի այս արամադրութեան մէջ գտնուէր՝ չկար բան մը
որ այնքան իր տհաճութիւնը գրգռէր որչափ ուրիշներուն զուար-
թութիւնը : Նշան ըրաւ Լուտինիէրի և Գահլուսակի կայ առնլու,
ձիէն վար իջաւ և այն կասկածելի խնդացողներու մօտեցաւ :

յուսալով որ առաջին օչնութեամբն որ իր գոփիւնը կ'մեղմէր և ջանկին շնորհին որ իր ընթացքը կ'ձածկէր, կարող պիտի լինէր այն իրեն շատ կարևոր երեցած խօսակցութենէ քանի մը բառ լսել. տաս քայլ մօտենալէն ետքը միայն Աստուծոյն թրթրակ լեզուն լսեց, և որովհետև զիտէր կանխառ որ այն մարդիկ հրացանակիրներ են, անկասկած մնաց որ միւս երեք անձինք ալ անբաժանելի անուանեալներն են, այսինքն Աթոս, Բորթոս և Արամիս:

Դիւրին է երևակայել եթէ այս զիտով խօսակցութիւնը մտիկ ընելու համար կարտինալին փափաքը սաստկացառ. իր աչերը տարօրինակ երևոյթ մ'տուին և զէօյ ՚ի ջանկապատը զիմեց վազրի պէս քայլ առնլով, բայց զեռ ևս անորոշ և առանց ճշդ գրիտ իմաստի վանկեր էր լսեր, երբ հնչական և սուր ձայն մ'իւրեն սարսուռ տուաւ և հրացանակիրներուն ուշադրութիւնը դառեց:

— Սարայ — զոչեց Արիմօ:

— Կարծեմ թէ կ'խօսիս դու, անզգամ — ըստ Աթոս մէկ արմկին վրայ ելնելով և իր շողշողուն ակնարկով Արիմօն զիմեց:

Հետևապէս Արիմօ նորէն ձայն չհանեց, և բառական սեպեց իր ցուցիչ մասն ուղղել ջանկապատին կողմն և այս շարժումով կարտինալն ու իր հետեորդները նշանակել:

Չորս հրացանակիրները միասին ցատկեցին և կանդուն կենալով յարզանօք բարև տուին:

Կարտինալը զայրացած կ'երևէր:

— Ա'երեխի թէ մեր սրտոն հրացանակիրները սրահնողներ տնին — ըստ նա: — Արդեօք անկլիտային ցամաքէն կ'դայ, և կամ արդեօք հրացանակիրներն ինքզինքնին բարձրագոյն սպաներ կը կարծեն:

— Տէր իմ — սրտասխանեց Աթոս, վասն զի ընդհանուր տարտափի ժամանակ ինք միայն իրեն սուլորական և իշխանի վայել հանդարտութիւնն ու պաղարիւնութիւնը պահեր էր — աէր իմ, երբ հրացանակիրները ծառայութենէ ազատ դանտին, կամ երբ զործերնին լմնայ, գինի կ'տմեն և տապեղուլունք կ'խաղան, և իրենք իրտա բարձր սպաներ են իրենց սպասաւորներա առջև:

— Սպասաւորներ — մրմուռաց կարտինալը — սպասաւորներ որ հրաման ունին ձայն տալ իրենց տէրերուն երբ մէկն անցնի, բնաւ սպասաւորներ չեն այլ պահճորդներ :

— Սակայն Չեր բարձրութիւնը քաջ կ'ըլտէ որ եթէ այս ըզգուշութիւնը չընէինք, չպիտի կարենայինք դժբաղդարար ձեր անցնիլը տեսնել և մեր յարգանաց հետ շնորհակալիքը յայտնել որ մեզ իրարու հետ միացնելու շնորհ ըրիք : Տ'Արդանեան — շարունակեց Աթոս — դու որ քիչ մ'առաջ այս առիթը կ'փնտրուէիր 'նորին բարձրութեան երախտագիտութիւնդ բացատրելու, ահաասիկ այն առիթը, հիմակ անկից օգուտ քաղէ :

Այս խօսքերն արաստանեց Աթոս այնպիսի անդրդուելի հանդարատ թեամբ որ՝ վասնդալի ժամերու մէջ՝ յատուկ էր իրեն, և այն ծայրալիբ քաղաքավարութեամբ՝ որ ժամանակ ժամանակ զինք 'ի ծնէ թաղաւորներէն տեսլի վեհափառ կ'ործէին :

Տ'Արդանեան մօտեցաւ և քանի մը շնորհակալութեան խօսքեր թաթովեց որ իսկոյն դագրեցան կարտինալի մթազին ակնարկին ներքև :

— Պարոններ, ինչ փոյթ է — շարունակեց կարտինալը՝ առանց բնաւ իր առջի ուշադրութիւնն Աթոսի յարուցած նոր խնդրոյն դարձնելու — ինչ փոյթ է, պարոններ, ես չեմ ախորժիր որ պարզ զինւորներ, ըստ որում արտօնութիւն վայելելով գնդի մը մէջ կ'ծառայեն, այսպէս մեծ իշխաններու ձեւեր առնուն, և զինուորական կրթութիւնը մի և նոյնն է թէ իրենց և թէ ամենուն համար :

Աթոս թողուց որ կարտինալն իր խօսքն ամբողջ աւարտէ, և իրրև հառանտութեան նշան ծռելով, ինքն ալ ըստ կարգի ըստ-

— Չինորական բարեկարգութիւնը, աէր իմ, յուսամ որ բնաւ մեր կողմ մտցուած չէ : Այժմ անդործ ենք, և կարծեցինք թէ, անդործ լինելով, ազատ ենք մեր ժամանակն ըստ հաճոյս անցրնել : Եթէ Չեր բարձրութիւնը հրաման մ'ունի մեզ տալու, բարեբաղդ պիտի համարինք ինքզինքնիս և հնազանդելու պատրաստ : Ա՛տեսնէք, Բարձրապատի տէր — շարունակեց Աթոս

ունքը պատելով . վասն զի այս տեսակ մը հարցաքննու թիւնք սկսեր էր իր համբերութիւնը հասցնել — որ ամենաթեթեւ վասն-զի ձայնին կազմ՝ գանուելու համար մեր զէնքովը դուրս ելեր ենք :

Եւ իր՝ մատով կարտինալի յցուց չորս հրացաններն իրարու անցած թմբուկին մօտ , որուն վրայ էին խաղի թղթերն ու տապեղուլուհքը :

— Հաւատացէք , Բարձրապատիւ տէր — յարեց տ'Արզանեան — որ ձեզ դիմաւորելու պիտի փութայինք եթէ կարենայինք ենթադրել որ քանի մը հողւով միայն դէպ 'ի մեզ կ'դայիք :

Կարտինալը պիտեբն ու քիչ մ'ալ շրթերը կ'խածնէր :

— Գիտէ՞ք արդեօք ինչի կ'նմանիք , միշտ միտսին , ինչպէս որ էք ահաւասիկ , միշտ զինեալ , ինչպէս որ էք և ձեր սպասուորներու պահակութեան ներքեւ — ըսաւ կարտինալը — չորս դաւադիրներու կ'նմանիք :

— Ա՛հ , այս մասին , տէր իմ , իրաւունք ունիք — ըսաւ Աթոս — և կ'դաւակցինք , ինչպէս որ անցած առտու Ձեր բարձրութիւնը կրցաւ դիտել , կ'դաւակցինք միայն Ռօշէլցուց զէմ :

— Է՛հ , սպարոն քաղաքապետներ — վրայ բերաւ կարտինալն ըստ կարգի ինքն ալ ունքը պատելով — թերևս ձեր ըզըզին մէջ շատ մ'անմանութ բաներու գաղանիքը կ'գանուէր , եթէ հնարին լինէր անոր մէջ կարդալ ինչպէս կ'կարդայիք այն նամակին մէջ զոր պահեցիք երբ իմ գալստեսաք :

Աթոսի զէմքը կարմրեցաւ , քայլ մ'առաւ դէպ 'ի կարտինալը :

— Կ'երևի թէ իրօք մեր վրայ կասկած ունիք , տէր իմ , և այժմ՝ ճշմարիտ հարց ու փորձի մ'ենթարկուած ենք . եթէ այդպէս է , թող Ձեր բարձրութիւնն իր մտքը բացատրէ , որպէս զի մենք ևս մեր ընելիքը դիտանք :

— Եթէ իրօք հարց ու փորձ մը լինէր այս , ինչ փաստ — վրայ բերաւ կարտինալը — արդէն քանի քանի անձեր նոյնին ենթարկած և սրատասխաններ ստացած եմ :

— Ես ալ անոր համար , տէր իմ , ըսի թէ կարող էք մեզ հարցաքննել , և սրատաստ ենք սրատասխան տալու :

— Ի՞նչ նամակ էր, Պ. Արամիս, այն զոր կարգալու վրայ էիր
և պահեցիր :

— Անկան նամակ մը, տէր իմ :

— Ո՛հ, կ'իմանամ — ըստ կարտինալը — պէտք է այդպիսի
նամակներ գաղտնի պահել. բայց խոստովանահօր մը կրնաք ցոյց
մտլ, և զիտէք որ եկեղեցական եմ :

— Տէր իմ — ըստ Աթոս այնքան աւելի ահարկու հանդար-
տութեամբ որչափ որ իր գլուխը վտանդի մէջ կ'դնէր այս պա-
տասխանը տալով — նամակը կնկան մը կողմէ է, բայց ոչ Մա-
քիսն ար Լօրմ ստորագրեալ է և ոչ արկին Եկիյօն :

Կարտինալը մեռելի գոյն առաւ, վայրայ վայրակ մ'աչերէն ե-
լաւ. գլուխը դարձաց որպէս թէ Պահիւսակի և Լա Հուտինիէ-
րի հրաման մը տալ կ'ուզէր : Աթոս այս շարժումը տեսաւ և
քայլ մ'առաւ զէպ 'ի հրացանները, որոց վրայ երեք բարեկամ-
ներն իրենց աչքը սեւեռելին իբրև մարդիկ որ դիւրաւ ձերբա-
կալ լինելու չպիտի զիջանին : Կարտինալն իրեններուն հետ եր-
բորդն էր, մինչդեռ հրացանակիրները սպաստորներով եօթ հոգի
էին. մտածեց որ պայքարն անհասարակ պիտի լինի, նա մանա-
ւանդ Աթոս և իր ընկերներն իրապէս կ'զուակեցէին. ուստի՝ յան-
կարճ մտքը փոխելով՝ ինչպէս որ 'ի հարկին ընելու սովոր էր,
բոլոր իր բարկութիւնն 'ի ժպիտ դարձաւ :

— Ազէ, ազէ — ըստ — գոք քաջարի երիտասարդներ էք,
արեւոն ներքև վէս, հաւատարիմ մտթին մէջ, զէն չկայ որ
մարդ ինքն իր վրայ հսկէ, երբ այնպէս լաւ կ'հսկէ ուրիշներու
վրայ. պարոններ, ես բնաւ չմտցայ այն զիշերը, այն զիշերն
երբ ձեր առաջնորդութեամբ Պօլճնպիէ : Ռուժ գայի, եթէ դար-
ձեալ իմ բռնելիք ճամբուս վրայ վտանդ մը լինէր, պիտի ա-
զաչէի որ ինձ ուղեկից զանուիք, բայց որովհետև չկայ, ձեր
տեղը նստէք, ձեր շիշերը պարպեցէք, նոյնպէս ձեր խաղն ու
նամակը լինցուցէք : Մնաք բարև, պարոններ :

Եւ հեծնելով իր ձին՝ զոր Պահիւսակ բերեր էր, ձեռքով ա-
նոնց բարև տուաւ և հեռացաւ գնաց :

Չորս երիտասարդները՝ կանգուն և անշարժ՝ աչքով կարտի-
նալին հետևեցան առանց բառ մ'արտասանելու մինչև որ անե-
րեայթ եղաւ :

Յետոյ իրարու երես նայեցան :

Ամենքն ալ ահաբեկ կերպարան մ'ունէին, վասն զի՝ կարտի-
նալին բարեկամական ողջունին չնայելով՝ կ'հասկնային որ նա
զայրոյթ 'ի սիրա կ'հեռանար :

Աթոս միայն հզօր և քամահօտ ժպիտով մը կ'ժպտէր .

Երբ կարտինալն աչքէ և ձայն շլտելու շափ հեռացաւ ,

— Այս Արիմօն շատ ուշ գիտեց — զօշկեց Բորթոս, որ իր
սրտնեղութիւնը մէկուն վրայ թափելու մեծ փափաք ունէր :

Արիմօն ինքզինքն արդարացնելու համար պիտի խօսէր, երբ Ա-
թոս մատը վերուց և Արիմօն լռեց :

— Միթէ նամակը պիտի յանձնէիր, Արամիս — ըսաւ ա'Ար-
դանեան :

— Ե՛ս — ըսաւ Արամիս իր ամենէն հեշտալուր ձայնով — ես
արդէն սրտշումն ըրեր էի . եթէ պնդէր որ նամակն իրեն տամ՝
մէկ ձեռքով նամակը պիտի տայի, և միւս կողմէ սուրս անոր
փօքը պիտի խօթէի :

— Ես ալ այդպէս կարծէի — ըսաւ Աթոս — և ահա այդ
պատճառաւ անոր և քու մէջդ մտայ : Իրաւի, այս մարդը շատ
անխոհեմ է որ այնպէս կ'խօսի ուրիշ մարդերու հետ . կարծես
թէ մինակ կիներու և աղեկներու հետ եղած է գործը :

— Միբն լից իմ Աթոս — ըսաւ ա'Արդանեան — ես վրայ կ'ըզ-
մայլիմ, բայց եթէ բռնը նայինք, ամէք անիրաւ ենք :

— Ինչպէս, անիրաւ ենք — ըսաւ Աթոս : — Արեմն այս մեր
ծծած օգն որո՞ւ է, այս ովկիսնոսը՝ ուր մեր ակնարկը կ'տարա-
ծի, որո՞ւ է, որո՞ւ այս աւազն որու վրայ պառկեր էինք, ո-
րո՞ւ է, այս սիրաւ հոյզ գիրն որո՞ւ է : Միթէ կարտինալինն են :
Պատիւս վկայ, այս մարդը կ'երեակայէ թէ աշխարհ իրն է . դոք
անոր առջև կ'կախալէիք սպաշած և շլմորած, կարծես թէ Պաս-
ղիլլ ձեր առջևը կանգուն կ'կենար և հսկայական Մէտուս ձեզ

քար կ'կարէր : Կայինք, ըսէք, միմէ սիրահար լինելը դասակցիլ է : Գու, ա'Նրդանեան, սէր կապեր ես կնկան մը զոր կարտինալը բանտարկել տուաւ, կ'ուզես որ կարտինալին ձեռքէն զանի խլես. անոր հետ խաղ մ'է ըրածդ, քու խաղդ այս նամակն է, ինչո՞ւ համար կ'ուզես հակառակորդիդ ցոյց տալ զանի. այդ կարելի բան չէ : Քո՞ղ գուշակէ, փոյժ չէ, մենք ալ իր խաղը կ'գուշակենք, այնպէս չէ :

— Ճշմարիտը — ըստ ա'Նրդանեան — բոլոր խօսքերդ իմաստալից են, Ա՛մս :

— Արեմն, քիչ մ'առաջ անցած դարձածին վրայ ձայն չհանենք, և թո՞ղ Արամիս ազգակցութեան նամակը՝ կարտինալի գալուքը՝ ձգած տեղէն կարգա :

Արամիս գրգռանէն նամակը հանեց, երեք բարեկամներ անոր մօտեցան, և երեք սպասաւորներն ալ վերստին հագազակին բուրբիքը խմբեցան :

— Մինակ մէկ կամ երկու տող կարդացիր — ըստ ա'Նրդանեան — խնդրեմ նորէն սկիզբէն կարդա զայն :

— Յօժարակամ — ըստ Արամիս :

« Միրելիդ իմ հօրեղբորորդի, կարծեմ թէ Ստընէյ երթալու
 « պիտի որոշեմ, քանի որ քոյրս այն տեղի Կարմելեան-Կուսա-
 « նաց վանքը մտցուց մեր փոքրիկ սպասուհին. այս խեղճ աղջիկը
 « համբեր սրտով ընդունեց այս վիճակը, քաջ դիտէ թէ առանց
 « հոգույ փրկութիւնը վտանգի մէջ գնելու չէ կարող ապրիլ
 « այլուր : Սակայն, եթէ մեր ընտանեաց գործերն ըստ մեր փա-
 « փաքի կարգադրութիւն, կարծեմ թէ մեղք գործելն աչք պիտի
 « առնու և իր փնտաւած բարեկամներուն մօտ պիտի գայ, նա մա-
 « նուանդ անոր համար որ դիտէ թէ իր վրայ կ'մտածեն : Բայց
 « դարձեալ շատ գժրաղջ չէ, իր միակ փոքրքն + սիրահարէն
 « զիբ մ'առնույ : Քաջ գիտեմ որ այս տեսակ ընդդէմներ դըժ-
 « արարտ կ'անցնին վանդակներէն : Ես այց վերջապէս, քանի որ,
 « սիրելիդ իմ հօրեղբորորդիս, քնզն փորձով ցոյց տուի, շատ
 « անձարակ չեմ և այդ պաշտօնը վրաս պիտի առնում : Քոյրս իր

« շնորհակալութիւնը կ'յայտնէ որ յաւետ կ'յլիշեն զինքը : Պահ
 « մը շատ մեծ մտատանջութեան մէջ ընկաւ , բայց այժմ փոքր
 « ինչ հանդարտ է , իր գործակալը վար զրկելովն՝ որպէս զին-
 « ակնկալ բան մը չպատահի :

« Մնաս բարեւ , սիրելիք իմ հօրեղբորորդի , որչափ կարելի է
 « ստեպ մեզի լուրեր հաղորդէ , այսինքն , ամէն անգամուն որ ա-
 « պահովութեամբ զիր գրելու առիթ ունենաս : Ա՛զրկեմ քեզ :

« ՄԱՐԻ ՄԻՇՕՆ » :

— Ո՛հ , Արամիս , որչափ շնորհապարտ եմ քեզի — գոչեց
 տ'Արդանեան : — Սիրելի Քոնստանս , վերջապէս քու վրայ լուր
 առի . կ'սպրի նա , վաճառի մը մէջ ապաւեն գտած է , Սարնէյ
 է : Ո՛ւր կ'գտնուի Սարնէյ , Աթոս :

— Ալտասի սահմանէն քանի մը մղոն հեռու , Լօրէնի մէջ-
 երբ մտանգամ պաշարումը վերնայ , կարող ենք այն կողմերը պը-
 աոյտ մ'ընելու :

— Յուսամ որ երկար չպիտի տեւէ — ըսաւ Բորթոս — վասն
 զի այս աւտու լրտես մը կախեցին , և այս լրտեսը յայտնեց որ
 Ռօշէլցիք իրենց մուծակներու կաշին ուտելու ստիպուած են : Են-
 թաղրելով որ կաշին ուտելէն ետե՛ ներքանն ալ ուտեն , չեմ
 կրնար հասկնալ թէ ուրիշ ի՞նչ ուտելիք պիտի մնայ , եթէ ոչ
 զիրար պիտի ուտեն :

— Խեղճ անմիտներ — ըսաւ Աթոս բաժակ մը Պօրտօի սաա-
 տական զինի սրտպելով , որ թէև այս օրուան համբար չունի,
 դարձեալ նշանաւոր էր — Խեղճ անմիտներ , որպէս թէ կաթո-
 լիկ կրօնն ամենէն օգտակարն ու անործելի կրօնը չէ : Փայթ չէ
 — յարեց նա , լեզուն քիմքին զարնելով — քաջ մարդիկ են :
 Բայց , Արամիս , ի՞նչ կ'ընես , թշուառական , միթէ այդ նստակը
 դրպանդ կ'պահես :

— Այո՛ — ըսաւ տ'Արդանեան — Աթոս իրաւունք ունի , պէտք
 է զայն այրել , այո՛ , այրել , ո՞վ զիտէ , կարելի է կարտինալը
 դազանիք մ'ունի մօտիկն իսկ կարգալու :

— Անշուշտ պիտի ունենայ — ըսաւ Աթոս :

— Բայց ի՞նչ պիտի ընես այդ նամակը — հարցուց Բորթոս :

— Ասա եկու՛ր, Արիմո — ըստ Աթոս :

Արիմո ոտք ելաւ և հնազանդեցաւ :

— Առանց հրամանի խօսելուք քեզի պատժելու համար, բարեկամ, սա թղթի կտորը պիտի ուտես. յետոյ, մեզի ըրած ծառայութեանդ իբրև վարձ՝ սա դիմին պիտի խմես. նախ սա դիրն ա՛ն և բողոր ուժովդ ծամի՛ :

Արիմո ծպտեցաւ, և աչերն Աթոսի լիուլի լցած բաժակին վըրայ սեւեռած, թուղթը ճմլեց և կլլեց :

— Աեցցէ, վարպետ Արիմո — ըստ Աթոս — հիմակ սա բաժակն ա՛ն. լա՛ն, չեմ ուզեր որ շնորհակալ եմ բսես :

Արիմո Պօրտօի դիմին լռիկ մեջիկ կլլեց, բայց իր աչերը զոր դէպ ՚ի երկին յառեր էր, կ'իտօւէին, այս անուշ զբաղումը շարունակելու ստեն, լեզու մ'որ թէև համր, դարձեալ նշանակական էր :

— Իսկ հիմակ — ըստ Աթոս — կարծեմ թէ դրեթէ հանգիստ կրնանք լինիլ, միայն թէ կարտինալը Արիմօին փորը բանալ տալու հնարագէտ գաղտնաբը չունենայ :

'Նոյն պահուն կարտինալն իր տիտը պտոյտը կ'շարունակէր՝ իր պետերուն տակէն մրմնջելով,

— Իբառի, պէտք է որ այս շորս մարդիկը ձեռքս անցընեմ :

ԺԱ.

ԳԵՐՈՒԹԵԱՆ ԸՌԱՋԻՆ ՕՐ

Գառնանք Միլէտիին՝ զոր պահ մը մտայանք Քրանսայի ծովեզրն ակնարկ մը նետելու համար :

Մեր ձգած յուսակտուր վիճակին մէջ պիտի գտնենք զանի, միթն խորհրդածութիւններու վիճ մը փորելով, միթն դժոխք

մ'որումն դրան վրայ գրեթէ յոյսը ձգեց, վասն զի առաջին անգամ կ'կատկածի նա, առաջին անգամ կ'երկնչի նա :

Երկու առթիւ բազմն իրեն ձախարդ դնաց, երկու առթիւ իր դան երևան ելաւ և մատնուեցաւ, և այս երկու առթիւներու մէջ անշուշտ Աստուծոյ կողմէ իրեն զէմ' մարտաւելաւ համար զրկուած աղէտաբեր ոգւոյն առջև նկուն ընկաւ. Խ'Արղանեան, անոր այն շարուիմեան անզպելի զօրութեան յաղթեց :

Տ'Արղանեանն է սր դարձուց Պրքինկհէմէն, զոր Միլէտին կ'ատէ, ինչպէս կ'ատէ ամէն սիրած բաները, այն փոթորիկն արով Միլչիիէօ անոր կ'սպտնար թաղուհւոյն առթիւ, Խ'Արղանեան ինքզինք Վարդ կոմսին տեղ անցուց, որուն համար Միլէտի վարդուհւոյ մը սէրն ունէր, ինչպէս ունին այս բնաւորութեան տէր անզոպելի կիներ, Խ'Արղանեան զիտէ այն սոսկալի զաղանիքն որուն համար երդմեք էր Միլէտի թէ վեր հանողը պիտի սպաննէ, վերջապէս այն միջոցին որ բաց արածնադիր մը ստանալով իր թշնամիէն վրէժ լուծելու պիտի երթար, այն արածնադիրը ձեռքէն կ'իջնէ, և Խ'Արղանեանն է սր զանի իբրև կալանուհի սպահած է, և անշուշտ պիտի արտաբտէ զանի Պոթանի-Պէյի պէս աղանդի վայր մը, Հնդկաց ուկիանու վատահամբաւ մէկ Թիպըրնի մը մէջ :

Վասն զի այս ամենը Խ'Արղանեանի երեսէն կ'կրէ նա անշուշտ, որուն կողմէ այնչափ ամօթալի բաներ պիտի տեղար իր գլխին վրայ եթէ ոչ Խ'Արղանեանի : Նա միայն լորտ Վինդրի հաղորդած պիտի լինէր այն սոսկալի զաղանիքը, զոր ճակատագրային զխառածով հետզհետէ երևան հաներ էր : Իր տայգըը կ'ձանչէր Խ'Արղանեան և անշուշտ անոր դրած պիտի լինէր :

Ինչ ատելութիւն կ'հաւաքէ Միլէտին : Նայն վայրն անշարժ կեցած և իր ամայի սենեկին վրայ բոցաւառ և անթարթ աչերը սեւաւած ինչպէս իր խոր մունչիւնները՝ որ ատեն ատեն իր շնչառութեան հետ կուրծքէն դուրս կ'արձակին՝ ձայնակից կ'լինին փրփրապէղ կոհակներու հետ՝ որ վեր կ'ելնեն, կ'գտան, կ'մըռնչեն՝ և իբրև յախտնական անզօր յուսահատութիւն, կ'զան

փշրելու այն ժայռերուն դէմ որու վրայ շինուած է զգեակը վէս
և մթին : Ինչպէս մաքին մէջ փայլող փոթորկալի բարկութեան
փայլակներուն նշոյլով՝ արկին Պօնասիէօի դէմ, Պրքինկէճէմի
դէմ և մանասնոյ Կարգանեանի դէմ վրէժխնդրութեան փառա-
ւոր խորհուրդներ կ'երկնէ նա, խորհուրդներ՝ որ հեռաւոր ապա-
գայի մը մէջ անհետ կ'լինին :

Այս, բայց վրէժ լուծելու համար պէտք է ազատ լինիլ, և
ազատ լինելու համար, երբ մարդ կալանաւոր է, պէտք է սրտ
մը ծակել, երկամէ ձողեր քակել, տախտակ մը ձեղքել, և ա-
սոնք այնպիսի ձեռնարկութիւններ են որ ուժեղ և երկայնամիտ
մարդու մը կողմէ՝ ի կատար կ'հանուին, բայց որոյ առջև կնկան
մը աննդարեր զրգոթութիւնները կրնային անըօր գանուիլ : Ասկէ
զատ՝ ժամանակ, ամիսներ, տարիներ ունենալ պէտք է այս բա-
նեթս ընելու համար, և նա . . . սաս սասն երկու օր ունի, լորտ
Վինգրի՝ իր եղբայրական և ստակալի բանաստօրանին ըսածին նայելով :

Եւ սակայն եթէ մարդ լինէր, այս ամէնը պիտի փորձէր, և
թերևս յաջողէր : Ինչու համար ուրեմն երկին այսպէս սխալեր
է, այն առնայցի հոգին նիհար և փափուկ մարմնոյ մը մէջ գնելով :

Ուստի գերութեան առաջին վայրկեաններն ահուելի էին . կնա-
յին տկարութեան սրարտքը վճարեց բնութեան ուր ուրեմն զսպել
չկրցած կատաղութեան սարսուռներով, բայց փոքր սու փոքր իր
յիմարական բարկութեան զայրոյթը զսպեց, նոյնպէս ջլածիլը զօրն
որ իր մարմնը վրդովեց, անհետ եղաւ, և այժմ՝ ինքն իր վրայ
զաւարած կ'մնայ իրբև վաստակարեկ օձ մ'որ կ'հանդատանայ :

— Օն, օն, յիմարութիւն մ'էր իմ զայրոյթս — ըսաւ նա,
հայիին մէջ նայելով մտադիր, որ իր աչերուն մէջ կ'բեկբեկէ
իր հրատապ ակնարկն որով կարծես թէ ինքնիրեն հարցումներ
կ'ուղղէ — բռնադատութիւն պէտք չէ, բռնադատութիւնը տկա-
րութեան նշան է : Եւ արդարև այս միջոցաւ երբէք յաջողած
չեմ, եթէ իմ ոյժս կիներու դէմ զործածէի, թերևս զանոնք ինչէ
ուելի տկար գանելու բողոքն ունենայի և հետևապէս յաղթա-
հարէի, բայց ես մարդոյ դէմ կ'մնաբախիմ և անձոց համար ստի

կին մ'եմ : Արեմն իրբն կին մարտինք , իմ զօրութիւնս տկարութեան մէջ է :

Այն ասեմն՝ որպէս թէ այնքան նշանակական և շարժուն կերպարանին փոփոխութիւններն ինքնին քննելու համար , ամէն տեսակ երևոյթներ տուաւ անոր , բարկութենէ սկսեալ՝ որ իր զէմքին զծերը կ'կարկամէր , մինչև ամենէն անուշ , ամենէն սիրաւէտ և ամենէն հրապուրելի ժպիտը : Յետոյ՝ իր ճարպիկ ձեռներուն ներքև իր մաղերն յաջորդարար առին այն ծփանքն որով կարծէր երեսին շորհփն աւելցնել : Ի վերջէ՝ ինքզինքէն զոհ , մըրմնաց .

— Ազէ , ամէն ինչ յուսահատական չէ : Ես միշտ գեղանի եմ :

Երեկոյեան գրեթէ ժամն ութն էր : Միլէտի անկողին մը տեսաւ . մտածեց որ քանի մը ժամ քնանալով ո՛չ միայն իր գլուխն ու գազափարնէրը կրնան թարմանալ , այլ նաև իր երեսին զոյնը : Յակայն՝ պտակելէն առաջ՝ լուսագոյն խորհուրդ մ'եկաւ միտքը : Լսեր էր թէ ընթրիք պիտի բերեն : Արդէն ժամէ մ'ի վեր այն սենեկին մէջն էր , անտարակոյս իր ճաշը ներկայելու չպիտի ուշանային : Աստուծոհին չուղեց ժամանակ կորուսել , և նոյն իրկունէն սկսելով ուղեց փորձ մը փորձել չորս կողմը քննելու , որպէս զի իրեն պահպանութեան յատկացած մարդերը ճանչէ :

Գրան վրայ լոյս մ'երեցաւ . այս լոյսն իր բանտապահներուն վերադարձը կ'յայտնէր : Միլէտի՝ որ ոտք ելեր էր՝ խկոյն թեալ թոփն վրայ ընկաւ , գլուխն ետև ձգած , իր գեղեցիկ մաղերն անկապ և արձակ , իր վիզը կէս բաց ճմլուած հիւսկէններու ներքև : իր սրտին վրայ ձեռք մը և միւսը կախուած :

Պարզունակները բացին , զուռն իր ծինիներու վրայ կռնչեց , սենեկին մէջ զոփուներ հնչեցին և մտեցան :

— Գրէք սա տեղ սեղանը — ըսաւ ձայն մ'որտ Բէլուսօնին լիւնելը կալանուհին հասկցաւ :

Այս հրամանը կատարուեցաւ :

— Զահեր պիտի բերէք , և գիշերապահները ժամանակին պիտի փոխէք — ըսաւ Բէլուսօն : — Եւ այս կրկնակի պատուէրը նո-

բառի տեղակալը նոյն անձերուն տալով՝ հաստատեց Միլէտիին աչքին որ իր սրահայաններն էին նաև սորա սարները, այսինքն զին սրներ :

Սակայն՝ Ֆէլտօնի հրամանները լռին ժրոթեամբ կատարուեցան, որմէ զիւրին էր հետեցնել թէ զին սրական բարեկարգութիւնը միշտ ծաղկած վիճակի մէջ կ'երևէր Ֆէլտօնի շնորհք :

Վերջապէս Ֆէլտօն որ տակաւին Միլէտիին երեսը նայած չէր, գէտ անոր դարձաւ .

— Հա՛, հա՛ — բառ — կ'ննջէ, լա՛ւ է . երբ արթննայ, կերակուրը պիտի ուտէ :

Եւ քանի մը քայլ առաջ գուրս ելնելու համար :

— Բայց, տեղակալիգ իմ — բառ զին սր մը՝ որ իր գլխաւորէն նուազ ստոյիկեան կ'երևէր, և որ կնկան մօտեցեր էր — այս կինը չքնանար :

— Ինչպէ՛ս, չքնանա՛ր — բառ Ֆէլտօն — ուրմն ի՛նչ կ'ընէ :

— Նուաղած է . իր դէմքը շատ գունատ է, և պարսպ տեղականջ կ'գնեմ, իր շնչառութիւնը չեմ լսեր :

— Իրաւունք ունիս — բառ Ֆէլտօն, և առանց քայլ մ'առնելու իր կեցած տեղէն Միլէտին նայելէն ետև, — զնա իմաց տուր լորս Վինգրի թէ իր կալանահին մարած է, վասն զի բնելիքս չգիտեմ, և այս սրարդան չէինք նախատեսած :

Զին սրը գուրս ելաւ իր սպային հրամանին հնազանդելու համար. Ֆէլտօն՝ գիպուածով գրան մօտ գանտած աթոռին վրայ նստաւ և սրասեց առանց խօսք մ'ըսելու, առանց շարժում մ'ընելու : Միլէտին՝ կանանց խիստ ծանօթ արուէստը քաջ գիտէր, այն է իր երկար արտևանուքէն նայիլ՝ այնպէս որ կարծես թէ զանոնք չէր բանար, Ֆէլտօնը տեսաւ որ իր կունակը դարձուցեր էր, գրեթէ տաս վայրկեանի շտի շարունակ անոր նայեցաւ, և այս տաս վայրկեանին մէջ, անդրդուելի պահնորդն և սի խկ մի անգամ գլուխը գարձուց :

Այն ատեն Միլէտի մտածեց որ լորս Վինգրը գալով իր բանաստարահին նոր ոյժ պիտի տար ներկայութեամբը . իր առաջին

փորձն 'ի գերե ելեր էր, բայց հոգ չըրտ իրրե կին որ իր հնարադիտութեան վրայ վստահ է: հետևապէս գլուխը վերաց, աչերը բացաւ և մեղմիկ հառաչեց:

Այս հառաչը լսելուն՝ Գէլտօն հուսկ ուրեմն դարձաւ:

— Ա՛հ, աիկին, ահա արթնցար — ըստ նա — ուրեմն այս տեղ ալ գործ չունիմ: Եթէ գու բանի մը կարօտ լինիս, հընչակը կրնաս զարնել:

— Ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ, որչափ տառապանք բաշեցի — մրմնաց Միլէտի այնպիսի դաշնակաւոր ձայնով մ'որ հին գլխովիչներու նման, կ'իծովէր կորուսել ողբած անձները:

Եւ իր թեւթուին վրայ ելնելով աւելի շնորհալի և լքեալ գիրք մ'առաւ. բան պտեկած ատենը:

Գէլտօն ոտք ելաւ:

— Այսպէս երեք անգամ՝ օրը սեղան պիտի գրուի, աիկին — ըստ նա — առտու ժամն իննին, կէս օրէն ետև ժամը մէկին և իրկունը ժամն ութին: Եթէ այս ժամերը քեզի անյարմար կ'իծուին, կրնաս ուրիշ կերպով որոշել, և այս մասին քու փափաքիդ համեմատ պիտի վարուին:

— Բայց միթէ այս մեծ և ցուրտ սենեկին մէջ միշտ առանձին պիտի մնամ — հարցուց Միլէտի:

— Արդէն իմաց տուինք չըջակաները գտնուող կնկան մ'որ վաղը գլխակա պիտի գտնուի, և՛ ամէն անգամուն որ կարօտ լինիս իր ներկայութեան՝ պիտի գայ:

— Շնորհ ո՛նիմ քեզ, պարոն՝ — պատասխանեց խոնարհաբար կալանաւոր կինը:

Գէլտօն թեթև ու ջղոյն մը առաւ և դէպ 'ի դուռը դիմեց: Այն միջոցին որ սեմէն դուրս պիտի ելնէր, լսրա Ալինգը նրբազարհիթն երևցաւ, իր ետևէն ունենալով այն զինուորն որ Միլէտիին նուազման լուրը տարեր էր անոր: Չեւքն աղի սրուակ մը բռնած:

— Այն ուրեմն, ինչ կայ, և ինչ նոր բան անցաւ այս տեղ — ըստ նա հեղնալի ձայնով մ'իր կալանահին ոտքի վրայ և Գէլտօնն ալ գուրս ելնելու մօտ տեսնելով: — Միթէ այս մե-

ունեն արդէն յարութիւն տառ : Ճշմարիտը , Ֆէլտօն , տղան , չեն նայիր որ քեզ համբակի տեղ գրեր և կատակերգութեան մը տառաջին արարուածը կ'իտաղայ , որուն հետեւութիւնները տեսնելու զուարճութիւնը պիտի ունենանք անշուշտ :

— Ես ալ այդպէս մտածեցի — ըստ Ֆէլտօն . — քայց վերջապէս , ըստ սրտով կայանուհին կին է , հարկաւ՝ ես ալ ուզեցի՝ իբրև բարեկիրթ մարդ՝ պէտք եղած յարգը մատուցանել կնկան մը , եթէ ոչ անոր՝ դէթ իրեն համար :

Միլէտի բոլոր մարմնովը սարսուռ մ'ղգայ : Ֆէլտօնի այս խօսքերն իբրև սառոյց կ'անցնէին բոլոր երակներուն մէջէն :

— Այսպէս — վրայ բերաւ լորտ Աինդր ծիծաղելով — քարսիրտ պատանի , միթէ այս վայելչապէս պարզուած մազերը , այս սպիտակ մորթն և այս նուաղուն տկնարկը դեռ ևս չհրապտեցին քեզ :

— Ա՛չ , միլորտ — պատասխանեց անդրդուելի պատանին — և հաւատս ինձ , զիս հրապտեւու համար բաւական չեն կիներու վարպետութիւններն ու նազանքը :

— Արեմն , իմ քով տեղակալա , թողունք Միլէտին որ ուրիշ հնար մը փնտռէ և երթանք ընթրիք ընելու . աս՛հ , հանդարտ եղիր , բեղմնաօր երեակայութիւն մ'ունի , և կատակերգութեան երկրորդ արարուածն տառաջինին հետեւելու չպիտի ուշանայ :

Եւ այս խօսքն ըսելով լորտ Աինդր իր թևն անցուց Ֆէլտօնի թևն և ծիծաղելով տառ տարառ :

— Ա՛հ , քեզի պէտք եղածը պիտի դանձմ — մըմուաց Միլէտի քթին տակէն — անհոյ եղիր , խեղճ վրիպեալ կրօնաւոր , խեղճ հաստադարձ զինուոր որ համազգեստդ կրօնաւորի պարեգօտեդ ձևեր ևս :

— Չմտնամ ըսելու — վրայ բերաւ լորտ Աինդր դրան սեմին վրայ կանկ տանով — պէտք չէ որ , Միլէտի , այս ձախորդ դէպքն խորթակց կարէ : Սա վառեակէն և ձկնեղէն կեր , որ թունաւորուած չեն , պատույս վրայ կ'երգնում : Բաւական գոհ եմ իմ խոհարարէս , և որովհետև իզնէ ժառանգելու բան մը

չունի, ևս անոր վրայ լիակատար վստահութիւն ունիմ: Գու ալ իմ օրինակիս հետեւէ: Մնաս բարև, սիրելի քոյր, երկրորդ անգամ՝ մարելուդ կ'տեսնուիրք:

Միլէտիին համար ասկէ մեծ հարուած չէր լինէր. ձեռներն աթոռին վրայ կարկամեց, իր ակունները խոր կերպով կրճակեց, իր աչերը հետեւեցան զրան շարժումներուն որ լուրս Վինդրի և Ֆէլտօնի ետեւէն զոցուեցաւ, և երբ ինքզինքը մինակ դտաւ, յուսահատութեան նոր տաղնապ մ'ատաւ զինքը. աչքը սեղանին վրայ նետեց, դանակի մը փայլը տեսաւ, սրայտա զայն բռնեց, բայց իր պատրանքը մեծ եղաւ, այրը կլոր էր և կակուղ արծաթէ:

Ազէկ չզոցուած զրան ետև քահ քահ մը թնդաց և դուռը նորէն բացուեցաւ:

— Հա՛, հա՛ — զոչեց Վինդր — հա՛, հա՛, հա՛, կ'նային, իմ քահ Ֆէլտօնս, կ'նային քեզի բաժնս ելաւ. այս դանակը քեզի համար էր, ազաւ, անշուշտ քեզ պիտի սրաններ, զիտեն արդեօք որ այս իր մէկ պակտութիւններէն մին է, որ և է կերպով իրեն նեղութիւն պատճառող մարդիկներէ ազատիլ կ'ուզէ: Եթէ քեզ մտիկ ընէի, դանակը սրածայր և սողովտաթիկ պիտի լինէր, այն ատեն Ֆէլտօն անդին դացած պիտի լինէր, անշուշտ քեզ պիտի խողխողէր, և քեզնէ ետքն ալ ուրիշները: Նայէ մի անգամ, ճօհն, թէ ինչպէս դանակը լաւ բռնել զիտէ:

Եւ արդարև՝ Միլէտի բռներ էր տակաւին իր կարկամ ձեռքին մէջ զէնքը. բայց յետին խօսքերը, բայց այս ծայրագոյն նախատինգն իր ձեռները, իր ոյժն և մինչև անգամ կամքը ջլատեցին:

Գանակը դետին ընկաւ:

— Իբաւունք ունիս, միւրաւ — լաւա Ֆէլտօն խորին զզուանաց շեշտով մ'որ Միլէտիին սրտին խորը թափանցեց — դու իբաւունք ունիս, ևս միայն սխալեր եմ:

Եւ երկուքնին ալ միասին դուրս ելան:

Բայց այս անգամ՝ Միլէտի ասելի ուշադիր ականջ տուաւ, և անոնց գոփիւնը լսեց որ հեռանալով նրբագատիին խորը զաղրեցաւ:

— Ես կորսուած եմ — մըմուաց նա — ահա աստիկ այնպիսի մարդոց իշխանութեան ներքե եմ, որոց վրայ՝ իբրև պղնձէ կամ հասաքարէ արձաններու վրայ, բնաւ ազդեցութիւն չունիմ, զիս զոց զիտեն և իմ բոլոր զինուցս դէմ սպառազինեալ են :

Սակայն անկարելի է որ այս բանս իրենց որոշած կերպովն աւարտի :

Արդարեւ՝ ինչպէս որ այս վերջին մտածութիւնը, յուսոյ այս բնազդական վերադարձը կ'այսանէր, Միլէտիին խորունկ հոգւոյն մէջ երկիւղն ու տկար զգացումներն ընդ երկար չէին տիրեր : Ուստի սեղան նստաւ, շատ մը կերակուրներէ կերտաւ, քիչ մը Սպանիոյ զինի խմեց և զգաց որ իր անբրկեանութիւնը կ'վերադառնայ :

Պատկելէն առաջ՝ մեկներ, վերլուծեր, ամէն կողմէ նկատեր, մանրազննին քններ էր իր խօսակիցներուն խօսքերը, քայլերը, շարժումները, նշաններն և մինչև անոնց լուտութիւնը, և այս ճարտար, խորասոյզ և ներհուն քննութեան սա հետեւութիւնը հասներ էր թէ հուսկ ուրեմն Ֆէլտօն իր հալածողներէն ամենէն վերաւորելին էր :

Մանաւանդ բառ մը կալանութիւն միտքը կ'զար :

— Եթէ խօսքդ մտիկ ընէի — ըսեր էր լորտ Ալինդր Ֆէլտօնի, Ուրեմն Ֆէլտօն իրեն նպաստաւոր կերպով խօսեր էր, քանի որ լորտ Ալինդր չէր ուզած Ֆէլտօնը մտիկ ընել :

— Տկար կամ ուժեղ — կ'կրկնէր Միլէտի — ուրեմն այս մարդը սրտին մէջ գլծոյ նշոյլ մ'ունի, այս նշոյլը հրդեհ պիտի գարձնեմ որ զայն լափէ :

Իսկ միտին դալով, զիս կ'ճանչէ, իզնէ կ'երկնչի և գիտէ թէ ինչ բանի կարող եմ եթէ երբէք իր ձեռքէն պրծիմ, ուրեմն անօգուտ է անոր վրայ փորձ մը փորձել :

Բայց Ֆէլտօն ուրիշ բան է, պարզմտ, մաքուր պատանի մ'է որ առաքինի կ'երևի, զանի 'ի կորուստ մասնելու հնարը կայ :

Եւ Միլէտի պատկեցաւ և քնացաւ ժպիտ 'ի շուրթ, ով որ անոր քունը տեսնէր, սլիտի կարծէր թէ նորաստի օրիորդ մ'է որ

Ճարտկեայ պատկ մը կ'երազէ յառաջիկայ ասօնին ճակատը բոլորե-
լու համար :

ԺԲ

ԳԵՐՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ՕՐ

Միլէտի կ'երազէր որ վերջապէս ա'Արդանեանն իր ձեռքն էր,
թէ անոր տանջանայ ականատես էր, և անոր քստմենքի արեան
ակարն էր որ դահճին տասարին ներքև հասելով՝ շրթերուն վրայ
սիրուն ժպտար կ'յօրինէր :

Կ'ննջէր նա, ինչպէս կ'ննջէ բանտուօր մ'որ առաջին յու-
սով կ'օրօրի :

Հեռեկալ օրն երբ իր սենեակը մտան՝ դեռ ևս անկողինն էր
նա : Քէլտօն նրբազատ թին մէջ կ'կենար, առջի օր խօսած կ'ինն
իւր հեար կ'րեւէր, այս կ'ինը ներս մտաւ և Միլէտիին անկողնոյն
մօտենալով իր ծառայութիւնը մատոյց :

Միլէտի սովորաբար գունատ էր, ուստի առաջին անգամ ա-
նոր զոյնը աննող անձը կրնար խարտիլ :

— Տենդ ունիմ — ըստ նա — վայրկեան մ'անգամ աչք չգո-
ցեցի այս երկայն գիշերը, ահա ելի ցառ մը կ'քաշեմ, միթէ դու
առելի մարդատէր պիտի լինիս քան ուրիշները : Սակայն՝ քեզնէ
ուրիշ բան չեմ խնդրեր, բայց եթէ ներել ինձ անկողինս մնալ :

— Արդեօք կ'ուզես որ բժիշկ մը կանչենք — ըստ կ'ինը :

Քէլտօն այս արամախօսութիւնը մտիկ կ'ընէր անձայն :

Միլէտի մտածեց թէ սրչափ շատ մարդ իր շորս կողմն առ-
նուն, այնչափ զխայրղ պիտի ունենայ, և այնչափ առելի պիտի
ստատկանար լորս Պիճգրի հակողութիւնը, ասկէ զատ՝ կարելի է
որ բժիշկը յայանէր թէ հրանդութիւնը կեղծ է, և Միլէտի
առջի փորձը կորուսելն ետև՝ չէր ուզեր որ երկրորդն ալ կո-
րուէ :

— Բժիշկ մը կանչել — ըստ նա — ինչ օգուտ ունի : այս պարոններն երէկ ըսին թէ իմ անհանգստութիւնս կատակերգութիւն մ'է, նոյեւ պիտի ըսեն և այսօր, վասն զի երէկ իրկուան վեր բժիշկ կանչելու ժամանակ կար :

— Աւրեմն — ըսաւ Ֆէլտօն անհամբեր — զո՛ւ ինքնին ըսէ, տիկին, թէ ինչ կերպ կ'ուզես խնամուիլ :

— Ի՛նչ, միթէ ես գիտեմ, Տէր Ատտաւած . կ'զգամ որ հիւանդ եմ, ուրիշ բան չգիտեմ : Ի՛նչ որ ուզեն թո՛ղ տան ինձ, փոյժօ չէ բնա :

— Գնա լորտ Ախնգրը կանչէ — ըսաւ Ֆէլտօն այս անվերջանալի արտունջներէ տաղտկացած :

— Ա՛հ, չէ — զոչեց Միլէտի — ո՛չ, պարոն, մի կանչեր զանի, կ'աղաչեմ, աղէկ եմ, բանէ մը պէտք չունիմ, մի կանչեր, ինչքեմ :

Այս բացաղանջութիւնն այնպիսի հիւանալի ուժգնութեամբ և յանկուցիչ ճարտասանութեամբ արտասանեց՝ որ Ֆէլտօն հրապուրուելով՝ սենեկին մէջ բանի մը քայլ առաւ :

— Եկա՛ւ — մտածեց Միլէտի :

— Սակայն, տիկին — ըսաւ Ֆէլտօն — եթէ չբողես կ'տառապիս, թո՛ղ որ բժիշկ մը կանչեն, իսկ եթէ մեզ կ'խաբես, լա՛ւ, վայ գլխիդ, բայց գոնէ, մենք այս մասին անպարտ պիտի մնանք :

Միլէտի բան մը չարտասխանեց, բայց իր գլուխն իր բարձին վրայ դնելով՝ յորդ արտառք թափեց և հասկըտաց ուժգին :

Պահ մը Ֆէլտօն իր սովորական անկարեկցութեամբը նայեցաւ, յետոյ գիտելով որ այս ճգնաժամը պիտի երկարէր, դուրս ելաւ, կինն անոր ետեւն գնաց : Իսկ լորտ Ախնգր չերեցաւ :

— Արժեմ թէ փոքր ինչ մուայլը կ'փարատի — մրմնաց Միլէտի վարագ խնդութեամբ մը, և իր վերմակներուն ներքե թաղուեցաւ որպէս զի իր ներքին խանդագին ցնծութիւնը զինքը լորտետողներուն աչքէն պահէ :

Երկու ժամ անցաւ :

— Այժմ, ժամ է որ հիանդութիւնս զաղբի — ըսաւ նա — սոք ելնենք և այսօրուսմէ յաջողութիւն մը գտնելու աշխատինք, սաս որ միայն ունիմ, և այս գիշեր արդէն օրին երկուքն անցան:

Առտո՛ր Գիւլէտինն սենեակը մտնելով՝ իր նախաձաշիկը բերեր էին: արդ՛ մտածեր էր որ քիչ ատենէն պիտի գտն սեղանը վերցնեն, և նոյն պահուն Ֆէլտօնը պիտի տեսնէր:

Գիւլէտի շէր սխալեր. Ֆէլտօն երեցաւ, և առանց ոչ գնելու թէ արդեօք Գիւլէտին կերակուր կերե՞ր էր թէ ոչ, նշան մը ըրաւ որպէս զի սեղանը դուրս հանեն, զոր սովորաբար պատարաստ կ'ըրէին:

Ֆէլտօն ամենէն վերջը մնաց, ձեռքը գիրք մը բռնել էր:

Գիւլէտի՛ վառարանին մօտ դանուած աթոռի մը վրայ պտակած՝ զեղանի, զոճնաա և համբերատար, կարծես թէ սուրբ կոյս մ'էր որ մարտիրոս լինելու կ'սպասէր:

Ֆէլտօն անոր մօտեցաւ և ըսաւ.

— Լորտ Աինչը որ քեզի սէս կաթուղի է, աիկին, մտածեց որ թերևս կրօնիդ ծէսէն և արարողութիւններէն զրկուելով կ'ենդանաս. ուստի կ'հաւանի որ ամէն օր — — — — — աղօթքդ կարդաս, և ահաասիկ գիրք մ'որ ծիտարանը կ'պարունակէ:

Ֆէլտօն նոյն գիրքն այնպիսի դէմքով մը Գիւլէտինն մօտ դրանուած փոքրիկ սեղանին վրայ դրաւ: — — — — — աղօթքդ խօսքն այնպիսի ձայնով մ'արտասանեց, այնպիւր քամահոտ ժպիտ մը ջցոց որ Գիւլէտի գլուխը վերուց և աւելի ուշի ուշով նայեցաւ սպային:

Այն ատեն Գիւլէտի՛ Ֆէլտօնի անշուք զլիտազարդը, հագուտինն ծայրայեղ պարզութիւնը, մարմարի պէս յղիուն՝ այլ ասոր պէս կարծր և անթափանց ձախառը զխտելով՝ հասկցաւ որ այն սպասուսիլ մարբակրօններէն մին է որոց սակայ հանդիպեր էր ծաղթադառորին և Քրանսայի թաղաորին պալատը՝ ուր՝ Ս. Պարթէլէմի յիշատակին հակառակ՝ երբեմն ապաւէն մը գտնելու կը գային:

Առտի՛ ինչպէս որ միայն հանձարեղ անձեր մեծ ճգնաժամի

ատեն, և այնպիսի ժամանակ մ'որով կախում կ'ունենայ իրենց բաղդը կամ կեանքը՝ Միլէտին ալ յանկարծահաս ներշնչութիւն մ'ունեցաւ :

Այս երկու խօսքը, ~~ստորագրութիւն~~, և Փէլտօնի վրայ ձգած լոկ աննարկ մը՝ իրօք իր տալիք պատասխանին կարևորութիւնը յայտնեց էր :

Բայց իրեն յատուկ եզած արագահաս իմացականութեամբ, այն ձև պատասխանն իր շրթերուն վրայ պատրաստ դտաւ :

— Ե՛ս — ըստ այնպիսի քամահաս ձայնով մ'որ սօզային ձայնին մէջ զիտած արհամարհական կերպին կ'համաձայնէր — Ե՛ս, պարոն, կ'է ~~ստորագրութիւն~~ : լորտ Ալինդը՝ ապականակիր կաթնուրիկը՝ քաջ դիտէ որ իր կրօնը չեմ գտանիր, և ինձի գարան մը լաթել կ'ուզէ :

— Արեմն ինչ կրօն կ'գտանիս, տիկին — հարցուց Փէլտօն զարմանօք զոր՝ իր ինքնատիրութեան հակառակ՝ չկրցաւ ծածկել :

— Յայտնեմ պիտի — զոչեց Միլէտի շինովի ջերմեռանդութեամբ մը — այն օրն որ իմ հաւատիս համար բաւական տաւապանք քաշած սեպտիմ :

Փէլտօնի աննարկը՝ Միլէտիին աչքին պարզեց այն ընդարձակ աստարէզը զոր իր այս պատասխանովը միայն բացեր էր :

Սակայն նորապի սպայն համր և անշարժ մնաց, իր աննարկը միայն խօսեր էր :

— Ես իմ թշնամիներուս ձեռքն եմ — շարայարեց նա այնպիսի խանդով մ'որուն մաքրակրօններն ընտել էին, ինչպէս որ դիտէր — լն ուրեմն, թնզ Աստուած զիս ազատէ, կամ թնզ Աստուծոյս համար մեռնիմ. ահա այս պատասխանս միայն լորտ Ալինդի հազրդելիք կ'փափարիմ :

— Իսկ այս դիրքին զալով — յարեց նա՝ մատին ծայրով ծիսարանը ցոյց տալով՝ բաց առտնց դպելու՝ որպէս թէ անոր դպելով պիտի պղծուէր — կարող ես զայն առնուլ տանիլ և դու ինքնին գործածել, վասն զի լորտ Ալինդի կրկնակի դաւակից ես, թէ իր հալածանաց և թէ իր հերետիկոսութեան մէջ :

Ֆէլտօն բան մը չպատասխանեց, զիրքը մի և նոյն ահաճութեան զգացումով առա ինչպէս որ արդէն յայտներ էր, և խոհուն ետ դարձաւ :

Լորտ Աինդր երեկոյեան ժամը հինգին միջոցներն եկաւ . Միլէտի բոլոր օրն իր ընթացքին յատակադիծը դծելու ատեն տնեցեր էր . ուստի ընդունեց նա լորտ Աինդրն իրրե կին մ'որ արդէն իր առաւելութիւնները ձեռք ձգեր էր :

— Կ'երևի թէ — ըսաւ սեպուհը նստելով Միլէտիին զիմացը գտնուող աթոռին վրայ և իր ոտները դանդաղօրէն վառարանին կողմը տարածելով — կ'երևի թէ փոքրիկ ուրացութիւն մ'ըրինք :

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես, պարօն :

— Ըսել կ'ուզեմ թէ մեր վերջին տեսութեան վեր կրօն փոխեցինք . արդեօք դիպուածով երրորդ բողոքական ամուսին մ'առիր :

— Բացատրէ միտքդ, միլորտ — պատասխանեց կալանահին մեծափառութեամբ — վասն զի ահա կ'ըսեմ քեզի որ խօսքերդ կը լսեմ այլ չեմ իմանար :

— Արեմն խօսքեդ սա կ'հետևի որ դու բնաւ կրօն մը չունիս, այդ աւելի ախորժելի է ինձ — վրայ բերաւ լորտ Աինդր հեզներով :

— Իբաւ է որ այտ բանս քու սկզբանցդ տեղի կ'յարմարի — պատասխանեց Միլէտի պաղտթեամբ :

— Ահ, կ'խոտտովանիմ որ այդ մասին բոլորովին անտարբեր եմ :

— Ահ, թէ որ շխտտովանէիր անգամ ոյդ կրօնական անտարբերութիւնդ, միլորտ, դարձեալ քու ցոփութիւններդ և ուճիւններդ կ'ընային վկայել :

— Էէ, դու ցոփութեան վրայ կ'իսօսիս, տիկին Յէտալին, տիկին Մագակէթ : Կամ լաւ չլսեցի, կամ, Տէր վկայ, շատ լքօյիւրջ ես :

— Այդպէս կ'իսօսիս, վասն զի դիտես որ մեզ մտիկ կ'ընեն, պարօն — պատասխանեց պաղտթեամբ Միլէտի — և կ'ուզես որ իմ բանտապահներս ու դահիճներս ինձի դէմ զրգուես :

— Իմ բանտապահներս, իմ դահիճներս : Իրաւ որ, տիկին, շատ բանահիւսական լեզու մը կ'գործածես, և երէկուան կատակերգութիւնն այս իրկուն ողբերգութեան կ'դառնայ : Ինչ և է, ութ օրէն պիտի երթաս օւր որ պարտիս երթալ և իմ պաշտօնս աւարտած պիտի լինիմ :

— Ատառհամբաւ պաշտօն, ամբարիշտ պաշտօն — վրայ բերաւ Միլէտի իր դատաւորը զայրացնող նահատակի մը խանդով :

— Իմ պատուոյս վրայ կ'երգնում — ըսաւ լորս Աինը դաբեհնելով — կարծեմ թէ այս չարատէր կինը յիմար կ'դառնայ : Աղէ, աղէ, հանգարտէ, տիկին մաքրակրօն, թէ ոչ քեզ զօնդանը պիտի նետել տամ : Տէր վկայ, անտարակոյս իմ սպանիական գինին զլիւիզ զարկած է, այնպէս չէ : Բայց անհոգ եղիբ, այդ գինովութիւնը վտանգաւոր չէ և հետեանք մը չպիտի ունենայ :

Եւ լորս Աինգը հայհոյելով դուրս ելաւ, և այս բանս նոյն ժամանակի ասպետական սովորոյթ մ'էր :

Եւ արդարև Քէլտօն գրան ետեւն էր, և այս խօսակցութենէն բառ մը չէր կորուսած :

Միլէտի ճիշտ գուշակեր էր :

— Այո, զնա, զնա — ըսաւ նա իր եղբօրը — վախճանը կը մօտենայ, ընդ հակառակն, այլ դու չպիտի տեսնես, ապուշդ դու, բայց միայն երբ անոնց սուաջն առնուլն անհնար պիտի լինի :

Լուութիւնը տիրեց, երկու ժամ անցաւ, ընթրիքը բերին, և տեսան որ Միլէտի բարձր ձայնով իր աղօթքը կ'ընէ, այս աղօթքն իր երկրորդ երկանը մէկ ձեր սպասաւորէն սորվիւր էր, և այն ալ անաշառ մաքրակրօն մ'էր : Աքանչացած կ'երևէր և կարծես թէ և ոչ իսկ իր շորս կողմն անցած դարձածին ուշադրութիւն կ'ընէր : Քէլտօն նշան ըրաւ որ զանի թողուն որ աղօթքն աւարտէ, և երբ որ ամէն բան պատրաստ եղաւ, անշուկ դուրս ելաւ զինորներուն հետ :

Միլէտի գիտէր որ թերևս զինքը գրսէն կ'ըլտեսես, ուստի իր

աղօթքը շարունակեց մինչև վերջը, և իրեն այնպէս երեցաւ որ իր դրան առջև՝ պահակութիւն ընող զինուորը նոյն քայլով չէր քալէր և կարծես թէ մտիկ կ'ընէր :

Նոյն միջոցին համար այնչափ բառական սեպեց, սաք ելաւ, սեղան նստաւ, քիչ կերաւ և մինակ ջուր խմեց :

Ժամ մ'եար եկան սեղանը բառնալու, բայց Միլէտի գիտեց որ այս անգամ Ֆէլտան զինուորներուն չէր ընկերացած :

Ուրեմն կ'ախնար զինքը ստէպ տեսնելու :

Գէպ ՚ի պատը դարձաւ ժպտելու համար, վասն զի այս ժպտին մէջ յաղթութեան այնպիսի երևոյթ մը կար որ նոյն ժպտը միայն զինքը կրնար մտանել :

Վէս ժամ ևս անցուց, և որովհետև նոյն պահուն հին գղեկին մէջ լաութիւն կ'ախրէր, որովհետև միայն ծովուն ծփանքը կը լսուէին, Ովկիանու այս անբառ շնչառութիւնը, իր անուշ, դաշնակաւոր և հնչական ձայնով սա սաղմոսին առաջին տաղն սկսաւ, որ այն ժամանակ մեծ յարգ ունէր մաքրակրօններու առջև :

Մէ՛շ, Գ՛— Տէ՛ր, կը լսուէ՛ր :

Տե՛նէլը— Ի՛նչ է՛նչ և՛զէր :

Բայց — Գ՛ — Ի՛նչ յոյ՛ս :

Երկնայինք Գ՛— Ի՛նչ յոյ՛ս :

Այս ոտանաւորներն ընտիր չէին, մանաւանդ թէ անշահ, բայց, ինչպէս յայտնի է, մաքրակրօնները բանաստեղծութեան հետամուտ չէին :

Միլէտի երգելու ատեն իսկ մտիկ կ'ընէր. իր դրան առջև պահակ զինուորը կայ սուեր էր իրր թէ արձան կարելով : Ուստի Միլէտի կարող էր դատել թէ ինչ ներգործութիւն ունէր :

Այն ատեն իր երգը շարունակեց անպատում ջերմօտանդութեամբ և զգացմամբ. իրեն այնպէս կ'թուէր որ ձայնը կ'ծառաւէր հետուն կամարներուն ներքև իրսև մոզական հմայութիւն՝ որպէս զի իր բանաստեղծներուն սիրան ամօքէ : Բայց կ'երևի թէ պահապան զինուորը, անշուշտ եռանդուն կախմտիկ, թօթուեց հրմայքը, վասն զի դրան ետեկն,

— Պիտի լսեն, սիկին — բառ նա — երգդ զե՛տընդ ու՛շի՛ն :

պէս տխուր է , և եթէ՛ այս տեղ պահպանու թիւն ընելու հաճոյքն ունենալէն զատ՝ ստիպուիմ՝ նաև այդպիսի բաներ լսել , զխնամալիք չունիմ :

— Լոռ թիւն — ըսաւ այն ատեն մեծասաստ ձայն մը՝ որ , ինչպէս Միլէտին հասկցաւ , Ֆէլտօնինն էր — անսխտան , ինչո՛ւ կ'իսառնուիս ուրիշի գործին : Միթէ քեզի պատուիրեցին որ չթողուս երգել այն կնկան : Ա՛չ , քեզի ըսին միայն որ պահպանու թիւն ընես վրան , անոր վրայ հրացանդ քաշես եթէ խոյս տալու փորձ փորձէ : Ուստի պահպանէ . եթէ փախչի , սպաննէ զանի , բայց քեզի տրուած պատուէրէն զուրս մ'եշներ :

Անպատում ուրախութեան նշան մը լուսաւորեց Միլէտիին դէմքը , բայց այս նշանը փայլակի շողին պէս վաղանցիկ եղաւ , և առանց ցոյց տալու թէ լսած է այն տրամախօտութիւնն որմէքառ մ'անգամ չկորոյս , նորէն երգն սկսաւ , և իբր սաղանէն ներշնչեալ՝ անհնարին հրապոյր , շնորհ և ազգուութիւն տուաւ իր ձայնին :

Այսօն արքայացոց համար և ողբոյն ,
 Ի՛մ որդորդութեան համար և շքերայն ,
 Ծառիկ՝ ոսնի՛ հոտոյ , վերամէքո՛ւ մոլորեմե՛ ,
 Եւ շքարոտած որ հաշտե՛ ի՛մ այս որոտողանս :

Այս ձայնը՝ որ անլուր լիութիւն և վսեմ խանդ մ'ունէր , այս սաղմոսներուն անտաշ և անմշակ բանաստեղծութեան այնպիսի մեղական հրապոյր մը կ'ընծայէին որ ամենէն խանդազին մարտկրօններն իրենց եղբարց տաղերուն մէջ հաղիւ ուրեմն կ'գտնէին , և ստիպուած էին իրենց երևակայութեան հնարքով զարդարել . Ֆէլտօն կարծեց թէ կ'լսէ այն հրեշտակն որ երեք խորայլ լացիները կ'մտիլմարէր հնոցին մէջ :

Միլէտի շարունակեց .

Բայց ծամանալն ի՞նչ ազարարիւան
 Պիտի՛ թոյ միջ համար , Լսորոտած նշր , արքար
 Թէ՛ որնի՛ միջ յառաւանարութեան
 Մարտիրոսութեան մեայ միջ միշտ և յար :

Այս տաղը՝ որուն մէջ սոսկալի վհակն իր բոլոր հոգին թափելու ճիգ բրաւ, ՚ի վերջէ նորասի սպային սիրտը շփոթեց. յանկարծ դուռը բացաւ և Միլէտի տեսաւ զանի՝ ինչպէս միշտ՝ գունաստ՝ սակայն աչերը բոցավառ և զրեթէ մոլորազին :

— Ինչո՞ւ համար այդպէս կ'երգես — ըսաւ նա — և այդպիսի ձայնով մը :

— Ներէ՛, պարոն — ըսաւ Միլէտի անուշութեամբ — մտցայ որ իմ երգերս անյարմար են այս տանս մէջ : Քերևս քու հաւատքդ թշնամանեցի, սակայն կ'երգնում որ ակամայ ըրի, ուստի ներէ ինձ յանցանքս որ կարելի է մեծ է, բայց սառչիլ ակամայ է :

Միլէտի նոյն պահուն այնքան զեղանի էր, այն կրօնական յափշտակութիւնն որու մէջ թաղուած կ'երևէր նոյն պահուն, իր կերպ սրանին այնպիսի երևոյթ մը կ'տար, որ Ֆէլտօն՝ շլացած՝ կարծեց թէ քիչ մ'առաջ լսած հրեշտակը կ'տեսնէ :

— Այո՛, այո՛ — պատասխանեց նա — այո՛, դու կ'վրդովես, կ'այլալլես այս գղեակս բնակող մարդիկը :

Եւ անմիտ թշուարը չէր նկատեր թէ որչափ անհեթեթ էին ըսածները, մինչդեռ Միլէտի իր սրատես աչունքն անոր սրտին խորը կ'թափանցէր :

— Պիտի լուեմ — ըսաւ Միլէտի աչերը վար խօնարհելով, իր ձայնին կրցածին չափ անուշութիւն և իր վարմունքին ըստ կարի համբերատար երևոյթ մը տալով :

— Ա՛չ, ո՛չ, տիկին — ըսաւ Ֆէլտօն — մինակ աւելի ցած ձայնով երգէ, մանաւանդ զիշեր ատեն :

Եւ այս խօսքէն՝ Ֆէլտօն՝ զգալով որ չպիտի կարենայ իր առջի խստութեամբ վարուիլ կալանուհոյն հետ, սենեկէն դուրս սրացաւ :

— Շատ աղէկ ըրիր, տեղակալ — ըսաւ զինորը — այս երգերը մարդուս հոգին տակն ու վրայ կ'ընեն. բայց ՚ի վերջէ մարդ կ'վարժի. այնքան զեղանի է իր ձայնը :

ԺԳ.

ԳԵՂՈՒԹԵԱՆ ԵՐԲՐԴ ՕՐ

Ֆէլտօն ներս մտեր էր, բայց գեռ ևս քայլ մը կար ընելու. պէտք էր զանի պահել, կամ լաւ ևս պէտք էր որ մինակ մնար, և Միլէտի տակաւին ընդ աղօտ կ'տեսնէր այս արդիւնքը ստանալու միջոցը :

Ասկէ աւելին պէտք էր. պէտք էր զանի խօսել տալ, որպէս զի ինքն ալ անոր խօսի. վասն զի Միլէտի քաջ գիտէր, իր ամենէն մեծ հրասպոյրն իր ձայնին մէջ էր, որ հնչուններու ելևէջը ճարտար կերպով գիտէր գործածել, մարդկային խօսքէն մինչև երկնային լեզուն :

Եւ սակայն այս ամէն հրասպարանաց հակառակ՝ Միլէտի կարելի էր որ շտջողէր, վասն զի Ֆէլտօն արդէն խրատուած էր, և այս ալ ամենափոքր դիպուածի դէմ : Էետևայէս հսկեց անոր ամէն գործերը, բոլոր խօսքերը, մինչև պարզագոյն անարկները, մինչև շնչառութիւնը՝ զոր թերևս հառաչի տեղ առնուր : Աերջապէս ամէն բան քննեց, ինչպէս կ'քննէ ճարտար կատակերգու մ'որուն նոր դեր մը տուած կ'լինին՝ այնպիսի պաշտօնի մը մէջ զոր սովոր չէ պահելու :

Լորտ Ալինդրի դիմացն իր վարմունքն աւելի դիւրին էր. ուստի և առջի օրէն որոշեր էր : Այսինքն՝ անոր ներկայութեան համբ և անվրդով մնալ, աստն աստն շինծու արհամարհանօք, անարգական խօսքով մը զրգուել զանի, սպառնալեաց և բռնութեան մղել, որ հակապատկեր մը կ'ընծայէր իր յատուկ երկայնմտութեան հետ. և աւասիկ այս էր իր խորհուրդը : Ֆէլտօն պիտի տեսնէր, թերևս բան մը չըսէր, բայց պիտի տեսնէր :

Ըստ սովորութեան Ֆէլտօն՝ ստառ եկաւ. բայց Միլէտի թո-

դուց որ նախաձաշկի պատրաստութեան հոգ տանի և բառ մ'անգամ անոր չուղղեց : Աստի՛ այն միջոցին որ հեռանալու կ'դատարաստուէր, յուսոյ նշոյլ մ'ունեցաւ . վասն զի կարծեց թէ սպայն նախ պիտի խօսէր, բայց իր շրթունքը շարժեցան առանց բերնէն ձայն մ'ելնելու, և ինքն իր վրայ ճիգ մ'ընելով՝ իր սրտին մէջ պահեց այն խօսքերն որ իր շրթներէն պիտի թուէր, և դուրս ելաւ :

Աէս օրին մօտ լորտ Ախնդր ներս մտաւ :

Չմեռուան բառական աղւոր օդ մը կ'ընէր, և Անկլիոյ այն գունատ նշոյլն որ կ'լուսաւորէ, բայց չտաքցնէր, բանախն ձողալանդակներէն ներս կ'թափանցէր :

Միլէտի պատուհանէն կ'նայէր, և այնպէս մը ձեացոց որպէս թէ չլսեր բացուող դուռը :

— Հա՛, հա՛ — ըսաւ լորտ Ախնդր — ասկէ առաջ կատակերգութիւն խաղալէն ետե՛ ողբերգութիւն ներկայացնելէն ետե՛ աւասիկ հիմակ ալ մեղամաղձութիւն կ'կեղծենք :

Աալանուհին պատասխան չտուաւ :

— Այո՛, այո՛ — շարունակեց լորտ Ախնդր — հիմակ կ'խմանամ. կ'փափաքէիր անշուշտ սա ծովեզրին վրայ ազատ լինիլ, նաևով զմրուխտի պէս այս կանաչ ծովը պատուել, կ'փափաքէիր անշուշտ որ թէ երկրի և թէ Ավիլիանու վրայ ինձի փորրիկ դարան մը լարել՝ ինչպէս որ շատ յաջողակ ես ընելու : Համբերութիւն, համբերութիւն, չորս օրէն ծովեզրն ելնելու ազատութիւն պիտի տրուի քեզ, ծովն առջևդ պիտի բացուի, փափաքածէդ աւելի լայն . վասն զի չորս օրէն Անկլիա ձեռքէդ պիտի ազատի :

Միլէտի ձեռներն իրարու մրացոց, և իր աղւոր աչերը գէպ ՚ի երկին ածելով՝

— Տէր, Տէր — ըսաւ հրեշտակային անուշութեամբ շարժում և ձայն հանելով — ներէ՛ այս մարդուն, ինչպէս որ ես ինքնին կ'ներեմ :

— Այո՛, աղօթէ՛ — գոչեց սեպուհը — քու աղօթքդ այնքան աւելի վեհանձն է, որքան որ կ'երգնում թէ իրօք այնպիսի մարդու մը ճանկին ներքև կ'գտնուիս, որ քեզի չպիտի ներէ :

Եւ այս ըսելով գուրս ելաւ :

Այն միջոցին որ լսրա Վինդր գուրս կ'եղնէր, Միլէտիին սուր աչքը կէս բաց դռնէն գուրս սահելով Ք'լատօնը գիտեց որ մէկ զի կ'քաշուէր շուտով որպէս զի անորմէ շտեւնուի :

Այն ատեն ծնկան վրայ եկաւ և սկսաւ աղօթել :

— Աստուած իմ, Աստուած իմ — ըսաւ նա — գիտես թէ ինչ սուրբ դասի համար կ'ստաւայիմ, ուստի ինձ զօրութիւն տուր ստաւայելու :

Դուռը մեղմիկ բացին. զեղանի աղերսարկուն դրան ձայնը չլսելու զարկաւ, և արտաստալի ձայնով շարունակեց .

— Վրէժինդիր Աստուած, Աստուած բարութեան, պիտի թողնու որ այս մարդուն ահռելի խորհուրդները կատարուին :

Այն ատեն միայն Միլէտի լսել ձեացոյց Ք'լատօնի սօքի ձայնը, և կայծակի պէս արագ ոտք ելնելով, կարմրեցաւ որպէս թէ ամօթասարտ էր ծնկան վրայ յանկարծ տեսնուելուն :

— Չեմ ախորժիր բնաւ աղօթողներն անհանդիսաւ ընել, աիկին — ըսաւ ծանօթէն Ք'լատօն — ուստի իմ պատճառաւ անհանդիսաւ մի լինիր, կ'աղաչեմ :

— Ինչպէս իմացար որ ես կ'աղօթէի, պարոն — ըսաւ Միլէտի հեղձամղձուկ ձայնով մը — կ'սխալեք, պարոն, չէի աղօթեր :

— Միթէ կ'կարծես, աիկին — պատասխանեց Ք'լատօն մի և նոյն ծանր ձայնովը, թէ և աեւլի անուշ չէշտով — թէ իբառնք ունենամ արգիլելու անձ մ'իր Արարչին առջև երկիրպաւելու. քան լինի : Ասկ' զատ յանցաւորներու շատ կ'վայլէ տպաշաւը. որչափ մեծ լինի յանցանքը, Աստուծոյ սօքն ընկած մեղապարտ մը միշտ նուիրական է ինձ :

— Ե՛ս յանցաւոր լինիմ — ըսաւ Միլէտի ժպիտով մ'որ նոյն հսկ վերջին դատաստանի հրեշտակն ալ կրնայ զինսթափ ընել

— Ե՛ս յանցաւոր, Աստուած իմ, դու գիտես եթէ իբօք եմ : Եթէ ըսես որ դատապարտ եմ, պարոն, խօսք մը չունիմ, բայց, գիտես, Աստուած որ մարտիրոսները կ'սիրէ, թոյլ կ'տայ որ երբեմն անմեղները դատապարտուին :

— Թէ դատապարտ , թէ անմեղ , թէ մարտիրոս լինիս — պատասխանեց Ֆէլտօն — ևս առաւել պատճառ մ' ունիս աղօթելու , և ես ինքս իմ աղօթքովս քեզի պիտի օգնեմ :

— Ո՛հ , դու արդար մ' ես , զո՛ւ — զոչեց Միլէտի անոր ռաբն ընկնելով — ահա՛ , աւելի ևս չեմ կարող գիմանալ , վասն զի կ' վախնամ որ ուժէ շքնկնիմ այն միջոցին որ մարտուելու և հաւատս խոստովանելու պարտաւոր եմ . ուրեմն յուսակաւոր կնկան մ' աղերսը մտիկ ըրէ . քեզ կ' խաբեն , պարոն , բայց խնդիրն այս չէ . շնորհ մը միայն կ' խնդրեմ քենէ , և եթէ ինձ պարզեսս , քեզ թէ այս և թէ միւս աշխարհը պիտի օրհնեմ :

— Գլխաւորիս խօսէ , տիկին -- ըսաւ Ֆէլտօն — ես բարեբաղդօրէն պաշտօն չունիմ ո՛չ ներելու , ո՛չ պատժելու , և Աստուած իզնէ աւելի բարձր մարդու վրայ ձգեց այս պատասխանատու թիւնը :

— Քեզի ձգեց , մի միայն քեզի : Մտիկ ըրէ , փոխանակ իմ կորստեանս աջակից գտնուելու , փոխանակ իմ վատանունութեանս ձեռնառ լինելու :

— Եթէ այս անպատու թեան արժանի եղար , տիկին , եթէ այս վատանունութեան դիմեցիր , պէտք է կրել զայն Աստուծոյ նուիրելով :

— Ի՞նչ կ' ըսես , ո՛հ , դու միտքս չես հասկնար : Ես երբ վրաստահութեան վրայ կ' խօսիմ , դու կարծես թէ պատուհասի մը կ' ակնարկեմ , բանտարկութեան կամ մահուան : Երանի թէ այդպէս լինէր . ի՞նչ փոյթս է բանար կամ մահը :

— Ես հիմակ չեմ իմանար ըսածդ , տիկին — ըսաւ Ֆէլտօն :

— Կամ թէ ըսածս չհասկնալու կ' զարնես , պարոն — պատասխանեց Միլէտի կասկածի ժպիտով մը :

— Ո՛չ , տիկին , կ' երզնում զինւորի պատուոյս վրայ , քրիստանէի հաւատոյս վրայ :

— Ինչպէ՛ս , միթէ լորս Ա. ինդրի խորհուրդներն իմ մասիս , չգիտես :

— Ես չգիտեմ :

— Անկարելի բան, դու որ անոր սրտակիցն ես :

— Ես երբէք սուա չեմ խօսիր, տիկին :

— Ո՛հ, և սակայն իր միտքը չպահեր և ամէն մարդ կրնայ գուշակել :

— Ես բան մը գուշակելու փափաք չունիմ, տիկին. կ'սպասեմ որ ինձ բան մը վստահին, և քու առջևը ըսածներէն զատ՝ լորտ Աինդր ինձի բան մը չյայտնեց :

— Բայց — դու չես Գիլէտի ճշմարտութեան անհաւատալի շեշտով մը — ուրեմն դու անոր դատակիցը չես : ուրեմն չդիտես թէ զիս այնպիսի վատութեան մը սահմանած է որ՝ իրբև քստմեներէ գործ, աշխարհիս ամէն պատահաններն անոր չեն կրնար հաւասարիլ :

— Ախալիս, տիկին — ըստ ֆէլտօն կարմերևով — լորտ Աինդր այդպիսի յանցանք մը գործելու անկարող է :

— Լաւ — մտածեց Գիլէտի ինքնովին, առանց զիտնալու թէ ինչ է այն խնդիրն յանցանք կ'անուանէ :

Յետոյ բարձրաձայն .

— Աւտանուներն բարեկամն ամէն բանի կարող է :

— Ձով վատանուն կ'կոչես — հարցոց ֆէլտօն :

— Միթէ յԱնկլիս կայ ուրիշ մարդ մ'որուն այս անունը յարմարի :

— Ժօրժ Աիլիէի վրայ կ'ուզես խօսիլ — ըստ ֆէլտօն, որուն աչերը բորբոքեցան :

— Ձոր հեթանոսները, անհաւատ հեթանոսները Պրֆինկհէմի գուքս կ'անուանեն — վրայ բերաւ Գիլէտի — չէի կարող հաւատալ որ բոլոր Անկլիոյ մէջ անկլիացի մը գտնուի որ այսչափ երկար բացատրութեան կարօտ լինի իմ ակնարկած անձս ճանչելու համար :

— Աստուծոյ ձեռքն անոր վրայ ծանրացած է — ըստ ֆէլտօն — իրեն արժանի եղած պատահաէն չպիտի ազատի :

Ֆէլտօն դքսին նկատմամբ ատելութեան զգացում մը միայն կը յայտնէր, ինչպէս որ ամէն անկլիացի նոյն ատելութիւնը կ'ստ-

ծէր այն անձին զոր կաթոլիկներն իսկ հարստահարիչ, կաշառակեր, անառակ կ'անուանէին, և զոր մագրակրօնները պարզապէս Ստպան կ'կոչէին :

— Ա՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ — գոչեց Միլէտի — երբ կ'պաղատիմ՝ քեզ այն մարդուն արժանի եղած պատահասը տալ, դիտես որ իմ յատուկ վրէժխնդրութեանս չեմ հետևիր, այլ համայն ազդի մ'ազատումը կ'հայցեմ :

— Աւրեմն զանի կ'ճանչես — հարցուց Ֆէլտօն :

— Աւերջապէս, հարցում մը կ'ուզէ ինձ — ըստ ինքնովի Միլէտի ուրախութեան յետին ծայրը հասած՝ դիտելով որ այնչափ շուտ մեծ արդիւնք մը ձեռք ձգեց : — Ա՛հ, կ'հարցնես եթէ կ'ճանչեմ զանի. ո՛հ, այո, կ'ճանչեմ իմ սև բազդէս, իմ յաւիտենական դժբաղդութեանս համար :

Եւ Միլէտի թևերը ոլորեց որպէս լիէ վշտակրութեան բարձրագոյն աստիճանին հասած լինէր :

Ֆէլտօն զգաց անշուշտ որ ուժածափ կ'մնար, և դէպ 'ի դուռը քանի մը քայլ առաւ. կալանահիւն որ աչքէ չէր հեռացներ զանի, անոր ետևէն սրացաւ և զանի կեցուց :

— Պարոն — գոչեց նա — բարի, զթած եղեր և ազաչանքս մտիկ ըրէ. այն դանակը զոր սեպուհն իր գծնդակ խոհեմութեամբը ձեռքէս խլեց, վասն զի դիտե թէ ինչ բանի պիտի գործածեմ, ո՛հ, մտիկ ըրէ խօսքս մինչև վերջը, այն դանակը, կ'աղաչեմ, մէկ վայրկեանի համար ինձի յանձնէ, զթա՛ւ վրաս, ոտքը կ'իյնամ. անս անգամ մը, դուռը պիտի գոցես, քեզ չը պիտի մեղադրեմ. Աստուած, ե՛ս քեզ մեղադրեմ, քեզ, դու որ՝ ամէն հանդիպած էակներուս մէջ, դու միայն արգար, բարի, զթած ես, դու որ թերես իմ ազատարարս լինիս, վայրկեան մը, այն դանակը, վայրկեան մը միայն, և ապա քեզի կ'յանձնեմ դրան ծակէն. վայրկեան մը միայն, Պ. Ֆէլտօն, և այսպէս իմ կենսոքս ազատած կ'լինիս :

— Ինքզինքդ սպաննելու համար — գոչեց Ֆէլտօն սարսափահար, մոռնալով իր ձեռքը կալանահիւն ձեռաց մէջէն քաշելու. — ինքզինքդ սպաննելու համար :

— Ես ըսի, պարոն — մրմնաց Միլէտի ձայնը մեղմելով և գետին ընկնելով կորակոր — ես ըսի քեզի իմ գաղտնիքս, ամէն բան գիտէ, Աստուած իմ, կորուսեալ եմ :

Ֆէլտօն կ'մնար կանդուն, անշարժ և անստղղ :

— Տակախն կասկած ունի — մտածեց Միլէտի — կ'երևի թէ բառական չհամոզեցի :

'Աոյն պահտն նրբագութիւն մէջ ոտքի ձայն լսուեցաւ . Միլէտի լորտ Աինդրի քայլափոխը ճանչեց :

Ֆէլտօնն ալ ճանչեց և դէպ 'ի դուռը քայլ մ'առաւ .

Միլէտի յառաջ սրացաւ :

— Մ՛Տ, խօսք մը չըսես — ըսաւ նա սուղ ձայնով մը — խօսք մը չդիտի ըսես այն մարդուն այս մեր խօսակցութեան վրայ, վասն զի իմ մահս կ'պատճառես, և դու, դո՛ւ ևս . . . :

Յետոյ՝ ըսա որում ոտքի ձայնը կ'մօտենար, լուեց՝ որպէս զի ձայնը չլսեն՝ անչափ սարսափի շարժումով՝ իր աղւոր ձեռքը Ֆէլտօնի բերնին վրայ դնելով :

Ֆէլտօն մեղմիկ հրեց Միլէտին, որ գնաց երկար ակնոյն մը վրայ ընկաւ :

Լորտ Աինդր առանց կայ առնլու գրան առջևէն անցաւ, և լսուեցաւ հետուէն ոտքի գոփիւնն որ կ'հետանար :

Ֆէլտօն՝ մտնելի պէս դռնա՞ քանի մը վայրկեան կեցաւ ահանջը անկած և մտադիր, յետոյ, երբ գոփիւնը բոլորովին դադրեցաւ, շունչ առաւ երազը փարատուլ մարդու մը պէս և սենեկէն դուրս սրացաւ :

— Ա՛Տ — ըսաւ Միլէտի՝ ինքն ալ Ֆէլտօնի ոտքի ձայնը լսելով որ լորտ Աինդրի բռնած ուղղութեան ներհակ կողմը զարկաւ — վերջապէս իմն ես :

Յետոյ իր ճակատը մաւրջ մ'իջաւ :

— Եթէ սեպուհին խօսի, բանս կ'բռննի — ըսաւ նա — վասն զի լորտ Աինդր որ քաջ գիտէ թէ ինքզինքս չպիտի սպաննեմ, անոր առջև ձեռքս դանակ մը պիտի տայ, և իսկոյն պիտի տեսնէ որ այս իմ ծայրալիբ յուսահատութիւնս լոկ խաղ մ'էր :

Եւ զնայ իր հայլիին առջև կեցաւ և երեսն անոր մէջ նայեցաւ, երբէք այնքան զեղեցիկ չէր եղած:

— Ո՛հ, այո՛ — ըսաւ նա ժպտելով — բայց ֆէլտօն անոր քան մը չպիտի յայտնէ:

Իրկունը՝ լորս Աինգը բնթրիքին ժամանակ եկաւ:

— Պարօն — ըսաւ անոր Միլէտի — մի՞թէ քու ներկայութիւնդ իմ գերութեանս մէկ անհրաժեշտ պայմանն է, և արդեօք չես կարող խնայել ինձ այն վերագիր տանջանքը զոր այցելութիւններդ կ'պատճառեն ինձ:

— Ի՞նչպէս ուրեմն, փրկելի քոյր — ըսաւ Աինգը — մի՞թէ արդէն կաթողին չիմացոցիք ինձ այդ սիրուն բերնովդ որ այսօր ինձի համար այնքան անգուժ կ'երևի, թէ Անկլիա եկար որ ըստէպ ինձի հետ տեսնուիս, և այս կարօտդ այնքան սաստիկ կը յուզէր սիրտդ կ'ըսէիր ինձ որ ամէն վտանշ աչքդ առիր, ծովի անհանգստութիւն, փոթորիկ, գերութիւն: Լաւ ուրեմն, ահա ասիկ եմ, զո՛հ եղիր, սակէ զաս՛ իմ այցելութիւնս այս անգամ պատճառ մ'ունի:

Միլէտի սարսուռ զգաց, կարծեց թէ ֆէլտօն անոր խօսքերէր, թերևս երբէք այս կինն որ այնքան ներհակ և զօրաւոր այլայլութիւններ զգացած էր, իր կեանց մէջ չէր զգացած այնպիսի բուն սրտի բախում մը:

Միլէտի նստած էր, լորս Աինգը թիկնաթոռ մ'առաւ, իր մօտ տարաւ և նստաւ, յետոյ գրգռանէն թուշի մը հանեց և ծանր ծանր բանալով:

— Ահա ասիկ — ըսաւ — կ'ուզէի ցոյց տալ քեզի տա տեսակ մ'անցագիրը զոր ես ինքս խմբագրեցի, և այսուհետև ըստ այնպիսի վարես այն կեանքդ զոր քեզի բաշխելու կ'հաւանիմ:

Յետոյ աչերը Միլէտիէն թղթին վրայ դարձնելով կարգացաւ:

* Հրամանագիրս տրուած է տարագրելու համար . . . : Այս տեղ անունը յիշուած չէ — ընդմիջեց Աինգը — և եթէ առաջարկես որ մի՞նակ հաղար մընի չափ հեռու վայր մը փոխադրուիս, ինդիտը չպիտի մերժուի: Աստի կ'շարունակես, և Հրա-

մանագիրն տրուած է տարագրելու . . . : Շարլօզ Պէքսըն անուն կինը՝ Գրամսայի արգարութեան ատենին կողմէ խարկած , սակայն պատիժ կրելէն ետեւ ազատուած է , այս վայրս պիտի բնակի , առանց բնաւ հեռանալու երեք մղոնէ անդին : Եթէ երբէք փորձ փորձէ խոյս տալու , մահուան պիտի դատապարտուի : Օրը հինգ շէլին պիտի ընդունի իր բնակութեան և կերակուրին համար » :

— Այս հրամանագիրն ինձի չվերարեցիր — պատասխանեց Միլէտի պաղտութեամբ , քանի որ իմ անունէս տարբեր անուն մը կ'կրէ :

— Անուն մը . մի՞թէ գու անուն մ'ունիս :

— Եղբորդ անունն ունիմ :

— Վսխալիս , իմ եղբայրս քու երկրորդ ամուսինդ է , և առաջինը տակաւին կ'սայրի : Անոր անունն ըսէ ինձ և Շարլօզ Պէքսընի տեղ պիտի գրեմ : Ո՛չ . . . չես հաճիր . . . լռութիւն կ'սրահես . լու պիտի բանտարկուիս Շարլօզ Պէքսընի անուամբ :

Միլէտի լռու մունջ կեցաւ . մինակ՝ այս անգամ իր լռութեան պատճառը կեղծիք չէր , այլ սարսափ . կարծեց թէ նոյն վճիռն իսկոյն պիտի գործադրուի . կարծեց թէ լորտ Ալինզը որոշեալ ժամանակէն առաջ զինքը ձամբայ պիտի հանէ , կարծեց թէ նոյն իրկունն իսկ մեկնելու դատապարտեալ է : Աստի բոլոր խորհուրդները պահ մ'ի գերեւ ելած համարեց , երբ յանկարծ զիտեց որ այն հրամանագիրը բնաւ ստորագրութիւն մը չունէր :

Այս գիտան ընելուն այնքան տրախտութիւն զգաց որ չկրցաւ դայն ծածկել :

— Այո՛ , այո՛ — ըսաւ լորտ Ալինզը , որ անոր սրտին մէջ անցածը հասկցաւ . — այո՛ , գու ստորագրութիւն կ'փնտուես , և մտքովդ կ'ընես , զեռ յայտ կայ , քանի որ այս հրամանը ստորագրեալ չէ , և զիս ահարեկելու համար ցոյց կ'սայ միայն : Ար սխալիս , այս հրամանագիրը վաղը լորտ ՊրօքինկՆէմի պիտի զըրկուի , հետեւեալ օրն իր ձեռօքը ստորագրեալ և կնքեալ պիտի դայ , և քսան չորս ժամ ետքը , ահա ես այժմէն կ'հաւատեմ , դործադրութեան պիտի սկսուի : Մնաս բարեւ , տիկին , այսչափ էր միայն ըսելիքս :

— Եւ եւ քեզի կ'պատասխանեմ, պարոն : թէ իշխանն թեանս այդ զեղծումը, թէ սուտ անուամբ զիս արտօրել սաւրդ վատասհամբաւութիւն մ'է :

— Միթէ կ'ուզես որ բուն անունովդ կ'ախտիս, Միլէտի : Արդէն զիտես որ անկլիական օրէնքն անողոքելի են երբ մարդ ամուսնութեան զէմ կ'մեղանչէ : բացէ 'ի բաց ըսէ, թէ և իմ կամ լաւ ևս իմ եղբորս անունն այս գործին խառնուած կ'գտնուի, հրապարակաւ գտաւ վարելով ելնելիք գայթակղութիւնն աչքս պիտի առնում վստահ լինելով որ 'ի սպտա քու ձեռքէդ պիտի ազատիմ :

Միլէտի չպատասխանեց, բայց գիակի պէս զեղնեցաւ :

— Ո՛հ, կ'նայիմ որ լաւագոյն կ'համարիս ուղեորութիւնը, Քաջ է, տիկին, և հին առած մը կայ որ կ'ըսէ թէ՛ Ուղեորութիւններն երիտասարդութիւնը կ'գատախարակեն : Հաստա վրկայ, ինքնին իրաւունք ունիս, և կեանքը լաւ բան մ'է : Եւ սոր համար հոգ կ'ընեմ որ անկից չհրաժարիս : Ա՛մնայ ուրեմն հինգ շէլինի գործը կարգի գնել, փոքր ինչ ժլատ կ'երեւիմ, այնպէս չէ : Բայց պատճառ կայ, հարկ է որ պահապաններդ կաշառով չշահիս : Գործակալ զանոնք հրապարակաւ համար զեղեցկութիւնդ ունիս . գործածէ ըսյն եթէ Ֆէլտօնի կողմէ կրած ձախորդութիւնդ այս տեսակ փորձերէ չզղուեցոց քեզ :

— Ֆէլտօն խօսք չէ բացած — լաւ Միլէտի ինքնովին — դեռ աղատութեան յոյս կայ :

— Ուրեմն առ այժմ կ'թողում քեզ, տիկին : Աւաղը պիտի գամ քեզի իմաց տալու թէ գործակալս ճամբայ հանած եմ :

Արաւ Ալինդը ոտք ելաւ, հեղձօրէն Միլէտին բարեկց և ձգեց զնայ :

Միլէտի շունչ առաւ . տակաւին չորս օր ունէր իր առջեր . իրեն չորս օր բաւական էր որ Ֆէլտօնը լիովին հրապարէ :

Սակայն սուկալի մամտոք մը միտքը կ'պաշարէր . թե՛րևս լորտ Ալինդը նոյն ինք Ֆէլտօնը զրկէր Պըքինկհէմի որպէս զի հրամանագիրը ստորագրել տայ . այսպէս Ֆէլտօն իր ճանկին տակէն

կ'հետանար, վասն զի կալանոս հին յաջողելու համար հարկ էր որ Ֆէլլաօն իր անընդհատ հնայութեան ներքև գտնուէր :

Սակայն՝ ինչպէս որ ըսինք, բան մը միայն սիրար կ'խաղաղէր, այսինքն Ֆէլլաօն լորտ Աինդրի խօսք չէր բացած :

Լորտ Աինդրի սպառնալիքէն այլայլած երևիլ չուզեց Միլէտի և սեղան նստելով կերակուր կերտ :

Յետոյ՝ առջի օրուան պէս՝ ծունր դրաւ և իր աղօթքը բարձր ձայնով արտասանեց : Առջի օրուան պէս զինուորը քալելը գաղբեցոց և մտիկ ընելու համար կայ առաւ :

Քիչ ասեմէն նրբադատիկ խորէն պահակին քալուածքէն թեթևադոյն ոտքի ձայներ լսեց որ իր գրան առջև գաղբեցան :

— Նոյն ինքն է — ըսաւ նա :

Եւ վերատին սկսաւ առջի օրուան կրօնական երգն որով այնքան ուժղին յուզուեր էր Ֆէլլաօն :

Բայց՝ թէև իր անուշ, լեցուն և հնչական ձայնը քան զառջինն աւելի գաշնակաւոր և աղիտղարմ կ'հնչէր, դուռը զոց մնաց Միլէտի փոքրիկ դռնակին վրայ զողունի ակնարկ մը նետելով կարծեց տեսնել խիտ վանդակին մէջէն պատանուոյն հրացայտ աչերը, բայց թէ իրատէս նոյն ինք Ֆէլլաօնն էր թէ առ աչօք տեսիլ, այս իբրտ է որ ինքզինքը զսպեց և ներս չմտաւ :

Միայն Միլէտի իր կրօնական երգն աւարտելէն քանի մը վայրկեան ետք՝ կարծեց թէ խորին հառաչ մը լսեց, ինչպէս նաև՝ քիչ մ'ետք՝ այն ոտքի ձայնն որ մեղմիկ մօտեցեր էր, ծանր ծանր և ակամայ հեռացաւ :

ԺԳ

ԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ՉՈՐՈՐԴ ՕՐ

Հետեւեալ օրը՝ երբ Ֆէլլաօն Միլէտիին սենեակը մտաւ, տեսաւ որ նա ախոտի մը վրայ կանգուն կեցեր, ձեռքը նստր կտտոց

քանի մը թաշկինակներէ յօրինուած լար մը բուներ էր, որ քուկի ձեռով պատռելով իրարու հետ հիւսեր և ծայրէ ծայր կապեր էր, ֆէլտօն՝ գուռը բանալուն հանած աղմուկէն՝ Միլէտի իր աթուռն թեթև մը գետին ցատկեց և այն ձեռքը բռնած նորահիւս լարն իր ետեր պահելու ջանաց :

Պատանին՝ սովորականէն աւելի գունատ էր և քնհատութենէ կարմրած աչերը կ'ցոյցնէին որ տենդային դիշեր մ'անցուցեր էր :

Սակայն իր ճակատն վրայ՝ քան զառաջինն աւելի խառութիւն մը դրոշմուած էր :

Ծանր ծանր Միլէտիին մօտեցաւ՝ որ նստեր էր, և մահատու հիւսուածքին մէկ ծայրը բռնելով՝ որ սեղգուշութեամբ կամ զխամամբ թերևս դուրս ձգեր էր :

— Այս ինչ է, տիկին — հարցուց նա պաղութեամբ :

— Այս՝ ո՛չ ինչ — ըսաւ Միլէտի ժպտելով այնպէս վշտալի երևոյթով ինչպէս որ ինք քաջ գիտէր դրոշմել իր ժպտին — ձանձրոյթը կալանաւորներու անհաշտ թշնամին է, կ'ձանձրանայի և ես, ուստի սա լարը հիւսելով զուարճացայ :

Ֆէլտօն սենեկին պատին այն կողմը տարաւ աչքը՝ որուն առջև գտեր էր Միլէտին կանդուն այն աթուռին վրայ, ուր այժմ նստեր էր, և անոր գլխին վերեն ոսկեզօծ ակիշ մը տեսաւ պատին մտած, որ թէ լաթեր և թէ զէնքեր կախելու կ'ժառայէր :

Ֆէլտօն սարսուռ մ'ազայ, և կալանահին այս սարսուռը գիտեց. վասն զի թէ և աչերը վար առեր էր, ո՛չ ինչ չէր խուսեր իր ակնարկէն :

— Եւ ինչ կ'ընէիր այս աթուռին վրայ կանդուն — հարցուց նա :

— Քեզի ինչ — պատասխանեց Միլէտի :

— Բայց — ըսաւ Ֆէլտօն — կ'փոփոքիմ իմանալ :

— Մի հարցներ ինձ — ըսաւ կալանահին — քաջ գիտես որ մեզի պէս քրիստոնէից արդիւեալ է սուտ խօսիլ :

— Լաւ ուրեմն — ըսաւ Ֆէլտօն — հիմակ քեզի պիտի ըսեմ բրածոյ, կամ լաւ ևս ընեղեքդ. պիտի 'ի գործ զնէիր մտքիդ մէջ մնած զմեզակ խորհարդը : Քաջ մտածէ, տիկին, եթէ

մեր Աստուածը ստասիսութիւնը կ'արգիլէ, ևս սուսեւ կ'արգիլէ խտրութիւնները քննադատութիւնը :

— Երբ Աստուած կ'դիտէ որ իր արարածներէն մին անիրաւի կ'հարաւածուի, ինքնասպանութեան կամ անպատուութեան դատապարտեալ, հատա ինձ, պարոն — պատասխանեց խորին համոզման ձայնով Միլէտին — որ Աստուած անոր կ'նետէ ինքնասպանութիւնը, վասն զի նոյն ատեն, ինքնասպանութիւնը մարտիրոսութիւն է :

— Կամ շատ բաց կամ շատ գոց կ'խօսիս, բացէ 'ի բաց իմացուր ինձ միտքդ, տիկին, յանուն Աստուծոյ, բացատրէ խօսքդ :

— Կ'ուզես որ աղէտքս քեզի յայտնեմ որպէս զի սուսապելի տեղ բռնես, իմ խորհուրդներս հաղորդեմ որ երթաս իմ հարաւածչիս իմացնես, ո՛չ, պարոն, չպիտի խօսիմ, ասկէ զատ՝ ինչ փոյթդ է դատապարտեալ թշուառ կնկան մը կեանքը կամ մահը. մինակ մարմնոյս համար պատասխանատու ես, այնպէս չէ, և բաւական է որ դիակ մը ներկայես, բաւական է որ ճանչուի թէ իմս է այն դիակը, և ուրիշ բան մը չպիտի ինդրեն քենէ, և թերևս կրկնակի պիտի վարձ ընդունիս :

— Ե՛ս, տիկին, ես — գոչեց Ֆէլտոն — միթէ կ'երևակայես որ ես քու կենացդ գինն ընդունիմ, ո՛հ, լեզուդ միայն այդպէս կ'խօսի :

— Թոյլ տուր, Ֆէլտոն, թոյլ տուր որ խորհուրդս կատարեմ — ըսաւ Միլէտի բորբոքելով — ամէն զինուոր 'ի հարկէ փառասէր է, այնպէս չէ. դու տեղակալ մ'ես, լաւ ուրեմն, հարիւրապետի աստիճանով իմ յուզարկաւորութեանս պիտի հետևիս :

— Բայց ես ինչ ըրի քեզի որ այդպիսի ծանր պատասխանատուութեամբ մը զիս կ'բռնաւորես մարդկան և Աստուծոյ առջև — ըսաւ Ֆէլտոն սարսռելով : — Քանի մ'օրէն այս տեղէն պիտի մեկնիս, տիկին, քու կեանքդ իմ պահպանութեանս ներքև չպիտի լինի, և — յարեց նա հառաչ մը հանելով — այն ատեն ինչ որ կ'ուզես ըրէ :

— Ե, յայտնի — գոչեց Միլէտի՝ որպէս թէ սուրբ սրտմտու-

Թեան մը չէր կարող զիմանալ — այսպէս զուրարեպաշտ մարդ մը, զոր որ արդար մարդու անուն ունիս, կ'փափաքիս միայն մեղապարտ չգանուիլ, իմ մահտանտ սրամառաւ անհասնողիս չլինիլ :

— Պարտաւոր եմ կենացդ վրայ հսկիլ, տիկին, և պիտի հսկեմ :

— Բայց միթէ կ'իմանաս կատարած սաշատոնդ, արդէն անդու թէ, եթէ մեղապարտ լինէի, ինչ անուն պիտի տաս անոր, Տէրն ինչ անուն պիտի տայ անոր՝ եթէ անարար եմ :

— Ես զնոր մ'եմ, տիկին, և իմ ընդունած հրամաններս կ'կատարեմ :

— Միթէ կարծես թէ վերջին գատաստանին օրը՝ Աստուած կոյր գահիճներն անօրէն գատաւորներէն պիտի զատէ : զու չես ուզեր որ մարմինս սպաննեմ, և իմ հոգիս սպաննել ուղղ մարդուն գործակատարը կ'լինին :

— Բայց վերասին կ'ըսեմ — սրատասխանեց Ֆէլտօն սարած — քեզ սպառնացող վտանգ մը չկայ, և լորս Ալինզրի համար իմ անձիս չափ կ'երաշխաւորեմ :

— Անփա — գոչեց Միլէտի — խեղճ անփա, որ կ'յանդդնիս ուրիշի համար երաշխաւոր մնալ, մինչդեռ ամենէն խնայտուն, մինչդեռ աստուածափախ մարդիկ իրենք իրենց համար երաշխաւոր մնալու կ'վարանին, և զօրաւորին ու բարեբաղդին կողմը կը բռնես որպէս զի ակարագոյնն ու զժրագղը ճնշես :

— Անկարելի բան, տիկին, անկարելի բան — մրմնաց Ֆէլտօն, որ սրտին խորէն այս սրամառաբանութեան ճշգումիւնը կ'զգար — իբրև կալանուհի՝ իմ ձեռօքս չպիտի կարենաս աղատութիւնդ գանել, իբրև կենդանի՝ իմ ձեռօքս կեանքդ չպիտի զրուես :

— Այո՛ — գոչեց Միլէտի — բայց կեանքէս աւելի թանկագին բան մը պիտի կորուսեմ, սրտիս պիտի կորուսեմ, Ֆէլտօն, և քեզ, քեզ սրատասխանատու պիտի համարիմ Աստուծոյ և մարդկան սուրբ ինձ հասնելիք նախատանաց և վատանունութեան :

Այս անգամ Ֆէլտօն՝ որչափ որ ահաղղողը էր կամ այսպէս

երևիլ կ'կեղծէր, զինքն արդէն համակող զաղտնի ներգործութեան չկրցաւ զիմանալ. այս անչափս զեղանի կիներ, տեսլեան պէս սպիտակ կիներ տեսնել, վշտի և զեղեցկութեան ազդեցութիւնը միանգամայն կրել՝ երազատեսի մը համար շատ էր, շատ էր անըջական հաւատոյ մը հրատապ երազներով վարած ըղբղի մը համար, շատ այն սրտին համար որ կ'զմայլի միանգամայն այն երկնային սիրով որ կ'այրէ, այն մարդկան ասելութեամբ որ կը լափէ :

Միլէտի տեսաւ վրդովը, բնազդումով կ'զգար ներհակ կրից բոցն որ նորատի մելեոանդին արեան հետ երակներուն մէջ կ'այրէր, և ճարտար զօրապետի մը նման որ գիտելով թէ թշնամին քնկրկելու պատրաստ է, անոր վրայ կ'յարձակի յաղթութեան ազդարակ մ'արձկնելով, նա ևս ոտք ելաւ, հինօրեայ կրօնուհոյ մը պէս զեղանի, քրիստոնեայ կոյսի մը պէս ներշնչեալ, և թևը տարածած՝ վիզը բաց, մազերը թափած, մէկ ձեռքով իր շրջազգեստը կտրծփին վրայ բռնելով համեստութեամբ, աչքը վառուած այն կրակով որ արդէն նորատի մաքրակրօնին զգայնութեան մէջ շփոթութիւն բերած էր, զէպ անոր քալեց՝ և ազդու եղանակի մը վրայ զոչեց իր անուշ ձայնով՝ որուն նոյն առթիւ, սոսկալի շեշտ մը տուաւ .

Տօբ Բահադէն զու՞ն առիւն .

Նեղի՛ տուննէնդոս վայ ,

Աստուած՝ տե՛ղ զզլու պէ՛տի որոյ . . .

Գու՛լ մ'անոր ի՛մ իտր անգնդին :

Փէլտօն՝ այս այլանդակ բացադարձութեան վրայ կանկ առաւ, իբրև քար կտրած :

— Գու ո՞վ ես, ո՞վ ես — զոչեց նա ձեռները միացնելով — միթէ Աստուծոյ մէկ առաքելուհին ես, միթէ դժոխոց մէկ սլաշտօնեայն ես, հրեշտակ ես թէ սաղան, Էլտօ՞ կ'անուանիս թէ ոչ Ասլարտէ :

— Միթէ զիս չճանչցար, Փէլտօն : ես ո՞չ հրեշտակ եմ ոչ

սագան, երկրիս մէկ աղջիկն եմ, ևս քու հաստակից քոյրդ եմ, և այլ ոչ ինչ:

— Այո, այո — ըստ Ֆէլտօն — գեռ ևս կ'կասկածէի, բայց այժմ կ'հաստամ:

— Դու կ'հաստաս, և սակայն՝ լորտ Աինգր անուն՝ Բէլիաբայ որդւոյն դառակիցն ևս: Դու կ'հաստաս, և սակայն դու իմ թշնամիներուս, Անկլիոյ թշնամւոյն, Աստուծոյ թշնամւոյն ձեռքք կ'թողուս զիս: Դու կ'հաստաս, և սակայն դու կ'յանձնես զիս այն մարդուն ձեռքն որ աշխարհն իր հերետաթիւններով և ցոփութիւններով կ'պղծէ, այն վատագոյի Սարտանարաղին զոր կոյրերը ՊրֆինկՏէմի գոքս կ'անուանեն և հաստացեալները Հակարբիստս կ'կոչեն:

— Ե՛ս քեզ ՊրֆինկՏէմի յանձնե՛մ, ե՛ս, ի՛նչ կ'ըսես զու:

— Աչք ունին — գոչեց Միլէտի — և զիս շարտի տեսնեն, ականջ ունին, և զիս շարտի լսեն:

— Այո, այո — ըստ Ֆէլտօն իր ձեռները բրտնաթոր ճակտին տանելով, որպէս թէ վերջին կասկածը փարատել կ'ուզէր — այո, իմ երազներուս մէջ ինձ խօսող ձայնը կ'ճանչեմ, այո, կ'ճանչեմ ամէն զիշեր ինձ երեցող հրեշտակին կերպարանը՝ որ պուայ իմ անբուն հոգւոյս. « Զարկ, Անկլիան ազատէ, փախիր, վասն զի պիտի մեռնիս Աստուծոյ բարկութիւնը չհանդարտելէն առաջ »: Խօսէ, խօսէ — գոչեց Ֆէլտօն — այժմ խօսքդ կրնամ հասկնալ:

Սոսկալի ուրախութեան կայծ մը, մաքի պէս արագ՝ Միլէտիին աչերուն մէջ փայլատակեց:

Որչափ որ վաղանցիկ էր այն մարդասպան նշոյլը, Ֆէլտօն տեսաւ զայն և սարսույց իրբ թէ այս նշոյլն այն կնկան սրտին անդունդը լուսաորեց:

Ֆէլտօն յանկարծ յիշեց լորտ Աինգրի աղգարարութիւնները, Միլէտիին հրապարիչ ձեերը, իր նախորդ փորձերը, քայլ մը ետ առաւ և զլուիք ծռեց, բայց առանց անոր նայելէն դողբելու, իբր թէ այս տարօրէն արարածէն զիւթուելով իր աչերն անկարող էին անոր աչերէն դատուիլ:

Միլէտի այս վարանման իմաստը չհասկցող կին չէր : Իր երևոյթական այլայլութիւններու ներքեւ, իր ստանադին բնաւորութիւնը կ'պահէր անվրէպ : Ֆէլտօն պատասխան տալէն, և մի և նոյն վտ. շեշտով շարունակելու դժուարին խօսակցութիւնը նորէն սկսելէն առաջ՝ Միլէտի իր ձեռները վար ձգեց, և որպէս թէ կնկան տկարութիւնը կ'յաղթահարէր ներշնչելոյն խանդը :

— Բայց, ո՛չ — ըսաւ — իմ գործս չէ Յուդիթ գառնալ և Հողովնունէսին ձեռքէն Բեաուլիան ազատել : Յարտենականին սուրը շատ ծանր է իմ թեկս համար : Արեմն թնղ որ մահտամբ անպատու թեմէ ազատիմ, թնղ որ մարտիրոսութեան մէջ ապաւէն մը գտնեմ : Ես քեզնէ ո՛չ ազատութիւնս կ'խնդրեմ, ինչպէս կրնայ խնդրել յանցաւոր մը, ո՛չ վրէժխնդրութիւն, ինչպէս պիտի ընէր հեթանոսահի մը, թնղ որ մեռնիմ, տրիշ քան չեմ պահանջեր : Քեզ ծունր դրամ կ'ազաւնեմ, կ'պաղատիմ, թնղ որ մեռնիմ, և իմ վերջին հառաչս ազատարարիս համար օրհնութիւն մը պիտի լինի :

Միլէտիին այս անուշ և աղերասողին ձայնին, այս վեհերոս և նկուն աղնարկին վրայ՝ Ֆէլտօն մօտեցաւ : Փոքր առ փոքր ջատակն հագեր էր այն մոզական զարդը զոր ըստ հաճոյս կ'ընէր ու կ'հանէր, այսինքն գեղեցկութիւնը, անուշութիւնը, արատքն և մանաւանդ խորհրդաւոր հեշտամոլութեան անդխնադրելի հրապոյրը՝ որ քան ամէն հեշտամոլութիւնները յափշտակիչ են :

— Աւաղ — ըսաւ Ֆէլտօն — բան մը միայն կարող եմ ընել, այսինքն՝ վշտակցիլ քեզ եթէ հաստատես որ զո՛հ մ'ես : Բայց լորտ Ախնդր ծանր ծանր գանգաւներ ունի քեզի դէմ : Գու քրիստոնեայ ես, դու 'ի կրօնս քոյրս ես, կ'զգամ որ դէպ 'ի քեզ կ'հրապուրուիմ, ես որ միայն իմ բարերարս սիրեր եմ, ես որ կենացս մէջ մինակ մտանիչներ և ամբարիշտներ գտեր եմ : Բայց դու, տիկին, դու որ իրապէս այդքան գեղանի ես, դու որ աւերակցիմ այդքան անարատ ես, անտարակոյս անօրէնութիւններ գործած պիտի լինիս որ լորտ Ախնդր այսպէս քեզ կ'հաւածէ :

— Աչք ունին — կրկնեց Միլէտի անպատում վշտաց շեշտով

մը — և չպիտի տեսնեն, ահանջ տնին, և բնա չպիտի լսեն :
 — Արեմն — զոչեց նորատի սպայն — խօսէ, խօսէ ուրեմն :
 — Ես իմ կրամ նախատինքս քեզի յայտնեմ — զոչեց Միլէ-
 տի՝ ամօթապարտութեամբ երեսը շիկնելով — վասն զի ստէպ մի-
 ղն յանցանքը միտին անպատու թիւն է . բայց ես ինչպէս յայտ-
 նեմ անպատու թիւնս քեզի, մարդու մը, ես կինս : Ա՛հ — շա-
 բունակեց նա իր ձեռքն ամօթխածութեամբ աղւոր աչերուն վրայ
 ծածկելով — ս՛հ, երբէք, երբէք չպիտի կարենամ այդ բանն
 բնել :

— Ինչի՞, եղբօր մը — զոչեց Ֆէլսօն :

Միլէտի բնդ երկար նայեցաւ անոր երեսն այնպիսի կերպով
 մ՛որ նորատի սպայն կասկածի տեղ առաւ, և սակայն հետա-
 զննութիւն և մանտանդ դիւթելու կամք մ՛էր :

Ըստ կարգի՝ Ֆէլսօն աղերսագին՝ ձեռներն իրարու միացուց :

— Լաւ ուրեմն — ըստ Միլէտի — ես եղբօրս կ'վստահիմ,
 պիտի համարձակիմ :

Նոյն պահուն լորտ Ախնդրի քայլափոխը լսուեցաւ . բայց այս
 անգամ Միլէտիին ահարկու տայգրը՝ առջի օրուան պէս՝ զո՛հ շե-
 ղաւ դրան առջևէն անյնիլ և հեռանալ, այլ կանկ առաւ, պահ-
 նորդին հետ քանի մը խօսք փոխանակեց, յետոյ դուռ բացուե-
 ցաւ և ինք երեցաւ :

Լորտ Ախնդր պահնորդին հետ խօսելու ատեն՝ Ֆէլսօն աշ-
 խութիւ ետ ետ քաշուեր էր, և երբ լորտը ներս մտաւ, արդէն
 կալանուհիէն քանի մը քայլ հեռու կ'դանտէր :

Սեպուհը ծանր ներս մտաւ, և իր հետազննին ակնարկը կա-
 լանուհիէն նորատի սպային ածելով,

— Երդէն երկար ատենէ վեր այս տեղ կ'գտնուիս, ճօհն —
 ըստ նա — միթէ այս կիներն իր յանցանքը քեզի պատմեց. այն
 ատեն միայն այս խօսակցութեան տեղութեան վրայ չեմ զար-
 մանար :

Ֆէլսօն սարսուռ մ՛զգաց, և Միլէտի իսկոյն գիտեց որ իր
 ամեն խորհուրդները պիտի տապալին թէ՛ որ չուարած սպային
 օգնութեան չհասնի :

— Ա՛հ, դու կ'վախնաս որ գերիդ ձեռքէդ չփախի — ըսաւ նա — լա՛ւ, հարցուր քու արժանի բանասպասիդ թէ այս միջոցին իսկ ինչ շնորհ կ'խնդրէի իրմէ :

— Շնորհ մը կ'խնդրէի՛ր — ըսաւ սեպուհը կատկածելով :

— Այո՛, միւրաւ — վրայ բերաւ շփոթած պատանին :

— Եւ ինչ շնորհ է այդ, նայինք — հարցուց լորա Ախնդր :

— Դանակ մը կ'ուզէ եւ կ'խոստանայ մէկ վայրկեանէ ետք ինձի դարձնել դրան ծակէն — պատասխանեց Ֆէլտօն :

— Ուրեմն այս տեղ պահուած մարդ մը պիտի լինի որ այս շնորհալի անձը խողտողել կ'ուզէ — վրայ բերաւ լորա Ախնդր իր ծաղրածու եւ անարդական ձայնովը :

— Ե՛ս կամ — պատասխանեց Միլէտի :

— Ես արդէն քու ընտրութեանդ ձգեցի Ամբիկան եւ Թիպրըն — վրայ բերաւ լորա Ախնդր — Թիպրըն ընտրէ, տիկին, հաստն ինձ որ չուանն տելի ապահով է քան դանակը :

Ֆէլտօն գեղընեցաւ եւ քայլ մ'ընդ առաջ առաւ, մտածելով որ ներս մտնելու ատեն՝ Միլէտի լար մ'ուներ իր ձեռքը :

— Իրաւօրք ո՛նիս — ըսաւ Միլէտի — եւ արդէն այդ բանը մտածեցի — յետոյ յաւելցուց խուլ ձայնով մը — նորէն պիտի խորհիմ' այդ բանին վրայ :

Ֆէլտօն՝ մինչև ոսկորներուն ծուծը սարսու մ'զգաց, հասանական է որ լորա Ախնդր այս շարժումը գիտեց :

— Մի հաստար, ճօհն, բարեկամդ իմ — ըսաւ լորաը — քեզի վստահեցայ, զզոյշ եղիր : Կանխաւ յայտնեցի քեզի ամէն բան, դարձեալ արիացիր, որչեանկ, երեք օրէն այս արարածէն պիտի աղատինք, եւ իմ՝ զրկած տեղս մարչու մը չպիտի ֆիասէ :

— Ա՛լեսն — զոչեց Միլէտի բարձրաձայն՝ այնպէս որ սեպուհը կարծեց թէ խօսքն երկնից կ'ուղղէր եւ Ֆէլտօն հասկցաւ որ իրեն ուղղել կ'ուզէր :

Ֆէլտօն գլուխը ծռեց եւ մտածեց :

Սեպուհը սպային թևէն բռնեց՝ իր գլուխն ուսին վրայ դարձնելով՝ որպէս զի Միլէտին աչքէ շհեւացնէ մինչև դուրս ելնելը :

— Լուս, լուս — ըստ կալանուհին երբ գուռը դոցուեցաւ — տակաւին կարծածիս չափ յառաջ չեմ դացեր : Աինդր իր սովորական յիմարութիւնն անակնկալ խոհեմութեան մը փոխեր է, նայէ ինչեր կ'ընէ վրէժիմդրութեան փափաքը, և այս փափաքն ինչպէս կ'ըրթէ մարդս : Իսկ Ֆէլտօնի գալով՝ կ'վարանի : Ա՛հ, այս մարդն անիծեալ ա՛ւրդանեանի շնամներ : Մարբակրօն մը միայն կոյսերը կ'պաշտէ, և կ'պաշտէ ձեռներն իրարու միացնելով : Հրացանակիր մը կ'իները կ'սիրէ, և կ'սիրէ իր թևերը միացնելով : Սակայն Միլէտի անհամբեր սպասեց, վասն զի տարակոյս չունէր որ օրը չանցած Ֆէլտօնը պիտի տեսնէ : Աերջապէս՝ մեր պատմած տեսարանէն ժամ մ'ետք՝ լսեց որ մեզմիկ դրան առջև կ'իստին, յետոյ շատ չանցաւ գուռը բացին և տեսաւ որ Ֆէլտօնն է : Պատանին շուտով սենեակը մտաւ՝ իր ետին բաց թողլով գուռը և նշան ընելով Միլէտիին որ լուռ կենայ, բոլորովին այլայլեր շփոթեր էր :

— Ի՞նչ կ'ուզես — ըստ Միլէտի :

— Մտիկ ըրէ — պատասխանեց Ֆէլտօն ցած ձայնով — պահան սակից հեռացուցի որպէս զի մարդ չիմանայ որ աստ եմ և քեզի առանձին խօսիմ անտես : Լորտ Աինդր ինձի ահռելի պատմութիւն մը պատմեց :

Միլէտի համբերատար նահատակի պէս իր ժպիտը ցցուց և գլուխն օրեց :

— Ա՛յ՛մ սագան մ'ես — շարունակեց Ֆէլտօն — կամ լորտը, իմ բարերարս, իմ հայրս, հրէշ մ'է : Ես քեզ շորս օրէ վեր կ'ձանչեմ, զանի երկու տարիէ վեր կ'սիրեմ, հետևապէս կրնամ ձեր երկուքին մէջ վարանիլ, մի զարհուրիւր բաժէս, համոզուելու պէտք ունիմ : Այս զիշեր, կէս զիշերէն ետքը, պիտի գամ քեզ տեսնելու և զիս պիտի համոզես :

— Ա՛յ, Ֆէլտօն, ո՛չ, եղբայր իմ — ըստ — մեծ է զարհուրութիւնը և կ'զգամ որ ծանր է քեզ այս վիճակը : Ա՛յ, ես արդէն կորսուած եմ, դու ալ ինձի հետ մի մտաներ 'ի կորուստ ինչ-չինքդ : Իմ մահս կեանքէս աւելի արտասան պիտի լինի, և

դիակին լռութիւնը լաւ ևս պիտի համոզէ քեզ քան թէ կալնս նստորիս խօսքերը :

— Լաւ, տիկին — գոչեց Ֆէլտօն — և այդպէս մի խօսիւր ինձ. եկայ որ քեզնէ խօսք առնուամ պատուոյդ վրայ, եկայ որ քեզ երդմենել տամ ամենէն սիրականիդ զլիտն վրայ որ կենացդ դէմ չպիտի զինիս :

— Չեմ ուզեր խօսք տալ — ըստ Միլէտի — վասն զի ոչ ինձի չափ կ'յարդէ երգումը, և եթէ խօսք տամ, պէտք է որ խօսքս պահեմ :

— Լաւ ուրեմն — ըստ Ֆէլտօն — միայն խոստացիր որ մինչեւ զիս վերստին տեսնելդ պիտի սպասես : Եթէ զիս տեսնելէն ետև՝ դարձեալ պնդես, լաւ, այն ատեն ազատ պիտի լինիս, և ես ինքս խնդրած զէնքդ պիտի տամ քեզի :

— Լաւ ուրեմն — ըստ Միլէտի — քեզի համար պիտի սպասեմ :

— Երգում ըրէ :

— Մեր Աստուծոյն վրայ կ'երգնում : Հիմակ դո՛՛հ ես :

— Լաւ — ըստ Ֆէլտօն — գիշերը պիտի դամ :

Եւ սենեկէն գուրս վազեց, գուռը դոցեց, և դուրսը սպասեց՝ զինուորին տեղն 'ի ձեռին որպէս թէ անոր տեղ պահակութիւն կ'ընէ :

Երբ զինուորը դարձաւ, Ֆէլտօն զէնքն անոր յանձնեց :

Այն ատեն Միլէտի դռնակին ծակին մօտենալով տեսաւ պատանին որ ցնորական ջերմնանդամ թեամբ խաչ կ'հանէր և խանգազին ուրախութեամբ նրբագաւթէն կ'երթար :

Իսկ Միլէտի իր տեղը դարձաւ՝ վայրենի արհամարհանաց ժրպիտ մ'իւր շրթերուն վրայ ցոյց տալով, և հայհոյելով կրկնեց Աստուծոյ այն անունն որուն վրայ երգում ըրեր էր առանց երբէք զանի ճանչել սորվելու :

— Իմ Աստուածս — ըստ նա — անմիտ մոլեռանդ, իմ Աստուածս, ես ինքս եմ, ես և այն որ վրէժ լուծելու ինձ պիտի օգնէ :

ԺԵ

ԳԵՐՈՒԹԵԱՆ ԼԻՆԳՆԵՐՈՐԳ՝ ՕՐ՝

Սակայն Միլէտի կէտ յաղթանակ մ'արդէն տարեր էր, և իր տառցած յաջողութիւնն ոյժը կ'կրկնապատկէր:

Գժուարին չէր յաղթահարել, ինչպէս որ ցարդ յաղթեր էր, հրապտբուելու հակամէտ մարդիկը, և զոր պալատի մարդավա-
րական դաստիարակութիւնը շուտով ծուղակը կ'զլորէր: Միլէտի
զեղանի լինելով մարմնական ըզձից կողմէն զիմադրութիւն չէր
կրեր, և ճարպիկ լինելով մաքի ամէն արդելքներ կ'տապալէր:

Բայց այս անգամ վայրենի, ուժեղ, խստակրօնութենէ ան-
զգայ դարձած բնտորութեան մը դէմ մաքառելու պէտք ունէր:
Կրօնն ու ապաշխարութիւնը սովորական հրապոյրներու մասին
Ֆէլասոնն անհպելի դարձուցեր էին: Այս հրաբորբը զլխին մէջ
այնպիսի ընդարձակ յատակագիծներ, այնպիսի աղմկալի խոր-
հուրդներ կ'տիրէին, որ և սչ սիրոյ մը, ինքնահասձութեան կամ
նիւթոյ համար տեղ չկար, սէրն որ դատարկութեան մէջ կ'սնա-
նի և տարակնութեամբ կ'մեծնայ: Արեմն Միլէտի՝ իր սուտ ա-
ռաքինութեամբ, իր վրայ անհնարինս վատ դաղավար ունեցող
մարդու մը կարծիքը խախտել էր, և իր զեղեցկութեամբը՝ յաղ-
թանակ մը տարեր էր անարատ և մարտը մարդու մը զոյսարա-
նաց և սրտին վրայ: Աւերջապէս՝ իր միջոցներուն չափը կշտեր էր,
արնք ցարդ իրեն անցայտ էին, բնութեան և կրօնին իր քննու-
թեան ենթարկած հետ մարդու մը վրայ ըրած փորձառութեամբը:

Սակայն նոյն երեկոյին ստէպ ինքն իր վիճակէն յուսահատեր
էր. զԱստուած օգնութեան չէր կանչեր, ինչպէս որ արդէն զի-
տենք, այլ շար ուղոյն վրայ յոյս ունէր, այս անհուն վեհա-
պետութիւնն որ մարդկային կենաց ամէն մասը պարագայից վրայ

կ'ախրէ, ինչպէս արարական առակին մէջ, անոր⁷ կ'բաւէ նառի
հաս մը կորուսեալ աշխարհ մը վեաշինելու համար :

Միլէտի՝ Ֆելաօնն ընդունելու լաւ արարաստուած լինելով
միւս օրուան համար իր մարտկոցները կանգնելու կարող եղաւ :
Գիտէր նա որ իրեն երկու օր միայն պիտի մնար, թէ Պըքինկ-
հէմի կողմէն հրամանագիրը ստորագրուելէն ետե՛ (ե Պըքինկ-
հէմ հեշտի պիտի ստորագրէր զայն անշուշտ, քանի որ նոյն
հրամանագիրը սուս անու՛ն մը պիտի կրէր, և տարադրեալ կիներ
չպիտի կարենար ճանչել) եթէ անգամ մ'այն հրամանագիրը
ստորագրուէր, ըսինք, լորտն խսկոյն նաւ պիտի գնէր զինքը, և
քաջ գիտէր որ փոխադրութեան գատապարտեալ կիներ իրենց
հրասուրանաց մէջ նուազ զօրաւոր ղէնքեր կ'զործածեն, քան
կարծեցեալ առաքինի կիներն որոց զեղեցկութիւնն աշխարհիս ա-
րևուն պէս կ'լուսաւորի, որոց տեսակը նորաձեւութեան ձայնը կը
գողէ, և ազնուապետութեան նշոյլն իր դիւթիչ լուսերով կ'ու-
կեզօծէ : Քշտաւ և վատահամբաւիչ պատուհասի գատապար-
տեալ կին մը լինելը զեղանի լինելու արդելք մը չէ, այլ տա-
կայն վերստին զօրաւոր դառնալու արդելք մ'է : Ճշմարիտ ար-
ժանիք ո՛նեցող անձերու պէս՝ Միլէտի կ'ճանչէր իր բնաւորու-
թեան և իր հնարից յարմարող միջոցը : Ազբատութիւնն իրեն
գժար կ'դար, ստորնութիւնն իր մեծութիւնը կ'նուազէր երկու
երրորդի չափ : Միլէտի մինակ թաղուհիներու մէջ թագուհի էր,
և իր փրապետութեան զոհունակ զուգըութեան հաճոյքը պէտք
էր : Ստորին կարգի էակներու հրամայելն իրեն համար աւելի խո-
նարհութիւն մ'էր քան զուարճութիւն :

Անտարակոյս իր աքսորէն կրնար վերադառնալ, և այս մասին
պահ մը չէր կասկածեր. քայց այս աքսորն սրշափ ժամանակ
կրնար տեսել : Միլէտիին ժիր և փառասէր բնաւորութեան համար
վեր ելնելու համար չզործածուած օրերը ձախորդ օրեր են. ու-
րեմն թող ընթերցողը գտնէ այն բառն որով մարդ վար իջնե-
լու համար զործածած օրերը պիտի անուանէ : Եւկ տարի, եր-
կու տարի, երեք տարի կորուսել, այսինքն յախտնականութիւն

Վր, վերագառնալ՝ երբ ա՛ւրջաննան երջանիկ և յաղթական ՚ ինքն ու բարեկամները պիտի ստանան թագուհւոյն կողմէն իրենց մատուցած ծառայութեանց շնորհքը, ասոնք էին այն հրակէզ գազափարնեռէն մին որ Միլէտի պէս կին մը չէր կարող տանիլ: Միւս կողմէն յինքն գոռայող փոթորիկներն իր ոյժը կը կրկնապատկէին, և անտարակոյս բանտին պատերը պիտի փէր, եթէ իր մարմինը կարենար սոհ մ'առնուլ իր մաքի մեծութիւնը:

Այս ամէն բաներուն մէջ՝ կարտինալին յիշատակն առելի կը իթէր Միլէտին: Ի՛նչ պիտի մտածէր, ի՛նչ պիտի ըսէր իր ըութեան վրայ կտակածոս, անխտահ, մտայոյզ կարտինալը՝ որ ոչ միայն իր միակ նեցուկը, իր միակ պաշտպանն էր ներկային մէջ, այլ նաև իր բազդին և ազազայ վրէժիմեցրութեան գործին էր: Միլէտի զանի կ'ձանչէր, գիտէր նա որ՝ անոգուտ ուղևորութիւն մը գառնալուն՝ ընդունայն պիտի առարկէր թէ բանտ ընկեր էր, ընդունայն պիտի ծանրանար քաշած տառապանաց վրայ, կարտինալը պիտի պատասխանէր զօրութեամբ և հանձարով հօր սկէպտիկեանի հեղնական հանդարտութեամբ. « Գէտք չէր որ բռնուէիր »:

Այն աստն Միլէտի բոլոր զօրութիւնը կ'ամփոփէր, Ֆելլածնի անունն իր սրտին խորէն մրմնջելով՝ իբրև արևու միակ նշոյլ մը որ ընկած գժոխքին մինչև յատակը կ'իմափանցէր, և իբրև օձ մ'որ իր ողակները կ'ոլորէ ու կ'քակէ որպէս զն իր ոյժը կշռէ, նոյնպէս Միլէտի իր հնարագէտ երևակայութեան անհամար ծալքերուն մէջ Ֆելլածնը կանխաւ կ'պարուրէր:

Սակայն ժամանակը կ'անցնէր, ժամերն իրարու ետև տահելով՝ կարծես թէ զանգակը կ'հնչեցնէին, և արդրին մէն մի հարուածը կ'թնդէր կալանուհւոյն սրտին մէջ: Ժամն իննիմ լրտա Վինգը՝ սովորական այցելութիւնն ըրտ, պատուհանն ու ձողերը գիտեց, դետինն ու պատերը քննեց, վառարանն ու գոնեքն աչքէ անցոց, առանց խօսք մ'արտատանելու թէ ինք և թէ Միլէտին, այս երկար և մանրակրկիտ հետազննութեան ժամանակ:

Անտարակոյս երկուքնին ևս կ'իմանային որ իրաց վիճակը շատ

ծանր դարձեր էր և հարկ չկար ժամավաճառ լինիլ անօգուտ խօսքեր և ապարդիւն բարկութիւն թափելով :

— Լաւ , լաւ — ըստ լորան անորմէ հեռանալով — այս զիշեր ալ չպիտի կարենաս խոյս տալ :

Ժամը տասին՝ Ֆէլտօն եկաւ . պահնորդ մը դրաւ . Միլէտի անոր քայլը ճանչեց : Այժմ կ'դուշակէր անոր քայլափոխին ինչպէս որ սիրուհի մ'իր սիրահարինը կ'դուշակէ , և սակայն Միլէտի կ'ատէր և միանգամայն կ'արհամարհէր այս տկար մոլեռանդը :

Որոշեալ ժամը չէր , Ֆէլտօն ներս չմտաւ :

Երկու ժամէ ետք՝ մինչգեռ կէս զիշեր կ'ըարնէր , պահնորդը փոխուեցաւ :

Այս անգամ ժամը հասեր էր . ուստի՝ նոյն վայրկեանէն՝ Միլէտի անհամբեր կ'սպասէր :

Նոր պահնորդը սկսաւ նրբագութիւն մէջ պտրտիլ :

Տաս վայրկեանէ Ֆէլտօն դարձաւ :

Միլէտի ականջ կախեց :

— Մտիկ ըրէ — ըստ պատանին պահնորդին — որ և է բարոյրով այս դռնէն չպիտի հեռանաս , վասն զի զիտես որ անցած զիշեր զինուոր մը սրտիժ կրեց միւրբաին կողմէն պահ մ'իր տեղէն հեռանալուն , և սակայն ես էի որ անոր տեղ հսկեցի իր կարճատե բացակայութեան ժամանակ :

— Հա՛ , զիտեմ — ըստ զինուորը :

— Արեմն կ'պատուիրեմ՝ քեզ չորս աչքով հսկել : Ե՛ս — յարեց նա — երկրորդ անգամ ներս պիտի մտնեմ այս կնկան սենեակը քննելու , որ՝ կ'վախնամ թէ շարագուշակ խորհուրդներ կ'տածէ ինքն իրեն դէմ , և ես ալ անոր վրայ հսկելու համար յատուկ հրաման ունիմ :

— Լաւ — մրմուռաց Միլէտի — ահա առիկ զգօն մաքրակրօնն որ սուտ կ'խօսի :

Իսկ զինուորը բառական սեպեց ժպտիլ :

— Շուտիկ , տեղակալդ իմ — ըստ նա — կարծեմ թէ անբաղդ չես այս տեսակ յանձնարարութիւններ ընդունելով , մա-

նաւանդ եթէ միջորտը հրամայեց նաև քեզ մինչև անդամ կնկան անկողինը քննելու :

Ֆէլտօն կարմրեցաւ . անշուշտ ուրիշ սարապոյի մէջ այսպիսի կատակ ընելու համարձակող զինուոր մը պիտի յանդիմանէր , բայց իր խիղճը բարձր կ'ըողօքէր և իր բերանը չէր իշխեր խօսելու :

— Եթէ քեզ կոչեմ — ըսաւ նա — եկուր . նոյնպէս եթէ դուէն եկող գանուի , զիս կոչէ :

— Հա՛ , տեղակալդ իմ — ըսաւ զինուորը :

Ֆէլտօն Միլէտիին անեակը մտաւ . Միլէտի սաք ելաւ :

— Ահա՛ եկար — ըսաւ :

— Խոստացեր էի քեզի գալու — ըսաւ Ֆէլտօն — և եկայ :

— Ուրիշ բան մ'ալ խոստացեր էիր ինձ :

— Տէ՛ր Աստուած , ի՞նչ բան — ըսաւ պատանին , որ , իր ինքնատիրութեան հակառակ՝ իր ծունկերուն դողը կ'զգար և քիրան որ կ'երևէր իր ճակատին վրայ :

— Խոստացար ինձ դանակ բերել , և մեր խօսակցութենէ ետք՝ իմ քովս թողուլ :

— Մի խօսիր այդ կիտին վրայ , տիկին — ըսաւ Ֆէլտօն — չկայ միճակ մը , որչափ սոսկալի լինի , որ Աստուծոյ մէկ արարածին ներէ ինքնասպան լինելու : Մտածեցի որ երբէք պէտք չէ որ այսպիսի մեղքի մը գործակից գանուիմ :

— Ա՛հ , մտածեցի՛ր — ըսաւ կալանահին և իր աթոռին վրայ նստաւ . քամահական ժպիտ մ'ընելով — ապա ես ալ մտածեցի :

— Ի՞նչ բանի :

— Որ իր խօսքը չտանող մարդու մ'ըսելէք չունիմ :

— Ո՛ր Աստուած իմ — մրմնաց Ֆէլտօն :

— Կրնաս մեկնիլ — ըսաւ Միլէտի — չպիտի խօսիմ :

— Ահատասիկ դանակը — ըսաւ Ֆէլտօն իր գրպանէն հանելով զէնքը զոր , իր խոստման համեմատ՝ հեալ բերեր էր , բայց իր կալանահայն յանձնելու կ'ստանէր :

— Տուր նայիմ՝ դանակը — ըսաւ Միլէտի :

— Ի՞նչ պիտի ընես :

— Աստուծոյ վրայ կ'ըսեմ, որ անմիջապէս պիտի վերագար-
ձնեմ քեզի. յետոյ սա սեղանին վրայ դիւր և դու ևս անոր և իմ
մէջ տեղ կեցիր :

Ֆէլտօն զէնքը Միլէտիին յանձնեց՝ որ ուշի ուշով անոր ջուրը
քննեց, և սայրը մատին ծայրը փորձեց :

— Ան — ըստ՝ դանակը նորատի սպային տալով — աղոր և
ընտիր պողովատ է. դու հաստարիմ՝ բարեկամ մ'ես, Ֆէլտօն :

Ֆէլտօն զէնքն առաւ և՝ ինչպէս որ կալանուհւոյն հետ որոշեր
էր, սեղանին վրայ դրաւ :

Միլէտի անոր բրածը դիտեց և գոհունակութեան շարժում մը
բրաւ :

— Հիմակ — ըսաւ նա — ինչ մտիկ բրէ :

Այս պատուէրն անօգուտ էր. նորատի սպայն անոր առջև կան-
դուն կ'կենար և անոր խօսքերուն կ'սպասէր որ լափէ :

— Ֆէլտօն — ըսաւ Միլէտի արտմալի հանդիսաւորութեամբ
մը — Ֆէլտօն, եթէ քու քոյրդ, քու հօրդ աղջիկը քեզի ըսէր,
« Մինչդեռ ես նորարոյս էի, սե բաղդէս բառական զեղանի,
զիս որոգայթի մը մէջ ձգեցին, և դէմ գրի. իմ շօքս դիս դա-
բաններ, բռնութիւններ շատցուցին, և դէմ գրի. իմ սպասաւոր-
ած կրօնս, իմ պաշտած Աստուածս հայհոյեցին, վասն զի այս
կրօնն ու այս Աստուածն իմ օգնութեան կ'հոչէի, և դէմ գրի.
այն ատեն իմ վրայ նախատինքներ թափեցին, և որովհետև իմ
հոգիս չէի կարող ՚ի կորուստ մատնել, ՚ի սպառ իմ մարմինս
պղծելու ելան, ՚ի վերջէ . . . » :

Միլէտի կանկ առաւ, և դառն ժպիտ մը սահեցաւ իր շրթե-
րուն վրայէն :

— Ի վերջէ — ըսաւ Ֆէլտօն — ՚ի վերջէ, ինչ բրին :

— « Աերջապէս, իրկուն մը, այս իմ դիմագրութիւնս, որուն
յաղթելու անկարող եղեր էին, ջլատելու որոշեցին. իրկուն մը
իմ ջրիս մէջ քնաբեր զօրաւոր դեղ մը խառնեցին, այն ինչ իմ
ճաշս աւարտեցի, որ քիչ քիչ անմեկնելի թմբիր մ'զգացի : Թէև
կասկած մը չունէի, անորոշ երկիւղ մը զիս պաշարեց և դուն

գործեցի քունս փարատել : ոտք ելայ , ուղեցի պատուհան վաղել , օգնութեան կոչել ; բայց իմ ոտքս յառաջ չէին երթար . այնպէս կ'երևէր ինձ որ ձեղունը գլխիս վրայ կ'իջնէր և զիս իր ծանրութեամբը կ'ճղմէր . թեև երկնցուցի , խօսելու փորձ փորձեցի , և միայն անյօղաւոր ձայներ հանեցի . անդիմադրելի թմբութիւն մը զիս կ'համակէր ; թեև թուրի մը կո թնեցայ , զգալով որ պիտի վար ընկնիմ , սակայն շատ շտեղծաւ այս նեցուկն այն իմ դողահար թեւերու համար անբաւական գտայ , մէկ ծնկի , յետոյ երկու ծնկիս վրայ ընկայ . ուղեցի աղօթել , իմ լեզուս սառեր էր . Աստուած շտեղծաւ և շտեղծ զիս և զեփներ սահեցայ՝ մահու նման քունի մը ճարակ մնալով :

« Այս քունիս մէջ և որչափ ատեն որ այն տեւեց , անցած դարձածին վրայ բան մը չեմ յիշեր . միայն սա կ'յիշեմ որ կ'լոր սենեկի մը մէջ պառկած արթնցայ , որուն կահ կարասին ճոխ էր և արևն անոր մէջ կ'թափանցէր ձեղունին մէկ ծակէն : Ասկէ դատ՝ բնաւ մտնելու դուռ մը չէր տեսնուեր , կ'երևէր թէ փառաւոր բանտ մ'էր :

« Երկար ատեն ջանացի իմանալու համար զանուած վայրս և այս իմ պատմած պարագաներս , իմ միտքս կարծես թէ ընդունայն կ'մաքառէր որպէս զի փարատէ այս քունիս թանձր խաւարը՝ որմէ չէի կարող ապատիլ . անորոշակի կ'ըմբռնէի թէ վայրէմանցայ , կտոք մը գլորեցաւ , և տակալի երազ մը տեսայ որուն մէջ իմ ոյժս սպառած պիտի լինէր . բայց այս ամէնն այնքան մութ և անորոշ էին իմ մտքիս մէջ որ այս գէտքը կ'երևէր թէ ուրիշ կեանքի մը կ'պատկանէին քան թէ իմ կեանքիս , սակայն իմիշիս հետ անըջական երկուութեամբ միացած :

« Ժամանակ մը՝ իմ գտնուած վիճակս ինձ այնքան տարօրէն երեցաւ որ կարծեցի թէ կ'երազեմ : Ոտք ելայ երբուն , զգեստներս իմ քովս , աթուրի մը վրայ էին , չէի յիշեր բնաւ թէ լաթերս հանած և պառկած լինիմ : Այն ատեն փոքր առ փոքր իրականութիւնն ինձի երեցաւ . ամօթահար արհաւիրք . իմ բնակած տունս չէի . որչափ որ արևուն լոյսէն կարող էի դատել՝

արդէն օրուան երկու երրորդ մասն անցեր էր. առջի իրկուսը քնացեր էի. ուրեմն իմ քունս քսան և շորս ժամ տևեր էր: Այս երկար քունիս մէջ ինչ պատահեր էր:

« Աղջածիս չափ շուտով հարգուեցայ. իմ բոլոր ծանր և ընդարմ շարժումներս կ'ցուցնէին որ քնաբեր դեղին ներդորձութիւնը բոլորովին չէր փարատած: Ասկէ զատ՝ այն խուցը կին մը ընդունելու նպատակաւ զարդարեր էին, և եթէ ամենէն կատարուն նազելին որ և է իղձ մը յայտնէր՝ սենեկին շորս զին իր ակնարկին ածելով իր իղձը կատարուած պիտի տեսնէր:

« Անշուշտ՝ այն շքեղ բանտին մէջ ես չէի առաջին արդիլեալ կինը, բայց, կ'իմանաս, Ֆէլտօն, որչափ որ բանտն աղւոր էր, այնչափ կ'ղարհուրէի:

« Այո, բանտ մ'էր, վասն զի 'ի զուր ջանացի դուրս ելնել: Բոլոր պատերը զարկի որպէս զի ելք մը դտնեմ', ամէն կողմէ պատերը լեցուն և հոժ ձայն մը տուին:

« Արեւի է քսան անպամ նոյն սենեկին շրջանն ըրի որ և է ելք մը փնտռելով. ելք չկար. վաստակարեկ և լեղապատառ ընկայ թիկնաթուռի մը վրայ:

« Նոյն պահուն՝ զիշերը շուտով վրայ կ'հասնէր, և մութին հետ իմ արհաւիրքս կ'ստեղծային. չգիտէի թէ նստած տեղս կենալ պէտք էր թէ ոչ. այնպէս կ'երևէր ինձ որ անյայտ վտանգներով պաշարուած եմ, որոց մէջ ամէն մէկ քայլիս պիտի ընկնէի: Թէև առջի օրէ վեր քան մը չէի կերած, երկիւղը կ'արգիլէր որ անօթութիւն զգամ:

« Դրսէն ձայն մ'որով կարենայի ժամանակս չափել, չէր հասներ մինչև ինձ. մինակ կ'երևակայէի որ թերևս երեկոյեան ժամն եօթ կամ ութն էր. վասն զի հոկտեմբեր ամսեան մէջ էինք, և բոլորովին գիշեր էր:

« Յանկարձ՝ դրան մը կռինչն որ իր ծխններուն վրայ կ'դառնայ, ինձ սարսուռ մը տուաւ. ձեղունին ապակեայ ծակէն հրային զօւնդ մ'երեցաւ՝ սենեկիս մէջ վառվառուն լոյս մ'արձակելով, և ահ ու գողով դիտեցի որ մարդ մը քանի մը քայլ հեռու կանգուն կ'կենար իմ առջև:

« Երկու հոգիի համար սեղան մը՝ որուն վրայ պատրաստ ընթրիք մը կար, հմայութեամբ մը սենեկիս մէջ տեղը կանգներ էր :

« Այս մարդը տարիէ վեր ետեւէս ընկնող մարդն էր, որ երգմենք էր զիս անպատուելու, և որ իր բերնէն ելած սուաջին խօսքերէն հասկցուց թէ առջի իրկուն այս անպատու թիւնը կատարներ էր :

— Վատազգին — մրմնաց Ֆէլտոն :

— Ո՛հ, այո՛, վատազգին — գոչեց Միլէտի՝ զիտելով որ նորատի սպայն՝ որուն հոգին իր շրթերէն կախուեր էր, որչափ մտադիր էր իր պատմութեան — ո՛հ, այո՛, վատազգի մ'է. կարծծեր էր թէ ամէն բան լմնցած է իմ քունիս մէջ զիս յազմահարելովք. ինձի կ'զար՝ յուսալով որ իմ անպատու թեանս պիտի զիջանիմ, քանի որ զիս արդէն անպատուեր էր, կ'զար իմ սիրոյս փոխարէն ինձ իր բոլոր հարստութիւնն ընծայելու :

« Անկան մը սիրտն որչափ վէս արհամարհանք և անարգական խօսքեր որ կ'սարտնակէ՝ այս մարդուն վրայ թափեցի. այսպիսի յանդիմանութիւններու վարժ էր արդէն, վասն զի հանդարտ, ծիծաղկոտ և թեւերը կրծքին վրայ խաշաձե բռնած զիս մտիկ ըրաւ. ապա՛ երբ կարծեց թէ ամէն բան ըսի, զէպ ինձ մօտեցաւ. ես ալ զէպ ՚ի սեղանը ցատկեցի, դանակ մ'առի, և կրրծքիս վրայ կ'սթնցուցի :

« — Եթէ քայլ մ'ես առնուս — ըսի անոր — ո՛չ միայն անպատու թեանս այլ և մահուան համար մեղապարտ պիտի գտնուիս :

« Ա՛րեւի թէ իմ ակնարկիս, ձայնիս, բոլոր անձիս վրայ տեսնուած շարժումն, կայնուածքս, շեշտս այնպէս ճշմարիտ էին որ թշնամիս՝ որչափ անզգամ հոգի որ ունենար, համոզուեցաւ և կայ առաւ :

« — Քու մահդ — ըսաւ նա — ո՛հ, ո՛չ, դու այնչափ չքնաղ սիրուհի մ'ես որ չեմ հաճիր բնաւ այսպէս կորուսել քեզ. անզգամ մը միայն քեզ վայելելու երջանկութիւնն ունենալէն ետեւ : Անաս բարեւ, իմ ամենագեղանի տիրուհիս. վերստին այցի դալու համար՝ պիտի սպասեմ որ լուսազոյն տրամադրութեան մէջ գտնուիս իմ մասիս :

« Այս բնելով մի անգամ սուլեց, բոցավառ գունդն որ իմ աննեակս կ'լուստորէր, վեր ելնելով աներեսոյթ եղաւ. ինքզինքս նորէն մթութեան մէջ գտայ: Պահ մ'ետք' դրան մը բացուելու և դոցուելու ձայնը նորէն լսուեցաւ, լուսավառ գունդը նորէն վար իջաւ և ես մինակ մնացի:

« Սոսկալի եղաւ այս վայրկեանս, եթէ դժբաղդութեանս վրայ թերևս կասկած մ'ունէի, այս կասկածը յուսահատական իրակաշնութեամբ փարատեր էր. ս'չ միայն ինձ տանլի այլ. քամահեղի մարդու մ'իշխանութեան ներքև էի. մարդ մ'որ ամէն բանի կարող էր, և իր կարողութեան մէկ աղէտալի ասպարոյն արդէն ինձ տուեր էր:

— Բայց ո՞վ էր այն մարդը — հարցուց Ֆէլտօն:

— « Գիշերն ամռուի մը վրայ անցուցի՝ թեթև շշուկէ մը գող-գողալով, վաան զի, զրեթէ կէս գիշերին, կանթեղը մարեր էր և նորէն խաւարը պատեր էր զիս. սակայն նոյն գիշերն անցաւ և բռնութեան նոր փորձ մը չեղաւ. արևն երևցաւ, սեղանն անհետ եղեր էր, մինակ դանակը տակալին ձեռքս էր:

« Այս գանակն իմ բոլոր յոյսս էր:

« Յոգնութենէ հալ ու մաշ եղեր էի, քնհատութիւնն աչքերս կ'այրէր, վայրկեան մ'իսկ քնանալու չիշխեր էի, լոյսը փոքր ինչ հանգարտեցուց զիս, գացի անկողինս ընկայ սուանց փրկարար դանակս թողլու և զայն բարձիս ներքև պահեցի:

« Երբ արթնցայ, գիտեցի որ նոր սեղան մը գրեր են:

« Այս անգամ՝ իմ սարսափս, իմ անձկութիւններս մոռնալով լափելիզող անթութիւն մ'զգացի. քառասուն ութ ժամէ վեր բերանս փշրունք չէի գրեր, քիչ մը հաց ու պտուղ կերայ, յետոյ արդէն խմած ջրիս խառնուած քնարեր գեղը յիշելով սեղանի վրայի ջրին չգպայ և գացի բաժակս պատին մէջ փակուած աղբիւրէն լեցուցի:

« Սակայն՝ թէև այս զգուշութիւնն ըրի, գարձեալ պահ մը սոսկալի տագնապի մէջ մնացի. բայց այս անգամ իմ երկիւղս անհիմն էր, նոյն օրն անցուցի սուանց զգալու. ինչ որ արդէն վախցեր էի որ պիտի զգամ:

« Կոյնպէս բլշակը կիսովին պարպելու հոգ տարեր էի որպէս զի իմ կասկածս չհասկնան ։

« Պիշերը հասաւ մութին հետ , սակայն՝ թէև մթութիւնը խոր՝ աչերս սկսեր էին վարժիլ անոր . խաւարին մէջ տեսայ որ սեղանը դեռնին տակը կ'անցներ . քառորդէ մ'ետք երեցաւ իմ ընթրիքս բերելով . պահ մ'ետք՝ մի և նոյն կանթեղին շնորհիւ , սննեակս վերստին լուսաւորեցաւ ։

« Որոշեր էի ուտել միայն այնպիսի բաներ որոց քնարեր գեղ խառնել անհնարին էր . երկու հաւկիթ և քիչ մը պտուղ իմ կերակուրս եղան , յետոյ զացի բաժակ մը ջուր առի իմ պաշտպան աղբիւրէս և խմեցի ։

« Առաջին ումպէն այնպէս երեցաւ ինձ որ առաւօտեան ճաշակը չտներ . շուտ ընդ փոյթ կասկած մ'առաւ միտքս , կանկ առի , բայց արչէն կէս բաժակ պարպեր էի ։

« Մնացած ջուրը սոսկումով թափեցի՝ և ճակատս ահ ու տարտափի քիրտ հոտելով սպասեցի ։

« Անտարակոյս՝ անտեսանելի վկայ մը տեսեր էր այն աղբիւրէն ջուր առնուլս , և իմ վստահութենէս իսկ օգուտ քաղեր էր որպէս զի աւելի ապահով կերպով՝ ՚ի կատար հանէ իմ կորստեանս խորհորդն որ այնքան սառնութեամբ որոշուեր և անցթօրէն կը գործադրուէր ։

« Կէս ժամ այն ինչ անցեր էին և նոյն նշանները վրաս երեցան , մինակ , այս անգամ լոկ կէս բաժակ ջուր խմելուս՝ տելի երկար մաքստեցայ , և փոխանակ լիովին քուն լինելու տեսակ մը թմբութեան մէջ ընկայ՝ որով կարող էի իմ շորս զիս անցած բաները զգալ , թէև բնառ ոյժ չունէի ինքզինքս պաշտպանելու կամ խոյս տալու ։

« Քարշ ընդ քարշ դէպ ՚ի անկողինս զացի որպէս զի անոր մէջ միայն ապաւէնս գտնեմ , այս է գանակս , բայց միայն անարին հասայ , ծնկի վրայ ընկայ , ձեռներս մահճին մէկ նաքին փաթթելով , ահա այն աստն հասկեցայ որ կորսուած էի » ։

Նայն պահուն Ֆէլաօն ահուելի կերպով գոյնը նետեց , և քուր մարմինը ջլաձիգ սարսուռ մը համակեց ,

— Բայց ամենէն սոսկալի կէտը սա էր — շարայարեց Միլէ-տի այլայլուն ձայնով մը, որպէս թէ նոյն ահա ելի ժամուն անձ-կութիւնը կ'զգար — որ, այս անգամ՝ ինձ սպառնացող վտան-գին գիտակցո թիւնն ունէի. վասն զի իմ հոգիս, եթէ ներքեւ է ըսել, իմ քնած մարմնոյս մէջ կ'հսկէր, վասն զի կ'տեսնէի, կ'լսէի. իրաւ է որ այս ամէնն իբրև երազ կ'տեսնէի, բայց և այնպէս աւելի զարհուրելի էր :

« Տեսայ կանթեզն որ վեր կ'ելնէր և փոքր առ փոքր զիս մթու-թեան մէջ կ'մտնէր. յետոյ արդէն քաջայայտ գրան ձայնն առի, թէ և այս գուռը մինակ երկու անգամ բացուեցաւ :

« Բնագրումով զգացի որ ինձ կ'մտենայր մէկը. կ'ըսեն թէ Ամբրիկայի անապատին մէջ կորուսեալ սղորմելին այսպէս կ'զգայ օձին մտենալը :

« Ա՛ռ զէի ճիգ մ'ընել, աղաղակ մը հանելու փորձ ըրի. կամ քիս անհաւատալի զօրութեամբն իսկ ոտք ելայ, բայց իսկոյն վար ընկայ . . . և իմ հալածողիս թևերուն մէջ ընկայ » :

— Բայց ըսէ ինձ թէ ո՞վ էր այն մարդը — զոչեց սպայն :

Միլէտի մէկ նայուածքով զիտեց թէ իր պատմութեան մէն մի մանր պարտոյան վրայ ծանրանալով ինչ վիշտ կ'ներշնչէր Ֆէլ-աօնի. բայց չէր ուզեր փոքրագոյն տանջանք մ'իսկ անորմէ խր-նայել. որչափ ուժգին անոր սիրար խորտակէր, նոյնքան ապա-հով էր որ նա իր վրէժը պիտի լուծէր : Աստի Միլէտի շարու-նակեց՝ անոր բացաղանջութիւնը շտեղծ զարմելով, կամ թէ մը-տածելով որ պատասխան տալու ժամը տակաւին հասած չէր :

— « Այս անգամ անկենդան, անզոյս գիտելի մը հետ չէր վառ-ազդիին զօրծը : Արդէն ըսի, թէ և իմ կարողութիւններս լիովին զործածելու վիճակին մէջ չէի, սակայն վտանգիս գիտակցութիւնն ունէի. ուստի բոլոր զօրութեամբս կուեցայ և անշուշտ՝ որչափ որ տկարացած էի, ընդ երկար զիմացոյ, վասն զի լսեցի վառ-ազդին որ կ'ողչէր :

« Այս թշուառ մաքրակրօնու հինները, քաջ գիտէի որ իրենց դահիճները կ'ձառնարացնէին, բայց կ'կարծէի թէ իրենց սիրա-հարմբու գէմ նուազ ուժեղ են :

« Աւաղ, այս յոռաստական գիմադրութիւնս չէր կրնար ընդ երկար տեւել, կ'զգայի իմ ուժիս սրտոյիլը, և այս անգամ իմ քունէս օգուտ չքաղեց վատը, այլ իմ նուտղումս » :

Ֆէլտօն մտիկ կ'ընէր ուրիշ ձայն չհանելով՝ բայց եթէ տեսակ մը խուլ մունչին մը. միայն քրտինքն իր մարմարէ Ծակաւէն կ'հոսէր, և իր զղեստին ներքև պահած ձեռքն իր կուրծքը կը պատուէր :

« Երբ սթափեցայ, իմ առաջին շարժումս եղաւ բարձիս ներքեւ փնտուել այն դանակն որու չէի հասեր, եթէ իմ պաշտպանութեանս չծառայեց, դոնէ քառութեանս կրնար օգնել :

« Բայց այն դանակն առնելով, Ֆէլտօն, սոսկալի գաղափար մը եկաւ միտքս : Երգում ըրի քեզի ամէն բան ըսելու, և պիտի ըսեմ ամէն բան, քեզ ճշմարտութիւն խոստացայ, և պիտի յայտնեմ զայն, եթէ գիտնամ իսկ որ այս ընելով պիտի կորնչիմ :

— Այն մարդէն վրէժ լուծելու գաղափարն եկաւ միտքդ, այնպէս չէ — Ֆէլտօն :

— Ան, այդպէս է — ըսաւ Միլէտի — այս միտքս քրիստոնէի մը վայել խորհուրդ մը չէր, գիտեմ. անտարակոյս մեր հօգուդն յախտեանկան թշնամին, մեր չորս գին մունչող առիւծն էր որ իմ մտքիս կ'թելադրէր զայն : Աւերջապէս, ինչպէս հասկցրնեմ քեզի, Ֆէլտօն — շարայարեց Միլէտի այնպիսի կնկան մը ձայնով որ ինքզինքը մեղապարտ կ'դատէ — այն գաղափարը միտքս գրաւեց և այլ ևս զիս չթողուց : Ահա այս մարգասպանական խորհրդին պատիժն է որ այսօր կ'կրեմ » :

— Շարունակէ, շարունակէ — ըսաւ Ֆէլտօն — կ'փափաքիմ տեսնել քեզ վրէժինդրութեան նպատակիդ հասած :

— Ո՛հ, որոշեցի որ ըստ կարի շուտով 'ի գործ դնեմ. աներկմիտ էի որ թշնամիս հետևեալ գիշերը նորէն պիտի գար : Յերեկը վախճալու բան մը չունէի :

« Աստի՛ երբ նախաճաշկին ժամը հասաւ, առանց վարանելու կերայ խմեցի, որոշեր էի կեղծել թէ կ'ընթրեմ, բայց բան մը չուտել. ուստի առաւօտեան սնունդով երեկոյեան ծամապահօթիւնս մեղմելու պարտաւոր էի :

« Մինակ բաժակ մը ջուր նախաճաշկի ժամանակ առի պահեցի, վասն զի քառօտն ութ ժամ աննտնդ և անջուր կեցած ատենս ծարաւն աւելի շատ տառապեր էր զիս :

« Օրն անցաւ և ուրիշ ներգործութիւն չունեցաւ իմ վրայ՝ բայց միայն զիս իմ որոշմանս մէջ հաստատել. մինակ նայեցայ որ դէմքս իմ սրտիս խորհուրդը չմատենէ, վասն զի աներկմիտ էի որ զիս կ'լրտեսէին. շատ անգամ շրթերուս վրայ ժպիտ մը դրացի : Ֆէլտօն, չեմ՝ ժտիր բսելու թէ ինչ բան մտածելով կը ժպտէի, այն ատեն իզնէ պիտի սոսկայիր . . . » :

« Շարունակէ, շարունակէ — ըսաւ Ֆէլտօն — կ'նայիս որ մըտիկ կ'ընեմ և վերջը տեսնելու կ'փափաքիմ :

— Գիշերը հասաւ, սովորական դէպքերը կրկնուեցան. մութին իմ ընթրիքս մեծարեցին, յետոյ կանթեղը վառեցին և ես ալ սեղան նստայ :

« Մինակ քիչ մը պտուղ կերայ. այնպէս ձեացուցի որ բլշակէն գառաթս ջուր կ'լեցնեմ, բայց միայն բաժակիս մէջ պահածս խմեցի. այս փոխանակութիւնը սակայն բառական ճարպիկութեամբ կատարելով իմ լրտեսներս, եթէ ունէի, կասկած մը չառին :

« Ընթրիքէն ետք՝ առջի իրիկուան թմրութեան նշանները ցոյց տուի, բայց այս անգամ՝ որպէս թէ յոգնութենէս քաշելու ոյժ չունէի կամ թէ վտանգին կ'ընտելանայի, դէպ 'ի անկողինս ընդ քարշ գացի, շրջազգեստս վար ձգեցի և պառկեցայ :

« Այս անգամ բարձիս տակ դտեր էի դանակս, և քնանալ կեղծելով, ձեռօքս ջլաձիգ կ'սեղմէի անոր դաստասպանը :

« Երկու ժամ անցաւ առանց նոր բան մը պատահելու. այս անգամ, ո՛ր Աստուած իմ, որո՞ւ մտքէն կանցնէր, թէ կ'սկսէի վախնալ որ թերևս չերևիր թշնամիս :

« Աւերջապէս կանթեղը տեսայ որ մեղմիկ վեր ելաւ և ձեղունին խորերն աներևոյթ եղաւ. սենեակս խաւարը պատեց, բայց ճիգ մ'ըրբի դիտելու խաւարին մթութեան մէջ :

« Գրեթէ տաս վայրկեան անցան : Մինակ սրտիս բախումը կը լսէի :

« Կազմերսէի առ Աստուած որ դար »

« Աերջապէս արդէն խիստ ծանօթ դրան բացուիլն ու զոց-
ուիլը լսեցի . թէ և զորդը թանձր էր՝ ուրքի զոփիւն մը լսեցի որ
գեաննը կ'ճարճատէր , թէ և մութ էր , ստուէր մը տեսայ որ ան-
կողնիս կ'մօտենար » :

— Հուտ , շուտ պատմէ — ըսաւ Քէլտօն — միթէ շին տես-
ներ որ մէն մի խօսքէ հալած կապարի պէս զիս կ'այրէ :

— « Այն ատեն — շարունակեց Միլէտի — այն ատեն բոլոր
ոյժս ժողվեցի , յիշեցի որ վրէժի կամ լաւ ևս արդարութեան
ժամը հնչեր էր . ինքզինքս նոր Յուդիթ մը համարեցի . բոլոր
մարմինս ամփոփեցի , դանակը ձեռքս և երբ զանի իմ քօլս տե-
սայ , որ իր որսը փնտռելու համար թևը կ'երկարէր , այն ատեն
յօտահատութեան և վշտի յետին ճիկ մը հանելով անոր կուրծ-
քին զարկի :

« Թշուառականն , ամէն բան նախատեսեր էր . իր կրծքին վը-
րայ վէրս պահ մը կար , ուստի դանակը տահեցաւ » :

« — Հա՛ , հա՛ — զոչեց նա թևս բռնելով և իմ ապարդիւն
զէնքս ձեռքէս խլելով — դու կենացս դէմ կ'դառնասնեն , զեղա-
նի մաքրակրօնուհիս , բայց այդ ոչ միայն ատելութեան այլ և ա-
պերախտութեան արդիւնք է : Ազէ՛ , աղէ՛ , հանդարտէ՛ , իմ աղ-
ւոր աղջիկս : Աարծեք էի թէ սիրտդ քիչ մը կակղեր է : Ես կի-
ները բռնի պահող բռնակալներէն շիմ . դու շիս սիրեր զիս ,
արդէն իմ սովորական մեծամատթեամբս կասկած ունէի այդ մա-
սին . հիմակ համոզուեցայ : Աաղն աղատ պիտի թողում քեզ :

« Փափաք մը միայն ունէի , կ'ուզէի որ զիս սպաննէր :

« — Ձղոյշ եղի՛ր — ըսի անոր — վասն զի իմ ազատութիւնս
քու անպատուութիւնդ է :

« — Բացատրէ միտքդ , իմ աղւոր հարցուկս :

« — Այո՛ , այն ինչ ասկից պիտի դուրս ելնեմ և ամէն բան
պիտի յայտնեմ . ինձի դէմ զործածած բռնութիւնդ պիտի պատ-
մեմ , պիտի պատմեմ իմ գերութիւնս : Երևան պիտի հանեմ այս
վատահամբաւութեան պալատը , շատ բարձր է քու դիրքդ , մի-

լորտ, բայց դողն, քեզնէ բարձր է թագաւորը, թագաւորէն վեր Աստուած կայ :

« Արչափ որ թշնամիս ինքզինքին աէրը կ'երեւէր, դարձեալ բարկութեան շարժում մը ցցուց : Չէի կարող իր կերպաբանին բացատրութիւնը դիտել, բայց զգացեր էի իր թեկն դողն որու վրայ իմ ձեռքս դրուած էր :

« — Արեմն ասկից դուրս չպիտի ելնես — ըսաւ ինձ :

« — Շնորհաւ, լաւ — դռնեցի — այն ատեն իմ ասնջանացս վայրը միանգամայն զերեզմանս պիտի լինի : Լաւ, այս տեղ պիտի մեռնիմ, և պիտի տեսնես դու եթէ ամբաստան ուրուական մ'աւելի ահաբեկի չէ քան սպառնացող կենդանի մարդ մը :

« — Քովդ զէնք մը չպիտի թողուն :

« — Կայ զէնք մը՝ զոր գործածելու քաջութիւնն ունեցողին տուած է յուսահատութիւնը : Անօթութենէ ինքզինքս պիտի սպաննեմ :

« — Նայինք — ըսաւ թշուառականը — միթէ խաղաղութիւնը լաւագոյն չէ քան այսպիսի պատերազմ մը : Քեզ իսկոյն ազատութիւնդ կ'ընտրեմ. քու առարինութիւնդ կ'հոշակեմ. քեզ Անկէջ Լորտէն կ'անուանեմ :

« — Ես ալ կ'ըսեմ թէ դու Սեքստոս մ'ես, ես քեզ մարդկան առջև պիտի ամբաստանեմ ինչպէս որ Աստուծոյ առջև ամբաստանած եմ, և եթէ հարկ լինի իմ ամբաստանութիւնս արիւնովս կնքեմ, պիտի կնքեմ :

« — Էս, հա — ըսաւ թշնամիս հեզնական ձայնով մը — այն ատեն ինչիւրը կ'փոխուի : Իբրտի, ամէն բան մէկ զի, այս տեղ քեզի շատ յարմար է, քեզի բան մը չպիտի պակսի, և եթէ ինքնակամ սովալլուկ մեռնիս, յանցանքը քուդ պիտի լինի :

« Այս ըսելով ձեզց դնաց, դրան բացուիլն ու զոցուիլը լսեցի, և ես լիովին ընկզմած մնացի : Ճշմարիտն ըսելով, ո՛չ այնչափ ցաւերուս որչափ ամօթապարտութեանս մէջ որ անկարող եղայ վրէժս լուծել :

« Թշնամիս խօսքը պահեց : Միւս օրն ու դիշերն անցան և զինքը

չտեսայ : Բայց ես ևս խօսքս պահեցի , և Հայ ու ջուր բերանս չգրի . ինչպէս որ անոր ըսեր էի , սովալլուկ մեռնելու որոշումս հաստատ էր :

« Օրն ու գիշերն աղօթքով անցուցի , վասն զի կ'յուսայի որ Աստուած իմ ինքնասպանութեանս պիտի ներէ :

« Երկրորդ գիշեր դուռը բացուեցաւ . գետինը պառկեր էի , որժս արդէն սպառելու սկսեր էր :

« Չայնը լսելուս՝ մէկ ձեռքի վրայ ելայ :

« — Լաւ ուրեմն — ըսաւ ինձ ձայն մ'որ ականջիս ստկալի կերպով մը հնչելուն՝ շատ դիւրաւ ճանչեցի — Լաւ ուրեմն , միթէ փոքր ինչ կակղեցա՞ր , և միթէ ազատութեանդ փոխարէն պարզապէս խօսք պիտի տան լուսթիւն պահելու : Տես , ես բարի իշխան մ'եմ — յարեց նա — և թէև մաքրակրօնները չեմ սիրեր , անոնց իրաւունքը կ'ճանչեմ , նոյնպէս մաքրակրօն կ'ինելուն , երբ սիրուն են : Օ՛ն , արի՛ խաչին վրայ սլալակ երգում մ'ըրէ , ուրիշ բան չեմ խնդրեր քեզնէ :

« — Խաչին վրայ — գոչեցի վեր ելնելով , վասն զի այն ատեւի ձայնը լսելուս՝ բոլոր որժս վրաս եկեր էր — Խաչին վրայ կ'երգնում թէ որ և է խոստում , սպառնալիք , տանջանք , իմ բերանս չպիտի գոցեն . Խաչին վրայ , կ'երգնում որ ամէն ուրէք քեզ պիտի ամբաստան կանդնիմ իբրև մարդասպանի մը , իբրև սրտոյ աւազակի մը , իբրև վատազգիի մը . Խաչին վրայ , կ'երգնում՝ եթէ երբէք այս բանտէն ելնելու յաջողիմ , բոլոր մարդկային ազգէն քեզի դէմ վրէժ պահանջել :

« — Ձգոյշ եզիւր — ըսաւ ձայնն այնպիսի սպառնական շեշտով մը զոր դեռ ևս չէի լսած — ծայրագոյն հնար մ'ունիմ զոր պիտի գործածեմ միայն երբ ամէն հնար ՚ի դերև ելնեն , որպէս զի բերանդ պրկիմ կամ արդիւեմ որ ըսածներուդ բնաւ չը հաստան :

« Բոլոր որժս ժողվեցի և քահ քահ մը ձգելով պատասխան տուի :

« Տեսաւ որ մեր մէջ բացուած սրտերազմը յախտե՛նակա՛ն , մահացու էր :

« — Մտիկ ըրէ — լատ — ահա քեզ այս գիշերն և վաղուան օրը կ'տամ որ մտածես . խօսք տուր որ պիտի լռես , և այն ատեն հարստութիւն , յարգանք և պատիւ քեզ պիտի շրջապատեն . սպառնացիք որ պիտի խօսիս : և քեզ վատանունութեան կ'դատարարես :

« — Դ՛նւ , գոչեցի , դ՛նւ :

« — Յախտե՛նական , անջնջելի վատանունութեան :

« — Դ՛նւ — կրկնեցի : — Ա՛հ , ճշմարիտը , Ֆէլտօն , կարծէի թէ յիմար է :

« Ա՛յո՛ , ես — վրայ բերաւ նա :

« — Ա՛հ , թող տուր ինձ — ըսի անօր — և դուրս ելիք , եթէ չես ուզեր որ քու աչքիդ առջև գլուխս պատին զարնելով խորտակեմ :

« — Շատ լաւ — պատասխանեց նա — այնպէս կ'ուզես , ուրեմն վազն իրկուն :

« — Ղազն իրկուն — պատասխան տուի — և դետին ընկայ կատղութենէս օթոցը խածնելով . . . » :

Ֆէլտօն կարասիի մը վրայ կ'յիներ , և Միլէտի գիւական ուրախութեամբ կ'զիտէր որ պատմութեանը մինչև վերջը մտիկ ընելու համար թերևս ոյժը պիտի սրակսի :

ԺԶ

ԴԱՍԱԿԱՆ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԵԱՆ ՀՆԱՐ ՄԸ

Միլէտի պահ մը լռութիւն պահելէն ետե՛ որպէս զի զինքը մտիկ ընող պատանին գիտէ , իր պատմութիւնը շարունակեց .

— Գրեթէ երեք օր կար որ ո՛չ կերակուր կերեր և ո՛չ ջուր խմեր էի . դժնդակ ցտերով կ'տտաապէի . ատեն ատեն ամպեր անցնելով զլիւէս ճակատս կ'սեղմէէին , աչերս կ'վարադուրէին , զտանցանք էր :

« Գրչեբ հատաւ, այնքան տխար էի որ ամէն վայրկեան կ'մարբէի, և ամէն անգամուն որ մարէի Աստուծոյ շնորհակալ կլինէի վասն զի կարծէի թէ մահս մօտ էր :

« Այս մէկ նուազման ժամուս՝ դրան բացուիլը կ'լսեմ. սարսափէս ուշարեցայ :

« Թշնամիս ներս մտաւ՝ ետեկն զխմակաւոր մարդ մ'ունէր. ինքն ալ զիմակ դրեր էր. բայց անոր քայլը ճանչեցի, անոր ձայնը ճանչեցի, ճանչեցի այն ահեղ կերպարանը զոր զժոխքն անոր անձին տուեր էր մարդկային ազգի զժբազոյթեան համար :

« — Լաւ ուրեմն — ըսաւ ինձ — իմ խնդրած երդումս ինձ ընելու որոշեցիր :

« — Արդէն զիտես, մաքրակրօնները մէկ խօսք ունին. իմն արդէն լսեցիր, այսինքն՝ երկրիս վրայ մարդկան ստեանին առջեւ քեզ 'ի դատ պիտի կոչեմ, իսկ երկինքը՝ Աստուծոյ ատենին առջև :

« — Այսպէս ուրեմն առաջուան պէս կ'յամառիս :

« — Կ'երգնում այն Աստուծոյ առջև որ ձայնս կ'լսէ, բոլոր աշխարհի քու յանցանքդ պիտի հրատարակեմ մինչև որ վրէժ-խնդիր մը գանեմ :

« — Գու պոռնիկ մ'ես — ըսաւ որոտալիբ ձայնով մը — և պոռնիկներու տրուած պատուհասը պիտի կրես : Քու օգնութեան կանչած մարդկան աչքին աղարտած լինելով՝ աշխատէ նոյն մարդկան առջև հաստատելու թէ ոչ մեղապարտ ոչ խենչ ես :

« Յետոյ իրեն ընկերացող մարդուն ուղղելով խօսքը,

« — Դահիճ — ըսաւ — սպարաքդ կատարէ Ծ :

— Ո՛հ, անունն, անունն ինչ է — գոչեց Ֆելտօն — ըսէ, անունն ըսէ ինձ :

— Այն ատեն՝ իմ աղաղակներս, իմ զիմադրութիւնս առ ոչ ինչ զրեւով, վասն զի սկսեբ էի հասկնալ որ մահուանէ աեւիբ վատ բան մը պիտի տան ինձ, դահիճը զիս բռնեց, գետինը տապալեց, իր բռովը զիս վիրատրեց, և ես հեծկլտանօք հեղձամղձուկ, զրեթէ շնչատապաւ, օգնութեան կ'կոչէի զԱստուծոյ :

որ ձայնս չէր լսեր, և յանկարծ հեծութեան և ամօթապարտութեան զարհուրելի ճիկ մը հանեցի. հրատապ հուր մը, հրաշիկ երկաթ մը, դահճին երկաթն իմ ուսիս վրայ գրոշուեք էր ։

Ֆէլտօն մանչիւն մ'արձակեց ։

— Ահա — ըսաւ այն ատեն Միլէտի թագուհւոյ մը վեհափառութեամբ ոտք ելնելով — ահա, Ֆէլտօն, տես ինչպէս նոր մարտիրոսութիւն մը հնարեցին անարատ այլ անզգամի մը վսյրազ կրից որս ընկած նորատի օրիորդիս համար ։ Մարդկան սիրտը Խանչելու սորվէ, և այսուհետեւ իրենց անիրաւ վրձինդութեան գործին հեշտիւ մի գտնար ։

Միլէտի արագ շարժումով մը շրջազգեստը քայաւ, իր կործարքը ծածկող նօսր կտտը սլատուեց, և, շինովի բարկութենէ ու կեղծ ամօթխածութենէ կարմրեցած՝ պատանուոյն ցցոց անջնջելի գրոշմն որ այնպիսի աղւոր ուս մը կ'աղարտէր ։

— Քայց — գոչեց Ֆէլտօն — ուսիդ վրայ տեսածս շուշան մ'է ։

— Եւ ահա ճիշտ այդ կէտին մէջն է վատանուանութիւնը — պատասխանեց Միլէտի ։ — Եթէ Անկլիոյ պատժապարտի գրոշմ լինէր . . . հարկ էր հաստատել թէ ո՞ր ատենը վճռէր էր այս պատահարը, և տէրութեան բոլոր ատենաներու հրապարակաւ կոչում սխտի բնէի, բայց Քրանսայի պատժական աղար . . . մէ, անով, անով իրօք աղարտած էի ։

Ֆէլտօն այլ ևս չկրցաւ գիմանալ ։

Գտնատ, անշարժ, այս ահռելի յայտարարութենէն ընկճած՝ այս կնկան գերբնային գեղեցիկութենէ շլացած՝ որ իրեն կ'բացուէր այնպիսի անամօթութեամբ զոր մեմ կ'գտնէր՝ Ֆէլտօն 'ի վերջէ անոր առջև ծոնր գրաւ ինչպէս որ հին քրիստոնեաները կ'ընէին այն անարատ և սուրբ մարտիրոսահիններուն առջև զոր կայսերաց հալածանքը կրկեսին մէջ խուժանին արիւնարբու պաշտօնութեան կարձակելին ։ Աղան անհետ եղաւ, մինակ գեղեցիկութիւնը մնաց ։

— Թողութիւն, թողութիւն — գոչեց Ֆէլտօն — մէ, թողութիւն ։

Միլէտի անոր աչաց մէջ կարգաց, Սէր, Սէր ։

— Ի՞նչ քանի համար թողութիւն կ'իւնդրեն — հարցուց Միլէտի :

— Թողութիւն կ'իւնդրենք քու հալածիչներուդ միանալու :

Միլէտի իր ձեռքն անոր երկնցուց :

— Այսքան զեղանի, այսքան նորարոյս — զոչեց Ֆէլտօն և այն ձեռքը համբոյրներով ծածկեց :

Միլէտի անոր վրայ այնպիսի ակնարկ մը նետեց որ զերի մը թաղաոր կ'դարձնէ :

Ֆէլտօն մաքրակրօն էր. այս կնկան ձեռքը թողուց անոր ոտքը համբուրելու համար :

Այժմ՝ չէր սիրեր զանի, այլ կ'պաշտէր :

Երբ այս ճշնամանն անցաւ, երբ Միլէտի իբր թէ իր պաղարիւնութիւնը ստացաւ, թէև բնաւ չէր կորուսած, երբ Ֆէլտօն զիտեց որ անարատ համեստութեամբ կ'ծածկէ Միլէտի այն սիրոյ գանձերը, զոր այնչափ լաւ կ'պահէր որպէս զի աւելի եռանդով փափարի :

— Ա՛հ, հիմակ — ըսաւ նա — քան մը միայն ունիմ հարցնելու, այս է քու ճշմարիտ դահճիչ անունը. վաճօն զի ինձի համար մէկ դահճի՞ք մը միայն կայ, միւսը զործիքն էր, և այլ ո՛չ ինչ :

— Ի՞նչ, եղբայր — զոչեց Միլէտի — պէտք է նաև այն մարդուն անունը տամք քեզի, և միթէ տակաւին չգտնակեցիր :

— Ի՞նչ — վրայ բերաւ Ֆէլտօն — այն է . . . զարձեալ այն . . . միշտ այն . . . ինչ, ճշմարիտ յանցաորդ . . . :

— Ճշմարիտ յանցաւորն — ըսաւ Միլէտի — Անկլիոյ քանդիչն է, ճշմարիտ հաւատացեալոց հալածիչն, անթիւ կրկնբու պատուոյն յափշտակիչն, այն որ իր վատթար սրտին մէկ անխորհորդ փափարք կատարելու համար անկլիոց ոց արիւնը պիտի թափէ, որ այսօր բողբախանները կ'պաշտպանէ և վաղը պիտի մատնէ . . . :

— Պըքինկհէմ, ուրեմն Պըքինկհէմն է — զոչեց Ֆէլտօն մոլեղին :

Միլէտի իր դէմքը ձեռներուն մէջ պահեց, որպէս թէ այս անուան միտքը բերած ամօթը չէր կարող տանիլ :

— ՊըքինկՏէմ, այս հրեշտակային էակին դահիճը լինի՛ — զոչեց Ֆէլտօն : — Աստուած իմ, ինչպէս շանթահար շատա-կեցիր զանի, ինչպէս զանի աշտական, պատուեալ, հզօր վե-ճակի մէջ թողոցիր մեր ամենուն կորստեան համար :

— Աստուած կ'թողու երեսի վրայ այն որ ինքզինքը կ'մտնայ — ըսաւ Միլէտի :

— Արեմն իր գլուխը պիտի բերէ անիծեալներու յատուկ պա-տուհասը — շարունակեց Ֆէլտօն հետզհետէ բորբոքելով — ու-րեմն կ'ուզէ որ մարդկային վրէժխնդրութիւնն երկնային արդա-րութիւնը կանխէ :

— Մարդիկ անորմէ կ'երկնչին և զանի կ'ինայեն :

— Ո՛հ, ես չեմ երկնչիր անորմէ — ըսաւ Ֆէլտօն — և շօխ-տի ինայեմ . . . :

Միլէտի զղաց սր իր հոգին գծոխային ուրախութեան մէջ կը լողայ :

— Բայց ինչպէս լորս Ալինդը, իմ պաշտպանս, իմ հայրս — հարցոց Ֆէլտօն — այս բաներուն մէջ մաս ունի :

— Մտիկ ըրէ, Ֆէլտօն — վրայ բերաւ Միլէտի — վասն զի վատ և անպոսնելի մարդոց մօտ, կան թերևս մեծ և վեհանձն հոգիներ : Նշանած մ'ունի, այս մարդը կ'սիրէի և ինքն ալ զիս կ'սիրէր . քու սրտիդ պէս սիրտ մը, քեզի պէս մարդ մ'էր, Ֆէլտօն : Ընոր գիմնցի և ամէն բան պատմեցի . նա կ'ձանչէր զիս և վայելեան մը կ'ստեղծ չունեցաւ : Երևելի իշխան մ'էր, ամե-նայն մասամբ ՊըքինկՏէմի հաւատար մարդ մ'էր : Բան մը չը-սաւ, մինակ իր սորը մէջքը կ'ապեց, վերաբերուն վրան նետեց և ՊըքինկՏէմի պաշտօնը դնաց :

— Այո՛, այո՛ — ըսաւ Ֆէլտօն — կ'իմանամ, թէ և այս ան-տակ մարդերու դէմ չէ թէ սուր այլ գաղտնի գործածել պէտք է :

— ՊըքինկՏէմ առջի օրէն ճամբայ ելեր էր, Սպանիա գա-ցեր էր իբրև գետնաւոր որպէս զի իշխանուհին Շարլ Ա ին համար

կնու թեան խնդրէ : մինչդեռ այն ասեմն Աւելսի իշխան էր : Նշա-
նածս վերադարձաւ :

« — Մտիկ բրէ — ըսաւ ինձ — այն մտադը մեկներ է , ուս-
տի առ այժմ՝ իմ վրէժխնդրութենէս կ'ազատի . բայց մենք միա-
նանք , ինչպէս որ պարան է , յետոյ լորս Ախնդրի ձգէ իր և
իր կնիան պատիւը պաշտպանելու գործը » :

— Լորս Ախնդր — գոչեց Ֆէլտօն :

« — Այո՛ — ըսաւ Միլէտի — լորս Ախնդր , և այժմ ամէն
բան կրնաս իմանալ , այնպէս չէ՛ : ՊըֆինկՏէմ տարիի չափ տա-
րակայ մնաց : Իր գալէն ութ օր առաջ լորս Ախնդր յանկարծ
մեռաւ , զիս իր միակ ժառանգուհին թողլով : Հարուածն ուսկից
կ'հասնէր : Ըստուած որ ամէն բան գիտէ , այս բանս ալ գիտէ
անշուշտ , ես ոչ զոր կ'ամբաստանեմ . . . » :

— Ո՛հ , ինչ անդունդ , ինչ անդունդ — գոչեց Ֆէլտօն :

« — Լորս Ախնդր առանց եղբորը բան մ'ըսելու մեռեր էր :
Մտիկալի գաղտնիքը թագուն պահելու պարտաւոր էին , մինչեւ
որ կայծակի պէս յանցաւորին զլիտուն վրայ սրայթի : Քա պաշտ-
պանդ գժկամակելով տեսեր էր իր մեծ եղբորն ամուսնութիւնն
անհարուստ աղջկան մը հետ : Ջղացի որ չէի կարող պաշտպա-
նութիւն սպասել ժառանգութեան յոյսերն՝ ի դերև տեսնող մար-
դու մը կողմէ : Քրանսա գացի իմ բոլոր կեանքս այն տեղ ան-
ցընելու մտք . բայց իմ բոլոր հարստութիւնս Անկլիա է , պա-
տնբաղմի պատճառաւ հաղորդակցութիւնները դադրելուն՝ նեղու-
թեան մէջ ընկայ , ուստի ստիպուեցայ վերադառնալու . վեց օր
կայ Բօրգամութեայ » :

— Լաւ ուրեմն — ըսաւ Ֆէլտօն :

« — Եւաւ ուրեմն , անշուշտ ՊըֆինկՏէմ իմ վերադարձն իմա-
ցաւ , լորս Ախնդրի խօսքս բացաւ , որ արդէն ինձի հետ հաշտ
չէր , և ըսաւ անոր որ իր հարսը պտանիկ մ'է , աղարտած կին
մ'է : Իմ ամուսնոյս անկեղծ և աղնիւ ձայնը չկար որ զիս պաշտ-
պանէր : Լորս Ախնդր ինչ որ ըսին իրեն հաւտայ այնչափ դի-
րութեամբ որչափ որ հաւատալու շահ ունէր : Աւստի զիս ձերբա-

կալ ընել տուտ, աստ բերաւ և քու պահպանութեանդ ներքե
գրաւ : Պատմութեան մնացած մասը գիտես . վաղը չէ միւս օր
զիս կ'տարադրէ , իբրև մեղապարտ կ'աքօտրէ , և վաղը չէ միւս
օր անուանարկ մարդոց մէջ զիս պիտի նեանէ : Ա՛հ , դարանն ա-
ղէկ լարուած է , անշուշտ , դատադրութիւնը շատ ճարտար , և
իմ' պատիւս 'ի սպառ պիտի կորսուի : Աւրեմն կ'տեսնես թէ պէտք
է որ մեռնիմ , Ֆէլտօն , Ֆէլտօն , տո՛ւր ինձ սա դանակը » :

Եւ այս ըսելով որսիւս թէ իր բոլոր այժը սպառած էր , Մի-
լէտի երերուն և նտաղուն՝ դնաց ընկաւ . նորատի սպային թևե-
րուն մէջ , մինչդեռ սպայն սիրով , բարկութեամբ և անյայտ հեշ-
տութեամբ արբշիտ՝ զանի եռանդագին գրկեց , սրտին վրայ սեղ-
մեց՝ բոլորովին սարսուելով այն գեղանի բերնին շնչէն , բոլորո-
վին շուարեւելով այն գողգոջուն սրտին շօշափումէն :

— Ա՛հ , ս՛չ — ըսաւ — ս՛չ , դու անարատ և պատուեալ պի-
տի ապրիս , թշնամիներդ յաղթահարելու համար պիտի ապրիս :

Միլէտի ձեռքովը մեղմիկ զանի հրեց ակնարկովը քաշելով ,
բայց Ֆէլտօն , ըստ կարգի զանի դրաւեց , աղբրսեւելով իբրև աս-
տուածային էակի մը :

— Ա՛հ , մահ՛ը , մահ՛ը — ըսաւ Միլէտի իր ձայնն ու արտեա-
նունքը քողարկելով — ս՛հ , մահ՛ը քան թէ ամօթը . Ֆէլտօն ,
եղբայրս , բարեկամս , կ'պաղատիմ , մի մերժեր ինձ իբրս :

— Ա՛հ — գոչեց Ֆէլտօն — ս՛չ , պիտի ապրիս , և վրէժդ ա-
ռած պիտի ապրիս :

— Ֆէլտօն , ես իմ բոլոր բարեկամներուս դժբաղդութիւն կը
պատճառեմ : Ֆէլտօն , թող առը ինձ , Ֆէլտօն , թող որ մեռ-
նիմ :

— Լա՛ւ ուրեմն , միասին պիտի մեռնինք — գոչեց նա իր շքե-
թունքը կալանաւոր կնկան շրթերուն վրայ գրոշմելով :

Շատ մը հարուածներ գրան զարկին , այս անգամ Միլէտի ի-
րօք մէկ դի հրեց սպայն :

— Մտիկ ըրէ՛ — ըսաւ — մեր խօսակցութիւնը լսեցին և կ'զան-
ւամէն ինչ կատաւեալ է , կորսուեցանք :

— Ո՛չ — ըստ Ֆէլտօն — պահակն է որ ձայն կ'տայ ինձ թէ
դիչերապահ ջոկատն իր շրջանը կ'ընէ :

— Ուրեմն, վազէ դուռն անձամբ բաց :

Ֆէլտօն հնարանդեցաւ . այս կինն արդէն բոլոր իր մտմտաքը,
իր բոլոր հոգին էր :

Ֆէլտօն՝ ինքզինքը յիմնապետի մ'տուցն գտաւ, որ հսկողութեան
ջոկատի մը կ'հրամայէր :

— Լաւ ուրեմն, ինչ կայ — հարցոյց նորատի տեղակալը :

— Ըսեր էիր ինձ որ դուռը բանամ երբ օգնութեան ձայնը
լսեմ — ըստ զինուորը — բայց մտոցեր էիր ինձ բանալին թող-
լու . ազազակէ լսեցի առանց հասկնալու թէ ինչ կ'ըսես, դու-
ռը բանալ ուղեցի, ներսէն գոցեր էիր, այն աստե՛ն յիմնապետը
կոչեցի :

— Եւ ահա տախիկ եմ — ըստ յիմնապետը :

Ֆէլտօն մոլորած, գրեթէ խենդ, անձայն կ'մնար :

Միլէտի հասկեցաւ որ այս փոփոկ պարագային մէջ իր միջա-
մտութիւնն անհրաժեշտ է, ուստի դէպ ՚ի սեղանը վաղեց և ա-
նոր վրայէն առաւ Ֆէլտօնի բերած դանակը :

— Եւ ինչ իրաւամբ կ'արդիլես զիս մեռնելու — ըստ նա :

— Ըստուսձ, իմ — գուշեց Ֆէլտօն տեսնելով որ դանակն իր
ձեռքին մէջ կ'շողայ :

Նոյն պահուն՝ հեղնական քրքիջ մը հնչեց նրբագոտ թին մէջ :

Լորտ Վինդր՝ աղմուկը լսելով՝ անային պարեպօտը հազած,
սուրը թեին տակ դրած՝ դրան սեմին վրայ կանգուն կ'կենար :

— Հա՛, հա՛ — ըստ — ահա տախիկ ողորդ ին վերջին արար-
ուածին հասանք . կ'այնիս, Ֆէլտօն, թատրերդ թիւնն՝ իմ ար-
գէն նշանակիւմ ամէն կերպարաններն առաւ, բայց անհոյ կզիբ,
արին չպիտի թափի :

Միլէտի հասկեցաւ որ ամէն բան պիտի կորուսէր եթէ իր քա-
ջութեան մէկ անմիջական և ստիպելի ապացոյցը Ֆէլտօնի չտար :

— Ախալիս, Միլորտ, արին պիտի թափի, և երանի թէ
այս արեան պարտաւոր մեան անոնք որ դայն թափելու պատճառ
կ'լինին :

Ֆէլտօն ճիկ մ'արձակեց և դէպ 'ի Միլէտիին վազեց . շատ ուշ հասաւ , Միլէտի ինքզինքին զարկեր էր :

Բայց բարերազորէն , պէտք էինք ըսել ճարպիկութեամբ , դանակը հանդիպեր էր այն երկաթի թելն որ այն ատեն՝ իբրև դրահ՝ կանանց կուրծքը կ'պաշտպանէր . շրջազգեստը պատռելով սահեր էր և մին ու կողերուն մէջ անդ շեղակի մտեր էր :

Բայց դարձեալ՝ վայրկեան մը մէջ՝ Միլէտիին շրջազգեստն ար-
խնլուայ եղաւ :

Միլէտի թիկան վրայ ընկեր էր և նուազած կ'երեւէր :

Ֆէլտօն դանակը քաշեց հանեց :

— Կայէ , միլտրա — ըսաւ ախար դէմքով մը — ահա ասիկ կին մ'որ իմ հսկողութեանս ներքև էր և ինքզինքը սպաննեց :

— Հանդարտէ , Ֆէլտօն — ըսաւ լորտ Աինդր — մեռած չէ նա , սատանաներն այնքան շուտով չեն մեռնիր , հանշարտէ և գնա՛ իմ սենեակս ինձի սպասէ :

— Բայց , միլտրա . . . :

— Գնա՛ , այս է հրամանս :

Իր գլխաւորին այս սպառուէրին վրայ՝ Ֆէլտօն հնազանդեցաւ . բայց դուրս ելնելու ասեն՝ դանակն իր ծոցը դրաւ :

Իսկ լորտ Աինդր , բռնական համարեց սպասաորոզ կինը կանչել , և երբ եկաւ , ապսպրեց որ դեռ ևս մարած կալանու-
հարչն հոգ տանի , և զանի առանձին թողուց :

Սակայն՝ որչափ որ կասկածներ ունէր լորտ Աինդր՝ դարձեալ վէրքը թերևս ծանր կարծելով , նոյն միջոցին իսկ ձիով մարդ մը զրկեց բժիշկը կոչել տալու :

ԺԷ

ՓԼԵՈՒՍՅ

Ինչպէս որ լորտ Աինդր գուշակեր էր՝ Միլէտիին վէրքը վտան-
գաւոր չէր , ուստի երբ լորտին կոչած կնկան հետ առանձին մը-

նաց, աչերը բացաւ մինչդեռ նա անոր զգեստները կ'հանէր: Սակայն հարկ էր ակարութիւն և վիշտ կեղծել. դժուարին բան չէր Միլէտիի պէս կատակերգու կնկան մը համար. հետևապէս միամիտ կինը բոլորովին խաբուեցաւ կալանուհիէն, որուն թախանձանայ հակառակ, բոլոր գիշեր վրան հսկեց:

Բայց այս կնկան ներկայութիւնն արդելք մը չէր Միլէտիին խորհելու: Տարակոյս չկար ալ որ Ֆէլտօն համալուած էր, Ֆէլտօն իրն էր. և թէ հրեշտակ մ'անդամ երևէր պատանիին և Միլէտին ամբաստանէր, անտարակոյս, իր մտաց արամազբութեան մէջ՝ զանի սաղանի մէկ նոխրակը պիտի համարէր:

Միլէտի այս մտմտալով կ'ձգուէր, վասն զի Ֆէլտօնն էր իր միակ յոյսը, իր փրկութեան միակ միջոցը:

Բայց լորս Ալինըր թերևս անոր վրայ կասկածներ ունենար, բայց նոյն ինք Ֆէլտօն թերևս հսկողութեան ներքև դրուէր:

Առաւօտեան ժամը չորսին՝ բժիշկը հասաւ. բայց Միլէտի ինքզինքը զարկած ժամանակէն վեր՝ վէրքն արդէն զոցուեր էր. ուտտի բժիշկն ո՛չ անոր ուղղութիւնն և ո՛չ խորութիւնը կարող եղաւ չափելու. միմակ հրամային երակը զննելով բաւ որ զէպքը վտանգաւոր չէր:

Առտո՛ Միլէտի՛ իր վրայ հսկող կինը ճամբեց՝ պաածառելով թէ գիշերը չէր քնացած և հանգստանալու պէտք ունէր:

Յոյս մ'ունէր. այս էր թէ Ֆէլտօն նախաձեռնէր ժամուն թերևս զար, բայց Ֆէլտօն չեկաւ:

Միթէ իր երկիւղներն իրացեր էին, միթէ լորսը՝ Ֆէլտօնի վրայ կասկածելով՝ զանի այս փափուկ պարտպային մէջ իր քովն պիտի հեռայնէր: Օր մը միայն ունէր, լորս Ալինըր յայտներ էր թէ ամսոյն 23ին նա պիտի մտնէ, և արդէն ամսուն 22ին առաւօտն էր:

Սակայն՝ տակաւին համբերութեամբ սպասեց Միլէտի մինչև ճաշի ժամը:

Թէև Միլէտի ստուտ կերակուր չէր կերած, ճաշը սոխորական ժամուն բերին. այն ասուն Միլէտի տեսաւ. ահաբեկ որ զինքը պահպանող զննարներուն համազգեստը փոխեր էին:

Այն ատեն՝ համարձակեցաւ հարցնելու թէ Ֆէլտօն ինչ եղեր էր :

Պատասխան տալին որ Ֆէլտօն՝ ժամէ մ'ի վեր ձի հեծեր և մեկնէր էր :

Այն ատեն հարց ա փորձ ըրաւ թէ արդեօք լորտ Վինդր միշտ զղեակը կ'զանուի, զինոքն այն պատասխանեց և ըսաւ թէ հրաման ունի անոր ձայն տալու. եթէ կալանուհին անոր խօսելու փափայրի :

Միլէտի պատասխանեց որ նոյն պահուն շատ տկար էր, և թէ իր միակ փափայրն էր առանձին մնալ :

Ջինօրը գուրս ելաւ, սեղանը պատրաստ թողալով :

Ֆէլտօնը հեռացողներ էին, ծովային զինուորները փոխեր էին, ուրեմն Ֆէլտօնի վրայ կասկածներ կային :

Այս բանս կալանուհւոյն համար վերջին հարուածն էր :

Մինակ մնալով՝ ոտք ելաւ. այն անկողինը՝ ուր առ խոհեմութեան պառկեր էր, որպէս զի զերքը ծանր հիւանդ կարծեն, հրակեղ հնոցի մը պէս զինքը կ'այրէր : Գրան վրայ ակնարկ մը նետեց. գոնակին ծակին վրայ տախտակ մը դամել տուեր էր լորտը, անտարակոյս կ'երկնչէր որ այն բացուածքն Միլէտի նօրէն զիւական հնար մը չգանէ պահակները հրապտրելու :

Միլէտի տրախտութենէն ժպտեցաւ. ուրեմն կարող էր իր փութորկալի կրից անձնատուր լինիլ, կատաղի խենդի մը խանդով, կամ երկաթէ վանդակի մէջ փակուած վաղրի պէս սենեկին մէջ կ'պտըտէր : Արշարե՛ եթէ գանակն իր քովը մնար, պիտի խորհէր՝ չէ թէ ինքզինքն այլ այս անգամ լորտը սոյաննել :

Ժամը վեցին լորտ Վինդր ներս մտաւ, յոտից ցլուխ ղինեալ էր : Այս մարդը՝ որ մինչ ցայն կէտ Միլէտիին բառական ապուշ ազնուական մը կ'երևէր, սքանչելի բանտասրահ մը դարձեր էր : Արժեւ թէ ամէն բան կ'գուշակէր, ամէն բան կ'նախատեսէր :

Անարկ մը միայն Միլէտիին վրայ նետելով անոր սրտին մէջ անցած դարձածն իմացաւ :

— Լաւ — ըսաւ — բայց այսօր ալ զիս չպիտի սպաննես, այլ ևս զէնք չունիս, և ասկից զատ՝ պէտք եղած զդու թիւններն ըրած եմ: Սկսեք էիք իմ խեղճ Քրիստոսն զլիւ է հանել, արդէն քու զօժոխային ազդեցութիւնդ կ'կրէր. բայց զանի ազատել կ'ուզեմ, ուրիշ անլամ չպիտի տեսնէ քեզ, այլ ևս մի յուսար: Լաթերդ ժողովէ, վաղը պիտի մեկնիս: Աղետութիւնդ ամուս Զհին որոշէր էի, բայց մտածեցի թէ որչափ երթօք շուս այնքան ապահով կ'լինի: Վաղը կէս օրին քու արտօրիկ հրամանը պիտի ստանամ, Պըքինկէն մի ստորագրութեամբ: Եթէ որ և է մէկուն խօսք մ'ըսես նաւ մարտէն առաջ իմ յիմնապետս քեզ հրացանի պիտի բռնէ. եթէ նախ վրայ՝ առանց նաւապետին հրամանին՝ որ և է մէկուն խօսք մ'ըսես, նաւապետը քեզ ծովը պիտի նետէ, այսպէս որոշուած է արդէն:

Մնաս բարեւ, ահա այս ունէի քեզի ըսել այսօրուան համար: Վաղը նորէն պիտի տեսնեմ՝ քեզ իմ հրամարական բարեւ տալու:

Եւ այս ըսելով՝ ըրաւ Վինգը դուրս ելաւ:

Միլէտի այս սպառնալից յանլիմանութիւնը լսեք էր արհամարհութեան ժպիտ 'ի շուրթն, բայց կատաղութիւնն 'ի սիրտ:

Ընթրիքը բերին, Միլէտի զլաց որ ուժի պէտք ունէր. շիտէր թէ ուրիշ ինչ բան կրնար պատահիլ այն դիշերն որ սպառնալից կ'մօտենար, վասն զի խոշոր ամպեր երկնից երեսը կ'սահէին և հեռաւոր փայլակներ մրրիկ մը կ'յայտնէին:

Մրրիկը փթաւ երեկոյեան ժամը տասին. Միլէտի մոխթարութիւն մը կ'զգար տեսնելով որ բնութիւնն իր սրտին վրդովին կ'համապատասխանէ. օդին մէջ կայծակը կ'որոտար ինչպէս զայրոյթը մտքին մէջ. իրեն այնպէս կ'երևէր որ սաստկաշունչ հոփն անցնելով իր ձակտին մտղերը կ'արձակէր, ինչպէս ծառերն որոց ճիղերը կ'կորէր և տերևները կ'թափէր. մրրկին պէս կ'ոռնար և իր ձայնը բնութեան մեծ ձայնին մէջ կ'կորսուէր, քնութիւնն որ իրեն պէս կարծես թէ կ'հեծէր և կ'յուսահատէր:

Յանկարծ Միլէտի լսեց որ ապակիի մը կ'զարննն, և փայլակի

մը լուսով՝ մարդու մը կերպարանը տեսաւ որ վանդակին ետեւէն կ'երևեր :

Պատուհանը վաղեց և զայն բացաւ :

— Ֆէլտօն — գոչեց նա — աղատեցայ :

— Այո՛ — ըսաւ Ֆէլտօն — բայց լուծիւն, լուծիւն : Ինձ ժամանակ պէտք է երկաթէ ձղերը խարանելու : Մինակ նայէ որ քեզ գոնիկէն չտեսնեն :

— Ա՛հ, նոր աղացոյց մ'որ տէրը մեզի հետ է, Ֆէլտօն — վրայ բերաւ Միլէտի — գոնիկը տախտակով մը գոցեցին :

— Քաջ է. Աստուած յիմարոցոց զաննօք — ըսաւ Ֆէլտօն :

— Բայց ինչ պէտք է որ բնեմ — հարցոյց Միլէտի :

— Ոչ ինչ, ոչ ինչ, մինակ պատուհանը գոցէ : Պատկէ, կամ լաւ ետ հալոած անկողնոյ մախր, երբ գործս աւարտեմ, ապակիներուն պիտի զարնեմ : Բայց պիտի կարենանք ինձ հետեւիլ :

— Ա՛հ, այո՛ :

— Հասցա վէրքդ :

— Ձիս կ'տառապէ՛, բայց քալելու արդելք մը չէ :

— Որեմն նշան տալու պատրաստ գտնուէ :

Միլէտի պատուհանը գոցեց, կանթեղը մարեց, և դնաց, ինչպէս որ Ֆէլտօն ապսպրեք էր, իր անկողնին մէջ սրիլ, Մըրըկին որստման ժամանակ՝ ձողերուն վրայ խարտոցին կրճիւնը կը լսէր, և քանի փայլակը լոյս հանէր, ապակիներուն ետին Ֆէլտօնի ստուերը կ'նշմարէր :

Միլէտի ժամ մ'անցոյց առանց շունչ առնլու. կ'հետք, ճակտէն քիրս կ'հասէր և սիրտը զարհուրելի անձկութեամբ մը կ'սեղմուէր ամէն անդամուն որ նշրադատ թին մէջ շարժում մը կ'լսէր : Այն սթանը որ տաբի մը կ'տեսնէ :

Ժամէ մը Ֆէլտօն նստէն զարկաւ :

Միլէտի անկողնէն դուրս ցատկեց և դնաց բանալու պատուհանը, որմէ երկու ձող պակսելով մարդ անցնելու չափ բացուած մը կ'տեսնուէր :

— Միթէ պատրանա ես — հարցոյց Ֆէլտօն :

- Այժմ: Արդեօք հետս բան մ'առնում:
- Ուկի առ, եթէ ունիս:
- Այժմ, բարեբաղդօրէն ունեցածս քովս ձգեցին:
- Շատ աւելի աղէկ, վասն զի իմն սպառեցի նաւակ մը վարձու բռնելու համար:
- Ա՛ռ — ըսաւ Միլէտի Ֆէլտօնի ձեռքը տալով ոսկիով լի պարկ մը:
- Ֆէլտօն պարկն առաւ և պատին ստորտը նետեց:
- Հիմակ — ըսաւ նա — կ'ուզե՞ս գալ:
- Ահաասիկ եմ:
- Միլէտի աթոռի մը վրայ ելաւ և պատուհանէն անցուց իր մարմնոյն վերին մասը. սեսաւ որ նորատի սպայն պարանէ ելնարանով մ'անդնդին վրայ կախուեր էր:
- Առաջին անգամ սարսափ մ'ըզալով յիշեց որ կին է:
- Գատարկութիւնը զի՞քը կ'ահարեկէր:
- Երկիւղը գուշակեր էի — ըսաւ Ֆէլտօն:
- Բան մը չէ, բան մը չէ — ըսաւ Միլէտի — աչերս զոց պիտի վար իջնեմ:
- Միթէ ի՞մ վրայ վստահութիւն ունիս — ըսաւ Ֆէլտօն:
- Ահարցնես:
- Երկու ձեռներդ իրարու մօտ բեր, խաչաձև բռնէ. լա՛ւ է:
- Ֆէլտօն՝ իր թաշկինակով Միլէտիին երկու գաստակները կապեց, յետոյ թաշկինակին վերևը լար մ'անցուց:
- Ի՞նչ կ'ընես — հարցուց Միլէտի զարմանօր:
- Թեևրդ վզիս փաթթէ և բռնէ մը մի վախնար:
- Բայց այսպէս հտասարակչուութիւնդ պիտի կորուսես, և երկուքնիս ալ պիտի խորտակինը:
- Անհոյ եղի՛ր, ևս նստորդ եմ:
- Բոպէ մ'իսկ կորուսելու ատեն չէր. Միլէտի իր երկու թևերը Ֆէլտօնի վզին բոլորտիքը փաթթեց և իրքլինք թողլով պատահանէն վար սահեցաւ:
- Ֆէլտօն աստիճաններէն մի առ մի մեղմիկ վար իջնելու սկսաւ:

Երկու մարտիներուն ծանրութիւնն առ ոչ ինչ գրեւով մըրկին շունչը զանոնք օղին մէջ կ'առատնէր :

Ֆէլտօն յանկարծ կանկ առաւ :

— Ի՞նչ կայ — հարցուց Միլէտի :

— Լռութիւն — ըստ Ֆէլտօն — ոտքի ձայն կ'լսեմ :

— Մեր փախուսան երևան հանցին :

Քանի մը վայրկեան լռութիւնը տիրեց :

— Ո՛չ — ըստ Ֆէլտօն — բան մը չէ :

— Բայց վերջապէս ինչ կ'նշանակէ այս աղմուկը :

— Գիշերապահ հոկասն իր շրջանին ճամբէն պիտի անցնի :

— Շրջանի ճամբան որն է :

— Ճիշտ մեր ներքեւը :

— Ուրեմն մեզ պիտի տեսնեն :

— Չպիտի տեսնեն, եթէ փայլակներ չեւնեն :

— Հապա եթէ ելնարանին վարի կտորին զարնուի :

— Բարեբաղդօրէն վեց ոտք գետնէն վեր է :

— Ահաասիկ կ'երևին, Աստուած իմ :

— Լռութիւն :

Երկուքնին ալ կախուած, անշարժ և անշունչ մնացին զետանէն քսան ոտք բարձր, և նոյն պահուն զինուորները վարէն կ'անցնէին ծիծաղելով և խօսակցելով :

Փախստականներուն համար ահռելի ժամ մ'էր այն :

Գիշերապահ հոկասն անցաւ, հետացող ոտքի ձայներ կ'լսուուէին, նոյնպէս ձայնի մըմունջներ որ կ'նուաղէին :

— Ե՛տ — ըստ Ֆէլտօն — ազատեցանք :

Միլէտի հատաչ մը հանեց և մարեցաւ :

Ֆէլտօն էջը շարունակեց : Ելնարանին ստորոտն որ հասաւ և երբ ոտնակոխ մը չզղաց ալ, ձեռներն անոր փաթթեց : Ի վերջէ՛ յեաին ասա՛ ճանր հասնելուն՝ դաստակներուն տժուփ ինքզինքն առ կախ թողուց և գետինն իջաւ : Յետոյ ձուելով ոսկելիք պարկն առաւ և ախրաներովը բռնեց :

Ապա Միլէտին թնկերուն մէջ առաւ, և գիշերապահ հոկա-

աին հետեւած ճամբուն ներհակ կողմը զարկաւ : Քիչէն շրջանի շաւղէն ելաւ , ժայռերուն մէջէն անցաւ՝ և ծովեզրը հասնելով՝ անցամ մը սուլեց :

Նոյնօրինակ նշան մ'իրեն պատասխանեց , և հինգ վայրկեան ետքը՝ նաւակ մը տեսաւ որուն մէջ չորս մարդիկ կային :

Նաւակն ըստ կարի մտակցաւ ծովեզրին , սակայն բաւական խորունկ չէր ջուրն որ մինչև ծովափը գայ : Ֆէլտօն ջուրը մտաւ մինչև մէջքը , իր թանկարէն քեռն ոտքիչին վտասհիւ չկամելով :

Բարեբաղչօրէն վոթորիկն սկսեւ էր հանգարտիլ , և սակայն ծովը տակաւին ալէձօփ էր . փոքրիկ նաւակը կոհակներուն վերայ կ'ստատաւէր ընկուշի կեղևի սիւս :

— Շիտակ միակայմ նաւը քէ շտտ ընդ փոյթ :

Չորս մարդիկ սկսան թիավարել , բայց ծովը շատ ալէկած էր և թիակները չէին կարող անոր դիմադրել :

Սակայն գարձեալ գդիկէն կ'հեռանային , և այս էր կարևորը : Գիշերը չափազանց մութ էր , և արդէն անհնար էր ծովեզրը նաւակէն որոշել , և առաւել ևս ոչ ոք կարող պիտի լինէր նաւակը ծովեզրէն որոշել :

Սև կէտ մը կ'ատտանէր ծովուն վրայ :

Այս էր միակայմ նաւը :

Մինչդեռ նաւակը չորս թիավարներու բոլոր զօրութեամբը կը յառաջանար , Ֆէլտօն լարը կ'քակէր , յետոյ թաշկինակն որով Միլէտի ձեռները կ'ապեր էր :

Յետոյ՝ երբ ձեռները քակեց՝ ծովէն ջուր առաւ Ֆէլտօն և երեսին սրսկեց :

Միլէտի հառաչ մը հանեց և աչերը բացաւ :

— Ո՛ր եմ — ըսաւ նա :

— Ազատած ես — սրտատխանեց նորատի սպայն :

— Ո՛հ , աղան , աղան — գոչեց նա : — Այ՛ն , ահաւասիկ երկին , ահաւասիկ ծովը : Այս ծծած օշո աղատութեան օշն է :

Ա՛հ . . . շնորհակալ եմ , Ֆէլտօն , շնորհակալ եմ :

Պատանին Միլէտին սեղանց իր սրտին վրայ :

— Բայց ի՞նչ տնիմ՝ ձեռքերս — հարցոց Միլէտի — ինձ կ'ե՞՞րկի թէ դաստակներս խորտակեր են :

Եւ արդարեւ Միլէտի թեւերը վերուց, դաստակները սկզբէր էին :

— Բարե՛ — ըստ. ֆէլտօն այն աղւոր ձեռնները դիտելով և գլուխը մեղմիկ օրելով :

— Ո՛հ, բան մը չէ՛, բան մը չէ՛ — զոչեց Միլէտի — հիմակ կ'յիշեմ :

Միլէտի իր աչօրը չորս կողմն որոնեց :

— Նհա ասա է — ըստ. ֆէլտօն ռանօն սակի պարկը հրելով :

Միակայմ նստուն կ'մտակնային : Պահարդ նստորը նստակին ձայն արձակեց, նստակը սրտասխան առաւ :

— Ի՞նչ նա է այս — հարցոց Միլէտի :

— Քեզի համար վարձու բռնածս է :

— Ո՛ր պիտի տանի զիս :

— Ո՛ր որ կ'ուզես, Բուական է որ զիս Բօրղամթ հանէք :

— Ի՞նչ պիտի երթաս ընես Բօրղամթ — հարցոց Միլէտի :

— Լորտ մ'ինչրի հրամանը կատարել — ըստ. ֆէլտօն մթին ժպտով մը :

— Ի՞նչ հրաման — հարցոց Միլէտի :

— Միթէ չհասկցար — ըստ. ֆէլտօն :

— Ո՛չ, բացատրէ միտքդ, կ'աղաչեմ :

— Որովհետեւ իմ վրայ կատկած ունէր, ուզեց որ ինքն անձամբ քու վրայ հսկէ, և՛ փոխանակ ինքն երթալու՝ զիս կ'ըզկէ տարաշրտ թեանդ. հրամանագիրը Պրֆինկհէ մի ստորագրել տալու համար :

— Բայց եթէ քեզնէ կ'կատկածէր ի՞նչպէս այս հրամանագիրը քեզի վստահեցաւ :

— Միթէ գիտէր թէ յանձնած հրամանագրին նպատակն ինձ յայտնի էր :

— Ճիշտ է : Որեմն հիմակ Բօրղամթ պիտի երթաս :

— Ժամավաճառ լինելու ասեն չէ՛, վաղն ամոյս ՉՅն է, և Պրֆինկհէմ իր նստատեղին հետ վաղը պիտի մեկնի :

— Աղղը պիտի մեկնի, և ուր :

— Ռօշէլ պիտի երթայ :

— Պէտք չէ որ երթայ — զոչեց Միլէտի իր սովորական ուշ մտաթիւնը մտնալով :

— Ենչոք եղիք — պատասխանեց Ֆէլտօն — չ'պիտի մեկնի :

Միլէտի խնդրութեան սարսուռ մ'զգաց. նոյն պահուն պատանոցն սրտին խորը կարգացեր էր. Պըֆինկհէմի մահը գրուած էր անոնց մէջ բացորոշ տառերով :

— Ֆէլտօն . . . — ըստ նա — զ՛մ Եռգա Մակաբէի պէս մեծ մարդ մ'ես : Եթէ մեռնիս, ես ալ հետզ պիտի մեռնիմ, այսչափ միայն կարող եմ ըսել քեզի :

— Լուսթիւն — ըստ Ֆէլտօն — ահա հասանք :

Երգարե, միակայմ' նառուն կ'զպէին :

Ըսաջ՝ Ֆէլտօն ելնարանն ելաւ և Միլէտիին տղաւ ձեռքը, մինչդեռ նաաստիներն անոր կ'օգնէին, վասն զի ծովը տակաւին շատ ալէկոծեալ էր :

Պահ մ'ետքը՝ նառուն կամրջին վրայ էին :

— Նաւապետ — ըստ Ֆէլտօն — ահաասիկ այն անձն որս վրայ արդէն խօսեցայ քեզի, և զոր պէտք է ողջ առողջ տանիլ Քրանաս թողալ :

— Սա պայմանաւ որ հինգ հարիւր ոսկի պիտի տաս — ըստ նաւապետ :

— Երկու հարիւր յիսուն տուի քեզի :

— Ճշմարիտ է — ըստ նաւապետ :

— Եւ ահաասիկ մնացած երկու հարիւր յիսունն ալ — վրայ բերաւ Միլէտի, ձեռքն ոսկիի սրբիկն տանելով :

— Ալ — ըստ նաւապետ — ես խօսք մը միայն տնիմ, և զայն այս պատանիին տուի : Միտ երկու հարիւր յիսուն ոսկին Պուլժոյը հասնելէն ետե պիտի վճարուին ինձ :

— Եւ միթէ պիտի հասնինք :

— Ողջ առողջ — ըստ նաւապետ — և ապահովի ինչպէս որ ապահով եմ որ թէք Պըղլըք կ'կոչուիմ :

— Լաւ ուրեմն — ըստ Միլէտի — եթէ խօսքդ կատարես, չէ թէ երկու հարիւր յիսուն, այլ հինգ հարիւր ասկի պիտի տամ քեզի :

— Կեցցես ուրեմն, ի՞մ զեղանի տիկինս — զոչեց նաւապետը և երանի թէ Ասատած քեզի պէս ուղեորներ զրկէ միշտ :

— Սակայն առ այժմ — ըստ Ֆէլտօն — մեզ . . . փոքրիկ նաւահանգստին խորշը տար . . . արդէն զիտես որ այն տեղ մեզ տանելու խօսքը կտրած ենք :

Նաւապետը կարևոր հրամանը տալով նաը շարժելու, Ֆէլտօնի պատասխանեց, և տառաւեան ժամն եօթին փոքրիկ նաւն երկաթ կ'նետէր պոյմանեալ նաւահանգիստը :

Այս ուղեորութեան ժամանակ՝ Ֆէլտօն ամէն բան պատմեր էր Միլէտիին. ինչպէ՛ս՝ Լոնտօն զնալու տեղ, փոքրիկ նաւը վարձու բռներ էր, ինչպէ՛ս զարձեր էր, ինչպէ՛ս պատն 'ի վեր մազլեր էր ձեղքերուն մէջ քարեր զնելով՝ քանի վեր կ'ելնէր, և կռուաններ իր սոքը զնելու համար, և վերջապէ՛ս՝ ինչպէ՛ս, երկաթէ ձողերուն հասնելուն՝ ելնարանը կապեր էր : Միլէտի մնացածը զիտէր :

Միւս կողմէն Միլէտի փորձ փորձեց Ֆէլտօնն իր զիտարորութեան մէջ քաջալերել. բայց այն ինչ առաջին բառերը բերնէն հանեց, զիտեց որ տւելի պէտք կար նորատի մուշեանցին խանդն ամբոքել քան թէ զրդուել :

Որոշեցին որ Միլէտի Ֆէլտօնին սպասէ մինչև ժամը տաս. եթէ ժամը տասնին չվերագառնար, այն ատեն ճամբայ պիտի ելնէր :

Այն ատեն՝ ենթացելով որ ազատ պիտի մնար, Ֆէլտօն պիտի երթար Փրանսա Միլէտին զանելու Պէթիւնի Կարմեկեանց վանքը :

ԺԸ

ՕԳՈՍՏՈՍԻ 23 ԻՆ 1628 ԻՆ ԲՕՐԳՍՄՈՒԹԻ ՄԷՋ.
ԱՆՑԱԾ ԴԱՐՉԱԾԸ

Ֆէլտօն հրատարական բարև տուաւ Միլէտիին՝ իբր եղբայր մ'որ պարզ շրջապայութեան մը կ'ելնէ քոյրէն հրաման խնդրելով, և անոր ձեռքը համբուրեց :

Ֆէլտօն անձնովին իր սովորական հանդարտութիւնը կ'ցուցնէր. մինակ անսովոր նշոյլ մ'իւր աչերուն մէջ կ'փայլէր տենդային կայծակի մը նման. իր ճակատը սովորականէն աւելի գունատ էր, ակուաները սեղմած, և իր խօսքը հակիրճ և ընդհատ շեշտ մ'ունէր որմէ կ'երևէր թէ մթին բան մը կ'յուզուէր իր սրտին մէջ :

Որչափ ատեն որ զինք ցամաքը տանող նաւակին մէջ կեցաւ՝ երեսը Միլէտիի կողմը դարձած մնաց, որ կամբջին վրայ կանգուն, աչօք անոր կ'հետեւէր : Երկաթին ալ վախ չունէին որ փրենց ետևէն կ'ընկնին. երբեք Միլէտիին սենեակը ժամն իննսն առաջ չէին մտներ, և երբեք ժամ պէտք էր գղեկէն Լոնտօն դառնալու :

Ֆէլտօն ոտք կոխեց ցամաքը, ապստամբին բարձունքը տանող դարէն վեր ելաւ, վերջին անգամ Միլէտիին բարևեց և իր ընթացքը դէպ 'ի քաղաքն ուղղեց :

Հարիւր քայլ անդին՝ որովհետև հողը զառ 'ի թափ էր, մինակ նաուն կայմը կարող էր տեսնել :

Իսկոյն Բօրգամութի ճամբան բռնեց՝ իր առջևը գրեթէ կէս մղոն հեռու կ'նշմարէր քաղաքին աշտարակներն ու դռներն որ առաւօտեան մշուշին մէջ կ'ծրազրուէին :

Բօրգամութէն անդին ծովը նաւերով ծածկուած էր, որոց կայ :

մերը՝ կաղամախի տերևաթափ անտառներու պէս կ'երևէին և հո-
վին շնչէն կ'տատանէին :

Ֆէլտօն՝ իր արագ ընթացքին ժամանակ՝ կ'յիշէր ինչ որ եր-
կու տարուան հինձօրեայ խորհրդածութիւններն և մաքրակրօննե-
րու մէջ երկարատև բնակութիւն մ'իրեն սորվեցուցեր էին հիմ-
նաւոր կամ անհիմն ամբաստանութիւններ ծաք Ե ի և Շարլ Ա ին
մտերմին դէմ :

Երբ Ֆէլտօն բաղդատէր այս պաշտօնէին հասարակային յան-
ցանքը, մեծահոշակ յանցանք, եւրոպական յանցանք, եթէ կա-
րելի է ըսել, այն մասնաւոր և թաւուն յանցանաց հետ որով
Միլէտի զինքն ամբաստաներ էր, կ'կարծէր թէ Պրքինկհէմը
պարունակող երկու մարդերն աւելի մեղապարտն այն էր որուն
կեանքը դեռ ևս ժողովուրդը չէր ճանչեր : Ասան զի իր տարօ-
րէն, նոր, հրատապ սէրը՝ Միլէտիին հիւսած վատանուն և մտա-
ծին ամբաստանութիւններն՝ իր աչաց կ'ցուցնէին իբրև խոշորա-
ցոյցով մը, իբր ահարկու հրէշներ, թէև իրօք աննշմարելի հիւ-
լէներ էին մըջունի մօտ :

Արագ արագ ընթանալով՝ Ֆէլտօնի արիւնը կ'եռար, այն դա-
ղափարը թէ իր ետևն ահաւելի վրէժխնդրութեան մը կ'թողուր
կին մը զոր կ'սիրէր, կամ լաւ ևս իբրև սրբուհի կ'պաշտէր,
անցեալ այլայլութիւնը, ներկայ յոյնութիւնը, ամէն բան վեր-
ջապէս մարդկային զգացումներէ վեր կ'հանէին կ'բորբոքէին իր
հոյին :

Առաւօտեան ժամն ութին մօտ Բօրդամութ քաղաքը կ'մտնէր .
բոլոր ժողովուրդն ոտքի վրայ էր . թմբուկ կ'զարնէին փողոցնե-
րու և նաւահանդստի վրայ . ճանապարհորդ զօրագունքեր գէպ
'ի ծովը կ'իջն ին :

Ֆէլտօն Ծովակալին Պալտան հասաւ փոշելից և քրտնաթոր .
իր գէմքն որ սովորաբար զունատ էր, ջերմութենէն և բարկու-
թենէ կարմրեր էր : Պահակն ուզեց զանի արդիւնը, բայց Ֆէլ-
տօն պահակապետը կոչեց, և իր քովն ունեցած նամակը դրպա-
նէն հանելով :

— Ստիպողական զիր մ'է այս լորտ Ախնդրի կողմէ — ըսաւ նա
 Լորտ Ախնդրի անունը լսելուն՝ որուն՝ Պր. քինկՏէմի մտերիմնե-
 րէն մին լինելն ամէն մարդ գիտէր, պահակապետը հրամայեց
 որ Ֆէլտօնի թողլ տան ներս մտնելու, որ, ինքն իսկ ծովային
 սպայի համազգեստ հագեր էր :

Ֆէլտօն սպաւոր մտաւ սրընթաց :

Այն միջոցին որ նորագաւթիմը կ'մտնէր, ուրիշ մարդ մ'ալ
 կ'մտնէր, փոշելի, շնչասպառ, դրան առջև սուրհանդակի ձին
 թողում որ երբ հասաւ՝ երկու ծնգաց վրայ ընկաւ յոգնութենէն :

Ֆէլտօն և միւս մարդը մի և նոյն պահուն Բաղրիկի դիմե-
 ցին, Բաղրիկ՝ որ դքսին հաւասարիմ սենեկապետն էր, Ֆէլ-
 տօն լորտ Ախնդրն անուանեց, անձանօթը շտղեց որով կողմէ
 գայր յայտնել, և պնդեց թէ մինակ դքսին կարող էր ինքզինքը
 ճանչցնել, Երկուքնին ալ կ'պնդէին որ իրարմէ առաջ անցնին :

Բաղրիկ՝ որ գիտէր թէ լորտ Ախնդր դքսին հետ պաշտօնա-
 կան և բարեկամական յարաբերութիւն ունէր, անոր անուամբ
 ներկայացողին մուտ տուաւ : Միւսն ստիպուեցաւ սպասելու, և
 դիւրին էր տեսնել թէ այս յայտադրմն սրշափ կ'անիծէր :

Սենեկապետը՝ մեծ սրահէ մ'անցուց Ֆէլտօնը, նոյն սրահին
 մէջ Ռօշէլի նախակները՝ Սուպիզ իշխանն իրենց գլուխ ունե-
 նալով կ'սպասէին, յետոյ դահլիճ մը մտցուց ուր Պր. քինկՏէմ,
 բաղնիքէն ելնելով իր հաղուտն ու կայտատը կ'աւարտէր, ու-
 ռուն, ինչպէս միշտ, արտաքոյ կարգի հոյ կ'տանէր :

— Ֆէլտօն տեղակալը — ըսաւ Բաղրիկ — լորտ Ախնդրի կող-
 մէ կ'գայ :

— Լորտ Ախնդրի կողմէն — կրկնեց Պր. քինկՏէմ — ուրեմն
 ներս մտցուր :

Ֆէլտօն ներս մտաւ : Նոյն պահուն Պր. քինկՏէմ բազմոցին
 վրայ ոսկեհուռ պարեզօս մը նետեց, կապոյտ թաւշէ մարգար-
 տահիւս թիկնոց մը հագաւ :

— Ենչմ. համար լորտ Ախնդր անձամբ չեկաւ — հարցուց Պր.
 քինկՏէմ — այս առտու անոր կ'սպասէի :

— Պատուիրեց ինձ Ձեր Ընորհափայլութեան ըսել — պատասխանեց Ֆէլտօն — որ այս պատուէն զըկուելուն շատ կ'ցուէր, և թէ զղեկին մէջ ընելիք պահպանութեան տատճատաւ արդիւտած էր :

— Այո, այո — ըսաւ Պրքինկհէմ — այդ գիտեմ, կալանուհի մ'ունի :

— Ճիշտ այդ կալանուհին վրայ կ'ուզէի խօսիլ Ձեր Ընորհափայլութեան — վրայ բերաւ Ֆէլտօն :

— Ա՛յ, տ. բեմն, խօսէ :

— Իմ ըսելիքս դուք միայն պէտք է լսէք, միւրօրս :

— Մեզ միմակ ձգէ, Բաղրիկ — ըսաւ Պրքինկհէմ — բայց հնչակին ձայնէն մի հեռանար, քեզ հիմակ պիտի կոչեմ :

Բաղրիկ դուրս ելաւ :

— Հիմակ միմակ ենք, պարոն — ըսաւ Պրքինկհէմ — խօսէ :

— Միւրօրս — ըսաւ Ֆէլտօն — լորս Աինդր անցած օր ձեզի գրեց որ Ըարլօդ Պէքսըն անուն կնկան մը տարադրութեան հրամանալիբը ստորագրէք :

— Այո, պարոն, և անոր պատասխան տուի թէ ինձի զրկէ կամ ինք բերէ այն թուղթն որ ստորագրեմ :

— Ահաւասիկ թուղթը, միւրօրս :

— Տունը նայիմ — ըսաւ գոքսը :

Եւ Ֆէլտօնի ձեռքէն առնելով թուղթը՝ անոր վրայ արագ ակնարկ մը նետեց : Այն ատեն, գիտելով որ արդարև իր գիտցածն է այն, սեղանին վրայ դրաւ, դրիչ մ'առաւ և զայն ստորագրելու պատրաստուեցաւ :

— Ներեցէք, միւրօրս — ըսաւ Ֆէլտօն, դոքսը կեցնելով :

— Միթէ Ձեր Ընորհափայլութիւնը դիտէ՞ որ Ըարլօդ Պէքսընի անունն այն նորատի կնկան ճշմարիտ անունը չէ :

— Այո, պարոն, գիտեմ — պատասխանեց գոքսը գրեիչ կաղամարին մէջ թաթխելով :

— Արեմն Ձեր Ընորհափայլութիւնն անոր ճշմարիտ անունը դիտէ՞ — հարցուց Ֆէլտօն սուղ ձայնով մը :

— Գիտեմ :

Դուքսը թղթին մօտեցուց գրիչը . ֆէլտօնի գոյնը նետեց :

— Եւ անոր ճշմարիտ անունը զիմնալով — վրայ բերաւ ֆէլտօն — միթէ զարձեալ պիտի ստորագրէք :

— Ընտարակոյս — ըսաւ Պըքինկհէմ — և եթէ հարկ լինի , երկու անշամ :

— Չեմ կարող հաստալ — շարունակեց ֆէլտօն՝ ձայնով մ'որ փոքր առ փոքր աւելի սուղ և ընդհատ կ'զառնար — որ Չեր Ընորհատայլութիւնը տեղեակ լինի թէ այն կլինը տիկին Վինգրն է . . . :

— Ե՛ս քաջ գիտեմ , թէ և կ'զարմանամ որ գու , դու ևս գիտցած լինիս :

— Եւ Չեր Ընորհատայլութիւնն այս հրամանագիրը պիտի ստորագրէ՝ արդեօք առանց խղճի խայթի :

Պըքինկհէմ պատանուոյն նայեցաւ գոռոզութեամբ :

— Չարմանք , պարօն , միթէ գիտես — ըսաւ անոր — որ ինձի այլանդակ հարցումներ կ'ուղղես , և ես ալ միամիտ եմ որ քեզի պատասխան կ'տամ :

— Պատասխանեցէք , տէր իմ — ըսաւ ֆէլտօն — թերևս ձեր կարծածէն աւելի ծանրակշիռ է ինդիրը :

Պըքինկհէմ մտածեց որ պատանին՝ լորտ Վինգրի կողմէն գալով , անտարակոյս անոր անուամբ կ'իտօսէր և հետեապէս ձայնը մեղմեց :

— Առանց որ և է խղճի խայթի — ըսաւ նա — և լորտ Վինգրը ինձի պէս զիտէ որ Միլէտին մեծ յանցաւոր մ'է , և զրեթէ շնորհ մ'ընել է անոր մի միայն զինքը տարագրելու դատապարտելը :

Դուքսը թղթին վրայ գրաւ ձեռքը :

— Այդ հրամանագիրը չ'պիտի ստորագրէք , միլորտ — ըսաւ ֆէլտօն , քայլ մ'առնելով դէպ 'ի դուքսը :

— Այս հրամանագիրը չ'պիտի ստորագրեմ — ըսաւ Պըքինկհէմ — և ինչո՞ւ համար :

— Վասն զի ձեր սրտին խորը պիտի իջնէք, և Միլէտիին արդար դատաստան մը պիտի ընէք :

— Արդար դատաստան մ'ըրած կ'լինէինք զանի Թիպլըն զըրկելով — ըսաւ Պրֆինկհէմ — Միլէտի վատանուն կին մ'է :

— Տէր իմ, Միլէտի հրեշտակ մ'է, քաջ գիտէք, և ես անոր ազատութիւնը կ'խնդրեմ :

— Վահ — ըսաւ Պրֆինկհէմ — խեղդ ես որ ինձի այդպէս կ'խօսիս :

— Միւրտ, թողութիւն շնորհեցէք ինձ, կրցածիս չափ կը խօսիմ, ինքզինքս կ'զսպեմ: Սակայն, միւրտ, ձեր ընելիք գործին վրայ լաւ մտածեցէք, և նայեցէք որ չափը չանցնէք :

— Ի՞նչ հրամայեցիր . . . Աստուած վկայ — դռնեց Պրֆինկհէմ — բայց կարծեմ թէ ինձ կ'սպառնայ այս մարդը :

— Ո՛չ, միւրտ, դեռ ևս կ'աղաչեմ և ձեզի կ'ըսեմ: Աեցուն գաւաթը զեղելու համար կաթիլ մը ջուր կ'բաւէ, թեթեւ տալմունք մը կրնայ պատուհաս բերել այն զլխին վրայ որ իր յանցանաց հակառակ ցարդ անմեաս կ'մնայ :

— Պարոն Ֆէլտօն — ըսաւ Պրֆինկհէմ — ասկից դուրս ելիր և իսկոյն գնա՛ ի դիպահ կեցիր :

— Մինչև վերջը մտիկ պիտի ընէք ինձ, միւրտ: Դուք այն նորատի օրիորդը խաբեցիք, նախատեցիք, լլկեցիք: Ձեր անոր դէմ գործած ոճիրներուն հատուցում առէք, թողէք որ ազատօրէն մեկնի, և ձեզմէ ուրիշ բան չպիտի պահանջեմ :

— Չպիտի պահանջէք — ըսաւ Պրֆինկհէմ զարմանօք նայելով Ֆէլտօնի երեսն և անոր արտասանած երեք բառերն յատուկ յատուկ շեշտելով :

— Միւրտ — շարայարեց Ֆէլտօն, որ քանի խօսէր կ'բորբոքէր — միւրտ, զոյշ եղիք, բոլոր Անկլիա սաղտկացած է ձեր անօրէնութիւններէն, միւրտ, արքայական իշխանութիւնը չարաշար գործածեցիք, զայն րեթէ յափշտակեցիք: միւրտ, մարդկան և Աստուծոյ քստմենքի դարձած էք, Աստուած աւելի ուշ պիտի պատժէ ձեզ, բայց ես, այսօր պիտի պապօծեմ :

— Ա՛հ, շափը կ'անցնես — գոչեց Պրֆինկ՛հէմ քայլ մ'առնելով դէպ 'ի դռուք :

Ֆէլտօն անոր ճամբան կարեց :

— Խոնարհարար կ'խնդրեմ այս շնորհը — ըսաւ նա — լէտի Ալեհլէն ազատութեան հրամանագիրը ստորագրեցէք, մտածեցէք որ ձեր անպատուած կի՛նն է այն :

— Գնա՛, սրարոն — ըսաւ Պրֆինկ՛հէմ — թէ ոչ հիմակ կ'կոչեմ և քեզ շղթայի զարնել կ'տամ :

— Ա՛չ, մնա՛ր շղթայի կոչէք — ըսաւ Ֆէլտօն դքսին և հրնշակին մէջ անդ ընկնելով՝ որ արծաթակուռ աշտանակրի մը վրայ դրուած էր — զգոյշ եղի՛ք, միլորտ, ահաւասիկ, Աստուծոյ ձեռքն էք :

— Ստանային ձեռքը, ըսել կ'ուզես — գոչեց Պրֆինկ՛հէմ ձայնը բարձրացնելով որպէս զի մարդ ներս դայ, թէ և ուղղակի մարդ մը չկոչեց :

— Ստորագրեցէ՛ք, միլորտ, ստորագրեցէ՛ք լէտի Ալեհլէրի ազատութիւնը — ըսաւ Ֆէլտօն դէպ 'ի դռքը թուղթ մը քշելով :

— Միթէ բռնի՛, ո՞վ կ'կարծես զիս, էյ, Բաղրիկ :

— Ստորագրեցէ՛ք, միլորտ :

— Երբէ՛ք :

— Երբէ՛ք :

— Հասէ՛ք — գոչեց դռքը, և նոյն պահուն իր սրին վրայ վազեց. Բայց Ֆէլտօն ասե՛ն շտուռ անոր որ սուրը քաշէ. իր կրծքին վրայ բայ բռնած էր այն դանակն որով Միլէտի զարնուեր էր, սաստմ մ'ընելով դքսին վրայ քալեց :

Նոյն պահուն Բաղրիկ սրահը կ'մտնէր պտալով :

— Միլորտ, նամակ մը Ֆրանսայէ՛ն :

— Ֆրանսայէ՛ն — գոչեց Պրֆինկ՛հէմ ամէն բան մտնալով և մտածելով թէ որով արդեօք դրուեր էր այն նամակը :

Ֆէլտօն այս վայրկեանն օդուս քաղելով դանակը դքսին կուշտը մղեց մինչև ճարմանդը :

— Ա՛հ, դաւաճան — գոչեց Պրֆինկ՛հէմ — սպաննեցիր զիս . . .

— Գարգասագան մը — ոսկայ Բագրիկ :

Քելտոն խոյս տալու համար չորս կողմը նայեցաւ, և դուռը բաց տեսնելով, մտախայ սենեակը վազեց, ուր, ինչպէս արդէն ըսինք, հօշէլի նո իրակները կ'սպասէին, անկէջ վազելով անցաւ և դէպ ի տանգուղը սրացաւ, բայց առաջին աստիճանին վրայ լորտ Ալինդրի հանդիպեցաւ, որ զանի զոնատ, մուրաժ և կապապոյզն, և ձեռներն ու երեսն արխնոտ տեսնելով, անոր վիզը բռնեց զսլելով :

— Քրտ'ի, բող մը միայն ոչ զուշակեր էի այս բանս, ս'հ, քանի զժբաղդ եմ, քանի զժբաղդ :

Քելտոն ընդդիմութիւն մը չցցաց, լորտ Ալինդր զանի պահակներուն ձեռքը յանձնեց, որ զանի տարին, մինչև ցնոր անօրէնութիւն, ծովուն վրայ նայող փոքրիկ տանեւտանի մը վրայ, և լորտը Պրքինկհէմին զահլիճը վազեց շտապաւ :

Լորտ Ալինդր՝ Պրքինկհէմը բաղձոցի մը վրայ երկնցած գտաւ, մինչդեռ կարկամ ձեռք իր վէրքը կ'սեղմէր :

— Լարօրդ — բստ գոքսը կիսամեռ ձայնով — Լարօրդ, միթէ անո՞ր կողմէն կ'գաս :

— Այո, տէր իմ — պատասխանեց Աննա թագուհւոյն հաւատարիմ գործակալը — բայց թերևս շատ ուշ կ'զամ :

— Լուսթիւն, Լարօրդ, կարելի է ձայնդ լսեն. Բագրիկ, մի թողար որ մարդ ներս մտնէ, ս'հ, չպիտի իմանամ թէ ինչ կ'իմացնէ ինձ, Աստուած իմ, կ'մեռնիմ :

Եւ դուքսը նուաղեցաւ :

Սակայն՝ լորտ Ալինդր, նո իրակները, արշաւանքին զօրագլուխները, Պրքինկհէմի սրալատին սպաններն իր սենեակը խուժեր մտեր էին, ամէն կողմէ յուսահատութեան աղաղակներ կը թնդէին : Այն դէպքն որ սրալատին մէջ ողբ ու կոծ կ'ստատճառէր, քիչ աստնէն զորս տարածուեցաւ և քաղքին մէջ հռչակ առաւ :

Թնդանօթի որոտում մը յայտնեց թէ նոր և անակնուանելի բան մը տեղի տնեցեր է :

Լորտ Վինդր մազերը կ'փետեր :

— Բոպէ մը միայն ուշացեր եմ — կ'գոչէր նա — բոպէ մը միայն . ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչ դժբաղդութիւնս

Արգարև՝ առտուան ժամն եօթին եկեր ըսեր էին իրեն որ լաւրէ ելնարան մը դղեկին մէկ պատուհանէն կախուած էր, լորտն իսկոյն Միլէտիին սենեակը վազեր էր, սենեակը պարապ և պատուհանը բաց և երկաթէ՛ ձողերը խարտած գտեր էր, և յիշելով տ'Արլանեանի պատգամաւորին բերնով իրեն ըրած յանձնարարութիւնը, դքսին կենաց համար գող մ'զոցցեր, և ախուռը վազելով, ժամանակ չէր տուեր որ ձի մը թամբեն, այլ առջևն ելած երիվարն աշտանակելով, սանձարձակ վազեր հասեր էր, բակն իջեր էր, սանդղէն շտապաւ վեր ելեր, առաջին սանդղին վրայ՝ Ֆէլտօնի հանդիպեր էր, ինչպէս որ ըսինք :

Սակայն դոքսը մեռած չէր. ինքզինքին եկաւ, աչերը բացաւ և ամենուն սրտին մէջ յոյս ծագեցաւ :

— Պարոններ — ըսաւ նա — թողէք զիս առանձին Բազրիկին և Լարօրլին հետ :

— Ա՛հ, դո՛ ես, Վինդր, այս առտու արտառոց խենդ մը զոկեր էիր ինձ, կ'տեսնես թէ՛ ինչ վիճակի մէջ ձգեց զիս :

— Ո՛հ, միլորտ — գոչեց Վինդր — երբէք չպիտի մտիթարուիմ այս բանիս համար :

— Եւ անիրաւ բան մ'ըրած պիտի լինիս, սիրելիդ իմ Վինդր — ըսաւ Պրքինկհէմ ձեռքն անոր կարկառելով — չեմ ճանչեր մարդ մը զոր ուրիշ մարդ մը բոլոր կենացը մէջ արժանի սեպէողալու . բայց թող մեզ մինակ, կ'աղաչեմ :

Լորտ Վինդր հեծկլտալով դուրս ելաւ :

Դահլճին մէջ վիրաւոր դոքսը, Լարօրդ և Բազրիկ միայն մնացին :

Բժիշկ մը կ'փնտռէին և չէին կարող գտնել :

— Այիտի ապրիս, միլորտ, պիտի ապրիս — կ'կրկնէր Աւարիոյ տան Աննա թագուհւոյն հաւատարիմ սպասաւորը դքսին բազմոցին առջև ծուներ գրած :

— Ի՞նչ կ'զրէր ինձ — ըստ տկար կերպով ՊրֆինկՅէմ ար-
իւնլուայ և աղէխարչ կսկիծները զսպելով, սրպէս զի իր սիրած
կնկան վրայ խօսի — Ի՞նչ կ'զրէր ինձ : Նամակն ինձ կարդա :

— Ո՛հ, միլորտ — ըրաւ Լարօրդ :

— Հնազանդէ՛, Լարօրդ, միթէ չե՞ս տեսներ որ ժամանակս
սուղ է :

Լարօրդ կնիքը խորտակեց, և մազաղածը գթօնն աչաց ներ-
քել գրաւ. քայց ՊրֆինկՅէմ՝ ընդունայն ջանաց գիրն որոշել :

— Կարդա՛ — ըսաւ նա — կարդա՛, այլ ևս չեմ տեսներ. վասն
զի քիչ ասե՛նէն թերևս չպիտի կարենամ լսել, և առանց գրածն
իմանալու պիտի մեռնիմ :

Լարօրդ դժուարութիւն չյայտնեց և կարդաց .

« Միլորտ ,

« Քեզ ճանչելէս վեր՝ քեզմով և քեզի համար բոլոր կրած

« տառապանացս վրայ՝ կ'երդմեցնեմ քեզ, եթէ իմ անդորրու-

« թեանս հօդն ունիս, Ֆրանսայի դէմ ըրած ահագին զինական

« պատրաստութիւններդ ընդհատել, և դադար տալ այն պատե-

« բազմին որուն յայտնի պատճառը կրօնն է կ'ըսեն բարձրաձայն,

« իսկ կամացուկ կ'պնդեն թէ թադուն պատճառն առ իս տածած

« սէրդ է : Այս պատերազմն ո՛չ միայն Ֆրանսայի և Անկլիոյ

« վրայ մեծ մեծ աղէտներ կրնայ բերել, այլ նաև քու վրայ,

« միլորտ, այնպիսի դժբաղդութիւն որմէ չպիտի մխիթարուիմ :

« Հսկէ կենացդ վրայ, որուն դէմ կ'սպառնան և որ ինձի սի-

« բելի պիտի լինի երբ ՚ի քեզ թշնամի մը չտեսնեմ :

« Բու սիրական ,

« ԱՆՆԱՆ » :

ՊրֆինկՅէմ իր մնացած բոլոր կենսական ոյժն ամփոփեց այս
ընթերցումը լսելու . ապա՝ երբ աւարտեցաւ, որպէս թէ այն նա-
մակին մէջ դառն պատրանք մը գտաւ :

— Արդեօք — հարցուց — ուրիշ բան մը չունի՞ս ինձ յայտ-
նելով կենդանի լեզուա :

— Այո, տէր իմ, թագուհին ապօսարեց ինձ ըսելու ձեզ որ ձեր վրայ հսկէք, վասն զի իմաց տուեր էին իրեն որ ձեր կեանաց դէմ կ'դառնանն :

— Միթէ այդչափ, այդչափ ըսաւ միայն — վրայ բերաւ Պրփինկճէմ անհամբեր :

— Նոյնպէս ապօսարեց ըսելու որ միշտ ձեզ կ'սիրէ :

— Ա՛հ — ըրաւ Պրփինկճէմ — օրհնեալ լինի Աստուած, ուրեմն իմ մահս օտարականի մը մահը չպիտի լինի անոր համար :
Լաբօրդ սկսաւ յորդ արտօմք թափել :

— Բադրիկ — ըսաւ դոքսը — բեր ինձ այն արկղիկն որուն մէջ անդամանդեսոյ աղիկները կ'դսնուէին :

Բադրիկ արկղիկը բերաւ և Լաբօրդ դիտեց որ թագուհւոյնն էր այն :

— Հիմակ բեր նաև սպիտակ սնդուսէ քօակիկը՝ որու վրայ իր անունը մարգարտով հիւստած է :

Բադրիկ նորէն կամբը կատարեց :

— Ահաւասիկ, Լաբօրդ — ըսաւ Պրփինկճէմ — ահաւասիկ ասոնք են միայն թագուհւոյն կողմէ ստացած սիրոյ զրտականներս, արծաթէ արկղիկն ու երկու զիրերը : Ահափառ թագուհւոյն կ'յանձնես զանոնք, և իբրև յետին յիշատակ . . . (իր չորս կողմը թանկագին առարկայ մը փնտռեց) . . . ասոնց կ'միայնես նաև . . . :

Նորէն փնտռեց. բայց մահուամբ մթաղնած աչերը մինակ տեսան ֆէլտօնի ձեռքէն ընկած դանակը, որուն երկաթը տակաւին կ'մտէր կարմրուն արիւնովը :

— Եւ միացուր ասոնց այս դանակը — ըսաւ դոքսը Լաբօրդին ձեռքը սեղմելով :

Նոյնպէս կարող եղաւ արծթէ արկղին խորը դնել քօակիկը. անոր մէջ ձգեց նաև դանակը՝ Լաբօրդին նշան ընելով որ ալ չէ կարող խօսիլ. յետոյ, վերջին ջլածիզ շարժմամբ, զոր այս անգամ զսպելու կարողութիւն չունեցաւ, բազմոցէն գետին սահեցաւ ընկաւ :

Բաղրիկ ահադին աղաղակ մ'արձակեց :

ՊրֆինկՏէմ վերջին անգամ մ'ալ ժպտիլ ուզեց . բայց մահը կեցոց իր խորհուրդը՝ որ իր ճակտին վրայ մնաց ստուած իբրև սիրոյ յեփն համբոյր :

Նոյն պահուն դքսին բժիշկը հասցնեալ հասաւ . արդէն ծովա-կալին նստուն մէջն էր , և դացեր զանի անկից կանչեր էին :

Գքսին մտեցաւ , անոր ձեռքը բռնեց , լուսթեամբ զայն պահ մը պահեց և ապա վար ձգեց :

— Ամէն ինչ անողութ է — ըսաւ — մեռած է :

— Մեռած , մեռած — գոչեց Բաղրիկ :

Այս աղաղակէն բոլոր բազմութիւնը սրահը մտաւ , և ամէն ուրեք ահ ու դող , ազմուկ ու շփոթ տիրեցին :

Այն ինչ լորտ Ախնդր անտաւ որ ՊրֆինկՏէմ հոգին աւանդեց , Ֆէլտօնին մօտ վաղեց . զինորենբը զանի պալատին տանտանին վրայ կ'պահէին տակաւին :

— Ապիրատ — ըսաւ նա երիտասարդին , որ ՊրֆինկՏէմի մահ-ուանէ վեր դտեր էր այն հանդարտութիւնն ու պաղարիւնութիւնն զոր այնուհետև միշտ պահեց — ապիրատ , ինչ ըրիր :

— Արէժս առի — ըսաւ նա :

— Դու — ըսաւ լորտ Ախնդր — տեղի ճշմարիտն ըսած կ'լինիս եթէ յայտնես որ այն անիծեալ կնկան գործին գարձար , բայց ահա կ'երգնում , այս յանցանքն իր վերջին յանցանքը պիտի լինի :

— Ձեմ գիտեր , ինչ ըսել կ'ուզես — պատասխանեց Ֆէլտօն հանդարտ — և տեղեակ չեմ թէ որո՞ւ կ'նայի խօսքդ , միլորտ . ՊրֆինկՏէմը սպաննեցի , վասն զի երկու անգամ մերժեց քեզ զին հարիւրապետ անուանելու . իր անիրաւութիւնը պատժեցի , և ուրիշ նորատակ չունէի :

Ախնդր , ապուշ կրթած , Ֆէլտօնը կապող մարդիկը կ'նայեր և չէր գիտեր թէ ինչ խորհի այսպիսի անզգայութեան մը վրայ :

Սակայն բան մը միայն Ֆէլտօնի մտքուր ճակտին վրայ մտայլ մը կ'ընէր : Ամէն անգամուն որ շշուկ մը լսէր , պարզմտ մտք

բակրօծը կարծէր թէ Միլէտիին դոփխնն ու ձայնն է, և թէ կ'զար իր թևերուն մէջ ընկնիլ և ինքզինքն իրեն մեղսակից և պատժակից հրատարակելով՝ մեռնիլ :

Ֆէլտօն յանկարծ սարսուռ մ'զգաց, իր ակնարկը ծովուն մէկ կիտին վրայ սևեռեց, ըստ որում տանեստանէն հայլիի պէս կ'երևէր ծովը . նաւաստիի արծառի աչքովը՝ ճանչեր էր՝ այն տեղ ուր այլք թերևս տեսնէին որոր մ'ալեծուփ, միակայմին առաջասն որ դէպ 'ի Ֆրանսայի օփունքը կ'դիմէր :

Ֆէլտօն դեղնեցաւ, ձեռքը սրտին տարաւ, որ կ'խորտակէր, և բոլոր մատնու թիւնը հասկցաւ :

— Աերջին շնորհ մը պիտի խնդրեմ, միւրտ — ըսաւ լորտ Աինդրի :

— Ի՞նչ կ'ուզես — հարցուց լորտը :

— Ժամը քանի՞ է :

Լորտն իր ժամացոյցը հանեց :

— Ժամն իննին տաս վայրկեան կայ — ըսաւ նա :

Միլէտի պայմանեալ ատենէն ժամ ու կէս առաջ ճամբայ ելէր էր . այն ինչ լսեր էր թնդանօթի որոտումն՝ ազէտարեւ դէպքին յայտարար, որ հրաման տուեր էր նաւուն երկաթը վերցնելու :

Միակայմ նաւը կապտազոյն երկնից ներքև կ'սահէր ծովեզրէն բաւական հեռւորութեամբ :

— Աստուած այսպէս ուզեց — ըսաւ նա մոլեռանդի մ'երկայնմատ թեամբ . սակայն դարձեալ չէր կարող իր աչքը հեռացնել այն նաւէն, որուն կամրջին վրայ կ'նշմարէր անշուշտ այն կ'կան սպիտակ ուրուականը՝ որուն համար իր կեանքը պիտի զոհ ընկնէր :

Աինդր անոր ակնարկը դիտեց, անոր տառապանքը հետազըննեց և ամէն բան հասկցաւ :

— Նախ դու մնա՛կ պիտի պատժուիս, ապիրատ — ըսաւ լորտ Աինդր Ֆէլտօնի, որ աչքերը դէպ 'ի ծով դարձուցած էր մինչդեռ թող տուեր էր ինքզինքը տանելու — բայց կ'երդնում եղբօրս յիշատակին վրայ, զոր այնքան կ'սիրէի, քու դաւակցուհիդ ազատած չէ :

Ֆէլտօն գլուխը ծոցն առանց բառ մ'արտասանելու :
Իսկ Աինդր՝ շուտ ընդ փոյթ սանդղէն վար իջաւ և նաւա-
հանգիստը գնաց :

ԺԹ

Ի ՔՐԱՆՍԸ

Երբ Անկիլոյ թագաւորը Շարլ Ա այս մահադոյժն իմացաւ ,
իր առաջին երկիւղը սա եղաւ որ այն սոսկալի լրին վրայ Ռո-
շէլցիք չվհասին . փորձ փորձեց նա , կ'ըսէ Ռիշլիէօ իր Յիշա-
տակարաններու մէջ , որչափ կարելի է ընդ երկար պահել այն
լուրն անոնցմէ , և հետեւապէս երկրին բոլոր նաւահանութեաները
գոցել տուաւ , և պատուիւնեց որ նա մը դուրս չհանեն ամենեկն
մինչև որ Պրքինկհէմի բանակը ճամբայ ելնէ , ինքն , առ ՚ի չգոյէ
Պրքինկհէմի , նաւատորմին չուն հսկելու պաշտօնը ստանձնելով :

Այս հրամանին խտտ թիւնն այն աստիճանի հասցոց որ Տա-
նիմարգայի գետաբաններն Անկիլա պահեց , թէ և մեկնելու արտօ-
նութիւն ստացեր էին , նոյնպէս Հոլանտայի սովորական զեսպա-
նը , որ Փլէսինկի նաւահանգիստը պիտի տանէր Հնդկաստանի
այն նաւերը զոր Շարլ Ա Միացեալ-Պաւառաց ետ տալ տուեր էր :

Բայց որովհետև այս հրամանը հինգ ժամ ետք տալու ելեր
էր , այսինքն կէս օրէն երկու ժամ ետք , արդէն նաւահանգստէն
երկու նաւեր մեկնեցէին , մին կ'տանէր , ինչպէս դիտենք , Մի-
լէաին , որ այս դէպքն արդէն միտքէն անցեր էր , և այս մտքին
մէջ աւելի ևս հաստատուեցաւ երբ ծովապետին նաւուն կայմին
վրայ սև գրօշակին ծածանիլը տեսաւ :

Իսկ երկրորդ նաւուն գալով՝ վերջէն պիտի ըսենք թէ զով
կ'տանէր և ինչպէս մեկնեց էր :

Սակայն նոյն պարագաններուն մէջ Ռօշէլի բանակատեղին նոր

բան մը պատահած չէր. մինակ թաղաորը՝ որ շատ կ'ձանձրանար, ինչպէս միշտ, բայց թերևս փոքր ինչ աւելի բանակատեղին քան այլուր, միտքը զբաւ ծպտեալ Սէն-ժէրմէն երթալ Ս. Լուիի հանգիւնները այն տեղ անցընել, և խնդրեց կարտիւնային որ մինակ քան հրացանակրէ դունդ մը պատրաստէ : Կարտիւնային որ երբեմն թաղաորին ձանձրոյթով կ'ընտելէր, մտադիր այս արձակուրդը շնորհեց իր արքայական տեղակալին, որ սեպտեմբերի 15ին դառնալու խօսք տուաւ :

Պ. ար Գրէվիլը, կարտիւնային ազգարար թեան վրայ իր սնուակը պատրաստեց, և սրովհետև, առանց պատճառը գիտնալու, դիտէր թէ իր բարեկամները սաստիկ փափաք ստիպողական պէտք ունէին Բարիզ գնալու, աւելորդ է ըսել որ զանոնք ևս պահանջող գնդին մէջ առաւ :

Չորս երկուսուարդները՝ Պ. ար Գրէվիլի միջոցաւ՝ քառորդ մը ետք խնոցան այս լուրը, վասն զի ամենէն առաջ անոնց հաղորդեց զայն : Ահա այն տանն ա'Արդանեան զգաց թէ սրշափ մեծ արժէք ունէր կարտիւնային այն շնորհն որով հրացանակիրներու կարգն անցուց, և թէ այս շնորհը շննէր, պիտի ստիպուէր բանակատեղին մնալ, մինչդեռ իր ընկերները պիտի մե'նէին :

Արդէն յայտնի է որ Բարիզ վերադառնալու անհամբերութեան գրոյխը տիկին Պոմպիէօի հասնելիք վտանգն էր՝ երբ Պէթիւնի վանքը Միլէտին, իր անհաշտ թշնամին հանգիւսէր : Պոմպիէօն ինչպէս որ ըսինք, Արամիս խկոյն գրէր էր Մարի Միշօնի, Գուրի կատարգործ կնկան, որ այնչափ աղոր տեղեկութիւններ ունէր, թէ թաղուհիէն արտօնաւ իր մը ստանայ տիկին Պոմպիէօն վանքէն հանելու, որպէս զի կամ Աօրէն կամ Պէթիւս քաշուի : Այս նամակին պատասխանը չուշացաւ, և ութ կամ տաս օր ետք՝ Արամիս սա դիրը ստացեր էր .

« Մերեւի հօրեղբորորդիս :

« Ահա ստիկ քոյն այն արտօնագիրն որով մեր փոքրիկ սպասարտահին Պէթիւնի վանքէն դիւրին է հասնել, քանի որ կ'կար-

« Ժէք թէ այն տեղի օղը մնասակար է անոր : Քոյրս յօժարակամ
 « կ'ըրկէ ձեզ այս արտօնագիրը , վասն զի նա շատ կ'օրրէ այս
 « պղտիկ աղջիկը , որուն վերջէն շատ աղէկութիւններ ընելու զի-
 « տաւորութիւն ունի :

« Համբուրելով քեզ մնամ ,

« ՄԵՐԻ ՄԻՇՕՆ » :

Այս նամակին հետ արուած էր սա ոճով արտօնագիր մը .

« Պէ թիւնի վանքին մարապետուհին պիտի յանձնէ այս տոմ-
 « սակս ներկայացնող անձին այն նորընծայուհին որ իմ յանձնա-
 « բարութեան և սրշտպանութեան ներքև իր վանքը մտեր էր :

« Ի Լուզր , 10 Օգոստոս 1628

« ԱՆՆԱ » :

Դիւրին է երևակայել թէ Արամիսի և թագուհին իր քոյրն ան-
 տանող կտուաւաճառ կնկան մը մէջ խորող ազգականութեան
 յարաբերութիւններն որչափ զրդուցին մեր երիտասարդներուն
 դուարթութիւնը , բայց Արամիս՝ Բորթոսի կոչա կատակներու վը-
 բայ երկու երեք անգամ կաս կարմիր կտրելէն ետև՝ աղաչեր էր
 իր բարեկամներն որ վերատին նոյն խնդրոյն չդառնան , յայտնե-
 լով որ եթէ բառ մ'անգամ նորէն ըսեն այս մասին , այս տեսակ
 դործերու մէջ իր ազգականուհին միջնորդ չպիտի բռնէ :

Հետևապէս շորս հրացանակիրներն այնուհետև խօսք չբացին
 Մարի Միշօնի վրայ , և արդէն իրենց խնդրածը ստացեր էին ,
 այսինքն այն հրամանագիրն որով Պէ թիւնի Պարմէլեանց վանքէն
 տիկին Պօնասիլօն դուրս պիտի հանէին : Իրաւ է որ այս հրամա-
 նագիրն ապարդիւն պիտի մնար եթէ շարունակ Ռօշէլի բանակը
 կենային , այսինքն Ֆրանսայի միւս կողմը . ուստի տ'Արդանեան
 մտագիր էր Պ. ար Գրէվիլէն արձակուրդ մը խնդրելու , իր եր-
 թին կարեորութիւնը պարզապէս մեկնելով , երբ ինքն և իր ե-
 րեք ընկերները սա լուրը ստացան թէ՛ թագաւորը Բարիզ պիտի
 դնար քսան պահնորդ հրացանակիրներով և թէ իրենք ալ նոյն
 պահնորդ դուէն էին :

Մեծ եղաւ ուրախութիւնը, սպասաորներն առջեւն ճամբոյ
հանեցին կահերով և ամուսն 16ին առտու մեկնեցան :

Կորսինալը Սիրժեբէն Մօզէ տարաւ թագաորը, և անդ ի-
բարեւ բաժնուեցան բարեկամական ջերմաջերմ ջրոյցեր տալն և ետև :

Սակայն թագաորն որ դրօսանք կ'փնտռէր՝ որչափ որ կարելի
եղածին չափ շուտ ընդ փոյթ կ'ուղեորէր, վասն զի ամսոյն 23ին
Բարիչ հասնելու փափաք ունէր, ատեն ատեն կ'օթեանէր որպէս
զի անձեղի թռչիլը տեսնէ, դրօսանք մ'որուն ճաշակը տուեր էր
իրեն Լիյն, և որուն համար միշտ մեծ սէր կ'տածէր : Քսան
հրացանակիրներէն տասն վեց՝ երբ կայ առնուին, շատ կ'զուար-
թանային այս զուարճալի ողևորութեան վրայ, բայց անոնցմէ չորս
հոգի սաստիկ կ'տրանջէին : Մանաանդ ա'Արղանեանի ականջն
անշաղար կ'խօսէր, և Բորթոս այս բանս սա պէս կ'մկնէր .

— Խիստ մեծ տիկին մ'ինձի բսած է թէ ականջի խօսիլը կը
նշանակէ թէ տեղ մը քու վրայօք կ'խօսին :

Ի վերջէ ամսուն 23ին ողևոր դունդը Բարիզէն անցաւ . թա-
գաորը շնորհակալ եղաւ Պ. ար Գրէվիլէն և ներեց որ չորս
օրուան արձակուրդ մը շնորհէ հրացանակիրներուն, սա պայմա-
նաւ որ այս արտօնութիւնն ընդունողներէն և ո՛չ մին հասարա-
կաց վայր մը պիտի երևին, եթէ չեն ուղեր Պասդիլլ մանել :

Առաջին չորս արձակուրդները, ինչպէս որ գիտրին է երևա-
կայել, մեր չորս բարեկամներուն տրուեցան : Այս բառական չէ,
Աթոս՝ չորս օրուան տեղ՝ վեց օրուան արձակուրդ ստացաւ Պ. ար
Գրէվիլէն, և այս վեց օրուան երկու գիշեր ալ սուելցնել տուաւ,
վասն զի 24ին իրկունը մեկնեցան, և հետևապէս, Պ. ար Գրէ-
վիլ, բարեյօժարութեանն արձակուրդի արտօնագիրը յետաթուեց
և 25 առաւօտուն գրեց :

— Է՛հ, Աստուած իմ — կ'ըսէր ա'Արղանեան, որ ինչպէս
յայտնի է, անցած դարձածին վրայ անկասկած էր — կ'երևի ինձ
որ պարզ բանի մը համար շատ մեծ հոգ կ'ընենք, երկու օրուան
մէջ, երկու երեք ձի ճաթեցնելով (փոյթս չէ, սասիկ ունիմ),
Պէթիւն կ'հասնիմ, թագուհւոյն գիրը մտապետահիւն կ'տամ :

և իմ փնտուելիք սիրական զանձս կ'առնում կ'ըրբում չէ թէ 'ի
 Լօրէն, չէ թէ Պէլժիա, այլ 'ի Բարիզ, ուր աւելի լաւ կրնայ
 պահուիլ, մանաւանդ քանի որ կարտինալը Ռօշ'լ կ'առնուի: Յե-
 տոյ, զեղէն միան ամ դառնալէն ետև' լաւ, կէս մ'իր քնո աղջ-
 կան պաշտպանութեամբ, կէս մ'անձամբ մեր անոր բրած շնոր-
 հին փոխարէն, թալուհիէն մեր ուզածը պիտի ստանանք: Աւտի,
 այս տեղ կեցիք, պարսպ տեղ մի յոյնիք, այսպիսի պարզ ար-
 շաւանքի համար ես և Բլանչէ բուական ենք:

Այս առաջարկութեան Աթոս հանդարտօրէն պատասխանեց .

— Մենք ալ սասկ ունինք, վասն զի բոլորովին չխնայի ան-
 դամանդէն մնացած գումարը, և Բորթոս ու Արամիս լիովին չկե-
 րան: Մենք ալ քեզի պէս կրնանք չորս ձի ճաթեցնել: Բայց
 մտածէ, տ'Արլանեան — յարեց նա, այնպիսի տխուր ձայնով
 մ'որ իր շեշտը պատանիին սարսուռ մ'աղլեց — մտածէ որ Պէ-
 թիւն քաղաք մ'է ուր կարտինալը ժամախիբ եղած է կնկան մը
 հետ որ՝ զացած տեղը, իրեն հետ դժբաղլու թիւն կ'ըրբէ: Եթէ
 դորձ մինակ չորս մարդու հետ լինէր, տ'Արլանեան, պիտի թո-
 ղուի որ մինակ երթաս, բայց քանի որ դորձ այն կնկան հետ
 է, չորսերնիս միասին երթանք, և երանի թէ մեր չորս սարսա-
 տընեքով բաւական լինէ ինք:

— Զիս կ'զարհօրեցնես, Աթոս — գոչեց տ'Արլանեան — Ինչ
 բանէ կ'վախնաս ուրեմն — Աստուած իմ:

— Ամէն բանէ — պատասխանեց Աթոս:

Տ'Արլանեան իր ընկերներուն գլխը քննեց, որոնք, Աթո-
 սին գլխին պէս, խորին մտառանջութեան գրոշմն ունէին, և
 իրենց ճամբան շարունակեցին ձիերուն մեծագոյն քայլով, բայց
 առանց բառ մ'աւելի բնելու:

Ամառն Չնին իրկու նր, մինչդեռ Արբաս կ'մտնէին և տ'Ար-
 զանեան ձիւն վար իջնելով շ'ար-ա՛Օր պանոսիը կ'դիմէր բա-
 ժակ մը դիմի խնելու, սուրհանյակի գաթի մ'ան ձիաւոր մը գուրս
 ելաւ, որ ձի փոխեր էր, և նոր երիվարն ընդ վաղ քշելով Բա-
 րիզի ճամբան կ'ընէր: Այն միջոցին որ մեծ դռնէն փողոցը կ'անց-

ներ, հովը կէս մը բացաւ վերարկուն որով փաթթուեր էր, թէև տարուան օդուստս ամիսն էր, և վերուց իր գլխարկը, զոր ուղևորը ձեռօքը բռնեց գլխէն վեր թռելու աստնը, և աչերուն վրայ իջեցուց:

Տ'Արդանեան՝ որ իր աչերն այս մարդուն վրայ սեւեւեր էր, շատ զեղնեցաւ և բաժակը ձեռքէն վար ձգեց:

— Ի՞նչ ունիս, պարոն — ըստ Բլանշէ . . . : — Ո՛հ, պարոններ, խնդրեմ, վազեցէք, տէրս մարելու վրայ է:

Երեք բարեկամներ վազեցին և տ'Արդանեանը գտան, որ փոխանակ մարելու, իր ձիուն կ'վազէր: Ձանի գրան սեմին վրայ կեցուցին:

— Լա՛ւ, այսպէս ո՞ր սասանային ծակը պիտի երթաս — պոռայ անոր Աթոս:

— Ա՛յն է — գոչեց տ'Արդանեան բարկութեամբ, և ճակտին վրայ հոսած քրտինքէն գոյնը նետած — այն է, թողէք որ անոր հասնիմ:

— Բայց ո՞վ է այն — հարցուց Աթոս:

— Ա՛յն, այն մարդը:

— Ի՞նչ մարդ:

— Այն անիծեալ մարդը, իմ շար հրեշտակս, զոր միշտ կը տեսնեմ երբ դժբաղդութիւն մը սպառնայ ինձ. այն մարդն որ քստմենլի կնկան կ'ընկերանար երբ առաջին անգամ անոր հանգիսեցայ, այն զոր կ'փնտռէի երբ մեր բարեկամ Աթոսն ՚ի մեռածարտ հրաւրեցի, այն զոր՝ տիկին Պօնասիէօի յափշտակուած օրուան առտուն իսկ տեսայ, տեսայ, նոյն ինքն է, ճանչցայ զանի երբ հոմն անոր վերարկուն վերուց:

— Սասանայ — ըստ Աթոս մտախոհ:

— Հե՞ծնէնք, ձիերը հե՞ծնէնք, պարոններ, անոր ետեւէն վազենք, և անշուշտ պիտի բռնենք:

— Սիրելիդ իմ — ըստ Արամիս — մտածէ որ մեր դացած ճամբուն ներհակ կողմը բռնեց, որ նոր երթվար մը հեժեր է, փնշղեռ մերինները յոյնած են, և հեանասպէս եթէ մեր ձիերը

ճայթեցնելու չափ քշենք, դարձեալ անոր հասնելու չարիտի յաջողինք: Թողունք մարդը, տ'Արդանեան, աղատենք կիներ:

— Հէյ, պարոն — գոչեց ձիապանի մանչ մ'անծանօթ մարդուն ետեւն վազելով — հէյ, պարոն, ահա թուղթ մ'որ գըլխարկէդ վար ընկաւ, հէյ, պարոն, հէյ:

— Բարեկամ — ըսաւ տ'Արդանեան — քեզի հինգ ֆրանք կայ այդ թղթին համար:

— Իբաւ որ, պարոն, յօժարաբաժ կ'տամ քեզի, ահաւասիկ: Ձիապանին մանչը՝ այս աղւոր վաստակն ընելուն վրայ ուրախ զուարթ պանդոկին ախոռը մտաւ, և տ'Արդանեան թուղթը բացաւ:

— Լաւ, էնչ գտար մէջը — հարցուցին իր բարեկամները զինքը շրջապատելով:

— Բաւ մը միայն — ըսաւ տ'Արդանեան:

— Այո՛ — ըսաւ Արամիս — բայց այդ անունը քաղքի կամ գեղի անուն մ'է:

— «Արմանտիէր» կարգաց Բորթոս — Արմանտիէր, այս անունը չեմ գիտեր:

— Եւ այս քաղքի կամ գեղի անունն ի՞ր ձեռօքը գրուած է — գոչեց Աթոս:

— Արի, ուշի ուշով պահենք այս թուղթը — ըսաւ տ'Արդանեան — կարելի է իմ տուած ստակս ծովը չնետեցի: Ձիերն հեծնենք, բարեկամներս, հեծնենք ձիերը:

Եւ շորս ընկերներ Պէթիւնի ճամբան բռնելով ընդ առաջ արշաւեցին:

Ի

ՊԵՏԻՒՆԻ ԿԱՐԳԵԼԵԱՆՅ ՎԱՆԱՑՈՒՆԸ

Մեծ յանցաւորները տեսակ մը ճախտաւորի ներքև կ'զսնտորով ամէն քարտան կ'տապալեն, ասէն վտանգէ անխառն կ'ապա-

տին, մինչև այն ատեն որ Նախախնամութիւնը տաղականալով իրենց ամբարիշտ բաղչին դէմ թու մը մը կ'կանգնէ :

Նոյնը սրատակեցաւ նաև Միլէտի համար. երկու ազգերուն դիտաւոր նստերու մէջէն անցաւ, և առանց որ և է գիպումս Պուլճոյը հասաւ :

Բօրբանութեն նաւ մտնելուն՝ Միլէտի անկլիացի մ'էր որ իբր թէ ֆրանսայի կողմէն ելած հալածանաց սրամառաւ՝ Ռօշէլէն կ'արտաբուէր, Պուլճոյը գալով՝ երկու օրուան ողբորութենէ ետք՝ գաղղիացու հիի տեղ անցոց ինքզինքը՝ որպէս թէ Բօսորս մտ թի մէջ անկլիացոց կողմէ կ'նեղուէր՝ ֆրանսայի դէմ ատելութեամբ վառուած լինելուն :

Ըսկէ զատ՝ Միլէտի խիստ ազդու անցաւոր մ'ունէր, այս է իր զեղեցկո թիւնը, իր ասհմական կերպարանն և այն վեհանձնութիւնն որով շորս կողմն ոսկի կ'թափէր : Միլէտի՝ սովորական ձևերէ ազատ մնալով՝ նաւահանգստին ձեր կառավարչի մը՝ որ իր ձեռքը համբուրեց, մարդասէր ժպտին և մարդավար կերպերուն շնորհիւր, Պուլճոյը կեցաւ միայն որչափ ատեն որ պէտք էր, սա իմաստով գիր մը թղթատարին տալու համար :

« Ըս Վսեմաշտք տէր, կարախնալ Ռիշլիէօ :

« 'ի բանակատեղին Լա Ռօշէլի առջև :

« Տէր իմ, թող Ձեր Վսեմութիւնը հանլարաի. վասն զի « Նորին Շնորհափայլութիւն Պրքինկհէմի գոքսըր դէպ 'ի ֆրանսասա լալէրէ Բեթէ :

« Պուլճոյը, 25 իրկունը .

« ՄԻԼԷՏԻ * * * » :

« Յ. Գ. Ձեր Վսեմութեան փախարանաց համեմատ՝ Պլթիւնի « կարմէլեանց վանատունը պիտի ելթամ և անդ Ձեր հրամանին « պիտի սպասեմ » :

Եւ իրօք՝ նոյն իրկունը՝ Միլէտի ողի ընկաւ, դիշերը վրայ հասաւ, ոստի սրնոգոկի մը մէջ օթեանեց. յետոյ՝ միւս օրն՝

առտուան ժամը հինգին, մեկնեցաւ, և երեք ժամ ետք՝ Պէթին մտաւ :

Կարմէլեանց վանատունը ցուցնել տուաւ, և խեղոյն նոյն տեղը մտաւ :

Մարապետուհին զինքը զիմա որեց . Միլէտի կարտինալին հրամանաւ իրն անոր ցցոց . արքայուհին անոր սենեակ մը տուաւ և նախաճաշիկ հանեց :

Այս կնկան աչաց առջև բոլոր անցեալն արդէն անհետ եղեր էր, և իր ակնարկն ապագային վրայ սեեռած՝ կարտինալին՝ իրեն վերապահած բարձր կացութիւնը միայն կ'նկատէր, քանի որ այնքան յաջողութեամբ ծառայեր էր անոր և անունն այս արինալին յորժին մէջ բնաւ չէր խաւնուեր : Այն նորանոր կիրքն որ յարստամ կ'ճարակէին այս կինը, իր կենաց կ'տային այնպիսի ամպերու երևելթն որ երկնից երեսը կ'թռնին, մերթ կապոյտ գոյն, մերթ հուր, մերթ փոթորկին զիմահար սև գոյնը կ'րեկրեկեն և որ երկրիս վրայ ուրիշ հետք չեն թողոր այլ միայն քանդ, աւեր ու մահ :

Նախաճաշիկն ետք՝ մարապետուհին եկաւ անոր այցի . վանատան մէջ քիչ զտարձութիւն կայ, և բարետիրտ մեծաւորուհին իր նոր թոշակաւոր աշակերտուհիին հետ շուտով ծանօթանալու փափագ ունէր :

Միլէտի արքայուհիին հաճելի երևիլ կ'ուզէր . արդ՝ շատ զիրին բան էր այս անոր պէս ճշմարտապէս զերազանց կնկան մը համար . փորձ փորձեց սիրալիր երևելու, հրապուրելի եղաւ, և իր այլազան խօսակցութեամբը, և իր անձնական շէն շնորհքովը լիովին գրտեց միամիտ կնկան սիրտը :

Արքայուհին, որ աղնուատոհմ զերգատտանէ էր՝ յատկապէս պալատի պատմութիւններ կ'սիրէր՝ որ հազիւ ուրեմն տ'րո թեան հետաւոր անդերէ կ'հասնին, և մանաւանդ՝ վանոց պատերէն անլին յիւրաւ շէն անցսիր, որոն սեմին վրայ աշխարհիս համբաւները կ'զննէին :

Ընդ հակառակն Միլէտի՝ աղնուպետական դաւերու շատ հը-

մուտ էր, վասն զի հինգ վեց տարիէ վեր շարունակ անանց մէջ ապրեր էր. ուստի սկսաւ արբայուհիին խօսիլ Քրանայի արքունեաց աշխարհիկ իրերու վրայ, որ թագաւորին բարեպաշտական ծայրայեղ գործերու հետ խառնուած էին. պալատական իշխաններու և տիկիներու զայնթակեցուցիչ տարեգրութիւնները պատմեց, զորս՝ արբայուհիին անուամբ և եթ կ'ճանչէր, թեթև մ'անցաւ թագուհոյն և Պրքինկհէմի դքսին սիրային յարաբերութիւններուն վրայէն, և քիչ խօսելով շատ հասկցնել ուզեց:

Բայց արբայուհիին բառական համարեց մտիկ ընել և ժպտիլ, առանց որ և է պատասխան տալու: Յակայն՝ Յիլէտի գիտելով որ այս գունակ նկարագիրներ անոր զբօսալի կ'երևէին, խօսքը շարունակեց. մինակ՝ խօսակցութիւնը կարտինալին վրայ դարձուց:

Յակայն շատ շփոթած էր. չգիտէր թէ արբայուհիին թագաւորական էր թէ ոչ կարտինալեան, ուստի միջին խոհեմ ճամբայ մը բռնեց, բայց՝ արբայուհիին ևս իր կողմէ առելի ծանր խոհեմութիւն մը բանեցուց, և բառական սեպեց խորին խոնարհութիւն մ'ընել զլիսով ամէն անգամուն որ Յիլէտի կարտինալին անունը կ'արտասանէր:

Յիլէտի սկսաւ կարծել թէ վանքին մէջ շատ տաղտուկ կ'ըզգայ. ուստի որոշեց գործն առելի յառաջ քշել որպէս զի օր առաջ իր բռնելիք ընթացքն որոշէ: Կամուլով իմանալ թէ բարեմիտ արբայուհիին մինչև ուր պիտի տանի իր շրջահայեցութիւնը, նախ՝ անուղղակի կերպով, ապա մանր պարազաներով կարտինալին վրայ սկսաւ դէշ խօսիլ, սոյն պաշտօնէին՝ տիկին տ'էկիյօնի, Մարիօն տը Լօրմի և ուրիշ քանի մը վասթար կանանց հետ ունեցած սէրը պատմելով:

Արբայուհիին առելի մտադրութեամբ մտիկ բրաւ, փոքր առ փոքր վառեցաւ և ժպտեցաւ:

— Լաւ — բառ Յիլէտի — խօսակցութենէս կ'ախորժի, եթէ կարտինալի կուտակից է, դէթ մուլեռանդութեամբ չպաշտեր զանի:

Այն ատեն՝ թշնամիներուն դէմ կարտինալին հանած հալածանայ վրայ դարձուց խօսքը: Արբայուհիին բառական համարեց

խաչ հանելու, առանց հասանութիւն կամ տհաճութիւն յայտնելու :

Այս ընթացքէն Միլէտի սա կարծեաց մէջ հաստատուեցաւ՝ թէ կրօնուհին թաղաւորական էր քան կարախնալեան : Միլէտի շարունակեց, հետզհետէ կարախնալը կտրելով :

— Ես այս խնդիրներու մասին շատ աղէտ եմ — ըսաւ վերջապէս արքայուհին — բայց որչափ որ արքունիքէն հեռու ենք, որչափ որ աշխարհային շահերէ հեռու կ'դանուինք, դարձեալ այդ պատմած բաներուդ շատ տխուր օրինակներն ունինք այս տեղ, և մեր աշակերտուհիներէն մին շատ նեղութիւն քաղեց Պ. կարախնալին վրէժխնդրութեան և հալածանաց երեսէն :

— Աշակերտուհիներէդ մին — ըսաւ Միլէտի — սի, Աստուած իմ, ինչ հէք կին է, և վրան կ'ցախիմ :

— Եւ իրաւունք ունիս, վասն զի վշտակցութեան արժանի է նա. ամէն տառապանք քաշած է, բանա, սպառնալիք, թշնամանք : Բայց, վերջապէս — վրայ բերաւ արքայուհին — թերևս Պ. կարախնալը բանաւոր սրտածառներ ունէր այս ընթացքը բռնելու, և թէև հրեշտակի դէմք ունի այն կինը, պէտք չէ մարդիկն իրենց կերպարանին վրայ դատել :

— Եւս — ըսաւ իւրովի Միլէտի — սի դիտէ, կարելի է այս տեղ բան մը գտնեմ, գործս յաջող է :

Եւ ջանաց իր դէմքին կատարեալ անմեղութեան երևոյթ մը տալ :

— Բարէ — ըսաւ Միլէտի — ես դիտեմ. կ'ըսեն թէ դէմքի հաւտալու չէ, բայց ինչ բանի հաւտալ պէտք է ուրեմն եթէ ոչ Տիրոջ ամենէն աղօրք ձեռագործին. իսկ ես, թերևս բոլոր կենացս մէջ պիտի սխալիմ, բայց միշտ պիտի վստահիմ այն անձին որուն դէմքն ինձ համակրութիւն կ'ներշնչէ :

— Ուրեմն հակամէտ ես հաւտալու — ըսաւ արքայուհին — որ այն նորասի կինն անպարտ է :

— Պ. կարախնալը մինակ յանցաւորները չհալածեր — ըսաւ նա. — կան առաքինի մարդիկ զորս աւելի քան ոճրագործները կ'հալածէ :

— Կերէ՛ ինձ, աիկի՛ն — ըստ արբայուհին — իմ զարմանքս
յայտնել :

— Եւ ի՛նչ բանի վրայ — հարցոց Միլէտի անմեղ գէմքով մը :

— Այդ քու գործածած լեզուիդ վրայ :

— Եւ ի՛նչ բան զարմանալի կ'դտնես իմ լեզուիս մէջ — հար-
ցոց Միլէտի ժպտով մը :

— Դու կարախնալին բարեկամուհին ես, քանի որ քեզ այս
տեղ կ'դրկէ, և սակայն . . . :

— Եւ սակայն վրան գէշ կ'խօսիմ — յարեց Միլէտի մարա-
պետուհին միտքը լրացնելով :

— Իրան է որ լաւ չես խօսիր վրան :

— Պատն զի անոր բարեկամուհին չեմ — ըստ նա հառաչե-
լով — այլ իր զոհը :

— Հապա այն չիրն որով քեզ ինձի կ'յանձնարարէ . . . :

— Հրամանագիր մ'է տեսակ մը բանաի մէջ զիս արգիլելու,
և այս բանտէն իր արբանեակներուն մէկուն ձեռօք պիտի հա-
նէ . . . :

— Բայց ինչո՞ւ համար խոյս չտոիր :

— Ո՛ր կրնայի երթալ . միթէ կարծես թէ երկրիս երեսը կայ
տեղ մ'որ կարախնալը չհասնի, եթէ միայն ձեռքը կարկառելու
չափ ծանրութիւնը յանձն առնու : Եթէ այր լինէի, առ հարկի՛
այդ ըսածդ թերևս կարելի լինէր, բայց կին մը, ի՛նչ կ'ոգես
որ կին մ'ընէ : Այն նորատի աշակերտուհիդ որ այս տեղ կ'դրա-
նուի, արդեօք փորձ փորձեց խոյս տալու :

— Ո՛չ, իրաւ է, բայց անոր համար այդ ուրիշ խնդիր է,
կարծեմ թէ Քրանտա մտալու ստիպուած է սիրոյ մը պատճառաւ :

— Ուրեմն — ըստ Միլէտի հառաչով մը — եթէ նա կ'սիրէ,
բոլորովին դժբաղդ չէ :

— Այսպէս — ըստ արբայուհին Միլէտիին նայելով և հետ-
զհետէ հետաքրքրութիւնն աւելնալով — դարձեալ կ'դիտեմ որ
գու ևս հալածեալ կին մ'ես :

— Աւաղ, ճշմարիտ է — ըստ Միլէտի :

Արքայուհին պահ մը մտայոյդ գիտեց Միլէտին որպէս թէ իր մտքին մէջ նոր խորհուրդ մը կ'ձագէր :

— Անշուշտ մեր սուրբ հաւատքին թշնամի չես — ըսաւ նա կմկմալով :

— Ե՛ս — գռչեց Միլէտի — ես բողբոջական լինիմ : Ա՛հ, ո՛չ, վկայ Աստուած որ մեզ կ'լսէ թէ ընչ հակառակն ջերմեռանդ կաթողիկ մ'եմ :

— Արեմն, տիկին — ըսաւ արքայուհին ժպտելով — հանդիստ եղիր, այս առանձն ուր կ'գտնուիս՝ քեզի համար ծանր բանս մը չպիտի լինի, և մեր ձեռքէն եկածը պիտի ընենք որպէս զի գերութիւնք քեզ ատորմելի բերենք : Ասկէ զատ՝ այս տեղ պիտի գտնես այն կիներն որ անտարակոյս պալատի դատով մը հալածուած պիտի լինի : Սիրալիր և շնորհալի է :

— Ի՞նչ է անոր անունը :

— Բարձրագիր անձի մը կողմէ, Քէզի անուամբ՝ իմ խնամոց յանձնուած է նա : Անոր յատուկ անունը հասկնալու փոյթ չտարի :

— Քէ՛զի՛ — գռչեց Միլէտի — ի՞նչ, միթէ ստոյգ ես . . . :

— Որ անունն այս է : Այո՛, տիկին, դու միթէ կ'ճանչնու զանի :

Միլէտի ինքնիրեն և մտածելով որ թերևս այն կիներն իր հին սենեկապանտ հին կրնար լինիլ, ժպտեցաւ : Այս կնիկան յիշատակին բարկութեան յիշատակ մը կապուած էր, և վրէժխնդրութեան փափագ մը Միլէտիի դէմքն այլակերպեր էր, թէև իսկոյն իր առջի հանդարտ և բարեմոյն կերպարանն առաւ, զոր այս հարիւր երեսեան կիներ պահ մը կորուսեր էր :

— Եւ երբ կրնամ տեսնել այս նորատի տիկինը, որուն համար արդէն մեծ համակրութիւն մը կ'զգամ — հարցոց Միլէտի :

— Այս իրկուն իսկ — ըսաւ արքայուհին — եթէ կ'կամիս օրուան մէջ, քայց չորս օրէ վեր կ'ուղևորիս, ինչպէս որ դու ինձ ըսիր, այս առտու ժամը հին ին արթնցար, հետևապէս հանգչելու պ'ար պիտի ո'նենաս : Աստի պառկէ քնացիր, ճաշի ժամուն քեզ կ'արթնցնենք :

Թէ և Միլէտի կրնար քունէ զրկուիլ, քանի որ նորէն գրգռուեր էր նոր արկածի մ'ամէն յուզմունքն իր խարդաւանանքի կարօտ սիրտը կ'վրդողէին, սակայն զարձեալ մարագետին առաջարկութիւնն ընդունեց. սասն երկու կամ տասն հինգ օրէ վեր այնչափ բազմադիմի այլայլութիւններու ենթակայ գտնուեր էր որ եթէ իր երկաթէ մարմինը կարող լինէր իսկ յոյնութեան տակալ, իր սիրտը հանգստի պէտք ունէր :

Աստի արքայուհին մնաս բարև ըստ և զնաց պառկելու, ուշիկ կ'օրէին զինքը վրէժխնդրութեան խորհուրդներ զօր սկսեր էր երկնել Քէզիի անուան յիշատակութեամբը : Եթէ յաջողէր, կարտիտալին իրեն ըրած անասման խոստումը կ'յիշէր : Արդ իր ձեռնարկութեան մէջ յաջողեր էր, ուրեմն ա'Արղանեան իր ճանկին ներքև էր :

Բան մը միայն զինքը կ'ահաբեկէր, այս էր իր երկան յիշատակը, այս էր Ֆէր կոմսը, զօր մեռած կարծէր կամ տարագիր, և զանի Աթոս անուն մարդուն մէջ կ'գտնէր, որ ա'Արղանեանի ամենէն սերտ բարեկամն էր :

Բայց նաև, եթէ ա'Արղանեանի բարեկամն էր, հարկաւ ա'Արղանեանի ձեռնառ գտնուած պիտի լինէր այն զաղտնի դարաններու մասին, որով թագուհին կարտիտալի խորհուրդներն ՚ի դերու հաներ էր. եթէ ա'Արղանեանի բարեկամն էր, բնապէս կարտիտալին թշնամին էր, և անտարակոյս պիտի յաջողէր իր վրէժխնդրութեան մէջ ամփոփել, որոց ծալքերուն մէջ նորաստի հրացանակիրը բռնելու կ'յուսար :

Միլէտիի համար այս խորհուրդներն անուշ խորհուրդներ էին, ուստի անոնցմով օրորուելով՝ քիչ ատենէն քնացաւ :

Բայց իր անկողնոյն ոտքն անուշ ձայն մը լսելուն արթնցաւ : Աչերը բացաւ նա և արքայուհին տեսաւ. որ իր հետն առեր էր դեղձան մազերով, գողարիկ դէմքով նորաստի կին մ'որ իր վրայ հ'սկեալէր բարետրութեամբ լի հետաքրքրութեան ակնարկ մը :

Այս նորաստի կնկան դէմքը բոլորովին անծանօթ էր Միլէտիին, երկուքնին ևս զիրար քննեցին խղճահար մտադրութեամբ,

նոյն միջոցին սովորական մարդավարութեան խօսքեր իրարու ուղղելով. երկուքնին ալ շատ զեղանի էին, բայց իրարմէ տարբեր գեղեցիկութեամբ: Սակայն Միլէտի ժպտեցաւ գիտելով որ նորատի կնոջ վրայ մեծ առաւելութիւն մ'ունէր իր վէս զէմքին և սոնուապետական կերպերուն կողմէ: Իրաւ է որ նորատի կնոջ հաղած նորընծայուհիի զգեստն այսպիսի բաղդատութիւն մը կրելու համար նպաստաւոր չէր:

Արքայուհին իրարու ներկայացուց այս կիները, յետոյ՝ երբ այս քաղաքավարական ձևը լինցաւ, երկու նորատի կիներն առանձին թողոյ՝ ինք եկեղեցի երթալու պարտաւոր լինելով:

Նորընծայուհին՝ Միլէտին պտկած տեսնելով ուզեց մեծաւորուհիին ետեւէն երթալ, բայց Միլէտի չթողուց:

— Ինչպէս, տիկին — ըսաւ անոր — հազիւ քեզ տեսայ, և կ'ուզես ներկայութենէդ զիս զրկել, թէև՝ կ'խտատովանիմ որ ընկերութեանդ վրայ դուր էի յոյսս, այս տեղ քիչ մը ժամանակ անցընելու միայն ունենալով:

— Ա՛յ, տիկին — պատասխանեց նորընծայուհին — մինակ կը վախնայի որ անպատեհ ժամանակ մ'եկայ, կ'քնանայիք, յոգնած էիք:

— Լա՛ւ. — ըսաւ Միլէտի — քնացող մարդիկ ինչ կրնան փափաքիլ եթէ ոչ ալ որ զարթում մը: Այս զարթումն ինձ առիթ, ուստի թող որ ըստ հաճոյս զայն վայելիմ:

Եւ անոր ձեռքը բռնելով՝ իր անկողնոյն մօտ գտնուած թիկնաթուին վրայ քաշեց:

Նորընծայուհին նստաւ:

— Աստուած իմ — ըսաւ նա — քանի դժբաղդ եմ, ահա վեց ամէկ վեր աստ կ'գտնուիմ և թեթևազոյն զուարճութիւն մ'անդամ չունիմ, ահա դու կ'զայս, քու ներկայութիւնդ ինձի համար մեծ հրապոյր պիտի ընծայէր, և ահա, ինչպէս որ հաւանական կ'երևի, ժամէ ժամ կ'սպասեմ վանքէն ելնելու:

— Ինչպէս — ըսաւ Միլէտի — քիչ ատենէն պիտի մեկնիս:

— Գէթ այդպէս կ'յուսամ — ըսաւ նորընծայուհին ուրախութեան երևոյթով մը զոր բնաւ սքօղելու փոյթ չէր տաներ:

— Իմ ականջիս հաստ թէ կտրախնային կողմէն շատ տառապանք կրեր ես — շարունակեց Միլէտի — և այս ալ մեր համակրութեան մէկ նոր գրդիւ մը պիտի լինէր :

— Որեմն մեր բարի մօրն ըսածը ստոյգ է, որեմն դու ալ այն շար քահանային զոհ եղար :

— Լ.Ո.Ս թիւն — ըստ Միլէտի — այս տեղ անգամ անոր վրայ խօսք չընենք. իմ բոլոր տառապանքս զրեթէ այդ ըսած խօսքէ ըսելէս իմ գլխիս հասան, այնպիսի կնկան մ'առջև զոր իմ բարեկամուհին կ'կարծէի և զիս մատնեց : Եւ միթէ դու ևս, մատնութեան մը զոհ եղար :

— Ո՛չ — ըստ նորընծայուհին — այլ իմ անձնուիրութեան, անձնուիրութիւն մ'առ կինն մը զոր կ'սիրէի, որուն համար կեանքս կ'տայի, որոն համար գեռ ևս տալու պատրաստ եմ :

— Եւ այն կինը քեզ երեսի վրայ թողոց անշուշտ :

— Ես ալ յանիրաւի այդպէս կ'կարծէի, սակայն երկու երեք օրէ վեր հակառակը կ'տեսնեմ, և այս մասին Աստուծոյ շնորհապարտ եմ : Շատ պիտի ցատէի եթէ իրօք զիս մտնար : Բայց զու, տիկին — շարունակեց նորընծայուհին — կ'երևի ինձ թէ զու ազատ ես, եթէ կամենաս կարող ես խոյս տալ :

— Ո՛ր կ'ուզես որ երթամ առանց բարեկամի, առանց ստակի՝ Գրանսայի այս կողմերն որ ինձի անձանօթ են, և ուր բնաեկած չեմ . . . :

— Ո՛հ — իոչեց նորընծայուհին — բարեկամի մատին՝ ուր որ երևիս անշուշտ պիտի գտնես, այնքան բարեսիրտ և այնքան գեղանի ես :

— Բայց այդ արդեւք մը չէ — վրայ բերաւ Միլէտի իր ժպտար մնղթնով այնպէս որ հրեշտակային երևոյթ մը տայ անոր — որ ես միայնակ եմ և հալածական :

— Մտիկ ըրէ — ըստ նորընծայուհին — պէտք է որ մարդ իր յոյսն Աստուծոյ վրայ դնէ, միշտ ժամանակ մը կ'զայ որ մեր ըրած բարիքն Աստուծոյ առջև մեզի փաստաբան կ'կանդնի, և, ահա, թերևս բարեբաղդութիւն մ'է քեզի համար, թէ և խոնարհ

եմ և անկար, որ ինձի հանդիպեցար. վասն զի եթէ ասկից ելնեմ, լաւ, քանի մը հզօր բարեկամներ պիտի ունենամ, որ ինձի համար աշխատ լինելէն ետե՛ կրնան քեզի համար ևս աշխատ լինիլ :

— Ո՛հ, ես միայնակ եմ ըսելովս — պատասխանեց Միլէտի՛ ինքն իր վրայ խօսելով և նորրնծայտ հին խօսել տալու յո սալով — շեմ ըսեր թէ բարձրա իր ձանօթ եր շունիմ, բայց այս ձանօթներն անգամ կարտինալին առջև կ'որդան, նոյն իսկ թագուհին շիշխեր գիմադրել սոսկալի պաշտօն ին, ես ՚ի փորձ իտանեմ որ թագուհին, թէ և ընտիր սիրտ ո՛նի, ստիպում է ըստեպ կարտինալին բարկութեան յանձնել իրեն ծառայող անձերը :

— Հաւտա՛ ինձ, տիկին, որ թագուհին թերևս այնպէս կ'ցուցնէ թէ երեսի վրայ ձգած է այն անձերը, բայց պիտք չէ երևոյթի վրայ դատել. որչափ որ անոնք հալածուին, նոյնչափ թագուհին անոնց կ'մտածէ, և ստեպ՝ ճիշտ այն միջոցին որ իրմէ անյոյս են, բարի յիշատակի մը նշանը կ'ընդուտին :

— Ասա՛ղ — ըստ Միլէտի — կ'հաւտամ, քանի՛ բարեսիրտ է թագուհին :

— Ո՛հ, ուրեմն կ'ճանչես և գու, այն ազնիւ և գեղանի թագուհին, քանի որ այդպէս կ'խօսիս անոր վրայ — գոչեց նորրնծայտ հին խանդազին :

— Այսինքն — վրայ բերաւ Միլէտի ինքզինքը նեղը մտած տեսնելով — պատիւ չունիմ թագուհին անձամբ ճանչելու, սակայն իր մտերիմ բարեկամներէն շատերը կ'ճանչեմ. կ'ճանչեմ Պ. ար Բիդանժ, յԱնկլիա ճանչեցի Պ. Տիւժար, կ'ճանչեմ Պ. ար Գրէվիլ :

— Պ. ար Գրէվիլ — գոչեց նորրնծայտ հին — միթէ կ'ճանչես Պ. ար Գրէվիլ :

— Այո՛, կատարելապէս, մանաւանդ շատ կ'ճանչեմ :

— Թագաւորին հրացանակիրներուն հրամանատարը :

— Այո՛, թագաւորին հրացանակիրներուն հրամանատարը :

— Ո՛Տ, բայց հիմակ պիտի տեսնես — զոչեց նորընծայուհին
— որ քիչ ատենէն խիտա մօտ ծանօթներ, գրեթէ բարեկամու-
հիներ պիտի ելնենք իբարու հետ. եթէ Պ. աը Գրէվիլ կ'ճանչե-
սես, 'ի հարկէ անոր տունը գացեր ես :

— Շատ անգամ — ըստ Միլէտի, որ այս ճամբան մտնելով
և գիտելով որ սուտը կ'յաջողէր, մինչև ծայրը կ'ուզէր քշել
զայն :

— Ի հարկէ անոր տունն իր մէկ քանի հրացանակիրները տե-
սած պիտի լինիս :

— Անոնք որ սովորաբար հետը կ'տեսնուին — պատասխանեց
Միլէտի, որուն համար այս խօսակցութիւնն իրական կարևորու-
թիւն մը կ'առնուր :

— Քեզի ծանօթ մէկ քանի հրացանակիրներուդ անունը տուր
նայիմ, և պիտի տեսնես որ իմ բարեկամներս են :

— Բայց — ըստ Միլէտի — Պ. աը Սուվինյին, Պ. աը Գուր-
գիվրօն, Պ. աը Ֆէրուսակը կ'ճանչեմ :

Նորընծայուհին թողուց որ շարէ. ապա՝ տեսնելով որ կանկ
կ'առնուր.

— Միթէ չէ՞ս ճանչեր — ըստ անոր — Աթոս անուն ազատ-
որդի մը :

Միլէտիի գոյնը նետեց այնպէս որ իր պառկած սաւաններուն
պէս սպիտակ դարձաւ, և թէև ինքն իր վրայ կ'իշխէր շատ, չէ
կրցաւ ինքզինքը զսպել և ճիկ մ'արձակեց իր խօսակցին ձեռքը
բռնելով և իր ակնարկովը զանի լայնելով :

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ ունիս : Ո՛Տ, Աստուած իմ — հարցուց
տեղձ կիներ — միթէ քեզ վերաւորող բան մ'ըսի :

— Ո՛չ, բայց այդ անունը զիս զարմացուց, վասն զի, ես ալ
ճանչեցի այս ազատորդին, և ինձ տարօրինակ երեցաւ որ ուրիշ
մ'ալ գտնուի և անոր շատ ծանօթ երևի :

— Ո՛Տ, այո՛, շատ, շատ, ս'չ միայն իրեն այլ նաև իր բա-
րեկամներուն, Պ. Պ. Բորթոս և Արամիսը :

— Իբրևի, էս ալ զանոնք կ'ճանչեմ — զոչեց Միլէտի, որ
կարծէր թէ գլխէն պաղ պաղ ջրեր թափեցին :

— Լաւ ուրեմն, եթէ զաճոճք կ'ճանչես, պէտք է գիտնաս որ բարի և անկեղծ ընկերներ են. ինչո՞ւ համար անոնց չես դիմեր, եթէ օգնականի պէտք ունիս :

— Այսինքն — կմկմաց Միլէտի — իրապէս անոնց և ո՛չ մէկուն հետ կապուած եմ, զաճոճք կ'ճանչեմ, որովհետև անոնց խօսքը շատ անդամ կ'ընէր իմ առջև իրենց բարեկամներէն մին, Պ. ա' Արզանեան :

— Միթէ Պ. ա' Արզանեանը կ'ճանչես — գոչեց նորընծայուհին ըստ կարգի Միլէտիին ձեռքը բռնելով և աչերով զանի կ'ըլլելն ըլլով :

Յետոյ՝ Միլէտիին ակնարկին այլանդակ բացատրութիւնը գիտելով,

— Ներէ, տիկին — ըստ նա — կ'ճանչես, և ի՞նչ անուամբ :

— Բայց — վրայ բերաւ Միլէտի շփոթելով — բայց բարեկամութեան անուամբ :

— Ձիս կ'իտարես, տիկին — ըստ նորընծայուհին — դու ա՛նոր սիրուհին եղած ես :

— Գո՛ւ անոր սիրուհին եղեր ես, տիկին — գոչեց Միլէտի ըստ կարգի :

— Ե՛ս — ըստ նորընծայուհին :

— Այո՛, դո՛ւ. հիմակ քեզ կ'ճանչեմ. դու տիկին Պօնասիէն է՞ն ես :

Նորասի կի՛նն ետ ետ քաշուեցաւ սատարիկ զարմանք և սարսափ զգալով :

— Ո՛հ, մի ուրանար, պատասխանէ — վրայ բերաւ Միլէտի :

— Լաւ, ճիշտ է, տիկին — ըստ նորընծայուհին — միթէ սիրոսո՞ն եներ :

Միլէտիի դէմքն այնպիսի վայրագ կրակով մը վառեցաւ, որ ուրիշ որ և է պարագայի մէջ, տիկին Պօնասիէն ահաբեկ խոյս պիտի տար անշուշտ, բայց՝ նոյն պահուն՝ սիրան ու միտքը նախանձով պաշարուած էին :

— Նայինք, բա՛ն, տիկին — վրայ բերաւ տիկին Պօնասիէն

այնպիսի անզուտութեամբ մ'որ իրմէ չէր յուսացուեր — իր սիրուհին է իր թէ ոչ այժմ էս :

— Ա՛հ, ո՛չ — գոչեց Միլէտի այնպիսի շեշտով մ'որ ո՛չ ոք կրնար տարակուսիլ անոր ճշմարտութեան վրայ — երբէք, երբէք :

— Կ'ճատամ քեզ — ըստ տիկին Պօնասիլօ — բայց ինչո՞հ համար ուրեմն այսպէս զարմանք ցոյց տուիր :

— Ինչպէս, մի թէ չե՞ս ըմբռներ — ըստ Միլէտի, որուն այլայլութիւնը զաղբեր էր արդէն, և իր բոլոր արթնութիւնը զրտեր էր :

— Ինչպէս կ'ուզես որ ըմբռնեմ քանի որ բան մը չգիտեմ :

— Մի թէ չե՞ս կրնար ըմբռնել որ Պ. ա' Արդաննան իմ բակեկամ լինելովը, զիս իրեն սրտակից ըրեր էր :

— Իրա՞ն :

— Մի թէ չե՞ս ըմբռներ որ ամէն բան գիտեմ, Սէն-Ժէրմէնի պղտիկ տունէն սուկանդզ, իր և բարեկամներուն յուսահատութիւնը, իրենց ապարդիւն խուզարկութիւնները : Եւ ինչպէս կ'ուզես որ չզարմանամ, երբ, առանց մտքէս անցրնելու, քու առջեզ կ'զանուիմ, քօւ, որու վրայ միտսին սուպ խօսեր ենք իջարու հետ, քօւ, զոր իր հոգւոյն բոլոր զօրութեամբը կ'սիրէ, քօւ, զոր տեսնելէս առաջ՝ սիրել տուա ինձի : Ա՛հ, սիրելի Պօնասանս, ուրեմն կ'զտնեմ քեզ, վերջապէս քեզ կ'տեսնեմ :

Եւ Միլէտի իր թեւերն երկնցոց տիկին Պօնասիլօի, որ անոր ըսածներէն համոզուելով, այն կինը՝ զոր սրտ մ'առաջ իր հակառակորդը կարծեր էր, իրբև անսուտ և անձնուէր բարեկամուհի նկատեց :

— Ա՛հ, ներէ ինձ, ներէ ինձ — գոչեց նա անոր տսին յեւելով — քանի՞ն կ'սիրեմ զանի :

Այս երկու կիները սրտ մը գրկախառն մնային : Արդարև, եթէ Միլէտիի ոյժն իր ատելութեան չափ մեծ լինէր, տիկին Պօնասիլօ այս գրկախառնութենէ ուղջ չպիտի ելնէր :

Բայց՝ չկրնալով զանի խղզել, անոր ժպտեցաւ :

— Ա՛ զեզանի սիրականս, փոքրիկ սիրուն սիրականս — ըստ

Միլէտի — քանի երջանիկ եմ քեզ տեսնելու : Թող որ քեզի նայիմ : — Եւ այս խօսքն ըսելով, իրօք աչօքը զանի կ'կլէր — Այո, իսկ և իսկ զսու ես : Ա՛հ, անոր ըսածին համեմատ՝ այս ժամուս քեզ կ'ճանչեմ, կատարելապէս կ'ճանչեմ քեզ :

Իսեղճ նորաստի կիներ շէր կրնար երևակայել անգամ թէ ինչ ահարկու և անագորոյն խորհուրդներ կ'անցնէին անոր յստակ ճակտին պատուարին ետևը, անոր անշափս փալփլուն աչերուն ետև, մինչդեռ անոնց մէջ միայն համակրութիւն և արգահատութիւն կ'տեսնէր տիկին Պօնասիէօ :

— Աւրեմ իմ բոլոր քաշածներս գիտես — ըսաւ տիկին Պօնասիէօ — քանի որ իր քաշածը քեզի ըսեր է. բայց անոր համար տառապիլն երջանկութիւն է :

Միլէտի շարայարեց մեքենապէս :

— Այո, երջանկութիւն է :

Նա ուրիշ բանի վրայ կ'խորհէր :

— Այլ սակայն — շարունակեց տիկին Պօնասիէօ — իմ տանջանքիս վախճանը կ'հասնի. վաղը, կարելի է այս իրկուն զանի տեսնեմ, և այն ատեն անցեալը բոլորովին անցած պիտի լինի ինձի համար :

— Այո իրկուն, վաղը — զոչեց Միլէտի այս խօսքին վրայ իր մտախօհութենէ սթափելով — ինչ ըսել կ'ուզես. միթէ անորմէ լուր մը կ'սպասես :

— Նոյն իսկ իրեն կ'սպասեմ :

— Նոյն ինք, տ'Արդանեանն անտ պիտի գայ :

— Նոյն ինք :

— Բայց, այդ անկարելի բան է : Արարտինային հետ Ռօշէլի պաշարման կ'գտնուի, և մինակ քաղքին առնուելէն ետև՝ պիտի գառնայ :

— Գու այդպէս կարծես, բայց միթէ իմ տ'Արդանեանիս, այն աննենց և ազնիւ աղատարդիին համար անկարելի բան մը կայ :

— Ո՛հ, ես չեմ կարող քեզ հաւատալ :

— Լաւ ուրեմն, կարգա՛ — ըսաւ նորաստի կիներ ոստտիկ ուրա-

խումբներն և հպարտութեանն՝ նամակ մը ներկայեցում Միլէտին։

— Տիկին Շէվրէօզի՛ գիրն է այս — ըսաւ ինքն իրեն : — Ա՛հ, ես արդէն ստոյգ էի որ այս կողմէն յարաբերութիւններ ունէինք եւ անյազութեամբ սա քանի մը տողերը կարդայ :

« Իմ սիրելի աղջիկս, պատրաստ գտնուէ : Բէ բարեկէմը քիչ քաւեանէն քեզ պիտի տեսնէ, և քեզ պիտի տեսնէ միայն որքա՛ն պէս զի հանէ քեզ այն բանտէն ուր ապահովութեանդ համար պարտաւոր էիր մնալ : Քաղուն, ուստի կաղմ ու պատրաստ գտնուէ մեկնելու և մեզնէ մի յուսահատիր :

« Մեր չքնաղ կասքօնը՝ ինչպէս միշտ՝ դարձեալ արիասիրտ և հաւատարիմ երեցաւ : Ըսէ անոր որ շատ շնորհապարտ են և իրեն տեղ մը տուած ազգարարութեան համար » :

— Այո՛, այո՛ — ըսաւ Միլէտի — այո՛, նամակը բացորոշ է : Միթէ գիտես թէ ինչ է այն ազգարարութիւնը :

— Ո՛չ : Միայն կ'ենթադրեմ որ թաղահայր կանխաւ իմացուցած պիտի լինի կարտինալին մէկ նոր մեքենայութիւնը :

— Այո՛, անտարակոյս այդ պիտի լինի — ըսաւ Միլէտի, գի՛րը տիկին Պօնասիէօի տալով և իր մտախօհ գլուխն իր կրծքին վրայ կորելով :

Նոյն պահուն ձիւ մը վազքը լսուեցաւ :

— Ո՛հ — գոչեց տիկին Պօնասիէօ դէպ ՚ի պատահան վազելով — միթէ արդէն հասան նա :

Միլէտի անկողինը կ'մնար զարմանքէն քար կտրած . յանկարծ այնչափ անակնկալ բաներ կ'հասնէին որ առաջին անգամ գլուխն սկսեր էր շփոթիլ :

— Նա՛, նա՛ — մրմնաց Միլէտի — արդեօք նա է, — և իր անկողինն մէջ անթարթ աչօք կ'սպասէր :

— Ափսո՛ս, ո՛չ — ըսաւ տիկին Պօնասիէօ — եկողը չճանչցած մէկ մարդս է, և սակայն կարծես թէ այս կողմը կ'գիմէ . ար՛, իր ընթացքը կ'մեղմէ, գրան առջև կ'կենայ, հնչակը կ'քաշէ :

Միլէտի իր անկողնէն դուրս ցատկեց :

- Միթէ ստոյգ ես որ նա չէ — հարցուց Միլէտի :
- Ո՛հ, այո՛, լիովին ստոյգ եմ :
- Կարելի է սխալ տեսար :
- Ո՛հ, եթէ գլխարկին փետուրը, վերարկուին ծայրը միայն տեսնեմ, զսո՛ի պիտի ճանչեմ :
- Միլէտի հագուելու վրայ էր :
- Ի՛նչ և է, կ'ըսես թէ այն մարդն այս տունը կ'գայ :
- Այո՛, ներս մտաւ :
- Կամ քեզի կամ ինձի համար է :
- Ո՛հ, Աստուած իմ, որչափ վրդոված կ'երևիս :
- Այո՛, կ'խոստովանիմ, քու վստահութիւնդ չեմ վայելեր, ամէն ինչ կարտինալէն կ'սպասեմ ահաբեկ :
- Լուութիւն — ըսաւ տիկին Պօնասիէօ — ահա կ'գան :
- Արդարև դուրը բացուեցաւ և մեծաւորուհին ներս մտաւ :
- Միթէ դո՛ւ ես Պուլօնյէն եկողը — հարցուց Միլէտին :
- Այո՛, ես եմ — պատասխանեց Միլէտի. և իր պաղարիւնութիւնը վերաշահելու ջանալով — ո՛վ կ'ուզէ զիս :
- Մարդ մ'որ իր անունն ինձի յայտնել չուզէր, բայց կարտինալին կողմէն աստ եկեր է :
- Եւ միթէ ինձի խօսիլ կ'ուզէ — հարցուց Միլէտի :
- Պուլօնյէն եկող կնկան մը խօսիլ կ'ուզէ :
- Ուրեմն զինքը ներս հրամցուր, տիկին, կ'աղաչեմ :
- Ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ — ըսաւ տիկին Պօնասիէօ — արդեօք գէշ լուր մը կ'բերէ :
- Ես ալ ահ ու գողի մէջ եմ :
- Այն օտարականին հետ քեզ մինակ կ'թողում, բայց երբ մեկնի, քու թոյլտուութեամբդ, պիտի նորէն գամ :
- Ինչո՛ւ չէ՛, կ'աղաչեմ եկուր :
- Մեծաւորուհին և տիկին Պօնասիէօ դուրս ելան :
- Միլէտի մինակ մնաց աչերը դրան վրայ սևեռած. պահ մը ետք՝ խթաններու շօինգը լոռեցաւ որ սանդղին վրայ կ'հնչէր, յետոյ ոտքի դոփիւնն որ կ'մատենար, յետոյ դուռը բացուելով մարդ մ'երևցաւ :

Միլէտի ուրախութեան ճիկ մը հանեց . այս մարդը Ռօշփօր կոմսն էր , կարախնային հլու գործակատարը :

ԻԱ.

ԵՐՊՈՒ ԳՈՒՆԱԿ ՍԱՏԱՆԱՆԵՐ

- Ա՛հ — գոչեցին միասին Ռօշփօր և Միլէտի — դո՛ւ ես :
- Այո՛ , ես եմ :
- Եւ ոսկինց կ'զաս . . . — հարցոց Միլէտի :
- Ռօշէլէ՛ն , հասաւ դո՛ւ :
- Անկիւայէն :
- Պըքինկհէ՛մ :
- Մեռած կամ կարեզէր վիրտորուած է . մինչդեռ առանց իրմէ բան մը ստանալու կ'անկնէի , մոլեռանդ մը զանի կ'սարաններ :
- Ա՛հ — ըրաւ Ռօշփօր ժպիտով մը — յաջող դիպում մ'է այդ արդարեւ , և որով վսեմափայլ կարախնայլ շատ գոհ պիտի լինի : Միթէ արդէն իմաց տուիր եղելու թիւնը :
- Պալօնյէն անոր գրեցի : Բայց դու ինչպէս գտար զիս :
- Կարախնայլ մտատանջութեան մէջ լինելով՝ քեզ փնտռելու զրկեց զիս :
- Դեռ երէկ հասայ այս տեղ :
- Եւ երէկուան՝ վեր ինչ ըրիր :
- Ժամանակս պարտոյ շանցոցի :
- Ո՛հ , ստրակոյս շունիմ՝ այդ մասին :
- Միթէ գիտես թէ այս տեղ որո՞ւ հանդիպեցայ :
- Ո՛չ :
- Գաիր :
- Ինչպէս կ'ուզես որ . . .
- Ան նորաստի կիներ գոր թագուհին բանաւն հանեց :

— Գիթէ այն անպիտան տ'Արզանեանի՛ն սիրուհին է :

— Այո՛, տիկին Պօնասիէօ, որուն բնակութիւնը կարտինալին
խկ անյայտ էր :

— Ան ուրեմն — ըսաւ Ռօշֆօր — այս ալ նոր գիտուած մ'է
որ միւսին կրնայ նմանիլ . իրաւի Պ. կարտինալը բազդաւոր մարդ
մ'է :

— Կ'երեւոյցն արդեօք իմ գարնանքս երբ այն կնկան հետ
զէմ առ զէմ դանուեցայ :

— Գիթէ քեզ կ'ճանչէ :

— Ո՛չ :

— Ուրեմն քեզ իրրե օտարական կ'նկատէ :

Գիլէտի ժպտեցաւ :

— Իր ընտրելագոյն բարեկամուհին եմ :

— Պատուոյս վրայ կ'ըսեմ — յարեց Ռօշֆօր — դու միայն,
տիրելիք իմ կոմսուհիս, կարող ես այս տեսակ հրաշքներ ընել :

— Եւ ճարպիկ բրթայ, սաստեա — ըսաւ Գիլէտի — վասն զի
անցած դարձածը գիտեն արդեօք :

— Ո՛չ :

— Աչգը կամ միւս օր՝ թաղուհւոյն կողմէ պիտի գան տի-
կին Պօնասիէօն առնելու :

— Իրան, և ո՛վ պիտի գայ :

— Տ'Արզանեան և իր բարեկամները :

— Իրաւ որ այնչափ պիտի ընեն, որ պիտի ստիպուինք զա-
նոնք Պասգիլլ զրկելու :

— Ինչո՞ւ համար արդէն Պասգիլլ չեն :

— Ինչ ըսեմ, վասն զի Պ. կարտինալն այս մարդոց հա-
մար աւար կողմ մ'ունի զոր չեմ հասկնար :

— Իրան :

— Այո՛ :

— Ան ուրեմն, ըսէ անոր, Ռօշֆօր, ըսէ անոր թէ այն չորս
մարդիկ մեր խօսակցութիւնը մտիկ ըրեր են 'ի Գօլօնպիէ — Ռուժ,
ըսէ անոր թէ իր մեկնելէն ետեւ՝ մէկը վեր ելաւ և սուսած անցագիրը

ձեռքէս խլեց, ըսէ անոր թէ իմ Անկլիա անցնելու արդէն չորս Աինդրի իմաց տուեր էին, թէ այս անգամ գարձեալ իր պաշտօնն 'ի դերն պիտի հանէին, ինչպէս որ ասդիկներու գործին մէջ 'ի դերն հանեցին, ըսէ անոր թէ այն չորս մարդիկներէն երկուքը միայն վախ կ'ազդեն, այս է ան՝Արդանեան և Աթոս, ըսէ անոր թէ երբորդը՝ Արամիս, տիկին Շէվրէօզի սիրահարն է, պէտք է թողուլ անոր որ ապրի, վասն զի գաղտնիքը զիտենք, կրնայ օգտակար լինիլ. իսկ չորրորդին գալով Բորթոս, յիմար մը, սարծուկ մը, ապուշ մ'է և պէտք չէ անոր վրայ մտածել:

— Բայց այս չորս մարդիկ այս պահուս Ռօշէլի սրշարման կը գտնուին անշուշտ:

— Ես ալ քեզի պէս կ'կարծէի, բայց տիկին Շէվրէօզէն ընդունած մէկ նամակը զոր տիկին Պօնասիէօ անխոհեմաբար ցցուց ինձի, կ'յորդորէ զիս հաւատալու թէ այն չորս մարդիկ ճամբայ ելած պիտի լինին որպէս զի դան զինքն առնուն տանին:

— Սատանայ, ինչ ընելու է:

— Ի՞նչ ըստ քեզի կարտինալն իմ մասին:

— Ըստ որ գրուոր կամ բերանացի տեղեկութիւններդ առնում, սուրհանդակով վերադառնամ, և քու ըրածդ իմանալէն ետե՛ պիտի որոշէ թէ ինչ պիտի ընես:

— Արեմն աստ մնալու պիտի սարտաւորիմ:

— Ըստ կամ շրջակայքը:

— Միթէ զիս չեն կարող հետդ տանիլ:

— Ո՛չ, հրամանը վճռական է, բանակին շրջակայքը թերևս քեզ ճանչին, և կրնաս երևակայել որ քու ներկայութիւնդ կարտինալին վրայ թերևս կասկածներ գրգռէ:

— Եւս, պէտք է ուրեմն աստ սպասել կամ շրջակայքը:

— Մինակ, կանխառ յայտնէ ինձ թէ կարտինալէն ուղղուած լուրերն ո՞ւր պիտի դան գտնեն քեզ, որպէս զի կարենամ գալ գտնել քեզ:

— Մտիկ ըրէ, հաւանական է որ չկարենամ աստ մնալ:

- Ինչո՞ւ համար :
- Ա՛մուռնաս որ թճնամբներս ժամէ ժամ կրնան հասնիլ :
- Իբրաւ է . բայց այն ատեն այս փոքրիկ կլինը Նորին վսեմութեան կարտինալին ճանկէն պիտի ազատի :
- Բա՛ — ըսաւ Միլէտի այնպիսի ժպիտով մ'որ իրեն յատուկ էր — կ'մուռնաս որ իրեն լաւագոյն բարեկամութիւն եմ :
- Ա՛հ , իբրաւ է , ուրեմն՝ այս կնկան մասին , կրնամ ըսել կարտինալին որ . . . :
- Հանդարտ լինի :
- Ա՛յսչափ միայն :
- Այն պիտի հասկնայ թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզեմ :
- Պիտի գուշակէ : Հիմակ , ըսէ նայիմ , ի՞նչ պիտի ընեմ :
- Անմիջապէս ճամբայ ելնել : Ա՛երևի ինձ որ ստացած լուրերդ կ'արժեն որ շուտ ընդ փոյթ վերադառնաս :
- Լիլիէ մտած ատենս կառիկս կոտրեցաւ :
- Սքանչելի է :
- Ինչպէ՞ս , սքանչելի :
- Այն , ես քու կառիկէդ պէտք ունիմ :
- Եւ այն ատեն ի՞նչպէ՞ս պիտի մեկնիմ :
- Սանձարձակ ձիով :
- Դիւրին է խօսիլ այդպէս . մտածէ միանգամ , հարիւր ութսուն մղոն կայ առջևս :
- Միթէ մեծ բան մ'է :
- Լա՛ւ , պիտի կտրեմ այդ ճամբան . ապա՞ :
- Ապա՛ , Լիլիէէն անցնելու ատենդ , սպասաւորիդ հետ կը դրկես ինձ կառիկդ պատուիրելով որ ինքն ալ քօվս մնայ :
- Շատ լաւ :
- Անտարակոյս կարտինալին մէկ հրամանագիրը քօլդ ունիս :
- Իր լիազօր հրամանագիրն ունիմ :
- Արբայութիւն կ'ցուցնես զայն , և անոր կ'ըսես որ զան պիտի զիս առնլու , կամ այսօր , կամ վաղը , և թէ պարտաւոր եմ քու կողմէդ ներկայանալիք անձին հետեւիլ :

- Շատ լաւ :
- Յի մտնար զիս լաւ մը կարել՝ իմ վրայ արբայտ հիին խօսելու ատենդ :
- Ի՞նչ հարկ կայ :
- Ես կարտինալին մէկ զոհն եմ : Պէտք է որ վստահութիւն ազգեմ այն փոքրիկ տիկին Պոնասիէօի :
- Ճշմարիտ է : Հիմակ կ'ուզեն բոլոր անցած գացածին վրայ մանր տեղեկագիր մը հաղորդել ինձ :
- Բայց ես քեզի արդէն պատմեցի զէպֆերը , զու լաւ յիշողութիւն ունիս , ըսածիս պէս ամէն բան կրկնէ Պ. կարտինալին : Թողթ մը կ'կորսուի :
- Իբառունք ունիս . մինակ պէտք է զիտնամ որ ուր պիտի գտնուիս , որպէս զի պարսպ տեղն ասդիս անգին շփնտեմ քեզ :
- Ճիշտ է , սպասէ :
- Աշխարհացոյց մը կ'ուզեն :
- Ո՛հ , ես այս երկիրները քաջ գիտեմ :
- Դու , բայց ե՞րբ եկած ես այս կողմերը :
- Այն տեղուանքը մեծցած եմ :
- Իբա՞ն :
- Կ'նայիս որ տեղ մը մեծցած լինելը միշտ օգտակար է մարդու :
- Արեմն ուր պիտի սպասես . . . :
- Թո՛ղ որ սրահ մը խորհիմ . Է՛հ , ահա դտայ , Արմանտիէր :
- Ի՞նչ է այդ Արմանտիէրը :
- Լիսի վրայ փոքրիկ քաղաք մը , զետէն որ անցնիմ , ինքզինքս օտար երկիր պիտի գտնեմ :
- Սքանչելի է . բայց յայտնի բան է որ մինակ վտանդի ժամանակ զետէն պիտի անցնիս :
- Ի հարկէ :
- Ես այն ատեն , ի՞նչպէս իմանամ գացած տեղդ :
- Միթէ սարսառարէդ պէտք ունիս :
- Յ՛շ :

— Գիթէ հաստարիմ է :

— Փորձուած է :

— Տուր ինձ զանի . ոչ որ կ'ճանչէ զինքը , ձգած տեղս կը թողում զանի և քեզ երթալիք տեղս կրնայ առաջնորդել :

— Արե՞ն կ'ըսես թէ զիս Արմանաիէր պիտի սպասես :

— Արմանաիէր :

— Այդ անունը թղթի կտորի մը վրայ գրէ որ շմռնամ . քաղքի անուն մը վտանգ չբերեր մեզ , ինչ կ'ըսես :

— Է՛հ , ս'վ զիտէ , փոյթ չէ — բայց Գիթէի , կէս թերթ թղթի վրայ քաղքին անունը գրելով — անխոհեմ բան մը կ'ընեմ :

— Լաւ — բայց Ռօշֆօր Գիթէիին ձեռքէն թղթի կտորն առնելով , զոր ծալեց և իր թաղեայ գլխարկին զգակին մէջ մղեց — տակայն , հանդիսա եղիր , ես ալ հիմակ տղոց պէս պիտի վարուիմ , եթէ երբէք թուղթը կորուսեմ , ճամբաս զնալու ասեմ քաղքին անունը պիտի կրկնեմ անշաղար : Հիմակ , ամէն բան լմնցան :

— Կարծեմ :

— Լաւ մը քննե՛ք : Պըքինկհէմ մնած կամ կարեվէր վերադար . խոսակցութիւնէ կարտինալի հետ չորս հրացանակիրներու տկանքը հասած , շորս Ախնգր՝ Բօրգամիթ երթալիքէ կանխառ խնայած , ա'Արդանեան և Աթոս Պասալիլի մէջ , Արամիս՝ տիկին Շէվրեօլի սիրահարը , Բորթոս՝ պարտուկ մը , տիկին Պօնասիէօ երեան ելած . կառիկս կարելի եղածին չափ շուտով քեզի զրկել , սպասադոս հրամանիդ ներքե գնել , քեզ իբրև կարտինալի զոհ ցոյց տալ որ արբայուհին կատկած մը չաւտու . Արմանաիէրը՝ Լիս գետակին ափուճքը : Գիթէ բոլոր զործս այս չէ :

— Իբրա որ , սիրելիէ իմ ասպետ , հրաշալի յիշողութիւն մը ունիս . բայց միայն նոր բան մ'եկաւ , սա ևս տեղցուր :

— Ինչ :

— Շատ սիրուն պուրակներ տեսայ որ անշուշտ վանատան կը վերաբերին , բա՛ւ արբայուհիին որ նոյն պուրակներուն մէջ պարտին ինձ ներելի է , ս' զիտէ , կարելի է ետևի մէկ դռնէն գորս երևելու պէտք ունենամ :

- Ամէն բանի ինչպէս կ'մտածես :
- Եւ դու բան մը կ'մտռնաս . . . :
- Ի՞նչ բան :
- Ձեռն հարցնե՛ր եթէ ստակի պէտք ունի՞մ :
- Իրա՛ւ է , ս'ըչափ կ'ուզես :
- Ո՛րչափ ոսկի որ ունիս քովդ , կ'ուզե՞մ :
- Երկու հարիւր յիսուն ֆրանքի մօտ գումար մ'ունի՞մ :
- Ես ալ նոյնչափ գումար մ'ունի՞մ . հինգ հարիւր ոսկիով
ամէն բանի դէմը կրնանք առնուլ . գրպաններդ պարպէ :
- Ահա՛ւասիկ :
- Լա՛ւ , հիմակ պիտի մեկնինս :
- Ժամէ մը . կտոր մը բան ուտելու չափ պիտի մնամ , և նոյն
միջոցին պիտի մարդ զբկեմ որ ինձի սուրհանդակի ձի մը բերենս :
- Քա՛ջ է , երթաս բարև , ասպետ :
- Մնաս բարև , կոմսուհի :
- Ձիս կարտինալին յանձնարարէ :
- Ձիս սաղանին յանձնարարէ :

Միլէտի և Ռօշֆօր փոխադարձ ժպտեցան և իրարմէ զատուեցան
Ժամ մ'ետք՝ Ռօշֆօր՝ սրարչաւ մեկնեցաւ . հինգ ժամ ետք՝
Արբասէ կ'անցնէր :

Մեր ընթերցողներն արդէն գիտեն թէ ինչ կերպով ա' Արգաս-
նեան զինքը ճանչեր էր , և ինչպէս այս ծանօթութիւնը շորս
հրացանակիրներու երկիւղ ազդելով՝ նոր շտապ մը տուեր էր ի-
րենց ուղևորութեան :

ԻՖ

Ջ.ՐԻ ԿԱԹՈՒԼԸ

Այն ինչ Ռօշֆօր դուրս ելաւ՝ որ տիկին Պոնասիէօ ներս մտաւ ,
և Միլէտին խնդումներս գտաւ :

— Լաւ ուրեմն — ըստ նորատի կինը — արդեօք հասաւ քեզ
 այն բանն որմէ կ'վախնայիր, այս իրկուն կամ վաղը կարտինալը
 պիտի մարդ դրկէ քեզ առնլու աստի :

— Ա՛յլ ըսաւ քեզի այդ բանը, զաւակս — հարցուց Միլէտի :

— Ես նոյն իսկ պատգամաւորին բերնէն իմացայ :

— Եկ՛ուր քովս նստելու — ըստ Միլէտի :

— Ահաւասիկ եմ :

— Կեցիր նայիմ որ մարդ մը մեզ մտիկ չընէ :

— Ինչու համար այդչափ զգուշութիւններ կ'ընես :

— Հիմակ պիտի յայտնեմ :

Միլէտի ոտք ելաւ և դուռը դնաց, բացաւ, նրբազաւիթը նա-
 յեցաւ, և դառնալով նստաւ տիկին Պօնասիէօի մօտ :

— Յիրաւի — ըստ — շատ լաւ խաղաց իր գերը :

— Ա՛յլ է այն :

— Այն որ կարտինալին կողմէ արբայուհիին ներկայացաւ :

— Աւրեմն իբր գեր մը կ'խաղար նա :

— Այո՛, զաւակս :

— Աւրեմն այս մարդը . . . :

— Այս մարդը — ըստ Միլէտի ձայնը մեղմելով — իմ եղ-
 քայրս է :

— Եղբայրդ — գոչեց տիկին Պօնասիէօ :

— Լաւ միտ դիր, զաւակս, դ՛ու միայն գիտես այս զաղտնիքը,
 եթէ որ և է մէկու յայտնես զայն, պիտի կորսուիմ, և կարելի
 է դ՛ու ևս :

— Ա՛հ, Աստուած իմ :

— Մտիկ ըրէ. ահա անցած դարձածը. եղբայրս որ ինձ օգ-
 նութեան զալու վրայ էր բռնի առնուլ տանելու համար, եթէ
 հարկ լինէր, կարտինալին մէկ սուրհանդակին հանդիպեցաւ որ
 զիս ասկէ հանելու կ'գար. ուստի անոր ետեւէն գնաց : Երբ ճամ-
 բուն մէկ մեծաւոր և հեռակաց վայրը հասաւ՝ սուրը հանեց և
 հրամայեց սուրհանդակին որ քովն ունեցած թղթերն իրեն յան-
 ձնէ. սուրհանդակն ինքզինքը պաշտպանելու ելաւ. եղբայրս զա-
 նի սպաննեց :

քանի մը մղոն հետի պիտի պահուիմ մինչև որ եղբայրս գայ զիս գտնէ, լաւ, քեզ հետս կ'տանիմ, միասին կ'պահուինք և կ'ըսպասենք :

— Բայց զիս չպիտի թողուն որ երթամ, այս տեղ գրեթէ կալանուհի մ'եմ :

— Արովհետև կարծեն թէ կարտինալին մէկ հրամանին վրայ կ'մեկնիմ, անշուշտ չպիտի կարծեն թէ ինձի հետ գալու փափաք ունիս :

— Լաւ, ապա :

— Ապա, կատքը դրան առջև պիտի գտնուի, ինձ երթաս բարև կ'ըսես, քայլուանին վրայ կ'ելնես որ վերջին անգամ մ'ես զիս գրկես, եղբորս սպաստորն որ արդէն գործին տեղեակ է, կատապանին նշմայր մը կ'ընէ և վաղ ընդ վաղ ճամբայ կ'ելնենք :

— Հապա, տ'Արզանեան, եթէ տ'Արզանեան գայ :

— Միթէ չե՞նք կրնար իմանալ :

— Ի՞նչպէս :

— Շատ դիւրին բան է : Եղբորս այն սպաստորը՝ որուն կրնանք ամէն բան վստահիլ, Պէ թիւն կ'գրկենք, վաճառան դիմացը կ'օթեանի ծպտեալ և կ'դիտէ. եթէ կարտինալին գործակալներն են եկողները, տեղէն չշարժիր, եթէ Պ. տ'Արզանեանն է իր բարեկամներուն հետ՝ զանոնք կ'աւուտ և մեր գտնուած տեղը կ'բերէ :

— Արեմն սպաստորը կ'ճանչէ տ'Արզանեանը :

— Անշուշտ. միթէ Պ. տ'Արզանեանն իմ տունս տեսած չէ :

— Ո՛հ, այո՛, այո՛, իրաւունք ունիս, այսպէս ամէն բան կարգին է, ամէն բան լուսագոյն կերպարան մը կ'աւուտ, բայց ասկից չհետանանք :

— Շատ շատ՝ եօթ տթ մղոնի չափ. օրինակի համար, սահմանադիտին վրայ կ'կենանք, և եթէ վտանգի թեթև ձայն մը լսենք՝ ֆրանսայէն դուրս կ'ելնենք :

— Բայց այն տեղ ի՞նչ պիտի ընենք :

— Սպասենք պիտի :

— Բայց եթէ գան :

- Եզրօրս կտաքն աննոցմէ առաջ պիտի գայ :
- Հասպա քեզ առնլու եկած առնն , եթէ հեռու գտնուիմ , օրինակի համար , ճաշի կամ ընթրիքի վրայ լինիմ :
- Բան մը կայ ըրէ :
- Ի՞նչ բան :
- Քու բարի մեծաւորութիւզ ըսէ թէ իրարմէ բնու չհեռանալու համար , հրաման պիտի խնդրես ինձի հետ ճաշելու :
- Միթէ պիտի հրաման տայ :
- Ի՞նչ անպատահութիւն կայ այդ բանին մէջ :
- Ո՛հ , շատ աղէկ . այս կերպով պահ մ'իրարմէ չպիտի բաժնուինք :
- Լաւ ուրեմն , վար դնաւ և խնդիրդ անոր առաջարկէ , գլուխս ծանր է , երթամ պիտի սրարտէզը ստոյա մ'ընելու :
- Պնա , ո՞ր պիտի դանեմ քեզ :
- Այս տեղ , ժամէ մը :
- Այս տեղ , ժամէ մը , ո՛հ , քանի բարեսիրտ ես , և քեզ շնորհակալ եմ :
- Ի՞նչպէս քու հոգի չպիտի տանէի , եթէ գեղանի և շքնաղ խկ չլինէիր , դարձեալ իմ լաւադոյն բարեկամներէս մէկուն բարեկամութիւն չես :
- Միրելի ա՛րքանեան , ո՛հ , ո՛րչափ շնորհապարտ պիտի լինի քեզ :
- Ես ալ կ'յուսամ . ծն , վար իջնենք , այսպէս ամէն բան կարգադրուած է :
- Միթէ սրարտէզը կ'երթաս :
- Այո :
- Սա նորագաւթիքը բռնէ դնա , փոքրիկ սանդղէ մը վար իջիր և սրարտէզը կ'դանես :
- Քաջ է , շնորհակալ եմ :
- Եւ երկու կանայք բաժնուեցան սիրարոյր ժպտելով իրարու :
- Միլէտի ճշմարիտ խօսեր էր , գլուխն իրօք ծանր էր , վասն զի իր խառն 'ի խառն խորհուրդներն իրբև քաօսի մէջ իրարու

կ'զարնուէին : Պէտք ունէր առանձին մնալ որպէս զի իր գազա-
փարնեբուն մէջ քիչ մը կարգ դնէ : Անորոշակի կ'տեսնէր ապա-
զան , բայց իրեն քիչ մը լուսթիւն և հանդարտութիւն պէտք
էր որպէս զի իր դեռ ևս չփոթ խորհարդներուն որոշ ձև մը ,
հաստատ յատակադիմ մը տայ :

Ամենէն ստիպողականն էր՝ տիկին Պոնասիէօն յափշտակել և
ապահով վայր մը պահել , և անդ՝ ՚ի հարկին , իբրև պատանդ
դորձածել : Միլէտի սկսեր էր ահարեկի դիտել այս ստակալի մե-
նամարտին ելքը , քանի որ իր թշնամիներն այնքան յարատու-
թիւն կ'ցուցնէին անոր մէջ , որչափ ինքը յամառութիւն կ'յայտնէր :

Ասկէ զամ կ'զգար նա՝ ինչպէս մարդ կ'զգայ փոթորկի մը գա-
լուտար , եթէ այս ելքը մօտալուտ էր և անվրէպ ահաբեի պիտի
գտնար :

Ինչպէս որ ըսինք՝ իրեն համար կարևորն էր իր ձեռաց տակ
պահել տիկին Պոնասիէօն : Տիկին Պոնասիէօն՝ ա՛րքանեանի
կեանքն էր . իր կեանքէն աւելի , իր սիրած կնկան կեանքն էր .
ուստի՝ եթէ բազըր ձախող գտնար , միջոց մ'էր այն բանակ-
ցելու և ապահովապէս լուս պայմաններ ստանալու :

Արդ՝ այս կէտն արդէն որոշուած էր . տիկին Պոնասիէօ իրեն
պիտի հետևէր անկասկած . երբ միանգամ իր հետն Արմանտիէր
թաղչէր , զիւրին էր հաւտացնել անոր թէ ա՛րքանեան Պե-
թիւն չէր հասած : Շատ շատ քսան օրէն Ռօշփօր պիտի վերա-
դառնար , և ասկէ զամ նոյն տասն հինգ օրուան միջոցին մէջ
չորս բարեկամներէն վրէժ լուծելու համար պիտի խորհէր : Փանք
Ատուծոյ , ձանձրանալու առիթ չպիտի ունենար , վասն զի իր
բնաւորութեան տէր կնկան մը՝ դէպքերու շնորհած մէկ անու-
շաղջն զբօսանքը պիտի վայելէր , այս է , կատարելագործել աղ-
ւոր վրէժիւնդութիւն մը :

Մինչդեռ կ'խորհէր՝ աչերն ալ չորս կողմը կ'շրջէր և պար-
տէզին տեղադրութիւնն իր գլխին մէջ կ'զատուորէր : Միլէտի
հմուտ զօրապետի մը կ'նմանէր , որ յաղթութիւն և պարտութիւն
միասին կ'նախատեսէ , և պարտատ է՝ ճակատամարտին բազդին
համեմատ՝ բնդ առաջ քալել , կամ նահանջել :

Ժամէ մը լսեց անուշ ձայն մ'որ զինքը կ'կոչէր : տիկին Պօնաստիէօի ձայնն էր այն : Բարեմիտ արքայուհին ամէն բանն հասաներ էր բնատէս, և, սկսելու համար, երկուքնին 'ի միասին պիտի ընթրէին :

Երբ գտիւթը հասան՝ կառքի մ'աղմուկը լսեցին որ դրան առջեւ կ'կենար :

Միլէտի մօտիկ բլատ :

— Միթէ կ'լսես ձայն մը — ըսաւ նա :

— Այո՛, կառքի մը զղրղիւնը :

— Իմ եղբօրս զրկած կառքը պիտի լինի :

— Ո՛հ, Աստուած իմ :

— Նայինք, արիացիր :

Ղանատան դրան հնչակը զարկին, Միլէտի շէր սխալած :

— Սենեակդ ելիր — ըսաւ տիկին Պօնաստիէօի — անշուշտ ունեցած զոհարներդ հետդ պիտի առնուս :

— Ես անօր նամակներն ունիմ :

— Լաւ ուրեմն, զնա զանոնք առ և սենեակս եկուր, շուտ մը մեր ընթրիքը պիտի ընենք. կարելի է զիշերտան մէկ մասը ձանադարհորդենք. պէտք է ոյժ առնուլ :

— Մեծդ Աստուած — ըսաւ տիկին Պօնաստիէօ ձեռքը կրծքին վրայ զնեւում — սիրտս զիս կ'իռզէ, չեմ կարող քաշել :

— Օն, արիւթիւն, արիւթիւն, մտածէ որ քառորդէ մը պիտի ազատիս, և մտածէ որ ինչ որ ընես, անօր համար պիտի ընես :

— Ո՛հ, այո՛, ամէն բան անօր համար : Արիւթիւն տուիր ինձ մէկ խօսքով, զնա՛, պիտի գամ՝ քեզ զտնելու :

Միլէտի աշխուժիս վեր ելաւ, անդ գտաւ Ռօշֆօրի սպասարը, և իր հրահանգներն անօր հաղորդեց :

Գուռը պիտի սպասէր նա, եթէ դիպուածով հրացանակիրներն երևէին, կառքն ընդ վազ պիտի մեկնէր, վաճառան շրջանը պիտի ընէր, և պիտի երթար Միլէտիին սպասելու անտուակին անդին զանուած մէկ փոքրիկ գեղ մը : Այս սրարայայիս մէջ Մի-

լէտի պարտեզէն պիտի անցնէր և հետի նոյն զեղը պիտի հասնէր . արդէն ըսինք , Միլէտի քաջ կ'ճանչէր Գրանսայի այս մասը :

Եթէ հրացանակիրները շերեւէին՝ զործերն արդէն որոշուած կերպով պիտի կատարէին . տիկին Պօնասիէօ կառք պիտի հեծնէր Միլէտիին հրաժարական բարեւը տալու պատրուակաւ , և այնպէս տիկին Պօնասիէօն պիտի աւնուր տանէր :

Տիկին Պօնասիէօ ներս մտաւ , և որ և է կասկած , եթէ ունէր , փաբասելու համար , անոր առջևը կրկնեց սպասաւորին իր հրահանգներուն վերջին մասը :

Միլէտի կառքին վրայ քանի մը հարցում ըրաւ . երկու ձիով լծուած կառք մ'էր՝ զոր կառապան մը կ'վարէր , Ռօշֆօրի սպասաւորը՝ իբրև սուրհանդակ՝ առջևէն պիտի երթար :

Միլէտի յանրաւի կ'երկնչէր որ տիկին Պօնասիէօ կասկածներ ունենայ . ինդ՞ նորատի կի՞նն այնքան պարզվիտ էր որ չէր կարող երևակայել թէ կին մ'այնպիսի խորամանկութիւն մը տառձէ . ասկէ զատ՝ Ալինդը կոմսուհոյն անունը՝ զոր արքայուհիին բերնէն ընէր էր , իրեն բոլորովին անձանօթ էր , և անգէտ էր իսկ որ կին մ'այնչափ մեծ և դժուակ մասնակցութիւն մ'ունեցած լինի իր կենաց աղէտից :

— Կ'տեսնեն — ըսաւ Միլէտի , երբ սպասաւորը զուրտ ելաւ — ամէն ինչ պատրաստ է : Արքայուհին մեր վրայ կասկած մը չունի և կարծէ թէ զիս կարտինալին կողմէն առնլու կ'դան : Այս մարդը վերջին հրամանները պիտի տայ . քիչ մը բան կեր , մատ մը գինի խմէ և մեկնի՛նք :

— Այո՛ — ըսաւ տիկին Պօնասիէօ մեքենայէս — այո՛ , մեկնի՛նք :

Միլէտի նշան ըրաւ անոր սր իր առջևը նտաի , անոր բաժակը քիչ մը Պոլանիոյ գինի զրաւ և վառեկի մը բուխ միս մեծարեց :

— Դիտէ՛ անգամ մը , ինչպէս ամէն բան նպաստաւոր կ'երեւի մեզ — ըսաւ անոր : — Ահա գիշերը վրայ կ'հասնի . առտուան դէմ մեր տառնձին բնակարանը պիտի հասած լինինք , և ս'չ ոք մեր գտնուած տեղը պիտի խմանայ : Օ՛ն , արիացի՛ր , քիչ մը բան կեր :

Տիկին Պօնասիէօ մեքենայէս քանի մը պատտա բան կերաւ ,
 և ումոյ մը զինի խմց :

— Օ՛ն , շուա ըրէ — ըստ Միլէտի իր բաժակը բերանը տա-
 նելոյ — զո. ալ իմ օրինակիս հետեւէ :

Բայց այն միջոցին որ բաժակը բերնին կ'տանէր՝ ձեռքը կախ-
 աւած մնաց . հետաւոր արշաւի մը թնդիւնի նման բան մ'որ եր-
 թալով կ'մօտենար , ահանջին զարկեր էր . յետոյ՝ դրեթէ նոյն
 պահանձ կարծեց թէ ձիերու վրնջումը կ'լսէ :

Այս ազմուկն իր տրախտթիւնը ցրուեց՝ ինչպէս փոթորկի
 ձայնը դեղեցիկ երազ մը կ'ցրուէ . դոյնը նետեց և պատահանը
 վաղեց , մինչդեռ տիկին Պօնասիէօ՝ զողողջուն ոտք ելնելով իր
 աթոռին վրայ կ'յենուր որ վար շնկնի :

Տակաւին բան մը չէր տեսուեր . մինակ ձիերու վարդելը կը
 շուէր որ ևս քան զևս կ'մօտենար :

— Ո՛հ , Աստուած իմ — ըստ տիկին Պօնասիէօ — Ինչ կ'նշա-
 նակէ այս աղմուկը :

— Մեր բարեկամներուն կամ թշնամիներուն հանած աղմուկն
 է — ըստ Միլէտի սոսկալի պաղարխնութեամբ մը — տեղէդ
 մի թնտար . հիմակ պիտի ըսեմ քեզի :

Տիկին Պօնասիէօ կանգուն , անձայն , անշարժ և դունատ կը
 մնար իրրև արձան մը :

Աղմուկն տեղի կ'տատականար , և ձիերն անշուշտ հարիւր յի-
 սուն քայլ հետի պիտի լինէին . դեռ ևս աչքի չէին երևեր , վասն
 զի ճամբան անկիւնաւոր էր : Այլ սակայն՝ աղմուկն այնքան ու-
 բոշ կ'զաւանար , որ զիւրին էր ձիերը համբել իրենց պայտերուն
 ընդհատ դափրոնելն :

Միլէտի իր մտադրութեան բոլոր զօրութեամբը կ'նայէր , և
 կողները տեսնելու համար պէտք եղածին չափ լոյս կար :

Յանկարձ՝ տեսա որ ճամբուն անկիւնէն ելնող նարտազարդ
 գլխարկներ կ'շողան և փետուրներ կ'ծածանին . համբեց երկու ,
 յետոյ հինգ , յետոյ ութ ձիաւոր . անոնցմէ մին միւսներուն առ-
 ջեկն կ'քալէր երկու ձիու երկախութեան հետաւորութեամբ :

Միլէտի խեղդուկ հեծեծանք մ'արձակեց : Գիտեց որ ամենուն զլուրը քալող ձիաորը ա'Նըզանեանն էր :

— Ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ — գոչեց տիկին Պօնասիւօ — ի՞նչ կայ արդեօք :

— Պ. կարտինալին պահակներուն համազգեստը կ'տեսնեմ. պէտք չէ որ վայրկեան մը կորուսենք — գոչեց Միլէտի : — Փախինք, փախինք :

— Այո, այո, փախինք — կրկնեց տիկին Պօնասիւօ, առանց քայլ մ'առնալ կարենալու, ըստ որում սարսափէն իր տեղը դամուած էր :

Պատուհանին տակէն ձիաորներու անցնելը լսեցին :

— Եկուք, բայց շուտ եկուք — կ'գոչէր Միլէտի նորասի կնոջ թեկն քաշելու ջանալով — պարտէզին շորհալը դեռ ևս ժամանակ կայ խոյս առլու, բանալին քոյմ է. բայց շտապինք, հինգ վայրկեանն ամէն բան կ'բուսնի :

Տիկին Պօնասիւօ քալելու փորձ փորձեց, երկու քայլ առաւ և իր ծնկերուն վրայ ընկաւ :

Միլէտի ջանաց զանի վերցնել տանելու, բայց ոյժը չհասաւ : Նոյն պահուն կառքին թնդիւնը լստեցաւ, որ հրացանակիրները տեսնելով վազ ընդ վազ կ'մեկնէր : Եւտոյ երեք չորս հրացանի հարուածներ հնչեցին :

— Աւերջին անգամ մ'ալ կ'ըսեմ, պիտի գան — գոչեց Միլէտի :

— Ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ, կ'տեսնես որ ոյժս չբասեր. կ'տեսնես որ չեմ կարող քալել, մինակդ խոյս տուր :

Եանկարծ կանկ առաւ, կատրոյս կայծ մ'աչերէն ցոյտեց. սեղանը վազեց, և տիկին Պօնասիւօի բաժակին մէջ թափեց մտանիմ մը կապիճի պարունակը զոր եզական արագութեամբ բացաւ : Կարմրորակ հասիկ մ'էր որ խկոյն հալեցաւ :

Եւտոյ անվրդով ձեռք բաժակն առնլով,

— Խմէ՛ — ըսաւ — այս գինին քեզի ոյժ պիտի տայ, խմէ՛ :

Եւ բաժակը նորասի կնոջ շրթերուն մօտեցուց, և նա մեքենայէս խմեց :

— Ա՛հ, միտքս այսպէ՛ս վրէժ լուծել չէր — ըսաւ Միլէտի, դժոխային ժպիտով բաժակը սեղանին վրայ դնելով — բայց, հոգիս վիայ, մարդ ձեռքէն եկածը կրնայ ընել միայն :

Եւ սենեկէն դուրս սրացաւ գնաց :

Տիկին Պօնասիէօ անոր փախուսար տեսաւ, բայց ետեւէն երթալու անկարող եղաւ. այն մարդոց կ'նմանէր որ կ'երագին թէ իրենց ետեւէն կ'վազեն և որ ընդ վայր քալելու կ'ճգնին :

Քանի մը բոսլէ անցաւ, սոսկալի աղմուկ մը դրան առջև կը լսուէր. ամէն վայրկեան տիկին Պօնասիէօ կ'յուսար տեսնելու Միլէտիին վերադարձը, թէ և չէր վերադառնար : Քանի մ'անգամ՝ անշուշտ սարսափէն՝ իր հրատապ ձակաին վրայ սաղ քըրտինք մ'երեցաւ :

Ի վերջէ լսեց վանդակներուն կռիւնչը՝ զոր կ'բանային, կօշիկներու և խթաններու աղմուկը սանդուղներու վրայ հնչեց, ձայներու մրմունջ մը կ'լսուէր որ ևս քան զևս կ'մտնեար, և այն ձայներուն մէջ իրեն այնպէս կ'երևէր թէ անունը կ'արտասանեն :

Յանկարծ ուրախութեան ճիկ մ'արձակեց և զէպ'ի դուռը վազեց, ա'Նրդանեանի ձայնը ձանչեր էր :

— Տ'Արդանեան, ա'Նրդանեան — գոչեց նա — միթէ դո՛ւ ես Ասկից, ասկից եկուր :

— Գօնտանս, Գօնտանս — պատասխանեց երիտասարդը — ո՛ր ես, Տէր Ատուած :

Նոյն պահուն՝ սենեկին դուռն ընդհարումէն տեղի տուաւ քան բացուեցաւ. շատ մը մարդիկ սենեակը վաղեցին. տիկին Պօնասիէօ թեաթոռի մը վրայ ընկեր էր առանց շարժում մ'ընել կարենալու :

Տ'Արդանեան՝ որ դեռ ևս միտղ հրացանակ մը ձեռքը բռնած էր, դետինը նետեց և իր տիրուհւոյն առջև ծունր դրաւ. Աթոս իրը դօտիէն անցուց, Բորթոս և Աբափս՝ որ իրենց սուրբերը մերկ ունէին, սլաակեանը դրին :

— Ա՛հ, ա'Նրդանեան, իմ ամենատիրական ա'Նրդանեան, վերջապէս եկար, դու չխաբեր էիր զիս, այո՛, դո՛ւ ես :

— Այն, այն, Գօնասանս, միացանք :

— Ա՛հ, սարսալ տեղ կ'ըսէր նէ որ չպիտի գաս, ես գաղտնի կ'յուսայի. փախիլ չուզեցի. ո՛հ, որչափ աղէկ ըրի, որչափ երջանիկ եմ :

Այս նէ բառին վրայ, Աթոս որ հանդարտօրէն նստեր էր, յանկարծ ոտք ելաւ :

— Նէ, ո՛վ է նէ — հարցոյց ա'Արղանեան :

— Իմ ընկերուհիս, այն որ առ իս ունեցած բարեկամութեան համար զիս իմ հալածիչներէ ազատել կ'ուզէր. այն որ, ձեզ կարտինալի պահանջներու տեղ բռնելով՝ հիմակ խոյս տուաւ :

— Քու ընկերուհիդ — զոչեց ա'Արղանեան որ իր տիրուհւոյն սպիտակ քողէն աւելի զեղնեցաւ — բայց ո՞ր ընկերուհիդ վրայ է խօսքդ :

— Այն որուն կառքը գրան առջև էր, կին մ'որ կ'ըսէ թէ բարեկամուհիդ է, ա'Արղանեան, կին մ'որուն ամէն բան պատմեր ես :

— Իր անունը, անունը — զոչեց ա'Արղանեան — Աստուած իմ, միթէ իր անունը չգիտես :

— Այն, իմ առջև անոր անունը տառին, սպասէ . . . բայց սարորինակ բան է . . . ո՛հ, Աստուած իմ, զլուխս կ'շփոթի, այլ ես չեմ յիշեր :

— Հասէք ինձ, բարեկամներս, հասէք ինձ, ձեռներս ստաւած են — զոչեց ա'Արղանեան — նուազելու վրայ է, Աստուած մեծ, ինքզինքը կ'կորուսէ :

Մինչդեռ Բօրթոս իր ձայնին բոլոր զօրութեամբը օգնութեան կ'կոչէր, Արամիս գէպ 'ի սեղանը վազեց բաժակ յը ջուր բերելու, բայց կայ առաւ Աթոսի գէմքին ահռելի սլլակերպութիւնը՝ զիտելով, վասն զի սեղանին առջևը կանգուն կեցած՝ մտղերը անկած՝ աչերն սաղաթեամբ ստաւած՝ բաժակներէն մին կ'զիտէր, և ամենատոկալի կասկածի մ'ենթակայ կ'երեւէր :

— Ա՛հ — կ'ըսէր Աթոս — ո՛հ, անկարելի է : Աստուած այսպիսի սճրագործութիւն մը թող չտար :

— Զուր, ջուր — կ'գոչէր Թ'Արզանեան — ջուր :

— Ո՛հէք կի՛ն, հէք կի՛ն — կ'մրմնար Աթոս խեղդուկ ձայնով մը :

Տիկին Պօնասիէօ՝ Թ'Արզանեանի համբոյրներէն աչքը բացու :

— Կ'աշարբի — գոչեց երխտասարդը : — Ո՛հ, Աստուած իմ, Աստուած իմ, շնորհակալ եմ քեզի :

— Տիկին — ըստ Աթոս — տիկին, յանուն Աստուծոյ . որո՞ւ էր այս պարտալ բաժակը :

— Իմն էր, պարոն . . . — պատասխանեց նորատի կինը հոգեվար ձայնով մը :

— Բայց այս բաժակին մէջ զանուած գիննի՛ն ո՞վ լեցուց :

— Նէ՛ :

— Բայց, ո՞վ է Նէ՛ :

— Ա՛հ, կ'յիշեմ — ըստ տիկին Պօնասիէօ — Ախոր կամ սուհին . . . :

Չորս բարեկամներ մի և նոյն աղաղակը հանեցին, բայց Աթոսին ամենուն վրայ կ'տիրապետէր :

Նոյն պահուն տիկին Պօնասիէօի գէմքը կապոյտ գոյն մ'առաւ, խոր ցու մը զինքը տապուկեց, հետևով ընկաւ Բորթոսի և Արամիսի գիրկը :

Տ'Արզանեան Աթոսի ձեռքը բռնեց նկարագրելու սնկարելի անձկութեամբ մը :

— Ա՛հ, ի՛նչ — ըստ — դու կարծես թէ . . . — Իր ձայնը հեծկլաններէն մարեցաւ :

— Ամէն բան կարծեմ — ըստ Աթոս շրթերը խածնելով արիւն հանելու շտի որպէս զի չհատաչէ :

— Տ'Արզանեան, Թ'Արզանեան — գոչեց տիկին Պօնասիէօ — ո՞ւր ես, մի թողուր զիս, կ'նայիս օր մեռնելու վրայ եմ :

Տ'Արզանեան Աթոսի ձեռքը թողուց, զօր տակառին իր կարկամ ձեռաց մէջ բռներ էր, և գէպ անօր վազեց :

Իր այնքան գեղանի գէմքը բոլորովին այլայլեց էր, իր կապոյտ աչերն այլ ևս անխարկ չունէին, ջլածիգ գող մ'իբ մարմինը կ'արտէր, ճակտէն քրտինք կ'հոսէր :

— Յանսն երկնից, վաղեցէք, ձայն տուէք, Բորթմս, Արամիս, օգնութիւն խնդրեցէք :

— Անողնա է — ըստ Աթոս — անողնա է, անոր տուած զեղին գէմ զեղթափ չկայ :

— Այո, այո, օգնութիւն, օգնութիւն — մրմնայ տիկին Պոնասիէօ — օգնութիւն :

Յետոյ՝ իր բոլոր ոյժը ժողվելով՝ երխտասարդին զլուխն իր երկու ձեռաց մէջ առաւ, պահ մ'անոր նայեցաւ որպէս թէ իր բոլոր հոգին անոր ակնարկին մէջ սահեր էր, և հեծեծելի ճիկ մը հանելով՝ իր շրթերն անոր շրթերուն վրայ դրոշմեց :

— Գօնասան, Գօնասան — գոչեց տ'Արզանեան :

Տիկին Պոնասիէօի բերնէն հառաչ մը թռաւ՝ տ'Արզանեանի բերնին բռնելով, այս հառաչն իր անարատ և սիրող հոգին էր որ դէպ ՚ի երկին կ'սլանար :

Տ'արզանեան իր թևերուն մէջ դիակ մը միայն կ'գրկէր :

Երխտասարդը ճիկ մը հանեց և իր տիրուհոյն մօտ ընկաւ, անոր պէս տժգոյն և սառ :

Բորթմոս լացաւ, Արամիս իր կուռփն երկնի ջջուց, Աթոս խաչ հանեց :

Նոյն պահուն դրան վրայ մարդ մ'երեցաւ, գրեթէ սենեկին մէջ զանոտողներուն չափ գունատ, և շորս կողմը նայեցաւ, տիկին Պոնասիէօն մեռած և տ'Արզանեան մարած գտաւ :

Ճիշտ այն վայրկենին կ'երևէր այս մարդն երբ մեծ աղէտից յաջորդող ապշութիւն մը կ'տիրէ ամենուն վրայ :

— Չէի սխալեր — ըստ նա — ահա Պ. տ'Արզանեան, և դուք անոր երեք բարեկամներն էք, դուք, պարմայք Աթոս, Բորթմոս և Արամիս :

Այս վերջիններն օտարականը կ'զիտէին զարմանօք, այնպէս կ'երևէր իրենց որ զանի կ'ձանչեն :

— Պարմայք — վրայ բերաւ նորեկը — դուք ալ ինձի պէս կին մը կ'փնտաւք որ — յարեց նա՝ սոսկալի ժպիտով մը — անտարակոյս ասկից անցած է, վասն զի այս տեղ զիտակ մը կ'տեսնեմ :

Երեք բարեկամներ լուռ ու մունջ կեցան . մինակ անոր ձայնէն ու դէմքէն կ'ընէին որ անոր նման մարդ մը տեսած էին , սակայն չէին կարող յիշել թէ ինչ պարտադայի մէջ :

— Պարոններ — շարունակեց օտարականը — որովհետեւ չէք ուզեր ճանչել մարդ մ'որ հասանօրէն իր կեանքն երկու անգամ ձեզ պարտաւոր է , պէտք է ուրեմն ինքզինքս յայանեմ . ես լորտաբ Ալինդր եմ , այն կնկան տայգըր :

Երեք բարեկամներ զարմանաց աղաղակ մ'արձակեցին :

Աթոս ոտք ելաւ և իր ձեռքն անոր կարկատեց :

— Բարի եկար , միլորտ — ըստ նա — դու աչ մեզնէ ես :

— Բօրչամ թէն անորմէ հինգ ժամ վերջն մեկնեցայ — ըստ լորտ Ալինդր — անորմէ երեք ժամ ետքը Պուլօնը հասայ , Սէնդ-Օմէրի մէջ իրմէ քսան վայրկեան ետքը մտայ , վերջապէս 'ի Լիլիէ իր հետքը կորուսի : Ըստ զիպուածոյ կ'ըսուէի , ամէն մարդէ տեղեկութիւն խնդրելով , երբ սրարչաւ ձեր անցնիլը տեսայ . ա'ւրչանեանը ճանչեցի , ձեզ կոչեցի , ինձ պատասխան չտուիր , ձեզի հետևելու ջանացի , բայց իմ ձիս չափազանց յողնած լինելուն՝ չէր կարող ձեր վաղքին համահետ ընթանալ : Սակայն՝ որչափ որ արագօրէն կ'փութայիր , դարձեալ ոչ հասած էք :

— Ահա կ'տեսնես — ըստ Աթոս՝ լորտ Ալինդրի ցոյց տալով տիկին Պօնասիէօ մեռած և ա'ւրչանեանը՝ որուն կենդանութիւն տալու համար Արամիս և Բորթոս կ'ճգնէին :

— Միթէ երկուքնին աչ մեռած են — հարցուց լորտ Ալինդր պաղտ թեամբ :

— Բարեբաղդօրէն , ո՛չ — պատասխանեց Աթոս : — Պ . ա'ւրչանեան նուաղած է սիայն :

— Ա'հ , ուրախ եմ — ըստ լորտ Ալինդր :

Երգարե՛ նոյն պահուն ա'ւրչանեան աչերը բացաւ :

Բորթոսին և Արամիսին թեկերէն պրծելով՝ խելագարի պէս իր սիրուհոյն մարմնոյն վրայ ընկաւ :

Աթոս ոտք ելաւ , ծանր ու հանդիսաւոր քայլով դէպ իր բաշ :

րեկամին քալից, և որովհետև սաստիկ կ'հասկըտար, իր խիստ ազնիւ և համոզակեր ձայնովն ըստ .

— Բարեկամ, մտրդ եղիւր . կ'ինները մեռելները կ'ողբան, մարդիկ անոնց վրէժը կ'լուծեն :

— Ա՛հ, այո՛ — ըստ ա՛Նրդանեան — այո՛, եթէ անոր վրէժը լուծելու կ'հրաւիրես, պատրաստ եմ՝ քեզ հեռակելու :

Աթոս տեսնելով որ վրէժինդբութեան յոյն ոյժ տուաւ իր զժբազդ բարեկամին, պատեհ ժամ սեպեց Բորթոսին և Արամիսին նշմայր մ'ընել որ երթան վանապետահին կանչեն :

Երկու բարեկամներ նրբազատ թին մէջ անոր հանդիպեցան՝ որ պնշափ վերահաս գէպքերէ շփոթած և շուարած կ'երևէր . քանի մը կրծոտահիներ կանչեց՝ որ վանական սովորութեանց հակառակ, հինգ մարդու առջև զանուեցան :

— Տիկին — ըստ Աթոս՝ ա՛Նրդանեանի թեն իր թեկն անցընելով — քու հոգևոր խնամնոց կ'յանձնենք այս տարաբաղդ կրնկան մարմինը : Երկրիս վրայ հրեշտակ մ'էր, երկին հրեշտակ չեղած : Իրբև քոյրերէդ մին նկատե զանի, որ մը պիտի զանց անոր գերեզմանին վրայ աղօթելու :

Տ՛Արդանեան Աթոսին ծոցը սրահեց իր դըտ ին ա յանկարծ ողբու կոծ հանեց :

— Լաց — ըստ Աթոս — լաց, սիրով, երիտասարդական աշխուժով և կենդանութեամբ լի սիրտ մը : Աւաղ, ես ալ կ'փափաքէի որ քեզի պէս լալու կարող լինիմ :

Եւ իր բարեկամը քաշեց տարտ, զորովագոթ իրբև հայր մը, մխիթարիչ՝ իրբև քահանայ մը, և մեծ՝ իրբև մարդ մ'որ շատ առտապանք քաշեր էր :

Այն տեսն այս հինգ անձինք՝ իրենց սպասաւորներն ետև ձգելով իրենց ձիերը սանձէն բռնած՝ զէպ 'ի Պէթիւն քաղաքը գիմեցին, որուն աւանը հեռուէն կ'սեսնուէր և կանկ առին իրենց հանդիպած առաջին պանդոկին առջև :

— Բայց — ըստ ա՛Նրդանեան — միթէ այն կնկան հետքը չ'պիտի փնտռենք :

— Աւելի ոչ — ըսաւ Աթոս — նախ քանի մը տնօրէնութիւնս ներ ունիմ ընելու :

— Կա մեր ձեռքէն պիտի փախչի — վրայ բերաւ երիտասարդը — պիտի փախչի, Աթոս, և յանցանքը քուկդ պիտի լինի :

— Այս մասին ես պատասխանատու եմ — ըսաւ Աթոս :

Տ'Արղանեան իր բարեկամին խօսքին վրայ այնքան վստահութիւն ունէր, որ զլուխը ծակեց և սանդուղը մտաւ առանց պատասխան մը տալու :

Բորթոս և Արամիս իրարու երես կ'նայէին, Աթոսին ասոհոս վտթեմէ քան մը չհասկնալով :

Լորտ Ալինդը կարծէր թէ տ'Արղանեանի վիշտը մեղմելու համար Աթոս այսպէս կ'խօսէր :

— Հիմակ, պարոններ — ըսաւ Աթոս երբ օտարեց որ սանդուղին մէջ հինգ հատ պարագ սենեակ կայ — թող մեղմէ ամէն մէկն իր սենեակը քաշուի, տ'Արղանեան լալու և քեանալու համար մի'նակ մնալու պէտք ունի : Ես ամէն քան իմ վրայ կ'առնում, դուք հանդիսս եղիք :

— Սակայն ինձ կ'երևի — ըսաւ լորտ Ալինդը — որ եթէ կամ տուհալոյն գէմ տնօրէնութիւն մ'ընելու հարկ կայ, այդ գործն ինձ կ'վերաբերի, նա իմ հարսս է :

— Իմ ալ կ'ինս է — ըսաւ Աթոս :

Տ'Արղանեան ժպտեցաւ, վասն զի հասկցաւ որ Աթոս իր վրէժ-խնդրութեան վրայ վստահ էր, քանի որ այսպիսի զաղտնիք մը երևան կ'հանէր, Բորթոս և Արամիս իրարու երես նայեցան դռնատուով : Լորտ Ալինդը կարծեց թէ Աթոս խենդ է :

— Չեր սենեակները քաշուցէք ըսի — կրկնեց Աթոս — և թող տուէք որ զիտցածս ընեմ : Ա'նայիք որ իբրև ամուսին այս խնդիրն ինձ կ'պատկանի : Մի'նակ, տ'Արղանեան, եթէ չես կորուսած, ինձի յանձնէ այն թուղթն որ մարդուն զլխարկէն ընկաւ, և որուն վրայ դեղի մ'անուն գրուած է . . . :

— Ա՛հ — ըսաւ տ'Արղանեան — կ'խմանամ, այն իր ձեռօքը գրուած անունը . . . :

— Կնային ուրեմն — ըստ Աթոս — որ երկինք Աստուած մը
կայ :

ԻԳ.

ԵՆԲՄԻՐ ԱԵՐԱՐԿՈՒ ՀԱԳԱՆԾ ՄԱՐԳ-Ը

Աթոսի յուսահատութեան յաջորդեր էր ծանր վիշտ մ'որ այս
մարդուն մտային յատկութիւններն աւելի ևս փայլուն կ'գործէին :

Բոլորովին մէկ մտածումով համակուած , այսինքն ըրած խոս-
տումով և իր վրայ առած սրատասխանատուութեամբը , ամենէն
ետք ինք սենեակը քաշուեցաւ , ազաչեց պանդակապեան որ իրեն
դաւառին մէկ աշխարհացոյցը բերէ , անոր վրայ գլուխը ծռեց ,
քաշուած դիմերը քննեց , դիակեց որ չորս հատ տարբեր տար-
բեր ճամբաներ Արմանաիէր կ'տանին , և սպասաւորները կանչել
տուաւ :

Բլանշէ , Կրիմօ , Մուսքոն և Պազէն ներկայացան և Աթոսի
բացայայտ , ճշգրիտ և ծանր հրամանները ստացան :

Հեանեալ օրը՝ կանոխ այս չորս սպասաւորները ճամբայ պի-
տի ելնէին և Արմանաիէր պիտի գիմէին , իւրաքանչիւրը զատ
ճամբով : Բլանշէ որ ամենէն խելացին էր , պիտի բռնէր այն
ճամբան որով չորս բարեկամներօ հրացան քաշած կառքը գացեր
էր , և ինչպէս ընկերացոյցը կ'ընէ , Ռօշֆօրի սպասաւորն անոր
մէջն էր :

Աթոս նախ սպասաւորները դործի կ'զրկէր , վասն զի այս մար-
դին իր և բարեկամացը ծառայութեան մանելէն հետէ , դիակեր
էր որ ամէն մէկը տարբեր տարբեր և էական հանգամանաց աճր
էր :

Սովէ զատ՝ հարց ու փորձ ընող սպասաւորներ անցորդներուն
աւելի քիչ կասկած կ'ազգեն քան թէ իրենց տէրերը , և աւելի
համակրութիւն կ'գտնեն անոնց կողմէ :

Աւերջապէս Միլէտի անոնց տէրերը կ'ճանչէր, մինչդեռ սպառնաւորներն իրեն անձանօթ էին. ընդ հակառակն՝ սպասաւորները քաջ կ'ճանչէին Միլէտին :

Միւս օրը ժամը տասն մէկին ամենքը պիտի միանային. եթէ Միլէտին բնակարանը գտնէին՝ երեքնին զայն պահապանելու պիտի մնային, չորրորդը Օւթիւն պիտի դառնար Աթոսին ազգ տաւլու և չորս բարեկամներն առաջնորդել :

Այս կարգադրութիւններն ընելէն ետև՝ սպասաւորներն ալ ըստ կարգի իրենց տեղը քաշուեցան :

Այն ատեն Աթոս իր աթոռէն ելաւ, սուրը մէջքէն կապեց, վերարկուին մէջ փածթոռեցաւ և պանդոկէն դուրս ելաւ. գրեթէ ժամը տասն էր : Արդէն յայտնի է որ դաւառներու մէջ փողոցներէն ժամը տասին շատ մարդ շանցնիր : Սակայն Աթոս յայտնապէս մէկը կ'փնտտէր որպէս զի անոր հարցում մ'ընէ : Ի վերջէ յետամնաց անցորդի մը հանդիպեցաւ, անոր մօտ գնաց և անոր քանի մը խօսք ըսաւ. այն մարդն որուն կ'խօսէր սարսափելիով ետ ետ քաշուեցաւ, բայց հրացանակրին խօսքին նշան մ'ընելով պատասխանեց : Աթոս այս մարդուն հինգ ֆրանք տուաւ որպէս զի իրեն ընկերանայ, բայց մարդը մերժեց :

Աթոս մտաւ արտօրնօք այն փողոցը զոր մարդն իր մատովը ցոյց տուեր էր. բայց քառադի մը հասնելով՝ նորէն կանկ առաւ և յայտնապէս կ'երևէր որ բռնելիք շախիղջ չգիտէր : Բայց որովհետև ամէն տեղէ առելի՝ քառադին իրեն յոյս կ'տար որ մէկու մը կ'հանդիպի, նոյն վայրը կայ առաւ : Արդարև՝ պահ մ'ետք՝ զիշերապահ մ'անցաւ : Աթոս՝ առջի հանդիպած մարդուն ըրած հարցումն անոր ալ կրկնեց, զիշերապահը նոյն սարսափը յայտնեց, Աթոսին տղնկից լինելու մերժեց և ձեռօք ցոյց տուաւ հետևելիք ճամբան :

Աթոս ցոյց տրուած կողմը զարկաւ և քաղքին ծայրը գտնուած ստանք հասաւ, որ իր և բարեկամներուն մտած փողոցին ներհակ կողմն էր : Այն տեղ նորէն մտասանջ և շփոթած երեցաւ և երրորդ անգամ կեցաւ : Բարեբաղդօրէն մութացկան մը կ'անցնէր :

Աթոսին մօտենալով ողորմութիւն խնդրեց : Աթոս սկստ մը խոսն
տացաւ. անոր եթէ իրեն գացած տեղը հեան երթար : Յուրացիկա-
նը պահ մը վարանեցաւ, սակայն երբ ստակը տեսաւ՝ որ մութին
կ'փայլէր, միտքն եղաւ. և Աթոսին ստջեկն քալեց :

Երբ փողոցին անկիւնը հասան՝ հեռուէն զգաց անոր առան-
ձին, միայնակ, ախար և փոքրիկ տուն մը . Աթոս մօտեցաւ՝ մինչ-
դեռ մուրացիկանը՝ որ իր վարձքն առեր էր, ոտքը վերջնելով
արտորնօք կ'հեռանար :

Աթոս նոյն տան չըջանն ըստ՝ որպէս զի կարմիր գոյնին մէջ
տեղ՝ որով նոյն տունը ներկուած էր, դուռը դանէ . փայտեայ
փեղկերուն ձերքերէն լոյս չէր երևեր բնտ, ամենեին ձայն մը
չլսուելուն կ'կարծուէր թէ անբնակ էր, և իրօք գերեզմանի պէս
սղալի և անձայն էր :

Աթոս երեք անգամ դուռը զարկաւ և պատասխան չընդունեց :
Սակայն չորրորդ անգամ զարնելուն՝ ներսէն օտքի ձայներ լսուե-
ցան . 'ի վերջէ՛ դուռը կ'իսովին բացուեցաւ, և բարձրահասակ,
գունատ, սեւաօրուս և սեահեր մարդ մ'երեցաւ :

Աթոս և այն մարդն իրարու քանի մը խօսք ըսին մեղմիկ, յե-
տոյ բարձրահասակ մարդը նշան ըրաւ հրացանակրին որ կրնար
ներս մտնել : Աթոս այս հրաւերն իսկոյն կատարեց և դուռն իր
վրայ գոցուեցաւ :

Այն մարդը զոր Աթոս այնքան հեռուէն գալով մեծ գժուա-
րութեամբ դաեր էր՝ հիւշն իր գործարանը մտցօց՝ ուր երկաթէ
թելերով կամարի մը շաշող սակրները կապելու կ'սարապէր : Ար-
դէն բոլոր մարմինն իրարու կցեր յարգարեր էր . մինակ գլուխը
սեղանի մը վրայ կ'երևար :

Կահ կարասիէն յայտնի կ'երևէր որ այն մարդը՝ որուն տունը
կ'գտնուէր հրացանակիրը՝ բնական դիտութիւններով կ'գրազէր,
օձերով լեցուն գորակներ կային՝ ըստ տեսակի թուադրեալ . չոր-
ցած մեղէկներ՝ սև փայտերու մէջ փորադրուած զմբուխախ պէս
կ'շողային . վերջապէս վայրի խոտերու արցակներ, որ հոտաւտ
էին և սնշուշտ ուսմիին անշայտ յաւիտութիւններ ունէին, ձեղա-

նէն կախուած էին և սենեկին անկիւններէն կ'իջնէին : Ասկէ զլատ՝ ոչ ընտանիք կար և ոչ սպասուորներ . բարձրահասակ մարդը մինակ կ'ընակէր այն տան մէջ :

Աթոս սաղ և անտարբեր աչք մը նետեց մեր այս նկարագրած իրերուն վրայ, և իր փնտռած մարդուն հրաւերին վրայ անոր մտն նստաւ :

Այն ատեն իր այցելութեան պատճառն և ինզրած ծառայութիւնն անոր բացատրեց, բայց այն ինչ իր ինզիբն առաջարկեց՝ որ անձանօթը . որ հրացանակրին առջև կանդուն կեցեր էր՝ սարտափելով ընկրկեցաւ և մերժեց : Այն ատեն Աթոս գրպանէն հանեց փոքրիկ թուղթ մ'որուն մէջ երկու տող գրուած էր ստորագրութեամբ և կնիքով մը, և այն դիմադրութեան նշանները փոքր ինչ անխորհուրդս ցոյց տուող մարդուն ներկայացուց : Այն ինչ բարձրահասակ մարդը կարգաց այն երկու տողը, ստորագրութիւնը տեսաւ և կնիքը ճանչեց՝ որ ծուցտ 'ի նշան թէ ընդգիծութիւն մը չունի ընկրու, և թէ հնազանդելու պատրաստ է :

Աթոս տրիշ բան չփնտռեց . տաք ելաւ, բարեկեց, դուրս ելաւ, իր եկած ճամբան բունեց դառնալու համար, պանդոկը մտաւ և իր սենեակը փակեցաւ :

Այդուն՝ Երզնանէն Աթոսին խոցը մտաւ և հարցուց թէ ինչ ընել պէտք է :

— Պէտք է սարսել — պատասխանեց Աթոս :

Քոնի մը վայրկեան ետք՝ մեծաորուհին ինց տուաւ հրացանակրներուն որ թաղումը կէս օրին պիտի կատարուի : Իսկ թուստօրու կնոջ գալով բնաւ լուր մ'առած չէին . սա յայտնի էր միայն որ պարտիզին մէջէն խոյս տուեր էր, որուն աւագին վրայ իր ստից հետքը ճանչեր էին, և որուն դուռը դոց գտեր էին . իսկ բանալին աներևոյթ եղեր էր :

Արշէալ ժամուն՝ լորս Աինդը և շորս բարեկամներ վանատուոր գացին . զանգակները միաձայն կ'հնչէին, մատուռը բաց էր, գասին վանդակը դոց : Մեռելին մարմինը՝ իր նորընծայուհիի հագուստով՝ գասին մէջ գրուած էր : Գասին ամէն մէկ կողմն ու

վանդակներուն ետևը կեցեր էին բոլոր Կարմէլեան միանձնուհի-
ները, որ անկից պատարապ կ'լսէին, և իրենց երգը քահանա-
յից երգերուն կ'խառնէին, առանց աշխարհականները տեսնելու
և առանց անոնցմէ տեսնուելու :

Մատուռին դրան առջև՝ Ի՛նչպէ՛ս անկէ՛ն անկէ՛ն արիու-
թիւնը կ'կորուսէ, Աթոսը փնտուելու դարձաւ, քայց Աթոս ան-
երևոյթ եղեր էր :

Իր վրէժխնդրութեան պաշտօնին հաստատարիմ՝ Աթոս պարտե-
ղը գացեր էր, և այն տեղ՝ աւազին վրայ՝ ամէն անցած վայրէն
արեան հետք մը ձգող կնկան թեթև քայլերը քննելով՝ անտա-
ռին վրայ բացուող դուռը հասաւ, զայն բանալ տուաւ և անտա-
ռը մտաւ :

Այն ատեն իր բոլոր կասկածները հաստատուեցան, այն շա-
ւիղն որմէ կառքն աներևոյթ եղեր էր՝ կ'ըջարատէր անտառը :
Աթոս՝ աշերբ զետին տնկած՝ բաւական ատեն ճամբան շարունա-
կեց, արեան թեթև արատներ՝ որ՝ իրրև սուրհանդակ՝ կառքին
ընկերացող մարդուն կամ ձիուն առած վէրբէ մը կ'հոսէր ան-
շուշտ՝ շաւիղը կ'ըծէր : Գրեթէ մղոնի մ'երեք քառորդ մասը քա-
լելէն և Ֆէսպուպէրդէն յիսուն քայլ հեռու հասնելէն ետև՝ Ա-
թոս աւելի լայնարեան արատ մը տեսաւ, նոյն վայրը հողը ձիե-
րուն դափրէն շարժեր էր : Անտառին և այս մատնտու վայրին
մէջ տեղ, և խորխրած հողէն փոքր ինչ ասղին, դարձեալ կը
տեսնուէին պարտէղին մի և նոյն թեթև քայլափոխները, կառքը
կանկ առեր էր :

Նոյն վայրը՝ Միլէտի անտառէն դուրս ելեր և կառքը հեծեր
էր :

Գոհ լինելով այս զիտէն՝ որ իր բոլոր կասկածները կ'աճէր,
Աթոս պանդոկը դարձաւ և այն տեղ Բլանշէն գտաւ որ իրեն
կ'սպասէր անհամբեր :

Ամէն բան Աթոսին գուշակած կերպով էր :

Բլանշէն նոյն ճամբան հետևեր, Աթոսին սէս արեան բիծերը
դիտեր, Աթոսին սէս ձիերուն կանկ առած վայրը տեսեր էր :

բայց Աթոսէն աւելի հեռու քշեր էր, այնպէս որ Ֆէոդիպէրդ գեղը՝ գինետան մը մէջ գինի խմելու տոնը՝ սուանց հարց ու փորձ ընելու պէտքն զգալու, իմացեր էր որ առջի իրկունը՝ Երեկոյեան ժամն ութը կէտին՝ վիրաւոր մարդ մը՝ որ կառքով ճամբորդող կնկան մը կ'ընկերանար, ստիպուեր էր օթեան առնլու՝ վասն զի շէր կրցեր աւելի առաջ քշել : Այս գիպուածը վերագրեր էին գողերու, որպէս թէ անտառին մէջ կառքը կեցուցած լինին : Մարդը գեղը մնացեր էր, իսկ կինը նոր ձիեր լծել տուեր և իր ճամբան շարունակեր էր :

Բլանշէ կառքը վարող կառապանը գտնելու ելաւ և զանի գտաւ : Տիկինը մինչև Քրոմէլ առաջնորդեր և անկից նա Արմանտիէր գնալու ուղի ընկեր էր : Բլանշէ կարուկ ճամբայ մը բռնելով՝ առաւօտեան ժամը եօթին Արմանտիէր հասաւ :

Պանդոկ մը միայն կար, այն էր Բօստի պանդոկը : Բլանշէ իբրու անգործ ծառայ ներկայացաւ և պաշտօն խնդրեց : Հազիւ թէ պանդոկին մարդոց հետ տաս վայրկեան խօսքի բռնուեր էր, որ իմացեր էր թէ երեկոյեան ժամը տասն մէկին կին մը հասեր էր մինակը, սենեակ մը բռներ էր, և պանդոկապետը կանչել տալով՝ յայտնե՛ր էր թէ փափաք ունի քիչ մ'ատեն շրջակաները բնակելու :

Բլանշէ ասկից աւելի բան մ'իմանալու պէտք չունէր : Իսկոյն ժամադրութեան տեղը վազեց, երեք սպասաւորներն իրենց որոշեալ տեղը գտաւ. անվրէպ, պանդոկին բոլոր ելից կողմերն իբրև պահակ կարգեց զանոնք և եկաւ Աթոսը գտնելու, որ իր սպասաւորին տեղեկութիւններն ընդունելու կ'աւարտէր, երբ իր բարեկամները ներս մտան :

Ամենուն զէմքը տխուր և կարկամ էին, նոյն իսկ Արամիսին անուշ դէմքը :

— Ի՞նչ պէտք է ընել — հարցուց տ'Արդանեան :

— Սպասել — պատասխանեց Աթոս :

Ամէն մէկն իր խոցը քաշուեցաւ :

Երեկոյեան ժամը տասին՝ Աթոս հրաման տուաւ ձիերը թամ-

բելու, և կանխաւ իմացոյ լորս Աինգրի և իր բարեկամներուն որ արշաւանին պատրաստ դոնտին :

Մէկ վայրկենի մէջ հինգ հոգին ալ կազմ տ պատրաստ եղան : Իւրաքանչիւրն իր զէնքը քննեց և կարգի դրաւ : Աթոս ամենէն վերջը վար իջաւ և տ'Արդանեանն արդէն ձիու վրայ դտաւ որուն համբերութիւնը կ'հաստնէր :

— Համբերութիւն — ըստ Աթոս — տակաւին մէկը պակաս է :

Չորս ձիաորներն իրենց բոլորտիքը նայեցան զարմանօք, վասն զի ՚ի զուր կ'փնտռէին մտովին՝ թէ ո՞վ կրնար լինիլ բացակայ գանուողը :

Նոյն պահուն Բլանչէ Աթոսին երիվարը բերաւ. հրացանակիրը թեթևակի թամբին վրայ ցատկեց :

— Սպասեցէք ինձ — ըստ նա — հիմակ կ'դառնամ :

Եւ արագօրէն ճամբայ ելաւ :

Քառորդէ մ'ետք՝ իրօք դարձաւ մարդու մը հետ որ զիմակ դրեր և կարմիր մեծ վերարկու մը հագեր էր :

Վորս Աինգր և երեք հրացանակիրներն ակնարկով իրարու հարցումներ կ'ուղղէին : Ա՛չ ոք կարող եղաւ իր ընկերին տեղեկութիւն մը տալ այս մասին, վասն զի ամենքն անտեղեակ էին թէ ո՞վ էր այն մարդը : Սակայն մտածեցին որ այս այսպէս պարտ էր լինիլ, վասն զի Աթոսին հրամանաւ կ'հատարուէր ամէն բան : Ժամն իննին՝ Բլանչէի առաջնորդութեամբ, տակաւ թիւ այրու ձին ճամբայ ելաւ, կառքին բռնած ճամբուն հետեւելով :

Տիւր տեսարան մ'էր տեսնել այս չորս մարդկան լուս թեամբ արշաւելը՝ իւրաքանչիւրն իր մտածութեան մէջ ընկզմած, յուսահատութեան պէս սգալի, պատժոյ պէս թախծազին :

ԻԳ.

ԳԼԵՍՏԻՆ

Մըրկալի և մութ գիշեր մ'էր, խոշոր ամպեր երկնից երեսը կ'վազէին սասողերուն փայլութիւնը սքողելով. լուսինը կէս գիշերին պիտի ելնէր :

Երբեմն՝ հորիզոնին վրայ շողացող փայլակին նշոյլէն՝ կ'տեսնուէր ճամբան՝ որ սպիտակ և մննաւոր ուղևորներուն առջև կը պարզուէր. յետոյ՝ փայլակը մարելով՝ ամէն ինչ մթութեամբ կը պատէր :

Ամէն վայրկեան՝ Մթոս ա'Նրդանեանը կ'կոչէր՝ որ միշտ փոքրիկ դնդին գլուխը կ'անցնէր, և կ'ստիպէր զանի իր կարգէն գուրս չեղնելու, թէև պահակէ մը նորէն կարող կ'թողոր, և մտմտոք մը միայն ունէր, այս է ընդ առաջ քալել, և կ'քալէր :

Լուսութեամբ անցան Ֆէսդիպէրդ զեղէն՝ ուր վերաւոր սպասաւորը մնացեր էր, յետոյ Թիլպուրի անտառէն ուղղակի քշեցին, և երբ Հէրլիէ հասան, Բլանշէ՝ որ միշտ զունդը կ'առաջնորդէր՝ ձախ կողմը զարկաւ :

Քանի քանի անգամ՝ թէ՛ լորս Պինդր, թէ՛ Բորթոս, թէ՛ Նրամիս՝ կարմիր վերարկուով մարդուն հետ խօսելու փորձ փորձեր էին, բայց ամէն անշամուն որ հարցում մ'ըրեր էին՝ գլուխը ծուր էր առանց պատասխան տալու : Այն ատեն ուղևորները հասկցեր էին որ անձանծոթն անշուշտ լուռ մնալու պատճառ մը պիտի ունենար, և վերստին անոր խօսք մը չէին ուզղեր :

Այլ սակայն, մըրիկը կ'աւելնար, փայլակներն իրարու կ'յաջորդէին, երկին սիւր էր որոտալ՝ և հոմն՝ իրբև կարապետ փոթորկին, ձիաւորներուն փետուրներուն և մազերուն մէջ կ'սուլէր :

Այրուծին սկսաւ վազ ընդ վազ յառաջանալ :

Փրօմէլէն փոքր ինչ հեռու մրրիկն սկսաւ . ամենքն իրենց վերարկուները բացին , զեռ ևս երեք մղոն տեղ կար քալելու . անձրևի հեղեղներու ներքև այս ճամբան կարեցին :

Տ'Արդանեան իր թաղեայ գլխարկն հաներ էր և վերարկուն չէր դրեր . Խտարժ կ'զգար քանի իր հրատապ ճակտին , և ջլածից սարսուռներով վրդովեալ մարմնոյն վրայ ջուրը կ'հոսէր :

Այն պահուն որ փոքրիկ դունչը կուգալէն անգին անցեր՝ թղթատունը պիտի հասնէր , մարդ մ'որ ծառի մը տակ սքլեր էր՝ կոճղէն հեռացաւ , որուն հետ մտթին միացած կ'երևէր՝ և մինչև ճամբուն մէջ տեղը յառաջացաւ , իր մատը շրթերուն վրայ գնելով :

Աթոս ճանչեց իր Արիմօն :

— Ի՞նչ կայ արդեօք — գոչեց տ'Արդանեան — արդեօք մեր փնտաածն Արմանախէրէն մեկներ է :

Արիմօ իր գլխով հաստատական նշան մ'ըբաւ : Տ'Արդանեան աղաները կրճաեց :

— Առութիւն , տ'Արդանեան — բսաւ Աթոս — ևս ամէն բան իմ վրայ առի , ուրեմն ինձի կ'ընկնի Արիմօն հարց ու փորձ ընելու :

— Ո՛ւր է նա — հարցուց Աթոս :

Արիմօ իր ձեռքը Ախ զետակին կողմը տարածեց :

— Ասկից հեռու է — հարցուց Աթոս :

Արիմօ իր ծալած ցուցիչ մատը ներկայացուց :

— Մինակ է — հարցուց Աթոս :

Արիմօ հաստատական նշմայր մ'ըբաւ :

— Պարոններ — բսաւ Աթոս — մինակ է նա և ասկից կէս մղոն հեռու գետին ուղղութեամբը :

— Ա՛ս — բսաւ տ'Արդանեան — մեզ այն կողմն առաջնորդէ , Արիմօ :

Արիմօ շեղակի ճամբաներ բռնեց և դնլին ուղեցոյցի պէս օգնեց :

Գրեթէ հինգ հարիւր քայլ անլին՝ զետակ մը գտան և անոր հունէն անցան :

Փայլակի մը լուսով Լնկինկէմի գեղը տեսան :

— Միթէ այս է, Արիմօ — հարցուց Աթոս:

Արիմօ բացասական կերպով իր գլուխը թռթռեց:

— Արեմն լուծիւն — ըստ Աթոս:

Եւ դունդն իր ճամբան շարունակեց:

Արիշ փայլակ մը շողաց. Արիմօ թեւն երկնցուց՝ և օձապտոյտ շանթին նշոյլովը մենաոր փոքրիկ տուն մը նմարեցին՝ զետին եզրը, լաստէ մը հարիւր քայլ ասդին:

Պատուհան մը լուստորուած էր:

— Հասանք — ըստ Աթոս:

Նոյն պահուն՝ փոսին մէջ պտուկած մարդ մ'ոտք ելաւ, այս էր Մուքղօն. լուստոր պատուհանը ցցուց իր մատովը:

— Անդ է նա — ըստ:

— Հապա Պազէն — հարցուց Աթոս:

— Մինչդեռ ես պատուհանը կ'պահպանէի, Պազէն գունը կ'պահպանէր:

— Լաւ — ըստ Աթոս — դուք ամենքնիդ հաւատարիմ ծառաներ էք:

Աթոս ձիւն վար ցատկեց և սանձը Արիմօի ձեռքը տալով՝ զէպ 'ի պատուհանը գնաց՝ դրան կողմը դառնալու համար իր ընկերակիցներուն նշան ընելէն ետք:

Փոքրիկ տունն երկու երեք ոտք բարձր ցանկով մը պատած էր. Աթոս ցանկէն անցաւ, վազեց պատուհանը՝ որ փեղկեր չունէր, և որուն կէս վարադոյրները ճշդիւ քաշուած էին:

Քարին եզրին վրայ ելաւ, որպէս զի վարադոյրին վերի կողմն իր աչքը նայի:

Կանթեղի մը լուսով՝ դիտեց կին մ'որ մթադոյն լողիկով մը փաթթուած՝ աթուակի մը վրայ բազմեր էր մարող կրակի մը մօտ. իր արմուկներն անշահ սեղանի մը վրայ գրեր և իր գլուխը փղոսկրի պէս սպիտակ ձեռներուն մէջ առեր էր:

Իր դէմքը չէր տեսնուեր. բայց շարագուշակ ժպիտ մ'անցաւ Աթոսի շրթերէն. սխալմունք չկար, ճիշտ իրենց փնտուած անձն էր նա:

Նոյն պահուն ձի մը վրնջեց. Միլէտի գլուխը վերուց՝ սպա-
կիին փակած տեսաւ՝ Աթոսի դունաստ դէմքն և ճիկ մ'արձակեց :

Աթոս հասկեցաւ որ ճանչցուեր էր, ծնկովը և ձեռքովը պա-
տուհանը հրեց, պատուհանը բացուեցաւ, սպակիները խորտա-
կեցան :

Եւ Աթոս՝ վրէժխնդրութեան ուրուականի պէս՝ սենեկին մէջ
ցատկեց :

Միլէտի դուռը վազեց և բացաւ. Աթոսն տեղի գունաստ և
սպառնալից կանգուն կ'մնար տ'Արդանեան գրան սեմին վրայ :

Միլէտի ետ քաշուեցաւ. ճիկ մը հանելով : Տ'Արդանեան կայ-
ծելով թէ խոյս տալու հնար մ'ունէր Միլէտի և վախճալով որ
իրենց ձեռքէն չփախչի, չօտիէն հրացանակ մը հանեց, բայց
Աթոս ձեռքը վերցուց :

— Այդ գէնքը տեղը դիր, տ'Արդանեան — ըսաւ նա — հարկ
է որ այս կիներ գատուի և չէ թէ սպաննուի : Պահ մ'ես սպասէ,
տ'Արդանեան, և զոհ պիտի լինիս : Ներս մտէք, պարսններ :

Տ'Արդանեան հնազանդեցաւ, վստան զի Աթոս հանդիսաւ որ ձայն
մը և նոյն իսկ ՚ի վերուստ սուտքեալ գատուորի մը հզօր ներգոր-
ծութիւնն ունէր : Աստի՛ տ'Արդանեանի ետեկն՝ ներս մտան Բոր-
թոս, Արամիս, լորս Ախնդր և կարմիր վերարկուով մտալը :

Չորս սպասուորներն դուռն ու պատուհանը կ'պահպանէին :

Միլէտի իր աթոռին վրայ ընկեր էր՝ ձեռները տարածած՝ այն
ստակալի երևոյթին առաջն աւնլու համար. իր սայլըը տեսնե-
լով՝ ահաբեղի աղաղակ մ'արձակեց :

— Ի՞նչ կ'ուղէք — գոչեց Միլէտի :

— Կ'ուղենք — ըսաւ Աթոս — Շարլոզ Պէքսօնը, որ նախ լա
Ֆէր կամուհի կոչուեցաւ, յետոյ լէտի Ախնդր, Շէֆիլտի պա-
րնուհի :

— Ե՛ս եմ, Ե՛ս եմ — մղնաց նա յետին ծայր սարսափած —
Ի՞նչ պիտի ընէք զիս :

— Քու յանցանաց համեմատ՝ պիտի դատենք քեզ — ըսաւ Ա-
թոս. — ազատ ես ինքզինքդ պաշտպանելու. ինքզինքդ արդա-

բայց ուր, եթէ կարող ես : Պ. տ'Արղանեան ամենէն սուաջ գտ
ամբաստանութիւնդ պիտի յայանես :

Տ'Արղանեան յառաջ անցաւ :

— Աստուծոյ և մարդկան առջև — ըստ նա — կ'ամբաստա-
նեմ այս կիներ Չօնստանս Պօնասիլէօն թունաորելուն, որ երէկ
իրկուն մեռաւ :

Յետոյ դէպ 'ի Բորթոս և Արամիս դարձաւ :

— Կ'վկայենք — ըսին երկու հրացանակիրները միաբերան :

Տ'Արղանեան շարունակեց .

— Աստուծոյ և մարդկան առջև՝ այս կիներ կ'ամբաստանեմ զիս
ևս թունաորել ուղելուն՝ Ախլտուայէն սուտ նամակաւ մ'ինձ զըր-
կած գինիով՝ իբր թէ գինին բարեկամներուս կողմէն կ'դար ինձ .
Աստուած սղատեց զիս : բայց իմ տեղս ուրիշ մարդ մը մեռաւ՝
որուն անունն էր Պրիզմօն :

— Կ'վկայենք — ըսին նոյն ձայնով Բորթոս և Արամիս :

— Աստուծոյ և մարդկան առջև՝ այս կիներ կ'ամբաստանեմ որ
զիս Պ. Աարզը սպաննելու մղեց, և որովհետեւ ոչ ոք կ'զբտ-
նուի աստ սոյն ամբաստանութիւնս հաստատելու, ես ինքս կը
հաստատեմ :

— Ամեցուցի :

Եւ տ'Արղանեան՝ Բորթոսին և Արամիսին հետ՝ սենեկին միւս
կողմն անցաւ :

— Կարգը քուկդ է, միչորտ — ըստ Աթոս :

Սեպուհն ըստ կարգի մտեցաւ :

— Աստուծոյ և մարդկան առջև — ըստ նա — կ'ամբաստա-
նեմ այս կիներ որ Պրքինկհէմի դուքսը սպաննել տուաւ :

— Պրքինկհէմի դուքսը սպաննուած — գոչեցին միաձայն բո-
լոր հանդիսականները :

— Այո՛ — ըստ սեպուհը — սպաննուած : Չեր ինձ զըրկած
աղղարար նամակին վրայ՝ այս կիներ ձերբակալ ընել տուեր էի,
և հաստատրիմ՝ սպասաւորի մը պահպանութեան յանձնեմ էի .
այս կիներ գլխէ հանեց սպասաւորս և դաշոյնն անոր ձեռքը տուաւ :

և անոր ձեռք գուքսը սպաննեց, և կարելի է այս միջոցին Ֆել-
տօն իր գլխովը կ'վճարէ այս կատաղի կնկան ոճիրը :

Գաստօօրճեբը սարսուռ մ'զգացին երբ խնացան այս տակաւին
անյայտ ոճրագործութիւնները :

— Այս բառական չէ — վրայ բերաւ լորտ Ա.ինդր. — եղ-
բայրս՝ որ քեզ իր ժառանգուհին բեր էր, երեք ժամու մէջ մե-
ռաւ տարօրինակ հիւանդութենէ մ'որ իր բոլոր մարմնոյն վրայ
կապոյտ նշաններ ձգեց : Քոյր իմ, էրիկդ ինչպէս մեռաւ :

— Քստմեն լի՛ բան — զսուչեցին Բորթոս և Արամիս :

— Պըքինկհէմի սպաննիչը, Ֆելտօնի սպաննիչը, եղբորս ըս-
պաննիչը, քեզի դէմ արշարութիւն կ'սրահանջեմ, և ահա կը
յայտնեմ որ եթէ արդար դատ մը շտեպնեն, ես իմ ձեռքս
դատս պիտի տեսնեմ :

Եւ լորտ Ա.ինդր աս'Արգաննեանի մօտ գնաց կենալու, ուրիշ
ամբաստանի մը տեղի տալով :

Միլէտի իր երկու ձեռաց մէջ դլուխն առաւ և մահաշունչ
ցնորքէ մը շփոթած դաղափարները յիշելու ջանք բրաւ :

-- Իմ կարգս է — ըսաւ Աթոս գողալով և ինք՝ ինչպէս որ
առիւծը կ'զողայ օձին տեսքէն — իմ կարգս է : Այս կնկան հետ
կարգուեցայ երբ տակաւին նորահաս աղջիկ մ'էր, իմ բոլոր ըն-
տանիքիս կամաց հակառակ, կարգուեցայ. իմ ինչքս տուի անոր,
տուի անոր իմ անունս, և օրին մէկը տեսայ որ այս կինն ա-
ղարտած է : Այս կնկան ձախ ուսին վրայ շուշանի խարան մը
կար :

— Ա՛հ — ըսաւ Միլէտի տաք ելնելով — եթէ կարող ես ե-
լիք գտիր այն ատեանն որ այս վատանուն վճիռն ինձի դէմ ար-
ձկած լինի : Եթէ կարող ես, ելիք գտիր այն մարդն որ նոյն
վճիռն 'ի գործ գրած լինի :

— Առթիւն — ըսաւ ձայն մը : — Այդ բանին՝ ինձ կ'ընկնի
պատասխանել : Եւ կարմիր վերարկուով մարդն ըստ կարգի մօ-
տեցաւ :

— Ա՛յ է այս մարդը, ո՛յ է այս մարդը — գոչեց Միլէտի

սարսափէն խեղդուելով, և որուն մազերը քակուեցան և կապտա-
գոյն զլխին վրայ տնկուեցան իբրև թէ կենդանի լինէին :

Ամենուն աչքն այս մարդուն վրայ դարձան, վասն զի՝ Աթո-
սէն զատ՝ ամենուն անձանօթ էր :

Բայց մի սնեբուն չափ Աթոս ևս աշտ թեամբ անոր երեսը կը
նայէր, վասն զի չգիտէր թէ ինչպէս այս մարդը կրնար մատ
ունենալ այն սոսկալի եղբրական զործին մէջ՝ որ նոյն միջոցին ՚ի
հանդէս կ'ելնէր :

Ծանր ու հանդիստոր քայլով մը Միլէտին մօտենալէն ե-
տեւ՝ այնպէս որ սեղանով միայն կ'զատուէր Միլէտիէն, անձա-
նօթն իր գիմակը հանեց :

Միլէտի ևս քան զևս սարսափելով պահ մը նկատեց այս գու-
նատ և սև մազերով ու կիսամօրուսով շրջապատեալ դժգոյն դէմ-
քը՝ որուն միակ երեւոյթն էր սառնազին անվշտութիւն մը . յե-
տոյ յանկարծ,

— Ո՛հ, ո՛չ, ո՛չ — ըստ նա ոտք ելնելով և մինչև պատն ըն-
կրկելով — ո՛չ, ո՛չ, դժօխային երեւոյթ մ'է այս . ինք չէ՛ : Հա-
սէք, հասէք — գոչեց նա խոպտա ձայնով մը զէպ ՚ի պտտը
գառնալով՝ որպէս թէ ձեռքօմբ ելք մը բանալ կ'ուզէր :

— Բայց ո՛վ ես դու — գոչեցին այս տեսարանիս ներկայ զըտ-
նուօղները :

— Այս կնկան հարցուցէք — ըստ կարմիր վերարկուով մար-
դը — վասն զի կ'տեսնէք որ նա զիս ճանչեց :

— Լիլ քաղքին, Լիլ քաղքին գահիճը — գոչեց Միլէտի
խօլական սարսափով մը համակուած և ձեռներովը պտտը ճան-
կրդելով՝ որպէս զի վար չընկնի :

Ամենքը հեռացան, և կարմիր վերարկուով մարդը սրահին մէջ
տեղ առանձին մնաց :

— Ո՛հ, շնորհ, շնորհ, ներողութիւն — գոչեց թշուառուհին
ձուր ընկնելով :

Անձանօթը սպասեց որ լռութիւն հաստատուի :

— Արդէն ըսեր էի ձեզի որ զիս ճանչեց — պատասխանեց

նա : — Այո՛, ես Նիլ քաղքին զահիճն եմ՝, և ահա առկի իմ պատմութիւնս :

Ամենուն աչքն այս մարդուն վրոյ սեեռած էին և անչափ անձկութեամբ անոր խօսքերուն կ'սպասէին :

« Այս նորատի կի՛նն ատեն մը նորատի աղջիկ մ'էր այնչափ դեղանի որչափ որ է այսօր : Դանբլմարի Պէնէտիկեանն — Առասնաց վանքը կրօնուհի մ'էր : Պարզօրոս և կրօնասէր զեռահասակ քահանայ մը վանքին եկեղեցին կ'սպասաւորէր . այս կի՛նը միտքը դրստ զանի հրատարելու և յաջողեցաւ , սուրբ մ'անշամ հրատարելու կարող է :

« Իրենց ուխտը նուիրական , անդառնալի էր . իրենց յարարերութիւնը չէր կրնար երկար տեւել առանց երկուքն ալ 'ի կորուստ մասնելու : Անոր միտքն բրաւ նոյն երկրէն խոյս տալու , բայց նոյն տեղէն ելնելու , միասին խոյս տալու , Ֆրանսայի ուրիշ մէկ կողմն երթալու և անյայտ մնալով հանդարտ ապրելու համար՝ ստակ պէտք էր . ո՛չ մին ունէր ոչ միւսը : Քահանայն սուրբ անօթներ զողցաւ և ծախեց , բայց մինչդեռ կ'պատրաստուէին միասին փախչելու , երկուքնին ալ բռնուեցան :

« Աեթ օր ետք՝ բանտապահին որդին հրատարելով՝ բանտէն փախեր էր : Նորահասակ քահանան սաս տարուան թխարանի և խարանի գատապարտուեցաւ : Նիլ քաղքին զահիճն ես էի , ինչպէս որ ըսաւ այս կի՛նը : Մտիպուեցայ յանցաւորը խարանել , և այն յանցաւորը , պարաններ , իմ եղբայրս էր :

« Այն սառն երդում ըրի որ անոր կորստեան պատճառ եղող այս կի՛նը՝ որ իր յանցակիցը չէր միայն , քանի որ նոյն յանցանքին զրգառոն ինքն էր , զեթ նոյն պատժին մասնակից լինիլ պէտք էր : Իմացայ անոր պահուած տեղը , ետե՛ն զայն , զանի բռնցի , կապեցի և եղբօրս դրոշմած խարանս անոր ևս դրոշմցի :

« Նիլ զառնալուս հետեւալ օրը՝ եղբայրս ալ յաջողեցաւ խոյս տալու , զիս իրրե անոր զուակիցն ամբաստանեցին և անոր տեղ բանտ մնալու գատապարտուեցայ՝ մինչև որ անձամբ գալով կալանաւոր չմնայ : Իմ խեղճ եղբայրս այս գատապարտանէն անտեղեակ

էր. այս կնկան միացեր էր, Պէրրի գացեր էին միասին, և այն տեղ փոքրիկ վիճակ մը ձեռք ձգեր էին: Այս կինն իրբև իր եղբայրը կ'նկատուէր:

« Նոյն երկրին իշխանն որուն հողերուն վրայ երէցին եկեղեցին շինուած էր, այն շինովի քոյրը տեսնելով սիրահարեցաւ, այնչափ որ առաջարկեց անոր հետ ամուսնանալու: Այն ատեն 'ի կորուստ մատնած անձը թողուց այն անձին համար զոր պիտի 'ի կորուստ մատնէր և Աս Գէր կամուհի դարձաւ. . . »:

Ամենուն աչքն Աթոսին կողմը դարձան, ըստ որում Աս Գէր իր ճամբարիս անունն էր, և գլխովը նշան ըրաւ նա որ դահճին բոլոր ըսածները ստոյգ են:

« Այն ատեն — շարայարեց դահճիձը — եղբայրս իրբև յիմար, յուսահատ, միտքը դրաւ իր կեանքը զրտել, քանի որ նոյն կընկան պատճառաւ կորուսեր էր ամէն ինչ, պատիւ և երջանկութիւն. Լիլ քաղաքը դարձաւ, և իմանալով այն վճիռն որով իր անղը դատապարտուեր էի, եկաւ ինքնովին շղթան առաւ և նոյն իրկուն խկ ինքզինքը գնդանին մէջ կախեց օդամուտէ մը:

« Սակայն պէտք է շնորհապարտ լինիլ անոնց որ զիս դատապարտեր էին, վասն զի իրենց խօսքը պահեցին: Այն ինչ զիս կին նոյնութիւնը հաստատուեցաւ որ զիս արձակեցին:

« Ահա այն յանցանքն որով կ'ամբաստանեմ ես այս կինը, ահաւասիկ այն պատճառն որով ինքը խարկած է: »:

— Պարոն տ'Արդանեան — ըսաւ Աթոս — ինչ պատժով կ'ուզես որ այս կինը պատժուի:

— Մահուան պատժով — պատասխանեց տ'Արդանեան:

— Միլրտտ Վինդր — շարայարեց Աթոս — դու այս կնկան դէմ ինչ պատիժ կ'պահանջես:

— Մահուան պատիժ — պատասխանեց լրտտ Վինդր:

— Պարոն Բորթոս և Արամիս — վրայ բերաւ Աթոս — դուք որ անոր դատարաններն էք, այս կնկան դէմ ինչ պատիժ պիտի անորինէք:

— Մահուան պատիժ — պատասխանեցին խոր ձայնով մ'երկու հրացանակիրները:

Միլէտի սոսկալի կերպով ունայ, և ծունկերուն վրայ ընդ քարշ երթալով քանի մը քայլ առաւ դէպ իր դատաւորները :
Աթոս իր ձեռքը դէպ անոր տարածեց :

— Շարլօղ Պէքսօն, Լա Ֆէր կոմսուհի, Միլէտի Վինգր — լսաւ նա — քու յանցանքդ երկրիս վրայ մարդիկն ու երկինքը զԱստուած ձանձրացուցին : Եթէ աղօթք մը գիտես ըսէ, վասն զի դատաւարաւուած ես և այժմ պիտի մեռնիս :

Այս խօսքերուս վրայ՝ որ իրեն յոյս մը չէին թողուր, Միլէտի ոտք ելաւ կանդուն և խօսիլ ուզեց, բայց ուժաթափ մնաց. զգաց նա որ հզօր և յիսերիմ ձեռք մը զինքն իր մազերէն կը բռնէր և կ'աշէր այնքան անողորբելի կերպով որ ճակատազիրը կ'աշէ մարդը. ուստի գիմաղբութիւն խկ ընելու փորձ չփորձեց և խրճիթէն դուրս ելաւ :

Լորտ Վինգր, ա'Արդանեան, Աթոս, Բորթոս և Արամիս անոր ետեւէն ելան : Սպասաւորներն իրենց ակերբուն հետեւեցան և խուցը մնաց առանձին իր խորտակեալ պատահանով, բաց դռնով և ծխոտ կանթեղով որ սեղանին վրայ կ'վառէր տրամագին :

ԻԵ

ԳԼԽԱՏՈՒԹԻՒՆ

Պրեթէ կէս գիշեր էր. լուսինը՝ նուազելով աղեղնաձև և՛ մրրկին յետին նշաններէն արխնալի երեղյթ մ'առած՝ Արմանտիէր փոքրիկ քաղքին ետեւէն կ'ելնէր, որ անոր ամոյն նշոյլին վրայ կ'տատանէր իր տուներուն մութ ստուերանկարն և լուսամոյն բարձր զանգակատան կամարը : Դիմացի կողմը՝ Լիս գետակն իր ջրերը կ'թաւալէր որ հալած կապարի կ'նմանէին, մինչդեռ միւս եզրը նշմարելի էին ծառերու սև կոյալը՝ մրրկալի երկնից վրայ նկարուած՝ և պղնձադոյն խոշոր ամպերով ծածկուած՝ որ

գիշերային մթութեան մէջ տեսակ մը հիւսիսայց կ'յօրինէին : Չափ կողմն երեսի վրայ ձգուած աղօրի մը կ'երևէր՝ անշարժ թևերովը, և անոր փլատակներուն մէջ բոլի մը սուր, շրջանաւոր և մնակերպ ձայնը կ'լսուէր : Ասդիս անդին կ'երևէին քանի մը ցած և հաստ ծառեր՝ որ իբրև տձև թզուկնէր սքլած կ'դիտէին նոյն շարաշաք ժամուն անցնող զարձող ողևորները :

Ուր ուրեմն լայն փայլակ մը հորիզոնի ընդարձակութիւնը կը ծածկէր, ծառերու ստուար սև կոյտին վրայ օձապտոյտ կ'սահէր և իբրև ահոելի դաշոյն մը կ'դար ջուրն ու երկինքն երկու մասի կ'բաժնէր : Ծանր մթնոլորտին վրայ հովի թեթև շունչ մը անդամ չէր բուրեր : Մահատիւզ լուսթիւն մը բոլոր բնութիւնը կ'պատէր, զեփնը տամուկ էր և սահուկ վաղած անձրևէն, և բացուած բոյսերն աւելի ուժգին կ'բուրէին իրենց անուշահոտութիւնը :

Երկու սպասաւորներ կ'քաշէին միլէտին՝ որուն մէն մի թևէն բռներ էին. դահիճն ետևէն կ'քալէր, և լորս Աինդր, ա'Արգանեան, Աթոս, Բորթոս և Արամիս դահճին ետևէն կ'քալէին : Բլանչէ և Պագէն ամենէն ետքը կ'դային :

Երկու սպասաւորները զետակին կողմը կ'տանէին Միլէտին : Իր բերանը համր էր, բայց աչերն իրենց անբացատրելի ճարտասանութեամբ կ'խօսէին՝ հետզհետէ պաղատելով իրեն նայողները :

Մինչդեռ քանի մը քայլ ընդ առաջ կ'գտնուէր, սպասաւորներուն ըստ .

— Չեզնէ ամէն մէկուն հինգ հարիւր ոսկի կ'տամ թէ որ ինձ օգնէք խոյս տալու, բայց թէ որ զիս ձեր գլխաւորներուն յանձնէք, հեռու չին իմ վրէժխնդիրներս՝ որ շատ սուղի պիտի նըստեցնեն ձեզ իմ մահս :

Արի՞ճօ կ'վարանէր : Մուրգօնի մարմինը լիովին կ'դողար :

Աթոս՝ որ Միլէտին ձայնը լսեր էր՝ շուտ մը մօտեցաւ, նոյնն ըրաւ և լորս Աինդր :

— Այս սպասաւորները հեռացուցէք — ըստ նա — անոնց հետ խօսեցաւ այս կի՛նը, ուստի այլ ևս հաւատարիմ չեն :

Թլանչէն ու Պաղէնը կանչեցին, որ կրիմնի և Մոսքովոնի տեղն առին :

Երբ զետին ամուսնքը հասան՝ դահիճը Միլէտիին մօտեցաւ և անոր տաներն ու ձեռները կապեց :

Այն ատեն Միլէտի լուսթիւնը խզեց և գոչեց .

— Գոք վատ էք, դոք ասպիրատ մարդասպաններ էք. կին մը սպաննելու համար ասա հոգի մէկ տեղ կ'դաք, զգոյշ եղէք, եթէ օշնոթեան հանող մը չունենամ, իմ վրէժս պիտի լուծեն . . . :

— Գու կին չես — ըսաւ Աթոս պաղտ թեամբ — դու մարդկային սեռին չես սրտկանիւր, դու դժօրբէն փախած սազան մ'ես և քեզ այժմ դժօխք պիտի դրկենք :

— Ա՛հ, դոք առաքինի սպարոններ — ըսաւ Միլէտի — քաջ դիտէք որ իմ գլխիս մէկ մազին զպողն ալ մարդասպան մ'է :

— Գահիճը կրնայ սպաննել, առանց մարդասպան դառնալու, ասկին — ըսաւ կարմիր վերարկուով մարդն իր լայն սուրբն վրայ զարնելով — այս վերջին դատաւորն է միայն. nachrichtet, ինչպէս որ կ'ըսեն մեր դրացի գերմանացիները :

Եւ մինչդեռ այս խօսքերն ըսելու ատեն դահիճը զանի կ'կապէր, Միլէտի երկու երեք անգամ՝ վայրայ աղաղակ մ'արձակեց որ տխուր և այլանդակ տարտորութիւն մ'ունեցան խաւարին մթութեան մէջ թռելով և անտառին խորերը կորստելով :

— Բայց եթէ յանցաւոր եմ, եթէ յանցանքներ զործեր եմ որով զիս կ'ամբաստանէք — կ'տոնար Միլէտի — զիս ատեննի մ'առջև տարէք. դո՛ք, դոք դատաւորներ չէք որ զիս կ'դատապարտէք :

— Ես քեզ Քիւլպրնն առաջարկեր էի — ըսաւ լորտ Ախնդր — ինչո՞ւ համար մերժեցիր :

— Ասան զի չեմ ուզեր մեռնիլ — զոչեց Միլէտի տարտաբերելով — վասն զի գեռահասակ եմ և չեմ ուզեր մեռնիլ :

— Պեթիւնի մէջ թռնաւորած կինդ քեզնէ անելի գեռահասակ էր, ասկին, և ասկայն մեռաւ նա — ըսաւ տ'Արդանեան :

— Վանք մը կ'ըջաշտիմ, կրօնուհի պիտի դառնամ — ըստ Միլէտի :

— Դու վանք մ'էիր — ըստ դահիճը — և անկից գուրս ելար իմ եղբորս կորուսար պատճառելու համար :

Միլէտի սարսափագին աղաղակ մ'արձակեց և իր ծունկերուն վրայ ընկաւ :

Դահիճը թեւերուն տակ առնլով վերուց զանի և ուղեց նաւակը տանիլ :

— Ո՛հ, Աստուած իմ — զոչեց նա — Աստուած իմ, արդեօք զիս ծննդը պիտի նեաէք խղզէք :

Այս աղաղակներն այնպիսի ազդեղութիւն տալաւ որով թիւն մ'ունէին որ Երզնէան՝ որ առաջուց այնքան Միլէտիին դէմ կատարեց և անոր ետեւն ընկեր էր, կոճղի մը վրայ տահեցաւ մնաց, զլուխը ծռեց՝ և իր ականջները ձեռաց փերով զոցեց, և սակայն զարձեալ այս զգուշութիւնը շօղնեց, վասն զի կ'լսէր Միլէտիին ձայնն որ կ'սպառնար և կ'զոչէր :

Տ'Արզանեան այն մարդոց մէջ ամենէն նորահասակն էր, ուստի սիրան ելաւ :

— Ո՛հ, չեմ կարող այս ահաբեղի տեսարանս տեսնել, չեմ կրնար հասանիլ որ այս կի՛նն այսպէս մեռնի :

Միլէտի այս քանի մը խօսքերը լսել և յուսոյ նշոյլ մ'իբարտին մէջ ծաղկելու սկսել էր :

— Տ'Արզանեան, Երզնէան — զոչեց Միլէտի — յիշէ միանգամ որ քեզ սիրեցի :

Երիտասարդն ոտք ելաւ և զէպ 'ի Միլէտի քայլ մ'առաւ :

Քայց Աթոս յառաջ անցաւ, իր սուրը քաշեց և անոր ճամբան կտրեց :

— Եթէ քայլ մ'ես առնուս, Երզնէան — ըստ նա — միտին պիտի մեռամարտի ելնենք :

Տ'Արզանեան ծունք ընկաւ և աղօթեց :

— Օ՛ն — շարունակեց Աթոս — դահիճ, քու պարտքդ կատարէ :

— Յօժարակամ, տէր իմ — ըստ դահիճը — վասն զի՛ որչափ որ ստուգիւ բարի կաթողիկ մ'եմ, հաստատապէս կ'հաւտամ թէ

արդար գործ մը կ'ընեմ սոյն կնկան վրայ իմ պաշտօնս կատարելով :

— Հաս լա :

Եթոս քայլ մ'առա զէպ 'ի Միլէտի :

— Կ'ներեմ քեզ — ըսաւ — ինձ ըրած չարիքդ , կ'ներեմ քեզ իմ զիժած սպազաս , իմ կորուսեալ պատիւս , իմ սղծուած սէրս և իմ փրկութիւնս՝ որ ընդ միշտ վտանգի մէջ է ինձի բաժին յառաջատու թիւն տալովդ : Խաղաղութեամբ մեռիք :

Լորտ Ալինդր ևս յառաջ անցաւ :

— Քեզի կ'ներեմ — ըսաւ — իմ եզրօրս թունաւորութիւն , Կորին Շնորհափայլութեան լորտ Պրֆինկէմի սպանութիւնը , կ'ներեմ քեզի խեղճ Ֆէլտօնի մահը , կ'ներեմ քեզի իմ անձիս զէմ ըրած դաւաճանութեան փորձերդ : Խաղաղութեամբ մեռիք :

— Իսկ ինձ — ըսաւ տ'Արզանեան — ներէ ինձ , տիկին , որ աղատորդի մ'անարժան խորամանկութեամբ՝ քու բարկութիւնդ զրգուեցի , և ասոր փոխարէն՝ ես կ'ներեմ քեզի իմ հէք բարեկամուհւոյս սպանութիւնը և ինձի զէմ՝ քու անազորոյն վրէժխնդրութեան արարքդ , կ'ներեմ քեզ և կ'լամ՝ քու վրայ : Խաղաղութեամբ մեռիք :

— I am lost — մոռաց Միլէտի անկլիարէն — I must die** :

Եյն ատեն ինքնիրեն ոտք ելաւ , իր շորս գին նետեց պայծառ ակնարկ մ'որ կարծես թէ բոցեղէն աչքէ մը կ'ցայտէր :

Բան մը չտեսաւ :

Մտիկ ըրաւ , բան մը չլսեց :

Իր շորս կողմը թշնամիներ տնէր միայն :

— Ո՛ր պիտի մեռնիմ — ըսաւ նա :

— Միւս գետեղըր — պատասխանեց զահիճը :

Եյն ատեն նաակը մոյցուց զանի , և մինչդեռ ինքն ալ ոտքն անոր մէջ կ'զնէր , Եթոս անոր ստակի գումար մը տուաւ :

— Ա՛ռ — ըսաւ — այս է գլխատման գինը , թո՛ղ տեսնէ որ իբրև դատաւոր կ'վարուինք :

— Քաջ է — ըսաւ զահիճը — և այժմ այս կիներ թո՛ղ միանգամայն հասկնայ որ իմ արհեստս չեմ կատարեր , այլ իմ պարտքս :

* Կորուս . ** զէպ է որ մեռիմ :

Եւ ստակը գետը նետեց :

Եւ նաակը Լիսի գէտ 'ի ձախ գետափը դիմեց, տանելով յանցաւորն ու դահիճը . միւսներն աջ գետափին վրայ մնալով ծունր դրին :

Նաակը ծանր ծանր կ'սահէր լաստին շուանին երկայնքը, ամոյն և ամայի նշոյլին ներքև՝ որ նոյն պահուն ջրին վրայ կը սուտանէր :

Տեսան նաակին մօտիւր միւս գետափը . մարդիկ կարմրորակ հօրիզանին վրայ սևազոյն կ'երևէին :

Ուղևորութեան ատեն՝ Միլէտի՝ յաջողեր էր իր ոտքի կապանքը քակելու . երբ գետեզրը հասան, թեթև մը ցամաքը ցատկեց և սկստ փախչիլ :

Բայց հողը ստամուկ էր, և երբ հողաբլրին զառ 'ի թափն հաստ, սահեցաւ և ծնկան վրայ ընկաւ :

Աւերոյդապաշտական տեսիլ մ'անշուշտ միաքը պաշարեց . զգաց որ երկին իրեն կ'զլանար օգնութիւնը, և իր դաժնուած դիրքին մէջ՝ գլուխը ծռած և ձեռներն իրարու կցած մնաց :

Այն ատեն միւս գետափէն տեսան դահիճն որ կամացուկ մը իր երկու թևերը կ'վերցնէր, իր լայն սրին երկաթին վրայ լուանին մէկ շառախղը բեկբեկեց, երկու թևերն ընկան . սրին շաշխնն ու զոհին ճիկը լսուեցան, յետոյ խեղեալ կոյտ մը հարուածին ներքև տապաստ դլորեցաւ :

Այն ատեն դահիճն իր կարմիր վերարկուն հանեց գետինը փռեց, դիակն անոր վրայ երկնցուց, գլուխն անոր մէջ նետեց, չորս ծայրէն կապեց, շալակն սուտ և վերստին նաակը մտաւ :

Երբ Լիս գետին մէջ տեղը հասաւ, նաակը կեցուց և իր բերդը գետին վրայ կախելով,

— Թո՛ղ Աստուծոյ արգարութիւնը կատարուի — դոչեց նա բարձրաձայն :

Եւ դիակը գետին խորը ձգեց, որ անոր վրայ գոցուեցաւ :

Երեք ժամ ետք՝ չորս հրացանակիրները Բարիզ կ'մտնէին . իրենց արձակուրդին սահմանին չափ տարակայ գտնուեր էին, և նոյն իրկունն իրենց սովորական այցելութիւնն ըրին Պ. ար Գրէվիլին :

— Նայինք, պարոններ — հարցոյ անոնց արի հրամանատարը — միմէ ձեր արշաւանքի ատեն լա զուարճացո՞ւր :

— Անշնոփս — պատասխանեց Աթոս իր և ընկերակիցներուն հողմէն :

Ե Չ Ր Ա Կ Ա Յ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Հետեւեալ ամսուն Յին՝ թաղաորը՝ կարտինալին բրած խոստումը թէ Բարիզէն դառնալով Ռօշէլ պիտի գայ, պահեց և մայրաքաղաքէն ելաւ բոլորովին շուարած նոր տարածուած լուրին վրայ թէ Պրֆինկհէմ սպաննուեր է :

Թէև թագուհին կանխաւ իմացեր էր թէ իր այնչափ սիրած մարդը մեծ վտանդի մէջ կ'գտնուի՝ սակայն երբ այս գոյժը լսեց, չուզեց հաւատ ընծայել, նա մանաւանդ անխոհեմութեամբ բերնէն սա խօսքը փախաւ .

— Սուտ է, դեռ նոր իրմէ զիր տուացայ :

Բայց միւս օր ստիպուեցաւ այս դժնդակ լուրին հաւատալ. Կարօրգ՝ ամենուն պէս՝ Շարլ Ա ին հանած հրամանին վրայ յԱնկլիա բռնուեր էր, այլ ՚ի վերջէ Գրանտա հասաւ հեար բերելով Պրֆինկհէմի առ թագուհին բրած յետին սղալի պարզելը :

Թագաորին խնդութիւնը շատ մեծ եղաւ. զայն ծածկելու անհոգ՝ մանաւանդ թագուհւոյն առջև կեղծութեամբ յայտնեց : Լուի ԺԳ ամէն տկար սիրտերու պէս վեհանձնութենէ զուրկ էր :

Բայց քիչ ատենէն թագաորը ախուր և անհանդիստ եղաւ . իր ճակատն երկայն ժամանակ կայստատութիւն պահող ճակատներէն չէր . կ'զգար որ բանակը դառնալով իր զերութեան լուծը վիզը պիտի անցներ, և սակայն կ'զառնար :

Կարտինալն իրեն համար թովիչ օձն էր, և ինք նման էր թռչունին որ ճիւղէ ճիւղ կ'թռի առանց անորմէ պրծելու :

Հետեւապէս զէպ ՚ի Ռօշէլ վերադարձը շատ ախուր էր. մեր շորս բարեկամները մանաւանդ իրենց ընկերներուն զարմանք կը պատճառէին, իրարմէ անբաժան կ'ուղեորէին, տրտում ախուր աչքով և գլխիկոր : Աթոս միայն իր լայն ճակատը կ'վերցնէր

մերթ ընդ մերթ, կայծ մը կ'փայլէր իր աչերուն մէջ, դառն ժպիտ մը կ'սահէր իր շրթերէն, յետոյ՝ իր ընկերակիցներուն նման՝ դարձեալ իր մտախոհութեանց մէջ կ'ընկղմէր :

Այն ինչ սրահապան խումբը քաղաք մը կ'հասնէր, թագաւորն իր քնակարանն առաջնորդելէն անմիջապէս ետք՝ չորս բարեկամները կամ իրենց տունը կամ հեռաւոր զինետուն մը կ'ֆաշտէին, ուր ոչ զինի կ'խմէին և ոչ խաղ կ'խաղային, մինակ, ցած ձայնով կ'խօսակցէին, ուշ դնելով որ ոչ որ զիրենք մտիկ ընէ :

Օր մ'երբ թագաւորը զաղար առեր էր ճամբուն վրայ անձեղ որսալու համար, և չորս բարեկամներն իրենց սովորութեան հակառակ՝ փոխանակ որսին հետևելու, մեծ արահետին վրայ զինետուն մը մտեր էին, մարդ մ'որ սանձարձակ Ռօշէլէն կ'զար՝ գրան առջև կեցաւ բաժակ մը զինի խմելու, և իր աչքը նետեց այն սենեկին խորը՝ ուր չորս հրացանակիրները սեղանի մ'առջև նստեր էին :

— Է՛յ, Պ, տ'Արդանեան — ըստ նա — միթէ քեզ կ'տեսնեմ այդ տեղ :

Տ'Արդանեան զլուխը վերուց և ուրախութեան ձիկ մը հանեց : Այն մարդը՝ զոր իր ուրուհիանը կ'կոչէր, իր Մէօնի, Փօսուայէօր փողոցի և Արբասի անձանօթն էր :

Տ'Արդանեան իր սուրը քաշեց և դէպ 'ի դուռը սրացաւ :

Բայց այս անգամ՝ խոյս տալու տեղ՝ անձանօթը ձիէն վար շատկեց, և տ'Արդանեանի առաջն առաւ :

— Ա՛հ, պարոն — ըստ երիտասարդը — վերջապէս քեզ կը գանեմ. այս անգամ ձեռքէս աղատելիք չունիս :

— Իմ զիտաւորութիւնս ալ այդ է, պարոն, վասն զի այս անգամ էս քեզ կ'փնտռէի, յանուն թագաւորին, քեզ ձերբակալ կ'ընեմ : Ահա կ'ըսեմ քեզ որ սուրդ ինձի յանձնես, և առանց ընդգիտութեան, թէ ոչ զլուխդ վտանգի մէջ կ'դնես, ահա կանխաւ կ'յայտնեմ քեզի :

— Բայց դու ո՞վ ես — հարցուց տ'Արդանեան իր սուրն իջեցընելով, բայց զեռ ևս չյանձնելով :

— Ես Ռօշֆօր ասպետն եմ — պատասխանեց անձանօթը — կարտինալ Ռիշլիէօի թիկնապահը, և հրաման տուած է ինձ քեզ իր Վսեմափայլութեան առջև տանելու :

— Նորին Ասեմութեան մօտ պիտի դառնանք, պարոն ասպետ ըսաւ Աթոս յառաջ անցնելով — և ՚ի հարկէ ԽՅրդանեանի խօսքին հաւատ կ'ընծայես, քանի որ շիտակ Ռօշէլ պիտի դառնայ:

— Պարտաւոր եմ զանի պահակներու ձեռքը յանձնել որպէս զի բանակը տանին:

— Մենք անոր պահպանութիւն պիտի ընենք, պարոն, և քեզի մեր ազատորդիի խօսքը կ'տանք. բայց նաև մեր ազատորդիի խօսքերնիս վիայ — յարեց Աթոս՝ ունքը պուտելով — Պ. ԽՅրդանեան մեզնէ չպիտի հեռանայ:

Ռօշֆօր ասպետն ետևն աչք մը նետեց և տեսաւ որ Բորթոս ու Արամիս իր և դրան մէջ եկեր կեցեր էին, քաջ հասկցաւ որ այն չորս մարդոց իշխանութեան ներքև կ'գտնուի:

— Պարոններ — ըսաւ — եթէ Պ. ԽՅրդանեան իր սուրն ինձի տայ և ձեզի պէս խոստանայ, ձեր խոստումը թէ ԽՅրդանեանն անձամբ Ասեմութայլ կարտինալին բնակարանը պիտի տանիք՝ բաւական պիտի համարիմ:

— Արդէն խօսքս տուի քեզի, պարոն — ըսաւ ԽՅրդանեան — առ նաև սուրս:

— Այդ ձեր ընթացքն այնքան յարմար կ'գայ բանին — յարեց Ռօշֆօր — որչափ որ ես ալ իմ ուղեւորութիւնս շարունակելու պարտաւոր եմ:

— Եթէ միտքդ երթալ Միլէտին գտնել է — ըսաւ Աթոս պաղտութեամբ — անօրուա բան է, զանի չպիտի գտնես:

— Ուրեմն ինչ եղաւ Միլէտին — հարցուց Ռօշֆօր աշխուժիւ:

— Բանակատեղին գարձիր և պիտի իմանաս:

Ռօշֆօր պահ մը մտածեց, վերջը՝ ըսաւ որում Միւրժէր հասնելու համար օր մը կար, ուր կարտինալը թաղաւորը զիմաւորելու պիտի գար, Աթոսին խորհրդին հետեիլ և անոնց հետ ետ գառնալ պատշաճ գտայ:

Ասկէ զատ՝ այս վերադարձն ուրիշ օգուտ մ'ունէր, այսինքն ինք անձամբ կալանաւորին վրայ պիտի հսկէր:

Հետեապէս ճամբայ ելան:

Հետեւեալ օրը՝ կէս օրէն երեք ժամ ետք՝ Միւրժէր հասան. Պարտինալն անց կ'սպասէր Առի ժՊին: Պաշտօնեայն և թաղա-

ւորն իրարու երկայն բարակ զգուանքներ ըրին, իրարու շնորհաւորեցին այն բարեբաղդ զիպուածն որ կ'ազատէր Քրանսան կատարի թշնամիւ մ'որ բոլոր Եւրոպան անոր դէմ կ'զրզուէր: Այնուհետեւ կարտինալը՝ որ Ռօշֆօրէն լուր առեր էր թէ տ'Արդանեան ձերբակալ եղած է և զանի տեսնելու մեծ փոյթ ունէր, թագաւորէն հրածեշտ ստաւ՝ հրախրելով զանի որ հետեւեալ օրը գայ տեսնէ թմբին շէնքն որ արդէն աւարտեր էր:

Կարտինալն իրկունը՝ Աարիէր կամրջէն իր բնակարանը դառնալու ատեն՝ իր տան դրան առջև կանգուն տեսաւ տ'Արդանեանն առանց սրի և երեք հրացանակիրները զինեալ:

Այս անգամ՝ ըստ որում զինեալ էին՝ զանոնք խստիւ զիտեց և աչքովն ու ձեռքովը նշան ըրաւ տ'Արդանեանի որ իր ետեւէն երթայ:

Տ'Արդանեան հնազանդեցաւ:

— Քեզի պիտի սպասենք, տ'Արդանեան — ըսաւ Աթոս բաւական բարձր ձայնով որպէս զի կարտինալը լսէ:

Նորին Ասեմափայլութիւնն ունքը պոստեց, պահ մը կանկ առաւ, յետոյ իր ճամբան շարունակեց առանց բառ մ'արտասանելու:

Տ'Արդանեան կարտինալին ետեւէն ներս մտաւ, և տ'Արդանեանի ետեւէն դրան վրայ պահակներ երեցան:

Կարտինալն իրեն զբառան տեղ ծառայող սենեակը գնաց, և Ռօշֆօրի նշան ըրաւ որ նորատի հրացանակիրը ներս բերէ:

Ռօշֆօր հնազանդեցաւ և դուրս ելաւ:

Տ'Արդանեան մինակը մնաց կարտինալին առջև. Ռիշլիէօի հետ այս երկրորդ տեսութիւնն էր, և վերջէն խոստովանեցաւ թէ իրապէս համոզուած էր որ այս տեսութիւնը վերջինը պիտի լինէր:

Ռիշլիէօ ստիի վրայ կեցաւ վառարանին կռթնած, սեղան մը կար իր և տ'Արդանեանի մէջ տեղ:

— Պարոն — ըսաւ կարտինալը — իմ հրամանաւ քեզ ձերբակալ ըրին:

— Ինձի ալ այդպէս ըսին, տէր իմ:

— Գիտես արդեօք պատճառը:

— Այո, տէր իմ. վասն զի բան մը կայ միայն որու համար

ձերբակալ պիտի լինէի, և այս բանին անտեղեակ է Ձեր Ասեմափայլութիւնը :

Ռիշլիէօ երիտասարդին երեսը նայեցաւ անթարթ :

— Հէյ — ըսաւ — ի՞նչ ըսել կ'ուզես այդ խօսքով :

— Եթէ դուք, տէր իմ, նախ ըսէք ինձ թէ ինչ յանցանքով կ'ամբաստանեն զիս, յետոյ ես ալ պիտի յայտնեմ ըրած զործերս :

— Այնպիսի յանցանքներով կ'ամբաստանեն քեզ որոյ համար զլուխէդ տեւի բարձր գլուխներ վար ընկան, պարոն — ըսաւ կարտինալը :

— Ի՞նչ են այդ յանցանքը, տէր իմ — հարցոյց տ'Արզանեան հանդարտութեամբ մ'որ նոյն իսկ կարտինալին զարմանք պատճառեց :

— Ա'ամբաստանեն քեզ որպէս թէ տէրութեան թշնամիներու հետ թղթակցեր ես, կ'ամբաստանեն քեզ որպէս թէ պետութեան զաղանիքը վարպետութեամբ իմացեր ես, կ'ամբաստանեն քեզ որպէս թէ քու զօրապետիդ յատակադիձները վիժել սալու փորձ փորձեր ես :

— Եւ ո՞վ կ'ամբաստանէ զիս այս բաներով, տէր իմ — ըսաւ տ'Արզանեան որ արդէն զիտէր թէ այս ամբաստանութիւնը Միլէտիին կողմէն կ'լինէր — ո՞չ ապաքէն կին մ'որ երկրին օրինաց համեմատ ազարտած է, կին մ'որ Ֆրանսայի մէջ էրիկ մը առաւ և ուրիշ մը յԱնկլիա. կին մ'որ իր երկրորդ էրիկը թուաւորեց և զիս ևս թուաւորելու փորձ փորձեց :

— Ի՞նչ կ'ըսես, պարոն — գոչեց կարտինալը զարմացած — և ո՞ր կնկան վրայ կ'իտօսիս :

— Աինդր Միլէտիին վրայ — պատասխանեց տ'Արզանեան — այո՛, Աինդր Միլէտիի վրայ, որու բոլոր յանցանաց անտեղեակ պիտի լինէր Ձեր Ասեմափայլութիւնը քանի որ անդէտս ձեր վըստահութեամբ զանի պատուեցիք :

— Պարոն — ըսաւ կարտինալը — եթէ Միլէտի Աինդր քու ըրած յանցանքդ զործած է, պիտի պատժուի :

— Արդէն պատժուած է, տէր իմ :

— Եւ ո՞վ պատժեց զանի :

— Մենք :

— Միթէ՛ բանտն է :

— Մեռած է :

— Մեռած է — կրկնեց կարտինալն որ լսածին հաւտալ չէր կարող — մեռած, միթէ՛ մեռած է, չքսիր :

— Երեք անգամ ղես սպաննելու փորձ փորձեր էր, և անոր ներքեր էի, բայց իմ սիրած կինս սպաննեց : Այն ատեն իմ բարեկամներս և ես զանի բռնեցինք, դատեցինք և դատապարտեցինք :

Այն ատեն տ'Արդանեան պատմեց Պէթրուի կարմէլեանց վանքին մէջ տիկին Պօնասիէօի թունաորութիւնը, առանձին տան մէջ եղած դատաստանը, և Լիս դետեղրին վրայ եղած զլխատութիւնը :

Կարտինալին բոլոր մարմինը սարսուռ մ'զղաց, կարտինալն որ սակայն զիւրաւ չէր տարուէր :

Բայց յանկարծ իբրև թէ գաղտնի մտածութեան մը ներգործութիւնը կրելով՝ կարտինալին կերպարանն՝ որ ցայն կէտ արբտում տխուր էր, պարզուեցաւ փոքր առ փոքր և կատարեալ պայծառութիւն մը ստացաւ :

— Այսպէս — ըստ կարտինալը ձայնով մ'որուն անուշութիւնն իր խօսքերուն խտութեան հետ չէր յարմարեր — ինքզինքնից դատաւոր կարգեր էք, առանց մտածելու որ պատժելու պաշտօն չունեցող և պատժող մարդիկ մարդասպաններ են :

— Տէր իմ, կ'երդնում որ պահ մը մտքէս շանցաւ զլուխս պաշտպանել ձեր առջև : Չեր Ասեմափայլութեան ինձի անօրինած պատահասը պիտի կրեմ : Կեանքս մեծ բանի տեղ չեմ գրած որ մահէն վախնամ :

— Այո՛, պիտեմ, քաջասիրտ մարդ մ'ես, պարոն — ըստ կարտինալը գրեթէ սիրաւէտ ձայնով մը. — ուստի կանխաւ կրքնամ ըսել որ պիտի դատուիս, և մինչև անգամ դատապարտուիս :

— Ուրիշ մը կրնար ըսել Չեր Ասեմափայլութեան որ իր շնորհազիրն իր գրպանին մէջն է. ես բաւական պիտի համարիմ ըսելու. հրաման տուէք, տէր իմ, ես պատրաստ եմ :

— Քո շնորհազիրդ — ըստ Ռիչլիէօ զարմանօք :

— Այո՛, տէր իմ — ըստ տ'Արդանեան :

— Եւ որո՞ւ կողմէ ստորագրուած է, թագաւորին կողմէ :

Եւ կարտինալն այս բառերը հնչեց արհամարհանաց զարմանալի շեշտով մը :

— Ո՛չ, Ձեր Ասեմափայլութեան կողմէ :

— Ի՞մ կողմէ՞ս, յիմար ես դու պարոն :

— Ասեմափայլ տէր, ձեր ստորագրութիւնը կ'ճանչէք անշուշտ :

Եւ Թեոփիլոսի կարտինալին ներկայացուց Աթոսին խլած թանկագին թուղթը Միլէտիին ձեռքէն, և զոր Թեոփիլոսի տուեր էր իբրև պահապիր գործածելու 'ի հարկին :

Նորին Ասեմափայլութիւնը թուղթն առաւ և ծանր ձայնով մը կարդաց մէն մի վանկը շեշտելով.

« Իմ հրամանաւս է որ այս թուղթը կրողն ըրաւ ինչ որ ըրաւ :

« Ռօշէլի բանակատեղին, Ծօղոստոս 1628 «ՌԻՇԼԻԻԵՕ» :

Կարտինալն այս երկու տողը կարդալէն ետև՝ խորին մտածութեան մէջ ընկաւ, բայց թուղթը Թեոփիլոսի շրջանէն չբացարկեց :

— Ա՛մտածէ թէ ինչ տեսակ պատժով հարկ է սպաննել տալ զիս — ըսաւ Թեոփիլոսի իրովի — լաւ, ճշմարիտը, պիտի տեսնէ թէ ազատորդի մ'ի նշպէս կ'մեռնի :

Նորատի հրայանակիրը պատուական արամադրութեան մէջ կը դանուէր գիւցաղնաբար մեռնելու համար :

Ռիշէլէօ շարունակ կ'խորհէր, և թուղթն իր ձեռաց մէջ կ'ուղորէր ու կ'արորէր : Ի վերջէ գլուխը վերուց, իր արծուի ակնարկը սեւեռեց Թեոփիլոսի անկեղծ, բաց, մտաջի կերպարանին վրայ, ամսէ մ'ի վեր անոր կրած տառապանքը կարդաց արտաստաթոր դէմքին վրայ, և երեք կամ չորրորդ անգամ մտածեց թէ այս քսան տարեկան տղան որչափ մեծ ապագայ ունէր, և իր գործունէութիւնը, արիութիւնն ու խելքն որչափ մեծ օգնութիւններ կրնային հայթայթել լաւ տիրոջ մը :

Միւս կողմէ՝ Միլէտիին սճիւրները, զօրութիւնը, գծոխային ոգին քանիցս իրեն ահ ու դող ազդեր էին : Կարծես թէ գաղտնի ուրախութիւն մը կ'զգար այն վասնզատոր գտակցէն 'ի սպառազատելուն :

Ծանր ծանր պատուեց Թեոփիլոսի վեհանձնօրէն իրեն ձեռքը տուած թուղթը :

— Կորայ — ըստ. տ'Արղանեան ինքնիրեն :

Եւ կորակոր ծռեցաւ կարտինալին առջև իբրև մարդ մ'որ կ'ըսէ : « Տէր իմ, թող կամբզ լինի » :

Կարտինալը սեղանին մօտեցաւ, և առանց նստելու, մազազաթի մը վրայ՝ որուն երկու երրորդ մասն արգէն լեցուած էր, քանի մը սող բան գրեց և իր կնիքը կոխեց :

— Ասի իմ մահաւճիռս է — ըսաւ տ'Արղանեան — Պատգիյի տաղաուկէն և երկարածիդ գատաստանէ մը զիս կ'աղատէ : Գարձեալ մեծ շնորհ մ'է՛րբա՛ծը :

— Ահա.ասիկ, պարոն — ըսաւ կարտինալն երիտասարդին — քեզնէ բաց հրամանագիր մ'առի և ուրիշ մը կ'տամ : Այս արտօնագրին մէջ անունը միայն պակաս է և գու ինքնին պիտի գրես :

Տ'Արղանեան թուղթն առաւ վարանելով և աչքն անոր վրայ նետեց :

Հրացանակիրներու գնդին մէջ տեղակալութեան պաշտօն մը կ'շնորհէր :

Տ'Արղանեան կարտինալին ոտքն ընկաւ :

— Տէր իմ — ըսաւ — իմ կեանքս ձերն է, ըստ հաճոյս գործածեցէք զայն, բայց այս շնորհին՝ զոր ինձ կ'ընծայէք, ես արժանի չեմ. ես ուրիշ երեք բարեկամներ ունիմ որ աւելի արժանքնտիր և արժանի են . . . :

— Դու լաւ պատանի մ'ես, տ'Արղանեան — ընդմիջեց անոր խօսքը Ռիշլիէօ՝ ընտանեբար անոր ուսին զարնելով՝ վասն զի չափազանց ուրախ էր անոր ըմբօստ բնաւորութիւնն ընկճելուն :

— Ինչպէս որ կ'ուզես գործածէ այդ արտօնագիրը : Մինակ յիշէ որ՝ թէ և անուն չկայ անոր մէջ, զայն քեզի կ'շնորհեմ :

— Երբէք չպիտի մտնամ զայն — պատասխանեց տ'Արղանեան — Չեր Ասեմափայլութիւնը կրնայ այս մասին հաւաստի լինիլ : Կարտինալը գլուխը դարձուց և բարձր ձայնով ըսաւ . . .

— Ռօշֆօր :

Ասպեան որ անշուշտ գրան ետին էր, շուտ մը ներս մտաւ :

— Ռօշֆօր — ըսաւ կարտինալը — կ'տեսնես ահա Պ. տ'Արղանեանը. իմ բարեկամներուս կարգը կ'գտսեմ զանի. այսպէս ուրեմն զիրար պաղէք և խելօք եղէք եթէ կ'ուզէք ձեր գլուխը պահել :

Ռօշֆօր և Երզանեան զիրար համբուրեցին շրթերու ծայրով : բայց կարտինալն այն տեղ էր՝ որ իր ժիր աչքով զաննք կ'զիտէր : Երկուքնին ալ միասին սենեկէն դուրս ելան :

— Կորէն պիտի սեսնուինք , այնպէս չէ՞ , պարոն :

— Երբ որ հաճիս — ըստ Երզանեան :

— Ա՛խի՛մը պիտի պատահի անշուշտ — պատասխանեց Ռօշֆօր :

— Է՛յ — ըրաւ Ռիշլիէօ դուռը բանալով :

Երկու մարդիկ իրարու ժպտեցան , ձեռք սեղմեցին և Կորին Չսեմափայլութեան բարև տուին :

— Մեր համբերութիւնը հատնելու սկսեր էր — ըստ Աթոս :

— Ահա ասիկ եմ , բարեկամներս — պատասխանեց Երզանեան — ո՛չ միայն աղատ , այլ և ՚ի շնորհս :

— Մեզ պիտի պատմես իրողութիւնը :

— Այս իրկուն իսկ :

Երզարև՝ նոյն իրկունն իսկ Երզանեան Աթոսի բնակարանը գնաց՝ զոր իր Սպանիոյ գինիին շիշը պարպելու վրայ գտաւ , և այս զբաղմունքն ամէն իրկուն խղճահարութեամբ կ'կատարէր :

Պատմեց անոր կարտինալին և իր մէջ անցած գարձածն և արտօնագիրը գրպանէն հանելով ,

— Ահա ասիկ , սիրելիդ իմ Աթոս , ահա ասիկ — ըստ նա այս շնորհը բնականապէս քեզի կ'վայլէ :

Աթոս իր անուշ և սիրաւէտ ժպտովը ժպտեցաւ :

— Բարեկամ — ըստ — Աթոսի համար այդ շնորհը շատ է , Ֆէր կոմսին համար քիչ : Պահէ՛ քեզի այդ արտօնագիրը , քուկդ է , աւաղ , Աստուած իմ , բաւական սուղ գնեցիր զայն :

Տ'Երզանեան Աթոսի սենեկէն դուրս ելաւ և Բորթոսին սենեակը մտաւ :

Տ'Երզանեան տեսաւ որ Բորթոս նկարակերտ փառաւոր զգեստ մը հագեր էր և հայլիին առջև ինքզինքը կ'նայէր :

— Հո՛ւ , հո՛ւ — ըստ Բորթոս — դո՛ւ ես , սիրելի բարեկամ , այս հագուստն ի՞նչպէս կ'դանես , մի՛թէ ինձի կ'վայլէ :

— Աքանչելի կերպով — ըստ Երզանեան — բայց եկայ քեզի ուրիշ հագուստ մ'առաջարկել որ առելի պիտի վայլէ քեզի :

— Ի՞նչ հագուստ — հարցուց Բորթոս :

— Այս է հրացանակիրներու տեղակալութիւնը :

Տ'Արզանեան պատմեց Բորթոսին՝ կարտինալին հետ ունեցած տեսութիւնը , և զբարանէն արտօնագիրը հանելով ,

— Ահա տակ , սիրելիդ իմ — ըսաւ — ասոր վրայ անունդ դրէ , և ինձի համար բարի հրամանատար մ'եղիր :

Բորթոս արտօնագրին վրայ աչք մը նետեց . և տ'Արզանեանի յանձնեց՝ ՚ի մեծ զարմացումն երիտասարդին :

— Այո՛ — ըսաւ նա — այդ պաշտօնն իմ փառասիրութիւնս շատ պիտի զգուէր , բայց այդ շնորհն երկար ատեն չպիտի վայելէի : Մեր Պէթիւնի արշաւանին ժամանակ՝ իմ գ.բառահիս ամուսինը մեռաւ , այնպէս որ , սիրելիդ իմ , հանգուցեալին արկըն ինձ իր թևերը բանալուն՝ որբևարին ինձ կին կ'առնում : Ահա իմ հարսանեաց հաղուստը կ'փորձէի . քեզի պահէ տեղակալութիւնը , սիրելիդ իմ , քեզի պահէ :

Եւ արտօնագիրը տ'Արզանեանի յանձնեց :

Տ'Արզանեան Արամիսի սենեակը գնաց :

Ծնդարանի մը վրայ ծունր դրած դտաւ՝ իր բաց աղօթագրքի վրայ ճակատը յե՛նած :

Անոր ևս պատմեց իր արկածը կարտինալին հետ , և երրորդ ան՝ ամբարանէն արտօնագիրը հանելով ,

— Գո՛ւ , մեր բարեկամը , մեր լոյսը , մեր անտեսանելի պաշտպանը — ըսաւ — բնդունէ այս արտօնագիրը . ամենէ՛ տելի դու արժաւի ևս անոր՝ քու իմաստութեան և խորհրդոց համար՝ որ միշտ յաջող հետևութիւններ ունեցան :

— Ափսոս , սիրելի բարեկամ — ըսաւ Արամիս — մեր վերջին տեղակալները կեանքէ և զօրականութենէ՛ զիս զգուցեցուցին : Այս ան՝ ամբարանալի կերպով որոշումս ըրած եմ . պաշարումէն ևսք լազարիսներուն վաճաք պիտի մանեմ : Արտօնագիրը քեզի պահէ , տ'Արզանեան , զինուց արհեստը քեզ կ'վայլէ , դու արի և բազմարկած հրամանատար մը պիտի լինիս :

Տ'Արզանեան երախտագիտութենէ՛ աչերը լցուած և ուրախութենէ՛ փալփլած , Աթոսին զարձաւ , զոր զարձեալ սեղանին առջև գտաւ , որ իր Մալակի գինիին յեալին բաժակը կանթեղին ցոյց տալով կ'ընէր :

— Լաւ ուրեմն — ըստ նա — անոնք ալ մերժեցին :

— Ասան զի ոչ սք, սիրելի բարեկամ, քեզնէ տելի արժանի է անոր :

Եւ զրիչ մ'տունլով արտօնագրին վրայ տ'Արզանեանի անունը գրեց և անոր յանձնեց :

— Աւրեմն այլ ևս բարեկամներ չպիտի ունենամ — ըստ Երիտասարդը — աւաղ, այլ ևս ոչ ինչ, այլ միայն դառն յիշատակներ . . . :

Եւ իր գլուխն երկու ձեռաց մէջ առաւ, մինչդեռ երկու արտաք կ'զլորէին իր աչերէն վար :

— Գու նորահասակ ևս, դու — պատասխանեց Աթոս — և քու դառն յիշատակներդ ժամանակ ունին անուշ յիշատակներու փոխուելու :

Վ Ե Ր Զ Ա Ւ Յ Ա Ն

Նա Ռօշէլ՝ անկլիտական նաւատորմին և Պըքինկհէմի խոստացած զօրաբաժնին օգնութենէ զրկուելով՝ տարի մը պաշարեալ մնալէն ետև՝ անձնատուր եղաւ հոկտեմբերի 28ին 1628 : Անձնատու թեան պայմանագիրը ստորագրուեցաւ :

Նոյն տարուան դեկտեմբերի 23ին թագաւորը Բարիզ մտաւ : Անոր այնպիսի յաղթական կամարներ կանգնեցին որպէս թէ թըշնամիներ նուաճեր էր և չէ թէ գաղղիացիներ : Ան-Թագի արուարձանէն անցան դալարաշէն կամարներու ներքև :

Տ'Արզանեան իր նոր պաշտօնը ստանձնեց : Բորթոս զինուորական աստրաղը թողուց և հետևեալ տարւոյն մէջ տիկին Գօքնարի հետ ամուսնացաւ . այնքան ցանկացեալ արկղը 800,000 ֆրանկ կ'պարունակէր :

Մուսրղօն փառաւոր պճնազգեստ մ'ունեցաւ, և մեծ զոհունա-

կոթիւն զգաց, գոհունակութիւն մը զոր իր բոլոր կենաց մէջ կ'փառասիրէր, ոսկեղօժ կառքի մ'ետև հեծնելով:

Արամիս՝ Լօրէնի մէջ ուղեորութիւն մ'ընելէն ետև՝ յանկարծ աներևոյթ եղաւ և իր բարեկամներու հետ դրակցութիւնը դադրեցուց: Վերջէն իմացուեցաւ՝ արիկին Շէվրէօզի միջոցաւ, որ իր երկու երեք սիրահարներուն յայտներ էր թէ՛ Արամիսի մէկ վանքին մէջ կրօնական կարգն աւեր էր Արամիս:

Պագէն վանական եղբայր եղաւ:

Աթոս՝ ա'Արղանեանի հրամանին ներքև հրացանակիր մնաց մինչև 1631, այն ժամանակ որ Դուբնի կողմն ուղեորելով զինւորութիւնը թողուց, պատճառելով որ Ռուսիյօնի մէջ փոքրիկ կալուած մը ծառանդեր էր:

Կրիմօ Աթոսին հետևեցաւ:

Տ'Արղանեան՝ երեք անգամ Ռօշֆօրի հետ մեծամարտեցաւ և երեք անգամ զանի վիրաւորեց:

— Հաւանական է որ չորրորդ անգամ քեզ պիտի սպաննեմ — ըստ զանի վերցնելու համար ձեռքը կարկառելով:

— Ռեբմն թէ քեզի և թէ ինձի համար լաւագոյն է որ մեր կռիւն այս անգամով վերջացնենք — պատասխանեց վիրաւորը: — Թշուառական, ես, կարծածէդ աւելի բարեկամդ եմ, վասն զի առաջին անգամ քեզ հանդիպելուս, եթէ կարտինալին ըստ մ'անգամ ըսէի, բաւական էր վիզդ կտրել տալու:

Այս անգամ զիրար համբուրեցին, բայց անկեղծ սրտով և առանց ներքին խորհրդի:

Բլանչէ պահակ զօրաց մէջ Ռօշֆօրի ձեռօք յիսնապետի աստիճանը ստացաւ:

Պ. Պօնասիէօ շատ հանդարտ կ'ապրէր՝ բոլորովին անտեղեակ իր կնոջ և անհոգ իր կնկան վիճակին վրայ: Օր մ'անխոհեմութեամբ կարտինալին յիշեցուց ինքզինքը, կարտինալն անոր պատասխան զրկեց թէ պէտք եղածը պիտի հոգայ որ այնուհետև բանէ մը չզրկուի:

Եւ արգարև՝ հետևեալ օրը՝ Պ. Պօնասիէօ՝ Լուվր երթալու համար երեկոյեան ժամն եօթին տունէն դուրս ելնելէն ետև՝ վե-

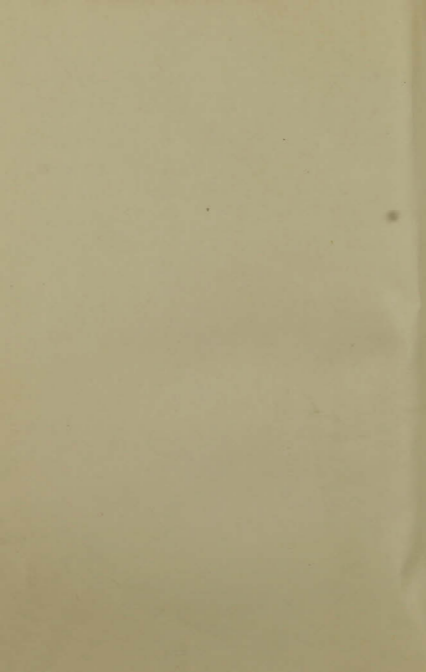
բրային ֆուտայէօր փօղոցը չեքեցաւ, այս մասին ամենէն աղէկ տեղեկութիւն ունեցողներուն կարծիքը սա էր որ այ. պճապիտօ նորին վեհանձն Ասեմափայլութեան ծախսքն արքայական դղեկի մը մէջ կ'կերակրէր և կ'բնակէր:

~~ԱՅՆԿ ՆԻԻԹՈՅ~~

ՎԵՐՁ

ՅԱՆԿ ՆԻԻԹՈՅ

	Երես
Ա. Անժուրի գինին	3
Բ. Գօլժոնպիէ - Ռուսի օթեանը	42
Գ. Կրակարանի ծխաններու օգտակարութիւնը	23
Դ. Ամուսնական տեսարան	33
Ե. Սէն - Ժէրմէ մարտիոցը	40
Զ. Հրացանակիրներու խորհուրդը	48
Է. Ընտանիքի դործ	70
Ը. Ճակատագիր	88
Թ. Եզրօր և քրոջ մը խօսակցութիւնը	97
Ժ. Սպայ	106
ԺԱ. Գերութեան առաջին օր	119
ԺԲ. » Երկրորդ օր	128
ԺԳ. » Երրորդ օր	137
ԺԴ. » չորրորդ օր	147
ԺԵ. » հինգերորդ օր	158
ԺԶ. Գասական ողբերգութեան հնար մը	175
ԺԷ. Փախուստ	183
ԺԸ. 1628 Օգոստոս 23ին Բօրգոմոթի մէջ անցած դար- ձածը	194
ԺԹ. Ի Ֆրանսա	207
Ի. Ալթիւնի Կարմէլեանց վանատունը	213
ԽԱ. Երկու զունակ սատանաներ	230
ԽԲ. Զրի կամօրը	236
ԽԳ. Կարմիր վերարկու հաղած մարդը	254
ԽԴ. Գասատան	261
ԽԵ. Գլխատութիւն	270
Եզրակացութիւն	276
Վերջարան	286

1834

1835

1836

2013

